

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind I

OSLO 1937

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

A. W. BRØGGER — EIVIND S. ENGELSTAD

I hovedkommisjon: JOHAN GRUNDT TANUM, OSLO

Klichéene fra A/S Cliché, Oslo — Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHOOLD

	Side
A. W. Brøgger: Viking.....	6
Eivind S. Engelstad: Albrecht Dürer og noen efterlig- ninger i Norge av hans kunst	7
Anders Nummedal: En stenaldersboplass ved Molde	29
Bjørn Hougen og Magnus Olsen: Runespennen fra Bratsberg i Gjerpen.....	53
Sigurd Grieg: Gravkamrene fra Oseberg og Gokstad	75
A. W. Brøgger: Gullalder	137
Bjørn Hougen: Pilene fra Storhø.....	197
Haakon Shetelig: Islands graver og oldsaker fra vikinge- tiden.....	205
Norsk arkeologisk litteratur 1936—37	221
Norsk Arkeologisk Selskap	227
Medlemsliste	241
Planche I—XXX	

VIKING

To viktige mål har vi satt oss med dette tidsskriftet. Dels fremme norsk arkeologisk forskning ved å gi plass for avhandlinger og artikler, som enten bringer helt nytt stoff frem i dagen eller samler nye synspunkter og ny bearbeidelse av kjent stoff. Dels — og hånd i hånd med dette — søke å nå den størst mulige krets av folk i Norge som spør etter kunnskap om dets oldtidshistorie. Begge disse mål hører sammen. Vi søker ikke popularisering i den gamle forstand, hvor det blev skilt mellom videnskap og folkelesning. Tidsskriftet skulde gjøre sitt til å få arkeologene til å kunne skrive og folk til å kunne lese.

Forhistorien, arkeologien er blitt en populær videnskap over hele verden idag. Dens utgravninger, helst de av store dimensjoner, taler umiddelbart og ofte dramatisk til folkets følelser og lidenskaper. Oldfunnene setter fantasien i sving og bidrar ved deres tusenårs elde uvilkarlig til å vekke en viss nasjonal selvfølelse. Det kan dessverre heller ikke nektes at de mange steder likefrem har øket all nasjonalistisk ånd. Mot dette er det nødvendig å være på vakt. Arkeologiens materiale og resultater har idag en stor folkeopdragende betydning. De er en del av et folks, en nasjons åndelige kapital. Men de skal ikke misbrukes i nasjonalistisk propaganda.

Vikings ramme er Norges historie mellom stenalder og middelalder, begge tidsrum innbefattet. Vi har også gitt denne rammen et tillegg ved å kalle det tidsskrift for norrøn arkeologi for å gi plass for alle deler av det gamle Noregsveldet i vikingetid og middelalder.

November 1937

A. W. Brøgger

Eivind S. Engelstad

ALBRECHT DÜRER

og noen efterligninger i Norge av hans kunst.

Planche I—IV.

De fleste som har arbeidet med middelaldersk billedkunst vil meget snart ha gjort den erfaring at billedenes opbygning av figurer og disses innbyrdes stilling og bevegelser ofte viser liten forandring fra den ene kunstnergenerasjon til den neste. Det er med billedenes utformning som med de religiøse hendelser eller helgenlegender de skal illustrere, de vandrer fra sted til sted og fra den ene kunstners verksted til den nestes, uten synderlig endring. At disse bilder er utsatt for så vidt liten variasjon kan vel til dels forklares ved svennenes flakken om, de besøker snart én mester, snart en annen og bringer det de har lært med til det neste verksted. Men det skyldes også påvirkning fra håndskriftene, hvis bilder ustanselig blev kopiert.

Ved senmiddelalderen, hvor denne påvirkning blir langt mere påfallende, kommer imidlertid en annen og viktig faktor til, spredningen av tresnittene og kobberstikkene. Begge disse avbildningsformer tok fra midten av det 15. årh. et veldig opsving, tresnittene fikk dertil anvendelse i de første trykte bøker, som fra nu av sendes ut over det lesende Europa. Disse billedserier, som utgikk fra de store kunstners verksteder, tryktes i store oplag og nådde snart vidt utover landene og blev kjent og efterlignet i verksteder som lå langt borte fra utgivelsesstedet og hvis utøvere neppe hadde noen anelse om den kunstner hvorfra det hele stammet. Som eksempel på hvor store de daværende forlag og trykkerier var, skal jeg nevne ANTON KOBERGERS forlag i Nürnberg, hvor bl. a. ALBRECHT DÜRER var ansatt en tid. Koberger beskjeftiget

ved sine verksteder i Nürnberg mer enn 100 mann som arbeidet som settere, korrekturlesere, boktrykkere, bokbindere, illustratører og tresnittere. Og da Koberger var på høiden av sin makt, hadde hans forlag filialer i ikke mindre enn 16 europeiske byer.

Den tyske kunsthistoriker EDITH HESSIG, har nylig i en stor og praktfull publikasjon¹ vist hvor stor betydning den berømte men stadig anonyme „Meister E. S.“, gjennom sine kobberstikk, har hatt på sydtysk, særlig sydrhinsk, skulptur og maleri i senmiddelalderen.

Et annet eksempel på slike efterligninger, hentet fra vår egen hanseatiske senmiddelalderkunst, har vi i alterskapet fra Fosnæs kirke.² Dette stammer efter all sannsynlighet fra HERMEN RODES formodede verksted i Stockholm og er laget i årene omkring 1490. Maleren som har smykket fløidørene er i sin opbygging av billedene tydelig påvirket av STEFFEN ARNDES' tresnitt fra 1488 og 1492.³ Disse må derfor antaes å være kjent i Lübecker-kunstneren Hermen Rodes verksted, hvad der ikke er urimelig da Steffen Arndes alt i 1486 har slått sig ned i Lübeck og skaper sin hovedproduksjon i denne by.

Mere benyttet av sin samtid enn noen annen kunstner er vel den berømmelige Albrecht Dürer. Dette skyldes dog ikke bare hans store dyktighet som kunstner, men også hans forretningsmessige talent. Han lot sine arbeider trykke hos Anton Koberger, men var sin egen forlegger. På markedene i Nürnberg satt snart Dürers mor og snart hans hustru og solgte hans trykk, og når de store handelsfamilier i byen, som Dürer ved inngifte og vennskap efterhånden var knyttet til, sendte sine handelsvogner utover landet, hadde de altid med sig en rull av Dürers blader. En landeveisrøver som engang plyndret en av disse vogner, fikk som del av sitt bytte en rull med Dürerske stikk — han har neppe vært meget fornøiet over den opdagelse. Også gjennom kolportører fikk Dürer spredt sine verker, og snart blev han så efterspurt at efterligninger lønnet sig. Nu fremkommer gang på gang forfalskninger av Dürerstikk, hans signatur efterlages og Dürer fortviles, — kanskje mer for den inntekt han derved berøves

Fig. 1. Albrecht Dürer, oljebjergscenen 1496—98.

enn fordi disse efterligninger i all sin dårlighet går hans kunstner-
ære for nær.

Men også skulptører og malere benytter motivene hos Dürer som
mønster for deres egne komposisjoner. Således har CORNELIS ENGEL-
BRECHTSEN brukt Dürers stikk: „Ridderen, døden og djevelen“, datert
1513,⁴ som forbillede for sitt maleri av en helgen til hest, nu i Colnaghi
Kunsthandel i London,⁵ og både CLAUS BERG⁶ og HANS BRÜGGEMANN⁷
har gjort hyppig bruk av Dürers billedserier. Men heller ikke Dürer
selv er alltid original i sitt billedvalg, også han låner, bl. a. stammer en
rekke av hans motiver fra italiensk kunst, hvor særlig MANTEGNA synes
å være falt i hans smak.

En av de komposisjoner Dürer selv har lånt, er hans gjengivelse
av Kristi dødskamp på Oljebjerget, blad 2 i den store tresnitt-pasjon
fra 1496—98 (avb. fig. 1). Vi ser her Kristus fremstillet knelende, en
engel kommer ned fra skyen og rekker ham kalken og i forgrunnen
sitter de tre apostler og sover. Nøiaktig den samme opbygning av
scenen har FIESOLE på et av sine malerier,⁸ mulig har Dürer på sin
første reise til Italia (1494—95) sett dette, men høist sannsynlig er det
ingen forbindelse mellom de to kunstnere i det hele tatt, de har begge
fått motivet utefra.⁹ Vi står her uten tvil overfor et av de vandre-
motiver, jeg omtalte ovenfor. I tysk kunst vet vi at oljebjergscenene
begynner allerede i det 13. årh. og i det 14. årh. har det utviklet sig
en fast type som faller nøie sammen med fremstillingene hos Fiesole
og Dürer. Også i vår hjemlige senmiddelalderkunst har vi to eksempler på
disse scener, som nøie følger den vedtatte opskrift. Det er et maleri på
altertavlen fra Andenes kirke¹⁰ og maleriet på predellen i Voss kirke.¹¹

Senere har Dürer gjentatt denne scene bl. a. i en radering fra 1515,
men nu i en helt fri og original komposisjon hvor all interesse samler
sig om hovedfiguren, den knelende Kristus (avb. fig. 2). Dramatikken er
allerede i raderingen betydelig styrket, men når til en ennu langt vold-
sommere utfoldelse i den pennetegning han laget i Antwerpen i slutten
av mai 1521 (avb. fig. 3). Her kneler ikke Kristus lenger i bønn og venter

Fig. 2. Albrecht Dürer, oljebjergscenen 1515.

tålmodig på engelens og kalkens komme, hans skikkelse er fremstillet nesten horisontalt svevende, — med utbredte armer flyer han gjennom luften mot kalken. Vi har her sett et ypperlig eksempel på hvordan en opprinnelig helt konvensjonell scene kan vokse i en stor kunstners fantasi, og en lignende utvikling viser scenene i hans fire pasjonsserier.¹²

Alle disse billedene, som behandler de samme hendelser, viser en utrolig variasjon så vel i komposisjon som i detaljbehandling og gir oss et glimrende bilde av den stadig stigende dramatiske kraft i Dürers utvikling. Når man slik ser hvordan en kunstner kan variere en og samme scene, slår det en hvor riktig det må være at de mange andre, samtidige og senere bilder som stemmer overens med hans, må skyldes kjennskap til hans tresnitt eller kobberstikk på deres vandring utover Europa.

Leter vi etter i den samtidige europeiske kunst, kan vi finne nær sagt et uendelig antall bilder som ganske bestemt er inspirert av de Dürerske tegninger — og deres efterlignere. Ti originale Dürer-trykk kan vi ikke alltid gjøre regning med. Blandt all den kunst som fra de forskjellige fremmede verksteder er nådd våre kirker i senmiddelalderen,¹³ er det også meget som uten tvil skyldes påvirkning fra Dürer.

Vi har f. eks. på alterskapet fra Rissa kirke¹⁴ et praktfullt maleri av Sta. Barbara, fremstillet i profil. Billedet svarer nøie overens med den unge kvinne i Dürers: Spaserturen, kobberstikk fra 1496.¹⁵ Vi møter hos begge den absolutte profil, den samme bøining av albuene og fine bevegelser av hendene og endelig det sterkt fremskutte maveparti og det lange, jevnt fallende slep, som hos begge komposisjonelt avballanseres av den høie, opadstrebende hodebeklædning. Kronologien stemmer også godt, forsåvidt som jeg tidligere har datert Rissa-tavlen til begynnelsen av 1500-årene.

Særlig hyppig møter vi i nederlandsk kunst bilder som røber påvirkning fra Dürer i motivet. Dette skyldes nok ikke minst den store reise Dürer gjorde til Nederland i 1520. Etter hans egne opplysninger i dagboken må denne reise ha artet sig som et slags triumftog, hans

Fig. 3. Albrecht Dürer, oljebjergscenen 1521.

kunst har altså tidligere vært kjent og skattet der og han førte dessuten selv med sig en masse trykk som han dels forærte bort, dels solgte. Kostelig er hans beskrivelse av hele denne reise. Sammen med konen og tjenestepiken Susanne drog han pinsedag (12. juli) 1520 fra Nürnberg og nådde via Frankfurt, Bamberg og Köln til Antwerpen den 2. august. Her blir han stort mottatt og oppretter sitt standkvarter, hvorfra han foretar reiser rundt gjennom hele landet. Han er i Mecheln og i Bryssel, overværer keiserkroningen i Aachen (Carl V) og besøker Zeeland, Brügge og Gent. Overalt treffer han samtidens store nederlandske kunstnere, som han navngir i sin dagbok, det er QUENTIN MASSYS, JOACHIM PATINIR, CONRAD MEYT, BARENT VAN OERLY, JAN PREVOST og LUCAS VAN LEYDEN. Men samtidens kunst uttaler han sig ikke om, derimot er han meget begeistret for de eldre nederlendere, ROGIER VAN DER WEYDEN og HUGO VAN DER GOES, for ikke å tale om v. Eyckerne og deres store altertavle som han forteller meget pussig om, endog i detaljer.

Ut fra hele denne reise og all Dürer-berømmelsen i Nederland den røber for oss, er det naturlig at vi med særlig hell søker Dürer-eftertiligninger i den nederlandske kunst i det 16. årh.'s første årtier.

Og tar vi for oss vår hjemlige store nederlandske altertavle, leter vi heller ikke her forgjeves. Ringsakertavlen¹⁶ har flere malerier som utvilsomt er inspirert av Dürers kunst. Tavlens skulptur stammer, som jeg tidligere har fremholdt det,¹⁷ etter all sannsynlighet fra Antwerpen-kunstneren ROBERT MOREAU, mens maleriene skyldes en ukjent og høist ordinær Antwerpen-manierist.

Øverst på yttersiden av venstre dør har han anbragt et bilde forestillende de 10 000 martyrer (avb. pl. I). I forgrunnen kommer kong Sapor av Persien og hans følge inn på scenen og nærmer sig de opreiste, tilspissede peler martyrene tvinges til å kaste sig ned over fra det høiere liggende fjellparti i bakgrunnen. Martyrene drives frem av knekter som løfter armen med knippel eller sverd i en bestemt stilling, men det er eiendommelig nok ikke høire arm, slik vi skulde ventet det, men alltid venstre arm.

Fig. 4. Albrecht Dürer. De 10000 martyrer. 1496—97.

Sammenligner vi nu dette bilde med Dürers tresnitt over samme motiv, laget 1496—97, (avb. fig. 4) finner vi en forbausende overensstemmelse mellom de to, når vi bare ser bort fra at det som er høire billedside hos Dürer, er venstre hos vår maler — og omvendt. Jeg kan tenke mig at forklaringen er den at en treskjærer i Nederland har snittet etter Dürer, uten å ta hensyn til at platen for å gi det positive bilde, selv måtte være negativ. Resultatet av hans trykk er derved blitt at høire og venstre har skiftet plass i forhold til Dürers original-tresnitt. Et av disse i Nederland fabrikerte „negative“ tresnitt har så dannet mønster for vår maler, som derved lar sine knekter svinge sverdene med venstre hånd. Vårt bilde er dertil også forenklet for så vidt som det ikke har tatt med så mange scener som Dürer.

Men også detaljmessig er det likheter mellom Dürers stikk og vår maler. Den nettop omtalte løftede arm har Dürer hos mannen som pryler de bundne martyrer midt på billedet. Og ser vi på kongen og hans ledsagere går de samme håndbevegelser igjen hos begge. Påfallende stor likhet er det også mellom utformningen av kongens ansikt hos Dürer og hos oss. Tar vi så for oss martyrene som kaster sig ut fra klippeavsatsen er også her vår maler avgjort påvirket av Dürer. Det gjelder f. eks. den skikkelse som kaster sig på ryggen ut fra avsatsen med armene utbredt og benene bøiet.

Øverst på yttersiden av Ringsakertavlens høire dør har maleren anbragt et bilde, som viser en kinematografisk fremstilling av Johannes døperens halshugning.¹⁸ Første scene foregår i bakgrunnen hvor Johannes føres ut fra fengslet. Neste scene, selve hovedfremstillingen med halshugningen er lagt helt fremme i forgrunnen, og så endelig, igjen i bakgrunnen, datteren som kommer med Johannes' hode på et fat og presenterer det for faren ved bordet. I 1510 og 1511 laget Dürer to tresnitt, det ene forestillende halshugningen,¹⁹ det annet bordscenen med datteren og hodet på fatet.²⁰ Begge disse tresnittene har utvilsomt vært kjent av vår maler. I henrettelsesscenen er så vel datterens som bøddelens stilling ens. Bøddelen rekker det avhugne hode frem etter håret, med

venstre arm, mens høire holder sverdet med odden mot jorden. Datterens slanke og svaie skikkelse er likeså ens i begge bilder. I bordscenen er datterens stilling og plasing gentatt fullstendig som på Dürers tresnitt og dette gjelder også personenes plasing ved bordet.

Ennu en tredje gang møter vi Dürer på Ringsakertavlen, det nederste feltet utenpå den høire dør har en fremstilling av Johannes Evangelist i gryten med den brennende olje (avb. pl. II). Den samme scene gjengir Dürer i første blad av sin store Apokalypse-serie, som han laget i årene 1496—98. Apokalypsen gjengir Johannes Evangelists visjoner og går i hovedtrekkene ut på å skildre kirkens kamp med det onde og kirkens endelige seier.

Under de kristenforfølgelser Keiser Domitian (81—96 e. Kr.) igangsatte mot slutten av sin regjeringstid, var det Johannes nedskrev Apokalypsen; han var selv dengang en gammel mann. Hele skriftet med sine eksalterte, nesten hysteriske skildringer gir et grelt bilde av den åndelig oprevne tid det er skapt i. Det var også selvsagt skrevet for sin egen tid, men det er blitt udødelig ved at det senere gang på gang er hentet frem, og dette skjer alltid i åndelig bevegede dager, hvor man i opgitthet over denne verdens ondskap søker trøst hos kirken og i det religiøse liv.

Nettop slik var tilstandene, ikke minst i Tyskland, allerede ved midten av det 15. årh. Overalt var det gjæring og misnøie; landet, som i sig selv var splittet, var tumleplassen for stadige sociale, religiøse og politiske motsetninger, — revolusjon og borgerkrig lå i luften. Religiøse folkebevegelser grep om sig, bonden forlot plogen på marken og smeden sin gloende esse for å valfarte til en eller annen liten landsby, hvor det var skjedd undere. En av predikantene, en gjeter og landsbymusiker, HANS BÖHEIM, simulerte å ha hatt visjoner av fullstendig apokalyptisk karakter og hans prekener var spekket med rene kommunistiske ideer — som vår tid tror å ha privilegium på. Hver enkelt av alle disse særbevegelser, eller opstander som de ofte utviklet sig til, blev før eller senere stanset, hvis de da ikke blev kvalt i blod; men i det brede

folk gjærer det derfor stadig like meget. Johannes Åpenbaringsens apokalyptiske ryttere, hungersnød, krig og sykdom raser gjennom Tyskland. Høsten slår feil flere år i trekk, pesten kommer og de rhinske byer f. eks., står tilbake med bare halvparten av sitt innbyggerantall. I de høiere klasser får syfilisen, eller den franske sykdom som den kalles i Tyskland, innpass. Sykdommen dukker først op i Augsburg og sprer sig i løpet av 90-årene med utrolig hastighet i de tyske byer. De religiøse opviglere pisker uhyggestemningen i været, folket tror at nu er dommedagen nær; jorden skal, likesom i Apokalypsen, raseres for å gjenopstå i en ny og bedre skikkelse, — det er aftenen før reformasjonen.

Av hele denne stemning har også Dürer vært grepet, han har følt usikkerheten og uhyggen i tiden; selv hadde han også sine bekymringer. Av hans brever til vennen WILLIBALD PIRCKHEIMER fremgår det at redselen for „den franske sykdom“ har spøkt i hans hjerne. „Ich wüßte nichts“, skriver han, „was ich jetzt übler fürchtete, denn schier jedermann hat sie. Sie frißt viele Leute gar hinweg, daß sie daran sterben.“ — Det faller derfor ganske naturlig at Dürer går i gang med en serie illustrasjoner til Apokalypsen, og hans sterkt dramatiske bilder er blitt udødelige, de er vokset ut av selve tiden og er for alltid knyttet til Johannes Åpenbaringen.

I femten tresnitt utkom hans Apokalypse i 1498 med tysk tekst, lånt fra den såkalte niende tyske bibel, utkommet hos Koberger i 1483. Det sekstende blad, tittelsiden, blev først føiet til i 1511, da det hele utkom i ny utgave og nu med latinsk tekst. Seriens første blad viser avslutningen på Johannes' jordiske liv, hans martyrium i oljekjelen (avb. fig. 5.), altså ganske det samme motiv som på Ringsakertavlen. Det er heller ingen tvil om at Ringsakertavlens maler har kjent Dürers Apokalypse, han har bygget hele sitt bilde op efter de samme prinsipper (Se pl.II). I forgrunnen kjelen, som det fyres godt op under, og i den Johannes sittende, med hendene løftet til bønn. Foran kjelen ligger en mann på kne og holder varmen ved like med en blesebelg, og til

Fig. 5. Albrecht Dürer. Johannes Evangelists martyrrium. 1498.

høire på billedet sitter keiseren med scepter og omgitt av sitt følge. Dürer har så i bakgrunnen et større statisteri med en nysgjerrig folke­mengde, mens Ringsakertavlens maler nøier sig med et par vedbærere. Vår maler er derfor heller ikke ved dette billede å betrakte som en blind kopist, han tar med det han har bruk for og lager så litt nytt til. Men at påvirkningen er der kan det ikke være tvil om; det gjelder Johannes og hele hans stilling, keiseren og ikke minst mannen med blesebelgen, som i alle detaljer stemmer overens i de to bilder, til og med stripningen av luen er ens utført. Og bevegelsen i de to bilder, det dramatiske islett, dannes hos Dürer av mannen som i en skrevende, urolig og siksakopbygget figur, heller brennende olje nedover Johannes, på Ringsakertavlen den samme siksakfigur, men nu er mannen sett bakfra og i ferd med å rake ved inn på bålet under kjelen.

Dürers Apokalypse blev for hele samtiden de riktige Apokalypse­billeder som med all deres urolige dramatik taltalte dem i langt høiere grad enn den foregående serie, billedene i Kölner-bibelen av 1479. Den kunstneriske utvikling som er foregått mellom disse to Apokalypse­serier, med mindre enn 20 års forskjell, er helt overveldende, derfor blir også Dürers bilder stående for samtiden og ettertiden som mønstret de senere kunstnere bygger på. Vi kjenner en lang rekke eksempler på dette. Vi kan nevne Wittenbergerbibelen av 1522 hvor LUCAS CRANACHS illustrasjoner nøie følger Dürers forbilleder. Men også utenfor Tyskland kom hans Apokalypse til å danne forbillede for ettertiden. Vi ser det i Frankrike og i Nederland, hvor bl. a. MARTIN L'EMPEREURS franske bibel, utgitt i Antwerpen 1530, nøie følger Dürers tresnitt — vi ser det i Italia og overalt hvor Apokalypseserier senere har vært laget. Endog i vår norske treskjærerkunst går Dürers fantastiske figurer fra Apokalypsen igjen. Vi har det f. eks. på en benkerygg fra Åmli i Setesdal, datert 1543 (nu i Norsk Folkemuseum) og i en annen benkerygg fra Setesdal (likeså i Norsk Folkemuseum, avb. her fig. 8) er påvirkningen fra Dürer i figurenes utformning ennu mer påfallende.

Fig. 6. Albrecht Dürer. Den hellige treenighet. 1511.

At Claus Berg og hans verksted har benyttet mange av Dürers stikk og tresnitt som forbillede for sine komposisjoner, har jeg alt nevnt; vi kan bl. a. overtyde oss om det hvis vi sammenligner Dürers Maria Himmelfart i hans store cyklus, Marias liv, skåret 1510²¹ med Claus Bergs himmelkroningsgrupper i Ny Carlsberg Glyptotek²² i Vindinge kirke²³ og på altertavlen i sognekirken i Wittstock.²⁴ Men også i Claus Bergs altertavle fra Onsøy kirke²⁵ har Dürer dannet forbilledet for den store nådestolfremstillingen i corpuspartiet (avb. pl. III). Det er her Dürers praktfulle tresnitt fra 1511, Den hellige treenighet, som utvilsomt har været benyttet (avb. fig. 6). Faderens og sønnens stilling, drapert av den store folderike kappe som holdes oppe av englene er ganske den samme, omenn englene hos Claus Berg er erstattet av puttier. Også den vridde og tvungne stilling hos Kristus går igjen i begge bilder. Jeg har tidligere datert Onsøytavlen til 1520, ved forarbeidelsen har da Dürers tresnitt vært nytt og aktuelt. At det er kjent og benyttet ved Claus Bergs verksted er det ingen tvil om.

I Dürers lille tresnittpasjon fra 1509—11 har det fjerde blad en fremstilling av bebudelsen (avb. fig. 7). Maria kneler ved lesepulten til venstre, den Hellige Ånd svever i duens skikkelse ned over henne og oppe i skyen sitter Gud Fader, mens engelen kommer inn fra høire og overbringer budskapet. På yttersiden av det lille alterskapet fra Øn kirke, antagelig fremstillet i den sydligere del av den „nieder-sächsische“ kunstrets, 1510—20²⁶, er det malt en bebudelsesfremstilling (avb. pl. IV) som nøiaktig og i alle detaljer har fulgt Dürers fjerde blad i den lille tresnittpasjon. Det er altså her ikke tale om en friere benyttelse av et forbillede, om lån tilsatt med egne trekk, men en, kan man nesten si, fotografisk overføring av Dürers snitt til maleri. Det gjelder for det første de to hovedpersoner, Maria og engelen. Deres stillinger og bevegelser er ens, ansiktsuttrykket hos Maria nøie gjengitt, hennes hårlokker, hendene og draperiene likeså. Og for engelens vedkommende det samme, frynsene på drakten, dennes snitt, linningen ved håndleddet o. s. v., alt nøiaktig som på Dürers snitt.

Fig. 7. Albrecht Dürer, bebudelsen. 1509—11.

Og Gud Fader og Duen er kommet med, ja endog så tilfeldige ting som blomsterkrukken foran bedepulten og det ene blad i Marias bok, som hever sig op fra de andre — eller himmelsengen i bakgrunnen, med frynser på omhengenget.

Dürers urolige og vilkårlige kunst er født i en tid som selv var dramatisk og oprevet, den er derfor sprunget ut av tiden selv og blev efterlignet overalt, fordi den nettop gav det man dengang krevet av kunsten.

At kunst som efterligner Dürers tresnitt og kobberstikk er nådd op til våre kirker, beviser ikke at hans verker har vært kjent her i landet, for alle de senmiddelalderske alterprydelser jeg her har nevnt er laget i områder langt syd for Norge. Men det utelukker ikke at Dürers tegninger også har vært betraktet med undren rundt om i våre byer og bygder. Apokalypsens dramatiske figurer, endog med en syvhodet drage, var jo nettop noe for oss, hvor sagnet om Sigurd Favnesbane ennu spøkte i sinnene og hvor den fantastiske drage var et kjent begrep. Når derfor benkeryggene fra Setesdal har bilder hentet like ut av Dürers Apokalypse, undres vi ikke lenger; hans overnaturlige vesener kom blandt kjent folk hos oss — her blev de forstått og skattet.

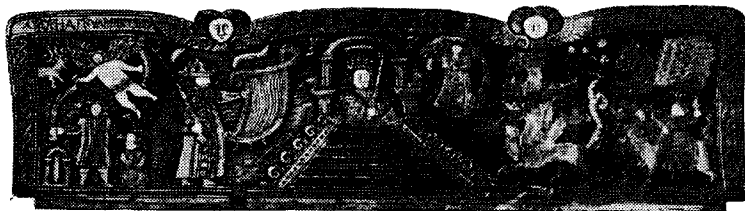

Fig. 8. Benkerygg fra Setesdal.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser lenkt die Aufmerksamkeit darauf hin, wie oft die Bilder hinsichtlich des Aufbaus der Figuren und deren Bewegungen und Stellung unter einander wenig Veränderung von der einen Künstlergeneration auf die andere aufweist. Dies nimmt im Spätmittelalter bedeutend zu, als Kupferstiche und Holzschnitte über ganz Europa verbreitet wurden. Der bekannte „Meister E. S.“ ist oft als Vorbild¹ benutzt worden. Ein zweites Beispiel sind die Holzschnitte des Steffen Arndes von 1488 und 1492³, die den Malereien aus der Kirche zu Fosnæs als Vorbilder gedient haben².

Mehr als irgend ein anderer ist jedoch Albrecht Dürer benutzt worden. Cornelis Engelbrechtsen hat z. B. einen seiner Stiche als Vorbild seiner Darstellung eines Heiligen zu Pferde⁵ benutzt, und dasselbe gilt von Claus Berg⁶ und Hans Brüggemann⁷. Aber Dürer entlehnt auch selbst, z. B. die Ölbergscene der großen Holzschnittpassion (Abb. 1). In spätmittelalterlicher Kunst in Norwegen haben wir zwei Beispiele dieser konventionellen Ölbergscenen^{10–11}. Später entwickelt Dürer die Szene ganz frei und weit dramatischer (Abb. 2—3). Die Bilder seiner vier verschiedenen Passionsserien¹² weisen auch unter sich große Variationen auf. Vieles von der spätmittelalterlichen Kunst, die jetzt in Norwegen vorhanden ist, weist in der Motivwahl auf verschiedene von Dürers Holzschnitten und Kupferstichen hin. Es betrifft Folgendes: 1. Malerei aus der Kirche zu Rissa¹⁴ und Dürers Kupferstich, Der Spaziergang, von 1497¹⁵. 2. Altarbild in der Kirche zu Ringsaker.

a. Die 10 000 Märtyrer und Dürers Holzschnitt desselben Motivs 1496—97 (Taf. I und Abb. 4). b. Die Enthauptung des Täufers Johannes und Dürers zwei Holzschnitte über das gleiche Thema 1510—11¹⁹⁻²⁰. c. Das Märtyrium des Evangelisten Johannes und das erste Blatt aus Dürers Apokalypse 1496—98 (Taf. II und Abb. 5). 3. Claus Bergs Gnadenstuhl im Altarschrank aus der Kirche zu Onsoy (Taf. III) und Dürers Holzschnitt von 1511, Die heilige Dreifaltigkeit (Abb. 6). 4. Das Altarbild aus der Kirche zu Øn (Taf. IV) mit der Verkündigung und das vierte Blatt aus Dürers kleinen Holzschnittpassion (Abb. 7).

Alle diese Beispiele aus Norwegen sind einer Kunst entnommen, die außerhalb des Landes entstanden war, und beweisen nicht, daß Dürers Kunst hier bekannt gewesen ist. Daß dies trotzdem der Fall war, zeigen einige Rückenstücke an Sitzen aus Setesdal (Abb. 8) mit Motiven aus Dürers Apokalypse. Seine Drachenungeheuer fanden bei uns Anklang, wo Sigurd Favnesbane noch nicht vergessen war.

NOTER

¹ Hessig, Edith: Die Kunst des Meisters E. S. und die Plastik der Spätgotik. Forschungen zur deutschen Kunstgeschichte. Berlin 1935. ² Avb. Engelstad: Die hanseatische Kunst in Norwegen s. 75, se for øvrig også samme forfatter: Senmiddelalderens Kunst s. 270. ³ Schramm, Albert: Der Bilderschmuck der Frühdrucke. Bd. XI. Leipzig 1928. Taf. 8 Nr. 69, Taf. 17 Nr. 148 og Taf. 125 Nr. 906. ⁴ Avb. Juraschek, Franz von: Albrecht Dürer, Wien-Leipzig 1936. Taf. 242. ⁵ Avb. Friedländer, Max J: Altniederländische Malerei Bd. X. Berlin 1932. Taf. LVI. ⁶ Thorlacius-Ussing: Claus Berg. København 1922, s. 112. f. ⁷ Beckett, Francis: Danmarks Kunst, Bd. II, København 1926, s. 195 f. ⁸ Künstle, K.: Ikonographie d. christl. Kunst, I. Freiburg 1928, s. 427. ⁹ Om denne scene se også hos Johnny Roosval. Rig. 1936. ¹⁰ Avb. Engelstad: Senmiddelalderens Kunst, pl. 78. ¹¹ Avb. Engelstad, I. c. pl. 43. ¹² Den store tresnittpasjon 1496—98 + fire blader 1510. Den grønne pasjon 1504. Den lille tresnittpasjon 1509—11. Den lille kobberstikkpasjon 1508—12. ¹³ Se herom nærmere Engelstad, I. c. ¹⁴ Cfr. Engelstad

l. c. s.69, avb. pl. 169.   ¹⁵ Avb. Juraschek, l. c. Taf. 51.   ¹⁶ Engelstad l. c. s. 213 ff
¹⁷ Engelstad, l. c. s. 127. ff.   ¹⁸ Avb. Engelstad, l. c. pl. 160.   ¹⁹ Avb. Juraschek,
 l. c. Taf. 185.   ²⁰ Avb. Juraschek, l. c. Taf. 186.   ²¹ Avb. Juraschek, l. c. Taf. 126.
²² Avb. Ussing, l. c. Taf. 25.   ²³ Avb. Ussing, l. c. Taf. 40   ²⁴ Avb. Ussing, l. c.
 Taf. 54.   ²⁵ Engelstad, l. c. s. 211.   ²⁶ Engelstad, l. c. s. 46.

LITTERATUR

Beckett, Francis: Danmarks Kunst Bd. II. København 1926.   Engelstad, Eivind S.:
 Die hanseatische Kunst in Norwegen. D. N. Vidsk.-Akad. Skr. II. Hist.-Filos. Kl. 1933,
 No. 6. Oslo 1933.   Engelstad, Eivind S.: Senmiddelalderens Kunst i Norge. Mit
 deutschem Resumé. Oslo 1936.   Friedländer, Max J.: Altniederländische Malerei
 Bd. X. Berlin 1932.   Hessig, Edith: Die Kunst des Meisters E. S. und die
 Plastik der Spätgotik. Forschungen zur deutschen Kunstgeschichte. Berlin 1935.
 Juraschek, Franz von: Albrecht Dürer. Wien-Leipzig 1936.   Künstle, Karl:
 Ikonographie der christlichen Kunst Bd. I. Freiburg 1928.   Neuss, Wilhelm:
 Apokalypse. Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte. 7. Lieferung. Stuttgart 1935.
 Schramm, Albert: Der Bilderschmuck der Frühdrücke. Bd. XI. Leipzig 1928.
 Thorlacius-Ussing: Billedskæreren Claus Berg. København 1922.   Waetzoldt,
 Wilhelm: Dürer und seine Zeit. Leipzig 1935.   Winkler, Friedrich: Dürers
 Zeichnungen 1484—1502. Bd. I. Berlin 1936.   Wölfflin, Heinrich: Die Kunst
 Albrecht Dürers. München 1936.   Zeitschrift des deutschen Verein für Kunst-
 wissenschaft, Bd. III, Heft 1—2. Dürerheft. Berlin 1936.

Anders Nummedal

EN STENALDERSBOPLASS VED MOLDE

Planche V—VIII.

På gården Draget på Bolsøy, vel en halv mil østenfor Molde, har man en stenaldersboplass som i flere henseender er av interesse. Til Trondheims Museum kom det fra denne boplass oldsaker av flint hvert år fra 1902 til 1909 og senere i årene 1911, 1914, 1919 og 1934. Mengden av oldsaker har variert noe, flere år er det innkommet omkring 150 flintstykker, et enkelt år (1904) 250 stykker, og andre år bare 50 stykker, tilsammen adskillig over 1000 stykker. Om plassens beliggenhet og utseende har K. Rygh gitt opplysninger i museets tilvektstfortegnelse i 1902, 1903 og 1906. Oldsakene er funnet på en liten høiflate av omtrent et måls størrelse, noe høiere enn gårdens huser, svakt hellende mot syd og øst, begrenset av en lav fjellknaus på nordsiden. Her skal det i minst 50 år under jorddyrkning være funnet en mengde flintstykker som ikke er bevart. Tetttest har de ligget under den lille fjellknaus på nordsiden. I 1902 fantes av redskaper en dolk og et bor. Dolken blev funnet nederst på stykket, og og boret lå ovenpå jorden i en potetaker. Høiden over havet av boplassen er 24—26 m, bestemt ved nivellement av Th. Petersen.

Leser man beskrivelsen i Trondheims Museums tilvektstfortegnelser av sakene som er innkommet fra Draget, får man det inntrykk at det her forekommer redskapsformer fra forskjellig tid. Det er allerede nevnt at det i 1902 innkom en dolk. I klasse med denne må settes et bruddstykke av en slepen øks av flint som innkom i 1911, og en rundt om tilhuggen pilespiss av flint som innkom i 1919 samt en

pilesmiss av kvarts, lancetformet, med hulning baktill som innkom i 1904. Dette er jo karakteristiske saker for *ynge stenalder*. Til denne tid hører også de bruddstykker av pilesmiss av skifer som innkom i 1919 og 1934. Men vi har også fra Draget former som vanskelig kan skrive sig fra samme tid som de nevnte. Således innkom i 1914 en skive-spalter og en enegget pilesmiss, Spissen var dannet av en flekke med trekantet tverrsnitt, odden formet ved skrå tilhugning av venstre sidekant og den annen ende ved tilhugning av høire sidekant, 5 cm lang, pl. VI, 1 a. En énegget pilesmiss innkom allerede i 1904. Odden på denne er dannet på samme måte som på den nettop omtalte ved skrå tilhugning av venstre sidekant; men den annen ende er tilhugget i begge sidekanter. Den således fremkomne tange er så retusjert ved på tversgående slag på undersiden, invers retusj, pl. V, 3 a. Disse to pilene tilhører som vi nedenfor skal påvise en tidlig del av flintplasstiden.

Også i det senest innkomne materiale er der en del gamle flintplassformer. Eksempelvis nevnes: 5 kjerneformede stykker som kan opfattes som kombinasjoner av skraper og gravstikke, et stykke avbildet som pl. V, 2, et avlangt stykke med rest av skorpe, formet ved grov tilhugning som en høiskraper (grattoir caréné) pl. V, 1 a, vannslitt og rullet, en 4 cm lang flekkeskraper med konkav egg i høire sidekant nær den øvre ende og med en svakt konkav egg i venstre sidekant ved den annen ende, pl. V, 1 b, en enegget pilesmiss med fint tilhugget rygg og med retusj på undersiden av tangen, odden avbrutt, muligens under tilhugningen, da det synes å være gjort forsøk på å utbedre skaden, 4,2 cm lang, pl. V, 3 b, pilesmiss med fin tilhugning av tangen og med litt uregelmessig tilhugning av begge sidekanter og av odden som er skjullet, 4 cm lang, pl. VI, 1 b, pilesmiss med tange, litt invers retusj, 1 c, to flekkepiler med slagbuleenden tilhugget som tange, invers retusj, den annen bredere, tynne ende viser bare ubetydelig tilhugning i den ene sidekant, 3,9 cm og 4,9 cm lange, pl. VI, 2.

Av særlig interesse er pilesmissene. Tangen på disse har som man ser, retusj på undersiden (invers retusj) og dette er et karakteristisk trekk

for en kultur som finnes i det østlige Tyskland og især i Polen. Etter finnestedet Swidry Wielki i Warzawas omegn kalles kulturen *Swidérien*. Dessverre, sier V. Nordmann (Menneskets Indvandring til Norden. København 1936), er denne kultur ikke bestemt tidfestet; de fleste forfattere er dog enige i at den er eldre enn Tardenoisien, men yngre enn Solutréen, rimeligvis samtidig med yngre Magdalénien. Den polske arkeolog Ludwik Sawicki som særlig har studert Swidérien-kulturen, avbilder i et arbeide (L'industrie swidérienne de la station Swidry Wielkie I, Przegląd Archeologiczny, t. V. Poznań 1935) en mengde flintredskaper (24 store pl.) fra ovennevnte finnested. Kulturelt deler Sawicki den der forekommende industri i tre grupper, Swidérien I—III. Den første henlegger han til daniglacial tid, den annen til slutten av Yoldiahavets tid (Nørre Lyngby) og den tredje til Ancylustiden. Paralleller til våre pilespisser finner vi innen alle tre grupper; men de nærmeststående finner vi innen gruppe I. Det er jo tilhugningen av tangen det her særlig gjelder, og da vil jeg peke på pl. X 3—3a, 4—4a og på pl. XI 4—4a, 5—5a, 6—6a, alle tilhørende gruppe I. I et nylig utkommet arbeide (J. G. D. Clark: The Mesolithic Settlement of Northern Europe. Cambridge 1936) omtales Swidérien-kulturen nokså utførlig. Clark viser avbildninger av artefakter fra Stańkowice, Polen, og fra Münkehofe, Brandenburg (Clark, fig. 19—20), og her finner vi også gode paralleller til våre pilespisser. Pilespissene fra Draget på Bolsøy har de trekk som stenaldersforskerne betrakter som karakteristiske for Swidérien-kulturen, og det er ingen grunn til å anta at de optrådte i en langt senere tid i Norge enn i Polen.

Clark henlegger Swidérien-kulturen til preboreal tid.

Det her fremholdte skulde være fullt tilstrekkelig bevis for at der på Draget forekommer former som ikke kan tilhøre tiden for den slepne flint. Det er for øvrig ikke bare formene, men også den patina som mange av stykkene har som tyder på stor alder. Om de i 1908 innkomne flinter sier Rygh i tilvekstfortegnelsen: „Mange af stykkerne dækkede med hel ny kalkskorpe“. Dessuten er det mange stykker som synes

å være vannslitte; de ser nemlig ut som om de var polert, de er glatte, og de har fettglans. Dette er tilfelle med samtlige ovenomtalte sistinnkomne redskaper og mange flere; men av de nevnte er det bare høiskraperen som også er rullet. Hvordan har stykkene fått dette utseende? Har de fått det ved i lang tid å ha ligget blottet, utsatt for vind og vær, eller har sjøen i tiden mellom den første og den annen bosetning nådd op på boplassen? Med den beliggenhet Bolsøy har, er så vidt jeg kan skjønne sistnevnte mulighet den mest sannsynlige. Det kan i så fall synes påfallende at det er så få stykker som er rullet; men da boplassen som allerede opplyst heller svakt mot syd og øst og begrenses på nordsiden av en lav fjellknaus, er den godt beskyttet mot alle nordlige vinder, og den er også beskyttet mot vestenvinden; Draget ligger nemlig innerst på en lang smal tange som strekker sig ut mot sydvest. Det er således bare mot syd og syddøst at boplassen ligger utsatt; men med syd og syddøstlig vindretning følger gjerne godt vær på den kant av landet. Om sjøen nådde op på boplassen skulde det således ikke medføre at artefaktene blev synderlig rullet.

Henholder vi oss til Clark, skulde den første bosetning på Draget ha funnet sted i tiden for den eldste av hans tre mesolittiske kulturgrupper, geokronologisk bestemt, 8300—6800 f. Kr. Arkeologisk sammenstiller han Swidryfunnet med funnene fra Remouchamps og Ahrensburg-Lavenstedt (underavdeling a. Tanged-point cultures hvortil Komsa og Fosnakulturen også henregnes). Dernest kommer Lyngbykulturen (under avdeling b. Axe cultures).

Den annen bosetning har uten tvil funnet sted under den landsenkning eller den transgressjon av havet som har vært benevnt Tapessenkningen; men som rettelig burde vært kalt Triviasenkningen eller transgressjonen, efter erfaringer jeg har gjort i Finnmark. Av praktiske grunner benytter jeg dog det gamle navn.

Det er neppe under den sene senkning at artefaktene er blitt vannslitt. Tapesgrensen har nemlig efter Kaldhol på Gjermundnes høiden 21 m o. h. og på Ytre Molde 18,2 m o. h. På Draget skulde da Tapesgrensen

ikke ligge høiere enn 19 m o. h. ø: 5—7 m lavere enn boplassen. Selv ved springflod vilde sjøen ikke nå op på boplassen. Det skulde således være under en tidligere landsenkning at artefaktene er blitt polert. Efter den gjengse opfatning blandt våre geologer skulde nivåforandringene i Norge siden havet i senglacial tid stod ved den marine grense i det store og hele ha ytret sig som en landhevning. Denne har dog ikke foregått regelmessig; til sine tider har havflaten vært stasjonær og til andre tider har hevingen vært avbrutt av en liten forbigående senkning som den nevnte Tapessenkning.

I det nordlige Jylland, Vendsyssel, har det efter siste glacialtid inntruffet tre senkninger med påfølgende hevninger. Under den første senkning avleiredes det *senglaciale Yoldialer*, Vendsyssel lå da inntil 60 m lavere enn i nutiden. Så inntrådte en langvarig landhevning som bragte landet omtrent op i nutidens nivå, hvorefter det atter blev utsatt for en senkning, dog av kortere varighet og ringere størrelse, inntil 15 m under nutidens nivå. Under denne annen ubetydelige senkning dannedes de boreale *Zirphæalag*. Faunaen viser en tydelig temperaturstigning, idet de høiarktiske mollusker som fantes i Yoldiahavet nu er forsvunnet og sydligere former innvandret. Senkningen avløstes av en betydelig og langvarig hevningsperiode: *Ancylus-* eller *Fastlandstiden*. Den tredje senkning som har satt de betydeligste spor i Danmarks overflate er *Litorina-* eller *Tapessenkningen*.

Spørsmålet er nu om Norges vest- og nordkyst har vært utsatt for en senkning samtidig med Zirphæasenkningen i Vendsyssel. H. Kaldhol har i flere av sine arbeider hevdet at i Møre og Romsdal er det spor efter flere nivåforandringer enn den såkalte senglaciale og den postglaciale. I arbeidet „Har vi spor efter flere istider i Norge“ (Norsk geol. Tidsskrift XII) uttaler han, idet han polemiserer mot V. Tanners opfatning av de kvartærgeologiske forhold i Vendsyssel og i Møre: „Nettop de av Tanner anførte målinger av terrassene i Vendsyssel sammenholdt med strandlinje- og terrassemålingene i Møre særlig langs Romsdalsfjorden, viser at terrassene fra Fjordtidens dypeste senkning

her ligger på samme ledlinje i det epirogenetiske spektrum som de høieste terrasser i Vendsyssel. Det skulde følgelig være samtidige dannelser hvis vi kan tillegge spektret nogen betydning.“ Og litt nedenfor fortsetter han: „Når isdekket minker og etterhvert trekker sig bort fra Danmark, begynner landet å heve sig, så der er en tid det ligger høiere enn nu. Klimaet er mildt. Men helt tilsvarende finner vi forholdene har artet sig i Møre. Ved Romsdalsfjorden kan vi således se at f. eks. på Gjermundnes har landet hevet sig fra 91 m o. h. som er maksimum av senkningen i *Fjordtida*, til det i hvert fall ikke manglet over 24—25 m på nuværende høide. Det fremgår av funnet av gamle flintredskaper etc. under strandgrus som før omtalt. Forholdene i Møre og i Vendsyssel har således utviklet sig ganske parallelt. Den påfølgende senkning under *Ratida* kan påvises både på Møre og i Vendsyssel (*Zirphæalagene*).“

Kaldhol har som bekjent en særopfatning av de geologiske forhold i Norge under istidene; men det kan vi se bort fra i foreliggende spørsmål, da han i nevnte arbeide sammenstiller strandlinjen i 91 meters høide på Gjermundnes med den høiestliggende terrasse i Vendsyssel og *Ratida* med tiden for dannelsen av de store moréner vi kaller Raene på begge sider av Oslofjorden; efter internasjonal opfatning tilhører nemlig både den høiestliggende terrasse i Vendsyssel og Raene den siste istid.

Av Kaldhols tabell over terassemålinger (s. 406 i anf. arb.) ser vi at *Ratidas* terrasse på Gjermundnes har høiden 58 m o. h. Mellom denne terrasse og Tapesterrassen i 21 meters høide er der to intermediære terrasser med høidene henholdsvis 50,4 m og 37 m. På det epirogenetiske spektrum (s. 409) har den linjen som representerer terrassen i 50,4 meters høide fått påskriften *Littorina niv.* og den annen i 37 meters høide *Pholas niv. mg.* Om dette betyr at det har funnet sted nivåoscillasjoner i *Pholasnivåets* tid, men ikke i *Littorinivåets* tid, finner jeg ingen opplysning om i nevnte avhandling. Fig. 17 i „Bidrag til Møre Fylkes Kvartærgeologi III“ (T. V. S. S. 1924) angir vel ikke Kaldhols nuværende opfatning av strandlinjens bevegelse på Gjermundnes.

Kaldhol parallelliserer som vi har sett Zirphæasenkningen i Vendssyssel med senkningen på Gjermundnes under hans Ratida. Om Zirphæalagene har V. Nordmann (Oversigt over det nordlige Jyllands Geologi, 1918) uttalt at de i det store og hele er samtidige med Uddevalla-bankene i Vest-Sverige og Littorina-nivåets dannelser i Kristianiafjord. Den samme opfatning er uttalt av Øyen (Naturen 1929). Som bekjent antok Øyen at landhevingen under hvert av hans nivåer påfulgtes av en større eller mindre oscillasjon. Den senkning det her gjelder må ha påfulgt Portlandianivået som utvilsomt svarer til Yoldia-avleiringene i Baltikum og landavleiringene fra yngre Dryastid i Danmark. Det er i denne kolde og tørre tid den første bosetning på Draget har funnet sted. Havstanden har da, antar jeg, vært den samme som under den annen bosetning, omkr. 19 m over havstanden nu. På Gjermundnes er det funnet flintplasser like under gresstorven fra 30 m o. h. og opover til en høide av 54 m. Flintene på disse plasser er ikke vannslitt; men ved grøftegravning er det efter Kaldhol i høider omtr. som de nevnte funnet vannslitte artefakter dekket av lagdelt grus. Kaldhol avbilder i det anførte arbeide tre artefakter. Av disse er det bare den sterkt vannslitte lille skivespalteren som er daterende, den er jo en ikke sjelden form på flintplassene. Ved Tapesgrensen på Gjermundnes, 21 m o. h., er det funnet mengder av vannslitte flintartefakter like under gresstorven.

Forholdene på Draget og på Gjermundnes vilde være lett forklarlige om det som av Kaldhol antatt, i tiden for Øyens Littorina-nivå fant sted en landsenkning hvorunder havet ved Gjermundnes steg fra omkring 20 m til 50,4 m over nuværende høide. Flintplassfolket som innvandret allerede i Yoldia(Portlandia)tiden og som stadig bodde ved stranden flyttet selvsagt opover og nedover eftersom havet steg og sank. Flintplasser med mer eller mindre vannslitt inventar er da spor fra landsenkningstiden, de øvrige flintplasser fra den påfølgende landhevingstid. Lavtliggende flintplasser kan da være av vidt forskjellig alder, tilhøre Yoldia(Portlandia)tid eller Maetratid; de høitliggende flintplasser blir av midlere alder, tilhører Øyens Littorina-tid eller Pholastid.

Efter den synsmåte som her er fremholdt blir flintplasstiden for Vestlandet betydelig forøket. Før antok vi at de høiestliggende var de eldste og de lavestliggende de yngste. At de yngste befinner sig blandt de lavestliggende antar vi fremdeles; men det er også blandt disse de eldste flintplasser kan være å finne. Vi kan ikke si at vi ennu har fullt gyldige beviser for at den nye synsmåte er den riktige. Foreløbig får vi betrakte den som en arbeidshypotese. At de geologiske forhold på Vestlandet skulde hindre en bosetning av fangstfolk i Yoldia(Portlandia)tiden kan vi se bort fra. For flere år siden gjorde jeg mig til talsmann for den opfatning at *Radannelsen* var foregått i *daniglacial tid*, og i denne opfatning får jeg nu støtte av professor H. W: son Ahlmann (Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar, Årg. 1935). Vestlandet var uten tvil beboelig i yngre paleolittisk tid.

Under mitt arbeide med flintplassene fikk jeg oftere inntrykk av at inventaret fra boplasser som lå i samme høide og så nær hinannen at man skulde tro at de var helt samtidige, dog var forskjellig. Flintenes forvitningsgrad var ikke den samme, og måten å tilhugge redskapene på var heller ikke den samme. Dette indicerer en aldersforskjell.

På flintplassene både i Østfold og i Møre og Romsdal kan man spore innflytelse fra den vidt utbredte Tardenois-kultur, idet det begge-steds er funnet mikrogravstikker. Denne lille gravstikke (*le microburin*) betraktes nemlig som type-fossil for Tardenois-kulturen. Mikrogravstikken synes å være almindeligere i førstnevnte fylke enn i sistnevnte. Hittil er den på Vestkysten bare funnet ved Woldvannet, ved Ødegården og ved Bremsneshatten i Kristiansundstrakten og på Tornes i Moldetrakten. De tre flintplassene ved Kristiansund hører til de høiestliggende (omkr. 40 m o. h.) og flintplassen på Tornes hører vel i alle fall til de høitliggende, da den antas å ligge 25 m o. h., mens Tapesgrensen sammesteds efter Kaldhol har høiden 15,6 m o. h. Flintplassene med mikrogravstikker skulde således efter det som ovenfor er fremholdt høre til den midlere flintplasstid. I materiale med gammelt preg fra noen få lavtliggende flintplasser ved Kristiansund har jeg ikke

kunnet finne noen mikrogravstikker; men derav tør jeg ikke slutte at denne form først optrer på de høitliggende flintplasser. Før vi kan uttale noe sikkert om dette må vi på nytt gjennomgå alt materiale vi har fra flintplassene. Ved en slik gjennomgåelse vil vel mange redskaper komme frem som før er oversett.

Det vil være av interesse å betrakte den samling av redskaper mikrogravstikken er funnet sammen med på flintplassen ved Woldvannet. I den første publikasjon om flintplassene anfører Rygh som tildannede redskaper fra denne den først funne flintplass på Vestkysten:

„2 *skivespaltere*. Den ene af dem har istedetfor den hele spalteflade paa den ene side flere smale parallele avspaltninger paa tvers. Saaledes formede skivespaltere forekommer ogsaa i danske fund. Se S. Müller i Aarb. f. n. Oldk. 1888, s. 241, og 1896, s. 349. Dertil kommer et par usikre spaltere.

10 *flekkeskrabere*, tildels av meget gode former, med udbuede skraber-egge. Dertil kommer noen mindre sikre.

Av *flekkeknive* er der mindst 8—9 foruden endel, som med adskillig sandsynlighed kan opfattes som saadanne.

2 *bor*, dannede av lange rygflekkebor. Et „tyndt bor“ som S. Müller 30. Dertil kommer nogle ikke ganske sikre flekkebor.

30 *eneggede pilespisser*, hvoraf enkelte er avbrekkede, af gode former med tilhuggede skafttunger og fint tilhuggede over en større eller mindre del af ryggen.“

Videre nevner Rygh „blokke, store skiver som maa ansees for ikke udnyttet arbeidsmateriale“.

Rygh avbilder fra Woldvannet bare skivespalteren med tilhugget spalteflate. Den annen skivespalter han nevner, avbildes her; den er liten, 3,9 cm lang og 3,4 cm bred, og kan kun være anvendt som egg i en hornøks.

Ved fortsatte gravninger efter 1910 er det fra denne boplass fremkommet mere materiale, og i dette er som allerede nevnt funnet mikrogravstikker og sammen med disse foruten eneggede små spisser også

andre mikrolitter. Videre er funnet større gravstikker av flere former og kjerneskrapere. Blandt en samling av flinter som innkom til museet i Trondheim 1912 nevner Rygh et stykke med spalterform, kun 3 cm langt med 1,5 cm bred egg. Fra en annen flintplass ved Woldvannet innkom til samme museum i 1915 en skivespalter, 5,4 cm lang, 2,5 cm bred ved eggen. Flere spaltere fra funnene ved Woldvannet kjenner jeg ikke. De er som man ser, alle små.

Søker vi paralleller til funnet ved Woldvannet utenfor Norge, så finner vi de nærmestliggende innen den gruppe av funn Clark kaller Maglemosegruppen. Funn tilhørende denne gruppe er gjort over en stor del av lavlandet i Nord-Europa fra østre England til Polen og Estland og fra det sydlige Norge til det midtre Tyskland. Som representanter for Maglemosekulturen anfører Clark funnene fra Broxbourne (England), Duvensee (Tyskland), Sværdborg, Holmegaard, Mullerup (Danmark) og Sandarne (Sverige). På disse boplasser optrer som på flintplassene økseformer, kniver, bor, skrapere, gravstikker og mikrolitter.

Stort sett er flintinventaret på Maglemoseboplassene, hvortil en del av de norske flintplasser kanskje kan henregnes, det samme; men der er dog hvad Clark gjør oppmerksom på, lokale forskjelligheter som bør noteres. Disse finnes innen hver gruppe av redskapsformene. Vi begynner med øksene, som vi har to varianter av i disse funn, *skivespalteren* og den rundt om hugne øks, *kjerneøksen*. På de danske, svenske og tyske boplasser optrer kjerneøksen i større antall enn skivespalteren, mens forholdet er det omvendte på våre flintplasser. I de engelske funn mangler skivespalteren; men kjerneøksen er almindelig. Sammenligner vi de norske skivespaltere med de utenlandske, så synes skivespalterne fra Duvensee å stå nærmest våre. Det karakteristiske ved disse er den ofte forekommende sterke tilhugning av spalteflaten.

Kniver (points with blunted backs) er efter Clark aldri tallrike; men deres forekomst så almindelig at de må betraktes som en integrerende del av kulturen. Denne uttalelse gjelder også for flintplassenes vedkommende.

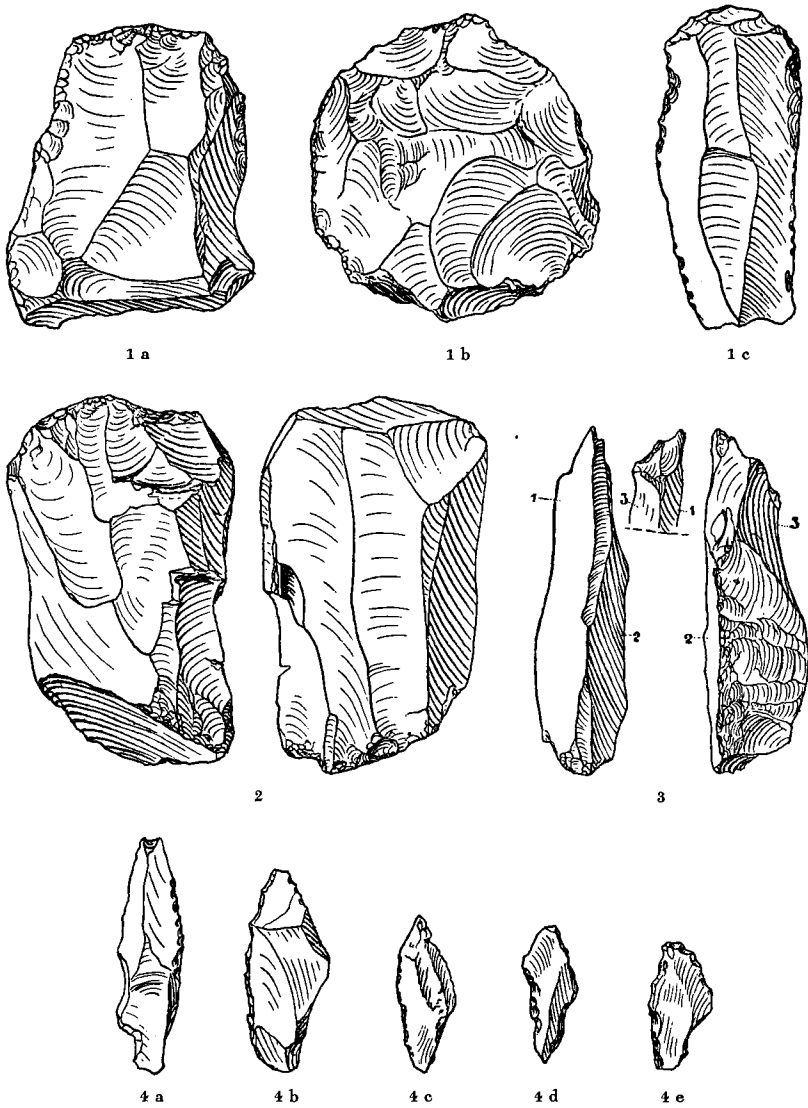

Fig. 1—4. Redskaper fra Woldvannet, 1/1. 1 a—c, skivespalter, skiveskraper og flekkeskraper. 2, kjerneskraper, 3, gravstikke. 4 a—e, pilespisser.

Bor er sjeldne på flintplassene.

Skrapere dannet av flekker og skiver er almindelige på flintplassene, men forekommer sjelden i et større antall. Almindelige er også kjerne-skrapere og kjernehovler.

Gravstikker (burins) av samme former som i hulefunn fra øvre paleolittikum er etter Clark typisk for Maglemosekulturen, dog er de ikke på noen måte almindelige. Han avbilder gravstikker fra Broxbourne, Sandarne, Duvensee, Sværdborg og Holmegaard. I de danske funn er gravstikkene først nylig påvist av Clark. Fra flintplassene blev de publisert i 1922, og på disse synes de ikke å være sjeldne. Vi avbilder 4 stykker fra Woldvannet.

Mikrolitter foreligger i stort antall fra Maglemoseboplassene. På flintplassene er det forholdsvis mange på noen, på andre ingen. Da de i siste fall muligens er blitt oversett, er det grunn til å tro at mikrolittene på flintplassene er mer almindelige enn tidligere antatt. I visse henseender, sier Clark, er det likhet i mikrolittformene fra disse boplasser, idet de høit utviklede og ofte små former fra de senere trin av Tardenoisien er normalt fraværende. Av trapeset er det således kun funnet ett eksemplar. De almindeligste former på alle stasjoner er de simpleste mikrolittiske former, små avlange spåner tildannet som spisser ved tilhugning av den ene sidekant ved ene ende eller langs hele siden. Visse variasjoner mellom forskjellige boplasser kan dog påvises. Mens eksempelvis de mikrolittiske former på boplassene Broxbourne og Sandarne er innskrenket til de simpleste spisser felles for alle stasjoner, viser Duvensee og den sjællandske boplassgruppe et sterkt element av triangulære former. Mellom den tyske boplass og de sjællandske boplasser har man atter den forskjell at mens de likebenede triangler predominerer på førstnevnte, er disse helt ombyttet med den ulike-sidede form på sistnevnte. Dessuten utmerker den sjællandske boplassgruppe sig ved den mere utviklede karakter av mikrolittene; trianglene er ikke bare hyppig av meget liten størrelse, men segment og trapesoidale former forekommer også. Betrakter vi endelig mikrolittene

fra boplassen ved Woldvannet, mulig norsk representant for Maglemosekulturen, så er ikke bare de små former fra de senere trin av Tardenoisien fraværende, men også det nettop omtalte sterke triangulære element. Istedenfor det har vi fra Woldvannet spisser med tange (tanged points). Disse har øiensynlig sterk tilknytning til spisser fra Ahrensburg-Lavenstedt og Remouchamps.

Felles for den norske og de utenlandske representanter for Maglemosekulturen blir etter dette bare økseformene og gravstikkene, mikrogravstikken medregnet. Øksene og de større gravstikker er allerede omtalt, tilbake står mikrogravstikken. Denne, ledefossilet for Tardenoisien, forekommer i Maglemoseindustrien i England, Nord-Tyskland og Danmark på de mest klassiske boplasser av kulturen. Oprinnelsen til dette viktige element i Maglemosekulturen må etter gjeldende opfatning skrive sig fra samme kilde som Tardenoisien, nemlig de fremskredne yngre paleolittiske kulturer i Nord-Afrika og muligens også i Palestina. Mikrogravstikken fra Woldvannet skiller sig ikke på noen måte hverken i formen eller i fremstillingsteknikken fra denne mikrolitt i de midlere trin av Tardenoisien.

Maglemosekulturen er etter Clark opstått ved sammensmeltning av nevnte mikrolittiske element av Middel-Tardenoisien, av Lyngbytradisjonen og muligens av noen efternølende tradisjoner av Magdalenien. Kulturen på de her omhandlede utenlandske boplasser viser etter Clarks og andre arkeologers opfatning en markert tilpasning til skogtrakter og avspeiler jakt, sankning og fiske i innsjøer. Mot denne opfatning innvender V. Nordmann at visstnok kjenner man ikke noen kystfunn; men det har sin naturlige forklaring deri, at kysten fra den tid på grunn av senere nivåforandringer er å søke under havflaten et godt stykke utenfor den nuværende kyst.

I Norge har vi som ovenfor omtalt funn fra det her omhandlede tidsrum i Østfold og langs Vestkysten fra Ålesund nordover til Vikna. Disse funn er alle sammen kystfunn; i disse strøk ligger nemlig kysten fra hin tid innenfor den nuværende kyst. Langs Vestkysten sydover

fra Alesund til Kristiansand må som i Danmark kysten fra fastlandstiden søkes under havflaten utenfor kysten i nutiden, og her har vi på én undtagelse nær ingen flintplassfunn.

Det er trolig at veidefolket i Danmark likesom i Norge først har slått sig ned ved kysten; men da man i førstnevnte land mangler kystfunn fra tidlig mesolittisk tid, savner vi kunnskap om den første bosetning der. I Norge skulde vi derimot kunne ha funn også fra dette primære avsnitt av nevnte tid. Som man vil ha sett, er vi imidlertid ennå ikke kommet så langt at vi kan peke på de flintplassene som tilhører dette eldste avsnitt. Det har jo vært ortodoks lære at kulturstrømmene er kommet fra syd og at de har beveget sig langsomt nordover. I så fall skulde flintplassene (Fosnakulturen) i Bohuslän og Østfold være eldre enn i Møre og Trøndelag, for det er langt fra Østfold rundt kysten til Møre og Romsdal, og man skulde da ha ventet at inventaret fra boplassene i Østfold hadde et eldre preg enn fra Møre og Romsdal; men det synes de ikke å ha. Bortsett fra de før omtalte simpleste spisser som forekommer på alle Tardenois- og Maglemoseplasser, består det mikrolittiske element beggesteds av pilespisser med tange og en sjelden gang mikrogravstikker. Former som trekanter og trapeser forekommer praktisk talt ikke. Dette er vår opfatning nu; det er mulig den vil bli endret ved en ny gjennomgåelse av materialet.

Når det ikke kan påvises noen forskjell i det mikrolittiske element på de to vidt adskilte flintplassområder i Norge, så virker det påfallende å finne stor forskjell i samme element på de sjøllandske Maglemoseboplasser og på flintplassene i Østfold, skjønt det i dette tilfelle dreier sig om avstander som vel må sies å være kortere enn i forrige. Den fremherskende mikrolittform er jo på førstnevnte boplasser den ulikesidede trekant, og på de sistnevnte pilespisser med tange av tidlig type. Det mikrolittiske element på flintplassene i Østfold har således et utvilsomt eldre preg enn samme element på Maglemoseboplassene i det sydligere beliggende Sjælland. Den sterke påvirkning som Fosnakulturen etter flere forfatteres opfatning skal ha mottatt av Maglemosekulturen

blir etter dette noe problematisk, og den blir jo ikke mindre problematisk, når man er opmerksom på at den mikrolittiske form felles for begge kulturer, mikrogravstikken, betraktes som ledeform ikke for Maglemosekulturen, men for den oftere nevnte Tardenoisiskultur. Denne kultur som er opkalt etter det første funnsted Fère-en-Tardenois i Frankrike, er stort sett funnet over samme område som Maglemosekulturen og dessuten er den funnet i Sydvest-Europa og Nord-Afrika. I motsetning til Maglemosekulturen som viser tilpasning til skogtrakter, er Tardenoisiskulturen utbredt over områder hvor skogen var av liten betydning, sandstrekninger, bergknauser og strøk med tynt jorddekke, til dels høitliggende. Det skulde således være stor forskjell mellom Maglemose- og Tardenoisfolkets opholdssteder, og Clark hevder at det også er stor forskjell mellom de to kulturer: de tilhører forskjellige sivilisasjoner og er lagt i vuggen i forskjellige omgivelser; men de har som omtalt et sterkt felles element, det mikrolittiske, og i dette er der former som må ha sin opprinnelse i Tardenoisien, da de forekommer også utenfor Maglemoseboplassenes område, i Spania og Nord-Afrika. Dette er tilfelle med mikrogravstikken som neppe kunde opstå uten påvirkning, og likedan med de geometriske formene trekanter, trapeser o. s. v. som over det hele område optrer i samme rekkefølge. Dette tyder på et kulturfellesskap som bare kan forklares på et etnisk grunnlag. Visstnok bidrog den stedegne befolkning lokalt til den nye sivilisasjon; men opprinnelig skyldtes den etniske vandringer under trykk av de klimatiske forandringer som karakteriserte den postglaciale periode. Kilden til disse innbrytende påvirkninger søkes gjerne i Nord-Afrika.

Efter Clark kan Tidlig Tardenoisien i vårt område dateres til slutten av hans periode I (Yoldia- og Ancylus tid, 8300—6800 f. Kr.) eller begynnelsen av periode II (Ancylus- og Litorina tid, 6800—5000 f. Kr.), Middel Tardenoisien til den senere del av periode II og Slutt Tardenoisien til periode III (Littorinatid, 5000—2500 f. Kr.). Det mikrolittiske element på Maglemoseboplassene Broxbourne, Duvensee og Sandarne som skriver sig fra omkring midten av periode II, inneholder bare

simple former karakteristiske for de tidlige faser for Tardenoisien, mens de senere sjællandske boplasser ved Holmegaard, Mullerup og Sværdborg har produsert slike mikrolittiske former som ulikesidede triangler, segmenter (crescents) og spisser med konkav basis, nærmende sig sterkt former tilhørende Middel Tardenoisien i Belgia. Det mikrolittiske element fortsatte i Ertebøllekulturen i periode III, da det bestod nesten utelukkende av trapeser, og dette igjen dannet en parallell til Slutt Tardenoisien i Belgia, Nord-Tyskland og Polen i hvilken trapeset spilte en betydningsfull rolle. Det er således en sterk typologisk parallellisme mellom den indre utvikling av elementet felles for økse-kulturene og de mikrolittiske kulturgrupper fra periodene II og III.

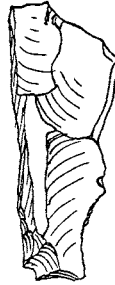
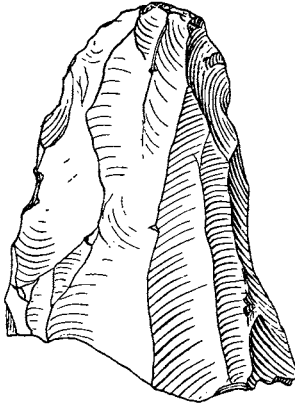
Tage Nilsson daterer de svenske og danske Maglemosefunn til Ancyclus tid (7500—6250 f. Kr.). Rekkefølgen i alder er etter ham, når man begynner med den eldste: Sandarne, Lundby, Baremose, Sværdborg og Holmegaard.

Ser vi bort fra de simpleste former av mikrolittene som finnes på alle de her omhandlede boplasser, så blir det av mikrolittene bare mikrogravstikken igjen som er felles for våre flintplasser og de sjællandske Maglemoseboplasser, og da denne oprinnelig er en Tardenoisiform, er det vel likeså sannsynlig at dens forekomst på flintplassene skyldes en direkte påvirkning fra Tardenoisien som en indirekte. Av litteraturen synes å fremgå at mikrogravstikken i Nordvest-Europa viser sig i Tidlig Tardenoisien, men almindelig er den bare i Middel Tardenoisien, og det er vel under denne at den optrer på flintplassene. Etter det kjennskap jeg nu har til flintplassmaterialet synes mikrogravstikken å være almindeligere i Østfold enn i Møre og Romsdal. Bekreftes dette ved en ny gjennomgåelse av det nu foreliggende materiale og ved nye funn, indikerer det en aldersforskjell, hvad vi ellers ikke har kunnet konstatere.

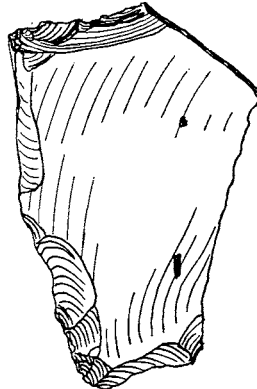
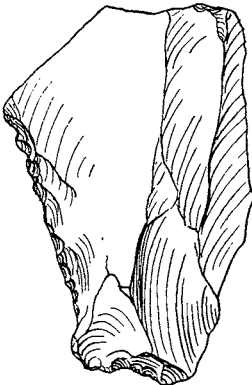
Sammenligner vi elementene av store redskaper i Maglemosekulturen og i flintplasskulturen, så møter vi atter forskjelligheter. Schwantes hevder som bekjent at økseformene er en nyskapning fremgått av Lyngbykulturen. Dette synes ikke å stemme med forholdene på flint-

5

6

7

Fig. 5. Øks[?] fra Kolvik. Fig. 6—7, püespiss og gravstikke fra Ødegård.
Fig. 5 og 7: $\frac{1}{1}$, 6: $\times \frac{3}{2}$.

plassene. Betrakter man et redskap som det av Rygh (1910) som kjerneøks beskrevne og avbildede (fig. 16) fra Golma ved Tusteren, vil man se at denne ikke sjeldne form på flintplassene er nær beslektet med — for ikke å si identisk med — redskaper som av Schwantes (1928) er avbildet fra Ahrensburg og av Sawicki (1935) fra Swidry Wielkie I og som av begge er kalt *kjernehovler*. Hyppige er på Ahrensburgboplassen og på Swidryboplassen *dobbelte* kjernehovler med skraperegg i begge ender. Særlig denne form synes ofte å være tildannet til dette formål uten først å ha tjent som flekkeblokk. For flintplassenes vedkommende gjelder dette både enkle og dobbelte kjernehovler.

De fleste av de på flintplassene funne redskaper som er kalt kjerneøkser har en form som det ovennevnte fra Golma og det her avbildede fra Kolvik, fig. 5. Den ene bredside er som man ser, tilhugget ved avspaltinger etter lengden, den annen ved tverrhugning, ganske som på Schwantes's fig. 12 „Flintgerät der Ahrensburger Zivilisation“ og på Sawickis pl. V, fig. 3—3 a. Et for Ahrensburgsivilisasjonen utpreget redskap er kjernehovlen av form som en hestehov. Denne kjernehovelform er også almindelig på flintplassene.

De her omtalte former av kjernehovler går langt tilbake i den paleolittiske tid; men vi skal ikke følge dem lenger tilbake enn til Hamburgkulturen som har Aurignacienpreg, men tilhører Magdalenientid. Kjerneskraperer har man også i Maglemosekulturen; men etter V. Nordmann har de ikke den skrålflate som kjennetegner kjerneskraperne fra Ahrensburg- og Hamburgkulturen.

Kjerneøkseene på flintplassene av form som Golmaøksen er således ikke noen Lyngbytradisjon, men en Magdalenientradisjon som pilespissene med tange.

Ingen av våre mesolittiske boplasser er datert ved pollenanalyse; den er nemlig kommet i miskreditt hos oss, av hvilken grunn får stå usagt. Helt uten geologiske holdepunkter er vi dog ikke. Vi har skjellbanker som høist sannsynlig er av samme alder som nærliggende flint-

plasser. Det er tilfelle ved Woldvannet. I Norsk geol. tidsskr. VII har jeg gjort rede for beliggenheten av den derværende skjellbanke i forhold til flintplassene og anført de mollusker som er funnet i skjellbanken. Tar vi med bare gruntvannsformene, får vi på et par arter nær samme liste som Axel Jessen i Vendsyssels Geologi, s. 248, anfører fra Zirphæalagene. Disse betrakter V. Nordmann, hvad vi har sett, som samtidige med Øyens Littorina-nivå. Til tiden for dette nivå må da de høiestliggende flintplasser høre. De skulde da efter Nordmanns tidstavle kunne sammenstilles med Klosterlundsfunnet (omtr. 7000 f. Kr.). De lavereliggende flintplasser er efter den ovenfor fremsatte arbeidshypotese dels eldre og dels yngre enn de høiestliggende. Både ved Møre- og Romsdalskysten og i Østfold har vi utvilsomt flintplasser som er jevn gamle med Maglemosefunnene i Danmark; men det er et spørsmål om vi har noen flintplasser så sene som Ertebølleboplassene. Det vilde i så fall bli vanskelig å få anbragt de tallrike Nøstvetboplasser i det mesolittiske tidsrum som de rettelig tilhører.

Ovenfor har jeg uttalt at jeg ikke har noe egentlig bevis for den fremsatte påstand at de eldste flintplasser er å finne blandt de lavestliggende.

For å bøte på denne mangel stanset jeg i sommer på tilbakereisen fra Finnmark noen dager i Trondheim, hvor vi har det største flintplassmateriale. Jeg gjennomgikk der det hele materiale fra Draget og materiale fra flintplasser ved Kristiansund med samme høide over havet som boplassen på Bolsøy. Og inventaret fra disse boplasser var forbausende likt. Flinten hadde samme utseende, og redskapsformene var de samme. Der var kjerner, gravstikker, skrapere og pilespisser med tange med former vi kjenner fra Ahrensburg-Lavenstedt, Hohler Stein bei Callenhardt, Remouchamps, Swidry o. s. v. For å dokumentere dette avbilder jeg yderligere fra Draget tre pilespisser, pl. VII, fig. 3, en spalter, pl. VIII, fig. 3 og en spånkraper, pl. VIII, fig. 1, fra Minde, Strand, Kristiansund to pilespisser, pl. VII, fig. 4 og en spånkraper,

pl. VIII, fig. 1, og fra Ødegården ved Kristiansund en liten pilespiss (fig. 6), en gravstikke (fig. 7) og en spånskraiper, pl. VIII, fig. 2. Til samtlige pilespisser vil man finne maken på Swidry-boplassene, gravstikken fra Ødegården kan vi sammenstille med Swidry I, XVIII 4—4 a og til spalteren fra Draget har vi maken fra Gløsvågen ved Kristiansund (Oldtiden IX, s. 148, fig. 6). Pilespissene og gravstikken kan uten tvil betraktes som tradisjoner fra yngre paleolittikum; men de spånskraiperne vi har avbildet her, synes å skyldes tradisjoner hvis røtter går tilbake helt til Mousterien. Ved tillagningen av spånredskapere i denne tid fulgtes jo den fremgangsmåte å forme oversiden av redskapet endog ned til den sekundære tilhugning i enkelte tilfelle, før spånen blev slått løs fra blokken. Ved et velrettet slag utførtes så løsslåingen, og redskapet var fullt ferdig bortsett fra litt retusj. Det er nettop på denne måte våre spånskraiper er gjort; men vi må være opmerksom på at spånen anvendt som skraiper må snues, benevningene overside og underside blir ombyttet. Det eiendommelige for disse skraiper er at undersiden (spånens overside) ved eggen har en eller flere konkave, til dels lange arr efter tilhugningen av spånens overside som først blev tilslått, derpå blev slagflaten formet på en slik måte at samtidig blev også skraiperreggen dannet, og så blev spånen som ferdig redskap løsnet fra blokken. Sammen med våre spånskraiper finner vi på de lavtliggende flintplasser også skraiper med tildannet underside utført efterat stykket var løsnet fra blokken. Dette er visstnok tilfelle med de to skraiper sidekantene på den allerede nevnte spalter fra Draget danner, med undersider på spalterens overside. Men bearbeidelse av begge sider av et redskap er også trekk fra eldre paleolittikum. Det er mulig at spalteren fra Draget også har vært brukt som skjærpe i en hornøks; men med denne kunde man neppe felle større trær.

Ved den nye gjennomgåelse av materialet fra Draget viste det sig at det er ikke bare høiskraiperen som er rullet og vannslitt, men mange stykker, og det temmelig sterkt, deriblandt den avbildede spalter.

I materialet fra de lavtliggende flintplasser ved Kristiansund er det også mange sterkt rullede og vannslitte stykker. Når så også redskapsformene har et meget gammelt preg, da må man vel innrømme at man har beviser for riktigheten av den ovenfor fremsatte hypotese.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Hofe Draget auf der Insel Bolsøy, eine gute halbe Meile östlich von Molde gelegen, sind im Laufe mehrerer Jahre, während der Bearbeitung des Bodens im Frühjahr und Herbst, Altertümer, meistens aus Feuerstein, vorgefunden worden. Sie wurden anfangs nicht aufbewahrt, wurden jedoch seit dem Jahre 1902 von den Besitzern des Hofes gesammelt und nach und nach dem Museum zu Trondheim zugesandt. Dasselbst besitzt man nun vom Hofe Draget eine Sammlung von mehr als 1000 Flintstücken außer einigen Stücken aus anderem Gestein. Die Altertümer sind auf einer etwa 1000 qm großen Fläche vorgefunden worden. Diese liegt etwas oberhalb des Gehöftes, fällt gegen Süden und Osten schwach ab und wird im Norden von einem niedrigen Felsstück begrenzt. Unterhalb dieses Felsstückes lagen die Stücke am dichtesten. Der Fundort liegt 24—26 m über Meereshöhe und die Tapesgrenze gleichenorts 19 m über Meereshöhe.

Folgende Gegenstände wurden vorgefunden: ein unvollständiger Dolch von Flint, eine lanzettförmige Pfeilspitze von Quarz, hinten mit einer Höhlung versehen, ein Bruchstück einer geschliffenen Flintaxt, eine rundum behauene Pfeilspitze von Flint und Bruchstücke zweier Pfeilspitzen von Schiefer. Dies sind Sachen, die zweifellos in die jüngere Steinzeit gehören. Gleichenorts sind außerdem ein Scheibenspalter, mehrere Kernschaber und mehrere einschneidige Pfeilspitzen vorgefunden worden, und dieses sind ja Gegenstände, die den Flintstätten unserer älteren Steinzeit entstammen. Dieser Umstand ist so ausgelegt worden, daß diese Fundstätte in die jüngere Steinzeit gehört, und daß wir hier einen Beweis dafür haben, daß der Scheibenspalter

und die übrigen älteren Steinzeitformen in die jüngere Steinzeit herabgingen. Eine zweite Erklärung ist jedoch möglich. Der Fundort kann zweimal bewohnt gewesen sein, einmal in der älteren und einmal in der jüngeren Steinzeit, und vieles spricht dafür, daß diese Vermutung die richtige ist. Die Gegenstände aus der älteren Steinzeit gehören nämlich Typen an, die als sehr alte angesehen werden. So ist Taf. V, 1 a, ein grob geformter Kielschaber, eine für das jüngere Paläolithikum charakteristische Werkzeugform, und auch der Kernschaber, Taf. V, 2, ist hier allgemein. Merkwürdig sind die Pfeilspitzen. Wir finden nämlich zu der Taf. VI, 1 a eine Parallele aus Ahrensburg, und zu all den anderen Spitzen, Taf. V, 3 u. VI, 1—2, finden wir vergleichbare Formen aus Swidry Wielkie in der Umgegend von Warschau. V. Nordmann verlegt den Fund aus Ahrensburg in die jüngere Dryaszeit etwa 9000 v. Chr., und er äußert, daß die Ahrensburgkultur Verwandtschaft mit der Swidrykultur zu haben scheint. Es wird angenommen, daß diese Kultur älter ist als das Tarde-noisien, aber jünger als das Solutréen, wahrscheinlich gleichaltrig mit dem jüngeren Magdalénien. Es ist kaum glaublich, daß sich diese Formen so lange erhalten haben, daß sie in die jüngere Steinzeit übergehen. Daß die hier in Rede stehenden Formen vom Hofe Draget alt sind, zeigt auch die Patina vieler der Stücke. Über die im Jahre 1908 eingelieferten Flintgegenstände äußert Rygh im Museumskatalog: „Mehrere der Stücke sind mit einer ganz neuen Kalkkruste bedeckt.“ Außerdem gibt es Stücke, die von Wasser oder Sand abgeschliffen zu sein scheinen; sie sehen nämlich aus als ob sie poliert seien, sie sind glatt und haben Fettglanz; gerollt ist der Kielschaber und viel anderen Stücke.

Die Annahme ist naheliegend, daß die alten Werkzeugformen von Draget dadurch vom Wasser abgeschliffen worden sind, daß das Meer einst, nach der ersten Einsiedlung, die Fundstätte erreicht hat. Dies ist kaum während der Tapessenkung geschehen, dagegen kann es aber während der von Kaldhol nachgewiesenen Senkung bei Gjermundes die er der Zirphæa-Senkung in Vendsyssel gleichstellt, stattgefunden

haben. Während dieser Senkung stieg das Meer bei Gjermundnes von etwa 20 m bis 50,4 m über die jetzige Meereshöhe. Die bereits eingewanderten Flintstättenmenschen, die stets am Strande wohnten, zogen selbstredend hinauf und hinab je nachdem das Meer stieg oder sank. Daher können niedrig gelegene Flintstätten im westlichen Norwegen von höchst verschiedenem Alter sein, können der jüngeren Dryaszeit oder der Mactrazeit angehören. Die hochgelegenen Flintstätten sind annehmbar mittleren Alters und gehören Øyens Littorinazeit oder der Pholaszeit.

Die erste Ansiedlung auf Draget hat wahrscheinlich in jüngerer Dryaszeit stattgefunden.

An den Flintstätten sowohl in Østfold als in Møre und Romsdal spürt man den Einfluß der weit verbreiteten Tardenoisikultur, da an beiden Stellen Mikrostichel, welche als das charakteristische Fossil der erwähnten Epoche angesehen werden, vorgefunden worden sind. In Møre und Romsdal sind Mikrostichel bei Woldvannet, Ødegården, Bremsneshatten und auf Tornes, alles hochgelegene Flintstätten, vorgefunden worden.

Es dürfte von Interesse sein, die mit dem Mikrostichel gleichzeitig vorgefundene Sammlung an Werkzeug an der Flintstätte am Woldvannet zu betrachten. Wir haben daher mehrere der Werkzeuge von dieser in Møre und Romsdal zuerst vorgefundenen Flintstätte abgebildet, Fig. 1—4, Taf. VI, 3 u. VII, 1—2. Was mehrere Gegenstände anbelangt, finden wir in den dänischen Maglemosefundstätten verwandte Formen, jedoch gilt dies nicht von allen Stücken, so ist z. B. das mikrolitische Element der Flintstätten und der Maglemosestätten sehr verschieden. Auf den ersteren Stätten finden wir Stielspitzen eines frühen Typs und auf den letzteren, Mikrolithen mit geometrischen Formen. Als Taf. VII, 1—2 sind einige Mikrostichel und ein Pseudo-Bohrer abgebildet, der letztere ist eine paläolithische Form. Vergleichen wir die großen Werkzeuge der Maglemosekultur und die der Flintstättenkultur, begegnen uns auch Unterschiede. Betrachtet man ein Werkzeug wie das von Rygh (1910) als Kernbeil beschriebene und Fig. 16 abgebildete aus Golma, wird man

erkennen, daß diese nicht seltene Form der Flintstätten mit Werkzeugen, die von Schwantes (1928) aus Ahrensburg und von Sawicki (1935) aus Swidry Wielkie I abgebildet, und die von beiden Kernhobel genannt worden sind, verwandt ist. Die meisten von den an Flintstätten gefundenen Werkzeuge, die mit Kernbeil bezeichnet sind, haben die gleiche Form wie das aus Golma erwähnte Stück, und das hier als Fig. 5 abgebildete Beil aus Kolvik. Kernschaber gibt es auch in der Maglemosekultur, aber V. Nordmann hebt hervor, daß sie nicht die schräge Fläche haben, welche die Kernschaber aus Ahrensburg kennzeichnet.

Endlich soll erwähnt werden, daß die Flintstätte am Woldvannet als gleichzeitig mit einer Muschelbank aus Øyens Littorinaniveau bestimmt werden kann.

LITTERATUR

- Ahlmann, H. W.: son: Kvartärgeologiska anteckningar til en exkursion genom Jylland. G. F. F. Bd. 57. Clark, I. G. D.: The Mesolithic Settlement of Northern Europe. Cambridge 1936. Kaldhol, H.: Har vi spor efter flere istider i Norge? N. G. T. Bd. 12. Nilsson, Tage: Die pollenanalytische Zonengliederung der spät- und postglazialen Bildungen Schonens. G. F. F. Bd. 57. Nordmann, V.: Menneskets Indvandring til Norden. København 1936. Rygh, K.: Flintpladsene. Kgl. Norske Vid. Selsk. Skrifter 1910, Nr. 10. Sawicki, L.: L'industrie swiderienne de la station Swidry Wielkie I. Posnan 1935. Schwantes, G.: Nordisches Paläolithikum und Mesolithikum. Hamburg 1928.

Bjørn Hougen og Magnus Olsen

RUNESPENNEN FRA BRATSBERG I GJERPEN

Planche IX.

I. Funnforhold, stil og tidsbestemmelse.

Av Bjørn Hougen.

Det kan gå år mellom hver gang oldforskningen blir beriket med en ny runeinnskrift eller et nytt funn av de vakre sølvsmykker fra folkevandringstiden som går under navnet relieffspenner. En runeinnskrift anbragt på baksiden av en relieffspenne er derfor ikke så lite av en begivenhet. En slik begivenhet inntraff i mai 1937, da Universitetets Oldsaksamling gjennom Fylkesmuseet for Telemark og Grenland fikk oversendt den vakre spenne som er avbildet pl. IX, selv om det nok må sies at det nye funn både for runologien og arkeologien mere gir utfyllende enn egentlig nye trekk i vår kunnskap.

Spennen er funnet på parsellen Solhaug av storgården Bratsberg i Gjerpen sogn og prestegjeld, Telemark — det gamle Bratsberg som vi fra middelalderens historie kjenner som Dag Eilivssøns og Gregorius Dagssøns ættegård og som i 1500-årene var sete for lensmannen i Bratsberg len.

Funnforholdene er dessverre noe uklare. Spennen er funnet under havearbeide i muldjord i ca. 30 cm dybde, uten forbindelse med andre saker og uten trekk som tyder på et gravanlegg. På samme sted blev det imidlertid i 1926 gjort et par funn som i denne sammenheng er av interesse. Det ene er et lite vikingetidsfunn, øks og saks som sammen med deler av et skjelett blev funnet i ca. 1 m dybde ved gravning til vannledning. Det annet funn består bare av tangen og øvre del av klingens av et tveegget sverd, antagelig fra yngre romertid eller folkevandringstid, selv om dateringen ikke kan sies å være helt

sikker. Begge funn blev gjort under flat mark ca. 30 m fra hverandre, uten antydning hverken til haug eller gravkammer, og det er ikke uten videre gitt at sverdet skriver sig fra et gravanlegg. I de pressemeddelelser som fremkom da funnet blev gjort, omtales i forbindelse med sverdet også „en eske med noen sølvringer som gikk i stykker og kom bort“. Men efter de opplysninger som lensmannen i Gjerpen innhentet på stedet er dette en misforståelse, og den nevnte meddelelse beror visstnok på forveksling med et funn som i 1910 blev gjort ca. 200 m nord for det sted hvor funnene fra 1926 blev gjort. Dette eldre funn, hvis sammensetning det bare foreligger meget uklare meldinger om, er ikke kommet til noe offentlig museum, mens vikingetidsfunnet og sverdet blev innsendt til Universitetets Oldsaksamling (C.23972 og 23974).

Fra samme lokalitet som den hvor relieffspennen blev funnet, har vi altså fra før av et sikkert gravfunn fra vikingetiden og muligens et fra romer- eller folkevandringstiden. Det er da meget mulig at også relieffspennen er en del av et gravanlegg som er blitt ødelagt ved tidligere gravning. Det er i den sammenheng vel verd å merke sig at både det fragmentariske sverd og vikingetidsgraven fantes under flat mark, trekk som stemmer dårlig med norsk gravskikk i folkevandringstid og vikingetid og snarest tyder på at oldsakene ikke er funnet i urørt jord.

La oss så se på spennen selv. Den er laget av litt sinklegert sølv (sølvgehalt ca. 800/1000) og er innenfor kretsen av de eldre relieffspenner forholdsvis tykk og tung i forhold til størrelsen, idet lengden er 13,8 cm og vekten ca. 80 gram. Dekorasjonen er støpt i ett med selve smykket og relieffornamentene synes bare på enkelte steder å være etterarbeidet med en punsel, likesom også de små tverrhakk som de lavere lister og enkelte deler av dyrekroppene er forsynt med også er utført efter at stykket var tatt ut av støpeformen. Forsiden er forgylt, mens baksiden som vanlig har den naturlige sølvfarve. Det ene av dyrehodene på fotens korsformede del er avslått og mangler, likeså store deler av den rektangulære plates randdekorasjon, ellers er stykket godt konservert.

Alle konturer er markert ved glatte lister; på platens listverk kommer dessuten innenfor hovedlisten en noe lavere list utstyrt med en rekke fine tverrhakk. Den takformede fot er forsynt med en mønelist som fortsetter over bøilen og tvers over platen som derved deles i to mindre rektangulære felter. I hvert av disse er anbragt to sirkelformede knotter med nielloinnlegg og forbundet med list som krysser midtribben. Utenfor platens kantlister skyter frem en rekke triangelformede spisser med fri gjennombrutt kontur og utenfor disse spisser kommer så en kompakt rekke ansiktsmasker.

Spennens flater står ennu vesentlig i spiralornamentikkens tegn. Spiraler, dels enkeltvis satt efter hverandre, dels bundet sammen i S-formede figurer eller firpaslignende motiver fyller hele platen og fotens nedre del. Men på bøilen og de vingeformede fliker nedenfor denne trenger dyremotivene inn. På begge sider av bøilens midtribbe er anbragt et dyr i sammenhuket stilling. De stiliserte, men ennu helt organisk tegnede dyr har alle de stilmerker som karakteriserer den egentlige dyreornamentikkens forløpere og som man stundom også finner på de eldre arbeider i den fullt utviklede folkevandringsstil (Salins stil I): et stort hode (på bøilens øvre del) med gapende kjeft og nesten parallelle kjever, mens øiet er plasert helt oppe ved konturen av hodet, kort tverriflet hals og kropp, og sammenkrøkede ben med store, pæreformede lår og kraftige klør på labbene. Nesten likedan er dyrene på flikene under bøilen og disse fliker avsluttes som vanlig med et stort, kraftig dyrehode.

Dekorativt sett er spennens dyrefigurer meget godt plassert. Bøilens og flikenes krumme form gir dyrene en rovdyraktig spenstighet som kontrasterer ypperlig til flatenes spiralornamentikk. Komposisjonen virker helt symmetrisk, men det er å merke at spiralkombinasjonene ikke er helt ensartet på spennens høire og venstre halvdel, og dette er sikkert nok et bevisst virkemiddel som gir rytmisk bevegelse innenfor symmetriens ramme. I det hele hører vårt stykke til de gode kvalitetsarbeider både i dekorativ og teknisk henseende. Rent påfallende er

det hvor god og tykk forgyllingen er, da relieffspennene på dette stadium av utviklingen oftest viser en sterkt avslitt forgylling eller overhodet ikke viser noen spor av sådan, slik at en må tro at det ennu ofte var regelen å la smykkene virke ved sin naturlige sølvfarve.

Smykket må ha vært ganske lenge i bruk før det kom i jorden da merker av slitasje er sterkt fremtredende på de fleste av de steder som var særlig utsatt for friksjon, først og fremst kantene langs fotens bakside og delvis også kantene langs baksiden av platen. En detalj må her nevnes. Den nedre av de linjer som innrammer runeinnskriften er ført helt ut til kanten som er svakt avrundet. Denne ytterste del av linjen er tydelig avslitt, mens dens indre del på platens plane parti står skarpt og klart i metallet. Det kan naturligvis ikke avgjøres om innskriften blev risset i spennen mens denne ennu var ganske ny, men runene må i hvert fall ha stått der i mange år før smykket kom i jorden.

I forbindelse med runene kan nevnes at det på baksiden av fotens høire korsarm er innrisset noen linjer i form av et siksakmotiv. Linjene har helt samme karakter som runeinnskriften og dens innramning og er snarest utført med samme redskap.

Men også spennens forside viser tydelige slitmerker. Fotens mønelist viser spor av trekantede fordypninger som oprinnelig har vært fylt med niello, men bare ved roten av bøilen er nielleringen ennu synlig, ellers er den helt avslitt. Og ganske særlig er slitasjen sterk på bøilens høieste del. Disse slitmerker på forsiden kan ikke bety annet enn at det utenpå det plagg hvor spennen blev båret har vært et annet plagg. Rimeligvis har da spennen vært festet i kjolen og ytterplagget har kanskje vært en vid kappe, på lignende måte som ved mannsdrakten som vi jo gjennom mose- og moorleischfunn kjenner ganske godt. Også de korsformede spenner er stundom tydelig slitt på forsiden.

Både typologisk og stilistisk går det nyfunne smykke naturlig inn i rekken av tidligere kjente arbeider. Det hører til det stadium da man hadde forlatt de tynne sølvblikkspenner med vesentlig stemplet dekorasjon av geometriske mønster og var gått over til mere massivt

støpte arbeider hvor dekorasjonen avgrenses av ophøiede lister, ofte med nielloinnlegg. Den fremherskende dekorasjon er spiraler eller spiral-ranker, likesom et og annet dyremotiv gir de første varsler om dyre-ornamentikken, om folkevandringsstilens fremvekst. Det er et stadium da stilpreget er meget ensartet over hele Norden, og lokale eien-dommeligheter er det vanskelig å få tak på;¹ en annen sak er det at det synes å være nokså klart at utviklingens brennpunkt ennu ligger i Syd-Skandinavia, i Danmark og i Sveriges sydligste landskaper.

Just i listverkinndelingen viser vårt stykke enkelte avvikelser fra det almindeligste, selv om det alt på dette stadium er såpass store variasjoner at en vanskelig kan tale om noe normalskjema. Det vanlige ved de eldre relieffspenner er dog at platen ikke har noen feltinndeling av markert listverk. Den tversgående list finner vi imidlertid igjen på en spenne fra Langlo i Stokke, Vestfold,² og likeså på det vakre smykke fra Gummersmark på Sjælland³ som tilhører samme stadium som Langlospennen. Begge disse er vel noe, men ikke svært meget yngre enn Bratsbergspennen. Den horisontale list som på vårt stykke for-binder begge knottene er derimot noe nytt. Vil en se strengt typologisk på saken, kunde en kanskje her se forutsetningen for det smale, rek-tangulære midtfelt som de yngre relieffspenner ofte er utstyrt med.⁴

Av særlig interesse ved Bratsbergspennen er platens randbehandling. Nøiaktig de samme tette rekker av masker finner vi igjen på to andre relieffspenner fra Telemark, den ene fra Falkum i Gjerpen, den andre fra Søtvet i Solum.⁵ Den eneste forskjell fra vårt stykke er at på disse to er randen helt massiv, uten de gjennombrutte trekanter mellom maskene og selve platen; ellers er overensstemmelsen fullkommen, og dertil kommer at denne randutsmykning kjennes ikke på noen andre relieffspenner. Falkum og Bratsberg ligger ca. 3 km. fra hverandre og Søtvet en mils vei lenger mot SV. Søtvet og Falkum-spennene står hverandre meget nær, like til små detaljer,⁶ men er bortsett fra rand-dekorasjonen helt forskjellig fra Bratsbergspennen. Forskjellen ligger delvis i at Søtvet og Falkum tilhører et noe yngre stadium, selv om

tidsforskjellen ikke kan være stor. Men det er også en merkbar kvalitetsforskjell. Det nye — og i virkeligheten altså noe eldre stykke — virker friskere og friere enn den litt småskårne og pedantiske dekorasjon på de to andre spenner. Det tør vel derfor være tvilsomt om det nye stykke er utgått fra samme verksted som de to andre, men at alle 3 tilhører en lokal skole er sikkert nok. Saken er av betydelig interesse fordi vi her for en gangs skyld får et sikkert lokalitetspreg på et stykke fra rankeornamentikkens blomstringstid. Dette har som alt nevnt tidligere vært meget vanskelig, mens det derimot i den fullt utviklede dyreornamentikk kan skilles ut tydelig geografisk pregede grupper.⁷

I den relative kronologi står da Bratsbergspennen sikkert plasert i rankeornamentikkens tid, mens de godt komponerte, stiliserte dyremotiver viser at vi nærmer oss den egentlige dyreornamentikkens frembrudd. Spørsmålet om den absolutte kronologi er adskillig mere komplisert, og har i de senere år også vært livlig diskutert. Den almindelige opfatning fra Montelius' og Salins dager har jo vært at rankedekoren vesentlig tilhører 400-årene og dyreornamentikken, stil I 500-årene. Etter min opfatning, som jeg tidligere har gjort mere utførlig rede for,⁸ er disse dateringer i det store og hele fremdeles holdbare, dog tror jeg overgangen til den rene dyreornamentikk faller i en temmelig kortvarig brytningstid ved tiden omkring eller noe etter 500, og Bratsbergspennen burde da hvad tilvirkningstiden angår falle i 400-årenes siste halvdel. En tilsvarende datering har Haakon Shetelig⁹ gitt for Søtvetfunnet som blandt annet inneholder en brakteat med en runeinnskrift. Som enkeltfunn uten antydning til funnkombinasjoner gir den nye spenne ikke stoff til å føre diskusjonen videre frem. Her skal bare såvidt nevnes at de omtalte tidsbestemmelser i de senere år er kommet mellom dobbelt ild. Nils Åbergs dateringer¹⁰ ligger gjennomgående noe senere, og på den annen side har andre svenske arkeologer med Sune Lindqvist i spissen hevdet at stil I's frembrudd snarere ligger i slutten av 400-årene.¹¹ En slik tidlig datering er tiltalende forsåvidt som man derved får kortet noe av på den litt urimelig lange utviklingstid

fra sølvblikkspennene og til de store praktspenner med dyreornamentikk, og man får også rankeornamentikken knyttet mere direkte til dens ophav, rankedekoren på senromerske og romersk-germanske metallarbeider som f. eks. de store beltespenner. Men en for tidlig datering lar sig efter vår mening ikke gjennomføre uten å presse de sydskandinaviske myntfunn alt for sterkt.¹² Hertil kommer så de seneste undersøkelser over de sydtyske reihengräber.¹³ Riktignok har disse ingen betydning for spørsmålet om ophavet til stil I, men deres betydning for stilens levetid kan ikke settes ut av betraktning, selv om det jo her dreier sig om sene sydgermanske arbeider med nordisk eller angelsaksisk påvirkning. Og sydgermanske stil I arbeider foreligger i funn fra tiden omkring 600, ja kanskje senere. Skyter man da stilens ophav for langt tilbake i tiden, vil dens levetid bli minst like urimelig lang som dens utviklingstid blir når man setter dateringen for sent. Mon da ikke den tamme, udramatiske middelvei her som så ofte vil vise sig som den gyldne?

RÉSUMÉ

La belle fibule en argent doré représentée par la planche IX a été trouvée à la ferme Bratsberg dans le canton de Gjerpen, département de Telemark. Elle fut trouvée isolée, mais de la même localité nous avons déjà une trouvaille faite dans un tombeau datant de l'époque des Vikings, et une autre datant peut-être de l'époque des invasions des Barbares.

Sur le revers de la plaque rectangulaire sont gravées quelques lignes fines et une brève inscription runique, tandis que tout le devant est couvert d'un moulage ornementé. La décoration consiste en des spirales, et en 4 figures d'animaux dessinées d'une façon moitié réaliste, n'étant pas du tout aussi fortement stylisées que les ornements du style de

l'époque des invasions des Barbares à proprement parler (Style I de Salin). La fibule daterait donc de la seconde moitié du 5ème siècle. Sur le bord de la plaque il y a une décoration qu'on retrouve sur deux autres fibules de la même région, mais qui est absolument inconnue ailleurs. Ce fait indique certainement une production locale, et mérite l'attention, puisque le style de cette époque présentait encore essentiellement les mêmes caractères dans le Nord entier, de sorte qu'on arrive rarement à distinguer des écoles locales.

NOTER

¹ Bjørn Hougen: The Migration Style of Ornament in Norway. International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences. Second Session, Oslo 1936, s. 17 ff. Da alle viktigere stykker av norsk dekorativ kunst fra folkevandringstiden er avbildet her, samles av praktiske grunner alle billedhenvisninger av norsk materiale til dette arbeide. ² Avb. Hougen: The Migration Style fig. 19. ³ Avb. Salin: Thierornamentik fig. 134, Nils Åberg: Den nordiska folkvandringstidens kronologi fig. 59, Eva Nissen Meyer: Relieffspenner i Norden fig. 4 og fl. st. ⁴ Eksempelvis Migration Style fig. 23, 36 og 48. ⁵ Avb. Migration Style fig. 20—21. ⁶ Utførlig gjennomgåelse hos Eva Nissen Meyer: l. c. s. 9 f. ⁷ For relieffspennenes vedkommende se Eva Nissen Meyer l. c. Sl. også Gutorm Gjessing: De Norske gullbrakteatene, s. 142 ff. og Bjørn Hougen: Snartemofunnene, s. 51 ff. ⁸ Snartemofunnene, s. 48 ff. ⁹ Haakon Shetelig: Arkeologiske Tidsbestemmelser av ældre norske runeindskrifter, s. 43 ff. ¹⁰ Den nordiska folkvandringstidens kronologi. ¹¹ Sune Lindqvist: Vendelkulturens ålder och ursprung. ¹² Sl. Snartemofunnene, s. 50 f. ¹³ Joachim Werner: Münzdatierte Austrasische Grabfunde. Berlin 1935.

II. Runeinnskriften.

Av Magnus Olsen.

Runene på Bratsberg-spennen er anbragt mellom rammelinjer langs platens ene kortsida, like under rekken av trekantede huller som på denne sida er fullstendig. Samme slags rammelinjer er også trukket opp hen etter langsida og den annen kortsida, hvor dog et stort stykke av randen nu mangler. Langsidas ytre rammelinje, som skjærer runelinjens innramning, danner avslutning på det egentlige innskriftfelt.¹ Bare halvdel av dette har runeristeren tatt i bruk, men han har altså, sannsynlig med samme instrument som runene er skrevet med, gjort forberedelser til å riste en lang innskrift som skulde ha fulgt platens rand på tre sider. Vi legger også merke til at han har begynt innskriften helt ute i kanten; det hadde han sikkert ikke gjort hvis han bare hadde akttet å skrive et halvt dusin runestaver på den rummelige plate.

Det er da med en viss skuffelse man går til undersøkelsen av runene. Det sees straks at her har en dyktig og omhyggelig runerister vært virksom. Hadde han fortsatt gjennom alle de tre felter som var avdelt til runer, vilde han sikkert ha gitt oss en rekke høist kjærkomne opplysninger om skrift og sprog og kulturhistorisk miljø fra en tid som vi bare kjenner fra få og knappe og vanskelig forståelige innskrifter. Men i det som her er sagt, ligger allerede antydning at for den filologiske forskning er intet, ikke engang det minste bruddstykke som kommer til oss i urnordisk skrift og sprog, betydningsløst. I dette tilfelle er det for øvrig visstnok riktig ikke å tale om et bruddstykke, men om en innskrift som bærer sin fulle mening, selv om den kunde ha vært forlenget. Og for fagmannen som gransker den, åpenbarer den straks og uomtvistelig en hel rekke av detaljer som vi er taknemlige for.

Til alt hell er ristningen fullstendig bevart, og hvert runetrekke står ennå skarpt og tydelig ristet i det edle metall.

Runene er 0,7—0,8 cm høie og danner en innskrift av 2 cm's lengde. De er nitid ristet, og stavene går med temmelig stor nøiaktighet fra den ene rammelinje til den annen. De små avvikelser fra den ideelle innrissning vil sees av fotografiet (tatt av preparant L. Smedstad) som reproduseres her (pl. IX). På dette vil man også se at kvisten til høire på annen stav ikke er nøiaktig tilsluttet denne. Likeså at kvisten på næstsiste stav (𐌲) begynner litt nedenfor rammelinjen og stavens topp. Ved siste stav er å merke at nederste kvist på 𐌺 er blitt lang og buet, med svakt ristet avslutning, — åpenbart fordi instrumentet her har glidd litt nedover. Nederdelen av bistaven på 𐌺 (3dje stav) — en rett strek som nedentil, i rammelinjen, berører følgende runestav — er blitt noget utydelig ved tilfeldige risp i metallet.

Innskriften begynner med en binderune av de tre tegn: 𐌺, 𐌺 og 𐌺, som er rykket sammen og har fått sine kvister eller bistaver i størst mulig utstrekning anbragt på felles staver, således at tre hovedstaver er blitt tilstrekkelige istedenfor fem. Forholdet er særdeles lærerikt til illustrering av den tendens som har gitt sig utslag i bruken av binderuner. I vår innskrift er prinsippet: sammenrykning av hovedstaver overalt hvor det er mulig. På det eneste sted senere i innskriften hvor en lignende binderune kunde optrede, finnes en sådan brukt. Mens vi imidlertid, fra 4de årh. og utover, har flere eksempler på binderunen 𐌺 = 𐌺 𐌺², er derimot den førstnevnte binderune ellers ukjent. Dette er, i betraktning av vårt sparsomme urnordiske runemateriale, ikke underlig. Det singulære ved denne binderune vil for øvrig, som vi straks skal se, bli forsterket derved at den i virkeligheten viser sig å inneholde ikke tre, men hele fire runer.

Foreløbig gjengir jeg dog innskriften således at bare de sammenrykte staver løses fra hinannen:

$$\overset{1}{\text{M}} \overset{2}{\text{M}} \overset{3}{\text{R}} \overset{4}{\text{I}} \text{I} \text{F} \text{F} \text{𐌺}$$

* e r i l a r

Den rune som jeg ennu ikke har transskribert ved en latinsk bokstav, forekommer i to andre norske innskrifter i nøiaktig samme form og — hvad der er meget oplysende i flere retninger — som ledd i en runeforbindelse som på alle tre steder må være identisk med hensyn til det sproglige innhold:

1. By-stenens innskrift begynner:	Ṣ R I Ṛ Ṛ Y	* irilar ³
2. Veblungsnes-innskriften likeså:	Ṣ R I Ṛ Ṛ Y	* irilar ⁴
3. Bratsberg-spennens innskrift er:	Ṣ Ṣ R I Ṛ Ṛ λ	* erilar

Dertil kommer 3 innskrifter — den første fra Skåne, den annen fra Fyn, den tredje fra Värmland — som efter sitt innhold er å sammenstille hermed:

4. Lindholm-amuletten (begynnelse):	Ṣ λ Ṣ R I Ṛ Ṛ Y	ekerilar ⁵
5. Kragehul-spydskaftet (begynnelse):	Ṣ λ Ṣ R I Ṛ Ṛ λ	ekerilar ⁶
6. Järsberg-stenen (ikke i begynn.):	Ṣ Y Ṣ R I Ṛ Ṛ λ	ekerilar ⁷

Om runen Ṣ i By- og Veblungsnes-innskriftene er meningene delte. Efter én opfatning, som går tilbake til Sophus Bugge⁸, er Ṣ en sideform til Ṣ e (skjønt By-stenen ellers to ganger har Ṣ). Altså å lese: eirilar (forklart som en verdighetsbetegnelse eller som et folkenavn; jfr. herom mere i det følgende). Denne lesning er også Otto von Friesen⁹ tilbøielig til å hevde. Efter en annen opfatning, som allerede Bugge har nevnt, men avvist,¹⁰ er Ṣ en binderune av Ṣ e og <k. Adolf Noreen¹¹ har optatt denne lesning: ek irilar „jeg i.“, og til ham har Carl Marstrander¹² og Wolfgang Krause¹³ avgjort sluttet sig. Ved å lese således har de ment å kunne konstatere en yngre form, utviklet ved *i*-omlyd av erilar som de andre her anførte innskrifter har. Lar vi nu blikket gli nedover de 6 runeforbindelser som her er opført, kan vi være sterkt tilbøielige til å fastslå den fulle sproglige identitet i alle disse: 1—2. Ṣ < . . . ek irilar, 3. Ṣ < . . . ek erilar, 4—6. ek erilar (med typologisk yngre runeformer for k). Vi opnår ved å anta en

binderune i By- og Veblungsnes-innskriftene, at alle de 5 innskrifter hvis bygning er oss tilstrekkelig kjent — den 6te er Järsberg-innskriften (jfr. s. 63, anm. 7) —, begynner likt, både de som har et verbum senere i innskriften (nr. 1, 4, 5), den som inneholder formelen „jeg irilar N. N.“ (nr. 2), og Bratsberg-innskriften med sitt snaue innhold „jeg erilar“, som dog formelmessig står helt på linje med nr. 2.

Saken ser virkelig innlysende ut, men enhver tvil er dog ikke for alle innskrifters vedkommende fjernet ved den tilrettelegning av materialet som her er foretatt. I tre av de innskrifter som inneholder verber — de som begynner med (eller synes å ha i avsnitt-begynnelse) det fullt utskrevne ek — optrer 1ste person („jeg heter“, „jeg vier“, „jeg skriver“), som vi skulde vente. Men den fjerde innskrift av en lignende fyldig bygning, By-innskriften — den som har $\mathfrak{M}$, tolket som ek — har senere i innskriften verbet orte „gjorde“ som svarer til norrønt *orti*, tredje person (jfr. s. 63, anm. 10). Her viser sig en vanskelighet. Noreen (Gramm. ⁴ s. 375, jfr. dog § 533 anm. 2) antyder at den vel kan ryddes av veien om man tenker sig at alt i urnordisk har 1ste person i preteritum av de svake verber kunnet anta 3dje persons endelse; men dette vil man finne lite trolig når man samtidig overskuer den yngre sprogutvikling.¹⁴ Marstrander ser i orte en 3dje persons form (smst. III, s. 82), men uttaler sig ikke nærmere om innskriftens bygning. Efter fundet av Bratsberg-spennen kan det se ut som By-innskriften skal avdeles i to avsnitt, og da vel snarest: ek irilar med utelatt predikat, og en ny setning med verbet i 3dje person („... gjorde ...“). Der er dog meget som ennå blir gåtefullt ved By-innskriften.¹⁵

Men lesningen og tolkningen av Bratsberg-innskriften selv tør sies å være sikker nok. Der må det være meningsløst å opfatte de to i en binderune forenede runer $\mathfrak{M}$ og $\mathfrak{M}$ som former av én og samme rune, og lese $\widehat{e}erilar$. Trygt tør man vel ved tolkningen av denne innskrift søke veiledning i de tre innskrifter som har ek erilar, uten binderune i det første ord. Og hvad innholdet angår er, som allerede antydnet, ek erilar en tilstrekkelig innskrift. Bratsberg-innskriften hører til de

eiendommelige „jæg-innskrifter“, og dens annet ord har et mektig betydningsinnhold.

Av de urnordiske innskrifter er det ikke mindre enn 16 som begynner med „jæg“ fulgt av en personbetegnelse, og dertil kommer 2 hvor „jæg N. N.“ forekommer inne i innskriften. Disse „jæg-innskrifter“ gir oss ypperlig leilighet til å lære den forhistoriske runemester å kjenne.

Som den der har de kraftfylte runer i sin makt, optrer runemesteren med selvfølelse. I tillit til dette magiske middel kan han binde den døde til hans hvilested, verne gravfreden, skade fiender og hjelpe venner. Han forstår å volde forderv, men også å gi lykke, — som det likefrem er uttrykt i denne innskrift på en brakteat (nr. 57) fra Sjælland: „Hariuha heter jeg, den mén-vise (o: han som har ulykkevoldende innsikt); jeg gir lykke“ (hariuha haitika · farauisa · gibu auja), og derefter en ↑-rune (t) med tredobbelte kvister, hvori visstnok ligger en 3 ganger uttalt nevnelse av guden Ty, hvis navn også er ↑-runens navn. Runemesteren har stillet sig under de høie makters beskyttelse — „jæg skriver runer som stammer fra de rådende“ (runo fahi raginakudo) heter det på den vestgötske Noleby-sten —, og selv kan han ikke skades av lav trolldom eller gand: ek gudija unganir . . . „jæg presten [jfr. norrønt *goði*] som ikke kan rammes av gand“.

Ved den siste innskrift, som finnes på en sten fra øen Hugi i Sunnhordland, står vi like overfor en „jæg-innskrift“ som efter sitt innhold inntar en central plass. Vi har alt bragt den i sammenheng med to innskrifter som taler, den ene om forderv og lykke, den annen om runenes guddommelige oprinnelse. I ingen av disse to finner vi „jæg“ med vekt satt i spissen; men begge lar runemesteren komme kraftig til orde hvor han taler om sig selv, — hvad han evner og hvad han tør kalle sig: „jæg heter —“. Fra Noleby-stenen er veien ikke lang til de „jæg-innskrifter“ som inneholder formelen: „jæg N. N. skriver (runer)“, blandt dem Järsberg-innskriften (. . . ek *ērlar runor waritu „jæg e. skriver runer“*) som vi alt har lært å kjenne. Og fra Sjællands-brakteaten er det

bare et lite skritt til innskriften på spydskaftet fra Kragehul: „jeg erilar . . . heter . . . (og) vier . . .“, og til Lindholm-amulettens innskrift: „jeg erilar (. . .?) heter . . .“, fulgt av en vigsel av den tryllekraftige gjenstand som vi tør finne uttrykt i innskriftens lange rekke av magiske runer.

Det er naturlig at vi har måttet stanse op ved de tre innskrifter hvis innhold her på ny er blitt fremhevet. Først ved de to hvori en person som kaller sig erilar, presenterer sig med selvfølelse og utøver vigsel ved sine runer. Og dernæst ved den hvor „jeg erilar skriver runer“ utgjør den fyndige avslutning: det kan ikke være tvilsomt at også denne erilar taler om runer med mektig magisk virkning.

I denne sammenheng innfinder Bratsberg-spennens innskrift sig av sig selv. Med hensyn til runenes lesning kunde den, som vi har sett, belyses av de tre innskrifter med ek foran erilar. Også i innhold torde den stå disse innskrifter nær.

Det må nu være blitt klart for oss at det i „jeg-innskriftene“ ikke er nødvendig at der i direkte ord tales om runemesterens virksomhet — at han skriver runer eller vier eller lignende. Hugl-innskriften er her det mest illustrerende eksempel: når bare ord som gudija (prest) og ungarðir (som ikke kan rammes av gand) kommer med, er det likegyldig med det øvrige. Og videre blir en annen vestnorsk innskrift, Kårstad-innskriften på en fjellvegg i Nordfjord, særdeles oplysende ut fra sitt miljø: innskriften, som bare består av de to ord ek aljamarkir,¹⁶ bør sees i sammenheng med den billedmagi — helleristninger bestående av hakekors og rekker av skib — som runene er anbragt inne imellem, og som runemesteren („jeg A.“) sannsynlig har sin del i. Så er der da intet i veien for at vi i ek erilar på Bratsberg-spennen kan se, ikke en påbegynt ristning som ikke gir uttrykk for en fullstendig mening, men en innskrift som formelt og logisk er bærer av et innhold. Predikatet som ikke er uttrykt, er „skriver (runer)“, „vier“ eller lignende. Dette verbum er likegyldig, — men viktig er „jeg erilar“.

De eksempler vi har sett på forbindelsen ek erilar, er så mange at man ikke kan opfatte erilar som et personnavn eller en annen ordinær

personbetegnelse. Ordet synes å måtte sikte ganske bestemt til utøvelse av den sakralt betonte runeiddrett, men rimeligvis er dette ikke det eneste fremtredende trekk ved denne magikers eller prests virksomhet. Det urnordiske erilar er formelt identisk, eller så godt som identisk, med det bekjente folkenavn som latinske forfattere gjengir ved *Erulus*, pl. *Eruli* (hvorimot forholdet til *jarl* er uklart); men om det også reallt er samme ord (erulerne Nordens *Chaldæi* eller *magi*?), kan man bare ha formodninger om.¹⁷ Vår nye innskrift hjelper oss ikke videre på vei til løsningen av dette spørsmål. Dens betydning, hvad erilar angår, ligger deri at den sterkt understreker dette ords sakrale karakter.

Det er for øvrig verdt å legge merke til at Bratsberg-spennen geografisk ordner sig naturlig inn i den tidligere kjente rekke av erilar-innskrifter: Fyn, Skåne, Värmland, Sigdal ovenfor Drammen, Gjerpen ved Skien (Telemark fylke), Romsdalen.¹⁸ Det er et viktig forhold dr. Bjørn Hougen har gjort oppmerksom på, at spennen med hensyn til platens randbehandling fremviser en lokal eiendommelighet som bare kjennes — i 3 eksempler — fra bygdene omkring Skien. Spennen er altså visstnok blitt forarbeidet ganske nær finnestedet, i det gamle Grenland. Og som spennen synes også innskriften å være blitt til dér. Der er virkelig ting som tyder herpå.

Som dr. Hougen har fremholdt, er de rammelinjer som var trukket op for innskriften, av samme karakter — sannsynlig ristet med samme redskap — som både runene og spennens hele dekorative utstyr på undersiden. Nu viser den nedre av innskriftens rammelinjer i sitt ytterste parti, til venstre for innskriftens begynnelse, sterke spor av at spennen har vært slitt på undersiden ved flittig bruk (se Hougens avsnitt s. 56). All ristning på spennens underside har altså vært utført lenge før spennen ophørte å brukes, og det naturligste blir da å tenke sig at runer og rammelinjer og siksaklinjer er så gamle som spennen selv. Vi skulde da kunne henføre innskriften til ca. 500 eller vel snarest noget tidligere enn dette år. I selve innskriften kan man ikke finne runologiske eller sproglige holdepunkter til en nøiaktigere datering.

Det vilde ikke være berettiget om man av Bratsberg-innskriften drog den slutning at henved år 500 var *e*-vokalen ennu i behold i *erilar*, men derpå i de nærmest følgende mannsaldrer hadde undergått *i*-omlyd, således at formen *irilar* var opstått. Ordet *erilar* har sikkert forekommet ofte i det sakrale sprogs fast pregede forbindelser og tekster, og dér har trangten til konservatisme vært sterk.¹⁹

Det kan synes som om *erilar* i sin senere historie har delt skjebne med *gudija* som jo i runemagisk henseende står på linje dermed. Begge ord har vel, hvert innenfor sitt geografiske område (jfr. s. 67, anm. 18), betegnet en magiker eller prest som tillike har inntatt en høvdings stilling i samfundet. De gamle sakralt betonte ord er forsvunnet under en religionshistorisk og politisk utvikling som har trengt den magiske og prestelige virksomhet i bakgrunnen og resultert i at vi ved historiens frembrudd finner *gōði* og *jarl* som arvtakere etter *gudija* og *erilar*. Både *gōði* og *jarl* er verdslige høvdinger. Deres verdighetsnavn er ikke sproglig identiske med de urnordiske betegnelser, men disse er blitt avløst av nær beslektede ord om hvis eldste historie vi dog ingen direkte underretning har i kildene.

Til slutt skal sies noen ord om en del brakteat-innskrifter som synes å vinne i forståelse efter fundet av Bratsberg-spennen.

Jeg har alt (s. 67, anm. 18) nevnt brakteat 49 (= 49 b), hvor der med sikkerhet kan leses *erilar* (fulgt av en form av verbet **faihian* „skrive“, antagelig preteritum **fāhiðō*). Foran dette går runen *Me*, og man pleier å forbinde denne med *erilar* til ett ord: *eerilar*. Men skrivemåten med *ee* er påfallende og belyses neppe ved de dobbelt-skrevne *u*-runer som vi ellers finner eksempler på i samme innskrift.

Nu åpner der sig en tiltalende utvei til å forklare dette dobbelte *e*.

Som bekjent kan hovedmengden av brakteat-innskrifter ikke bedømmes som de almindelige urnordiske innskrifter. På brakteatene er runene et ledd i smykkets — amulettens — hele utstyr. De forutsetter ikke den samme runekyndighet som de almindelige innskrifter. Vi kan iaktta

hvorledes de kopieres fra brakteat til brakteat, sikkert ofte uten virkelig forståelse. Forvansket gjengivelse er et uttrykk som man ofte, og med god grunn, finner anvendt i den videnskapelige litteratur om brakteat-innskrifter. Brakteat 49 har en hel del enkeltheter som viser at det ikke er en kyndig og omhyggelig runemester som har formet dennes runer i stemplet hvormed gjenstanden er preget. Det ligger da overmåte nær å tenke sig at Merilar beror på en forvanskning, og at løsningen er denne: oprinnelig har der stått Merilar — omtrent som på Bratsberg-spennen —, d. e. ek erilar . . . „jeg erilar skrev“. Bygningen av denne innskrift, som følger randen rundt hele brakteaten, er ennu uklar. Det tør nok antas at *ek erilar også her danner innskrift- eller avsnittbegynnelse.²⁰

Videre bringer Bratsberg-spennen oss til å tenke på den gruppe av brakteat-innskrifter (nr. 43—45, 85—87 o. fl., de fleste med sikkerhet å henhøre til Gotland) hvis beste representanter fremviser disse, sikkert ganske sterkt forvanskede,²¹ varianter: M̄M̄Ī (br. 44 [Oslo 686] og 87) og, ved sammenrykning av rune 2 og 3, M̄M̄Ī (br. 43; Ī mindre og lutende); samt M̄M̄Ī (br. 85).

Skulde ikke disse runeforbindelser gå tilbake på en innskrift av nøiaktig samme innhold som den vesentlig samtidige innskrift på Bratsberg-spennen: M̄M̄(R̄)ĪĀR̄?

Alt i 1892 har Bugge (og uavhengig av ham Fr. Löffler)²² vært inne på den tanke at her foreligger en forvanskning av erilar, men han har ikke funnet tilslutning hos nulevende forskere. Nu søker man²³ i variantflokket br. 43 o. s. v. minner om en anropelse av, eller innvielse til, „Hest“ — sprogets almindelige ord for hest (*ehwa-, norr. poet. jór, jfr. prosaens jó-reykr) optatt i det sakrale sprog som Odins-navn. Runespennen fra Bratsberg er egnet til å øke den tvil som man allerede ut fra religionshistoriske overveielser kan nære like overfor denne dristige tolkning som ingen sikker støtte har i andre innskrifter.

I de urnordiske innskrifter forekommer ingen forbindelse av to ord så hyppig som ek erilar (irilar). Vi har sett 6 eksempler herpå utenfor

brakteat-innskriftene. Mellem disse og de andre innskrifter er der fullt op av overensstemmelser i ånd og i uttrykk. Efter en sannsynlighetsberegning skulde da ek erilar være å gjenfinne i flere, av hinannen uavhengige, brakteat-innskrifter. En sådan identifisering torde være evident, nemlig * $\widehat{ek}$ erilar på brakteat 49 (og 49 b). Og som en rimelig formodning tør jeg betegne den tolkning som her er antydnet av brakteat-flokken nr. 43 o. s. v.²⁴

RÉSUMÉ

Le texte peut être établi avec certitude: $\widehat{ekerilar}$. La rune 1, qui est une ligature de 4 runes, mérite particulièrement l'attention. Le premier élément de cette rune est déjà connu par deux autres inscriptions norvégiennes, dont le sens était jusqu'ici contesté: variante de M e, ou ligature de M < ek? L'inscription de Bratsberg semble imposer la solution ek.

L'inscription doit s'interpréter ainsi: ek erilar, « moi, erilar »; les mêmes mots se trouvent dans 5 autres inscriptions (p. 63), et probablement sur la bractéate 49 aussi, où e erilar semble être une altération de $\widehat{ekerilar}$ (p. 68 et suite), et peut-être encore dans l'inscription dont nous avons des altérations dans le groupe de bractéates no. 43—45, 85—87 et autres (p. 69). Le mot erilar (identique à, ou proche parent de *Eruli*, nom d'un peuple nordique de l'époque des invasions des Barbares, tandis que la relation formelle de ce mot au mot norrain *jarl* est moins sûre) semble s'approcher, quant au sens, de gudija, « prêtre », sur la pierre de Hugl (gotique *gudja*, proche parent du mot norrain *gōði*). Ces mots erilar et gudija indiquent probablement tous les deux des prêtres ou magiciens, qui ont occupé une place importante dans la société. A ces mots succèdent, aux temps historiques, les mots apparentés *jarl* et *gōði*, signifiant seulement le chef séculier.

Sans doute l'auteur des runes avait originellement l'intention de remplir de runes toutes les lignes gravées sur la plaque de la fibule. Il n'a écrit que les deux mots *ek erilar*, mais cependant ces deux mots contiennent un sens complet. L'analogie d'autres inscriptions montre que ces mots sont l'abréviation de toute une phrase: « Moi, *erilar* (j'écris les runes, ou: je consacre le bijou, ou autres choses semblables). » La formule « moi, un tel », et le terme que l'auteur des runes s'applique à lui-même, contribuent tous les deux à donner à l'inscription une force magique, sacrée.

Différentes choses portent à croire que la fibule était destinée à recevoir les runes dès le début, et comme d'autre part des raisons d'archéologie nous permettent de la dater et de la rapporter à un type local, il en suit que nous avons affaire à une inscription qu'on peut à la fois dater (à env. 500 apr. J.-C. ou un peu avant) et localiser (à la région autour de Skien ou l'ancien Grenland).

NOTER

¹ Til platens utstyr hører også de to i rett vinkel anbragte streker, hvorav den ene når ut omtrent til skjæringspunktet for langsiden og den ubeskrevne kortsides indre rammelinje, og hvorav den annen avskjærer henimot $\frac{1}{3}$ av langsiden indre rammelinje. Denne V-formede figur, som synes å være av samme karakter som platens ristninger for øvrig, blir vel å sammenstille med de mellom rammelinjer anbragte saksak-figurer på spennens fot som dr. Hougen omtaler s. 56.

² I innskriftene på Fløksand-kniven, Kragehul-spydskafet og Järsberg-stenen. De to sistnevnte vil snart fremby sig til sammenligning i en viktigere sammenheng.

³ By-stenen (Sigdal, Buskerud fylke) har derefter et mannsnavn og, lengre ute i innskriften, verbet „gjorde“ (orte) i 3dje person.

⁴ Veblungsnes-innskriften (Romsdalen) avsluttes derpå med mannsnavnet *wiwila*.

⁵ Lindbolm-innskriften består videre av en runeforbindelse som ikke er sikkert tolket (*sawilagar*), og verbet *hateka* „jeg heter“. Predikatsordet til dette siste må søkes i *sawilagar*. En ny linje utgjøres av magiske runer. — Mon *sawilagar* står for *sawilagar, med utelatelse av *i* likesom i *hateka? Der kunde da tolkes *sa-i wilagar hateka* „(jeg e.) han som heter den listige (snedige, i besittelse av mén-runer)“; jfr. min forklaring av *wilagar* (til norrønt *vél* f. „list, knep“) i Aarbøger

for nordisk Oldkyndighed 1907, s. 30 ff. I gotisk kan *ik-ei* „jeg som“ også, mindre oprinnelig, uttrykkes ved *sa-ei*, med verbet i 1ste person; se Wilhelm Streitberg, *Gotisches Elementarbuch*, 5. und 6. Aufl. (1920), § 349 anm. ⁶ Kragehul-innskriften har en lignende bygning som Lindholm-innskriften: „... (jeg) heter“. Det følgende er ikke sikkert tolket. Med sannsynlighet leses: „... wiju... „... (jeg) vier...“

⁷ På Järsberg-stenen („Varnum-stenen“) følger derefter ordene runor waritu „(jeg) skriver runer“, hvormed innskriften synes å avsluttes. Runene ekerilar står inne i en linje. Analogien fra de her anførte innskrifter taler for at disse runer begynner et nytt avsnitt eller en ny setning; jfr. Wolfgang Krause, *Beiträge zur Runenforschung* [I], s. 8 (= *Schriften der Königsberger gelehrten Gesellschaft, Geisteswiss. Kl. IX*, 1932, s. 60). — Anderledes opfattes forholdet av Carl Marstrander (i *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* IV, 1930, s. 359 ff.), som meddeler en konjunktur til utfylning av Järsberg-innskriftens oventil skadede tekst. Etter denne konjunktur blir innskriftlinjenes høide å øke med 75%. Men de små dimensjoner i stenens tverrsnitt og det ikke synderlig høie fotstykke som tjente til feste i jorden, synes ikke å forlikes godt dermed. Se om stenens proporsjoner Stephens, *Runic Monuments* I 217. ⁸ I *Aarbøger* 1871, s. 224; *Norges Indskrifter med de ældre Runer* I, s. 113 (1893).

⁹ I *Nordisk Kultur* VI (Runer), 1933, s. 25 f., 43. ¹⁰ *Norges Indskr.* I, s. 113 anm.: „At man ikke, som jeg mundtlig har hørt foreslaa, kan læse ekirilar (med Binderune for ek), fremgaar, bortset fra andet, af Verbet orte paa By-Stenen.“

¹¹ Hos Erik Noreen i *Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar* 1916—18, s. 2; *Altisl. Gramm.* ⁴ (1924), s. 375, 391. ¹² I *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* III (1929), s. 169, 214, jfr. s. 213, 215, og IV (1930), s. 341. ¹³ *Runeninschriften im älteren Futhark*, s. 67 (= *Schriften der Königsberger gel. Ges., Geisteswiss. Kl. XIII*, 1937, s. 489).

¹⁴ Jfr. D. A. Seip, *Norsk språkhistorie til omkring 1370* (Oslo 1931), s. 111 f., 121. ¹⁵ Her skal videre nevnes en enkelthet som ikke bør lates uomtalt. På Rök-stenen, fra tidlig vikingetid, forekommer i det avsnitt som er skrevet med eldre runer, tegnet M som sikkert må opfattes som en variant av Me. Dette kan dog ikke få avgjørende betydning for tolkningen av By- og Veblungnes-innskriftene. Det tør vel hende at Rök-stenens e-rune, eller e-runen i den tradisjon som dette runeminne bygger på, med hensyn til form er foranlediget ved en misopfatning av de gamle innskrifters binderune M (= ek) som jo i det ytre sterkt minner om Me. (En sådan misopfatning var naturlig på en tid da k-runen ikke lenger hadde sin eldste form c; jfr. s. 63.) Men Rök-stenen er fra den yngre runerekkes tid, altså århundrer yngre enn erilar- og irilar-innskriftene, således at den ikke kan avgi noget utgangspunkt ved fastsettelsen av M's lydverdi. — Hvis man vil skille M i By- og Veblungnes-innskriftene fra det formelt identiske tegn på Bratsberg-spennen og i disse to innskrifter opfatte det som en e-rune i likhet med Rök-stenens, vil en form eirilar støte på store lingvistiske vanskeligheter. I erilar har en i-omlyd sannsynlig gått for sig på den måte at vokalen e ved et sprang er blitt til i; man tør ikke regne med gjennomgangstrin: muljert r, og ir eller ir. — Endelig skal nevnes at M også

finnes på brakteat 17 (Aarbøger 1905, s. 223 f.). Man er dog ikke nådd til forståelse av denne brakteat-innskrift som fremviser en rekke besynderligheter. [Om Me i den tyske innskrift på bronseskrinet fra Schretzheim se Wolfgang Krause, *Runeninschr. im ält. Futhark*, s. 220: „der rechte Mittelstrich . . . bis zum linken Stab durchgezogen, was vermutlich auf einem Abgleiten des Ritzinstruments beruht . . .“ — Jfr. også Erik Moltke i *Germania XVIII*, 1934, s. 39 f. (Hailfingen-innskriften).] ¹⁶ Vi tør her se bort fra de 6 runer som finnes på et annet sted i ristningen. ¹⁷ Jfr. mine bemerkninger i skriftet „Kårstad-ristningen“, av M. O. og H. Shetelig (Bergens Museums Årbok 1929, *Hist.-ant. rekke*, Nr. 1), s. 58 ff. Om det formelle forhold, se Otto von Friesen, *Rö-stenen* (1924), s. 74 ff.; Carl Marstrander, *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap III* (1929), s. 95 f. ¹⁸ Dertil kommer så en brakteat-innskrift (nr. 49 og 49 b) med ordet *erilar*, fra Skåne og Halland (to eksemplarer med samme preg), som senere vil bli omtalt. — Fra østlandsbygdene Gjerpen og Sigdal er veien over land til Romsdalen kortere enn sjøveien rundt hele Vestlandet, det senere Gulatings område. Vestlandsk er Hugl-innskriften med det sakrale ord *gudija* (jfr. fra senere tid de islandske *goðar*, verdslige høvdinge), som i betydning synes å stå *erilar* nær. ¹⁹ Jfr. min utredning om parallelle forhold i „Runekammen fra Setre“, av M. O. og H. Shetelig (Bergens Museums Årbok 1933, *Hist.-ant. rekke*, Nr. 2), s. 83. ²⁰ Om brakteat 49 (og 49 b) kan henvises til: Sophus Bugge, *Norges Indskr. I*, s. 100 (1892); Th. von Grienberger i *Arkiv för nordisk filologi XXIX* (1913), s. 355 ff.; Ivar Lindquist i *Festskrift tillägnad Hugo Pipping* (1924), s. 334 ff.; Carl Marstrander, *Klodvignavnet* (Oslo 1925), s. 5; Erik Noreen i *Acta philologica Scandinavica I* (1926), s. 151 ff.; Wolfgang Krause, *Runeninschr. im ält. Futhark*, s. 62 f. (484 f.). ²¹ Jfr. Sophus Bugge i *Aarbøger* 1871, s. 181; W. Krause, *Beiträge [I]*, s. 12 (64): „[man] hat . . . den Eindruck, dass die Runenritzer mit diesen Zeichen keinen Wortsinn mehr verbanden, dass sie damit vielmehr nur eine magische Formel in mehr oder weniger abgekürzter Form anwenden wollten.“ ²² Se *Norges Indskr. I*, s. 100. Dog anderledes oppfattet av Bugge i *Aarbøger* 1905, s. 201 f. ²³ Carl Marstrander, *smst. III*, s. 77, og W. Krause, *Beiträge [I]*, s. 10 ff. (62 ff.) (hvis ovenfor citerte forbeholdne uttalelse vi imidlertid skal være opmerksom på). ²⁴ Det kan vel være at også andre brakteat-innskrifter opviser det samme ek *erilar* i forvansket gjengivelse. Jeg nevner dog ingen uttrykkelig da et virkelig grunnlag for en sådan påvisning langt fra er til stede.

Sigurd Grieg

GRAVKAMRENE FRA OSEBERG OG GOKSTAD

Pl. X—XVI

Osebergskibets gravkammer har tidligere vært utførlig behandlet av professorene A. W. Brøgger og Haakon Shetelig¹. Vi skal da her først gi et referat av den beskrivelse som disse forskere har fremlagt.

Tirsdag den 9. august 1904 var gravkammeret for første gang helt avdekket og det viste sig da at det var meget ødelagt, dels av gravrøverne som hadde hugget et svært hull i taket, dels av jordmassenes trykk som hadde knekket mønsåsen. Som pl. XI viser er gravkammeret en teltlignende trebygning reist av svære men ujevne ekeplanker, 14 på styrbords og 12 på bakbords side fra masten og akterover i skibet. „Plankene“, sier A. W. Brøgger, „ligger nedentil i skibets indre an mot *meginhufr* og oventil mot den veldige tykke mønsås av ek, til hvilken de visstnok har vært spikret fast. Mønsåsen hviler atter på to store opstandere (se Osebergfundet I, fig. 15). De er begge solide planker med overkanten uthugget i en hulning for å ta imot mønsåsen. Den sydlige opstander står an mot masten således som det også tidligere er sett (Osebergfundet I, fig. 4). Over fugene mellom plankene var lagt tynnere *ekebord*, delvis spikret fast med jernspiker for å gjøre bygningen tettest mulig (Osebergfundet I, fig. 11 og 13). Over plankenes ender på mønsåsen var lagt en uthulet stokk (mønepanne), som dannet et hylster over plankeendene, også dette skikket til å gjøre det hele så tett som mulig. Hele denne solide bygning i langsiden kontrasterer sterkt mot den ytterst tarvelige bygning av begge kammerets *gavler*. De er bygget av simple, tynne bord som er spikret horisontalt over

hverandre og de er ikke engang hugget ordentlig til i sidene, så at de stikker ut forbi gavlens skrånende kanter. Nordgavlen sees delvis i fig. 12 (Osebergfundet I, fig. 12). Ved søndre gavl er masten trukket inn i gravkammeret. Det store hull i gravkammerets tak, som sees på samtlige bilder, betegner gravrøvernes innbruddsvei. De har hugget sig ned på begge sider av mønsåsen (Osebergfundet I, fig. 15) for å ha ordentlig rum, og hullet er da blitt temmelig vidt og åpent. Selve gravkammeret er ca. 5,5 m langt og bredden føier sig efter skibets form så det er smalere akterut (hvor den er 4 m) enn ved masten (hvor den er 5 m). Høiden av kammeret har oprinnelig vært ca. 2,5 m regnet fra horisontalen mellom de nedre plankeender. Ved utgravningen var denne høide betydelig redusert da hele kammeret har vært sammenpresset på grunn av forskyvninger i haugen. Gravkammeret har da vært et ganske anselig rum, et høit og åpent værelse, men fullstendig mørkt. For ytterligere å gjøre det rummelig har man ved innredningen av kammeret hugget vekk de fire lister og listestøtter som lå innenfor dette avgrensede rum, likesom man delvis har hugget vekk av spantene og endelig har man fjernet alle tiljer (sl. Osebergfundet I, fig. 11—12 og pl. I). Forskyvningene i haugen har bevirket mønsåsens knekk og dernest har jordmassene trykket på så masten er blitt skjev, den heller forover. Ille er det også med begge gavlene som er trykket sammen og vingler, hvert bord til sin kant. Verst er det imidlertid inne i selve kammeret, hvorom straks skal fortelles. Så snart gravkammeret var blitt avdekket begynte dets opmåling av ingeniør Glende og derefter begynte undersøkelsen av dets indre. Om eftermiddagen 11. august blev mønsåsen avløftet og båret vekk. Dens kraftige dimensjoner illustreres best ved å fortelle at 15 mann måtte til for å få den svære planke op på jordbakken“ (Osebergfundet I, fig. 14) (A.W. Brøgger²). Ved den første foreløbige undersøkelse av kammeret viste det sig at selve skibets kjøl stakk like op under det sted hvor mønsåsen hadde ligget og likeledes fantes bunnbord av skibet like op under takplankene (sl. Osebergfundet I, pl. I og pl. III, fig. 2). Det var altså skjedd en voldsom opskytning av skibsbunnen.

Disse slette konserveringsforhold nødvendiggjorde en annen fremgangsmåte enn ved undersøkelsen av Gokstadskibets gravkammer fordi alt her lå sammenpresset; man måtte derfor ta planke for planke og løfte dem av eftersom undersøkelsen skred frem. Gravkammerets defekte tilstand ved undersøkelsen fremgår tydelig av Osebergfundet I, pl. IX.

Vi forbigår her beretningen om hvad det fantes i gravkammeret da alt dette er utførlig omtalt i Osebergfundet I, s. 34—46. Her skal bare nevnes at det i innbruddshullet over gravkammeret fantes rester av lister og tiljer som oprinnelig hadde vært anbragt i skibet, men som var blitt fjernet ved gravkammerets innredning og som senere av gravrøverne var blitt skadet og anbragt i innbruddshullet. Brøgger antar at disse ting oprinnelig har ligget i gravkammeret på bunnen av dette og at det er gravrøverne som har slengt dem op³. „Undersøkelsen av gravkammeret foregikk i de nærmeste dager efter 24. august. Planke for planke blev løftet av efterat de først var blitt forsynt med nummer for gjenreisningen i museet. Samtidig foregikk kammerets grundige og inngående opmåling av ingeniør Glende⁴.“ Den 23. august 1904 blev så den siste takplanke på gravkammerets østre halvdel løftet av og det viste sig da at det under denne lå en ekeplanke som var tynnere enn de øvrige og som lå horisontalt og avskrånet i enden på samme måte som gavlplankene. I sin dagbok oppfatter Gustafson denne som en mulig forsterkning på kammergavlens innside idet den går mellem gavlen og masten⁵. Deretter blev gravkammerets vestre halvdel undersøkt, og ut på kvelden 24. august var gravkammerets undersøkelse avsluttet og det viste sig at skibsbunnen her var voldsomt opskutt. På skibets bunn inne i gravkammeret fant man noen *simple planker*, som Gustafson i sin dagbok kaller for „transportplanker“ forsynt med huller og hakk. Det såes tydelig at disse plankene måtte være lagt på skibsbunnen *efterat* listene var fjernet, men de lå for spredt og var ikke mange nok til at de kan ha tjent som et slags gulv. Det er mulig at det har vært hensikten at det oppå disse igjen skulde legges virkelige gulvplanker gjennom hele gravkammeret, men spor av slike blev iallfall ikke funnet⁶.

Haakon Shetelig gir følgende beskrivelse av gravkammeret idet han samtidig henviser til Glendes tegninger Osebergfundet I, pl. XXII⁷: „Som vi ser der bæres taket av to solide poster av ek der er reist ved hver sin ende av kammeret. Postene er øksede firkantede bjelker. Deres nedre ende hviler mot skibets bunn, den forreste støttet mot kjærringen (kjølsvinet), den akterste direkte [mot kjølen. Den øvre ende er utskåret med en konkav bue, som danner leiets for mønsåsen. Åsen er en meget svær ekebjelke hvis underside er hvælvet med en runding, som svarer til det innskårne sporet i toppen av postene, dens to sideflater støter sammen i en kant som danner mønet slik at bjelkens tverrsnit blir smalt eggformet med den spisse enden op (se fig. 2). Takflaten består av ekeplanker hvis nedre ende hviler mot den tykke bordgangen i skibssiden (*meginhufr*) og den øvre enden mot mønsåsen. Plankene er lagt kant i kant ved siden av hverandre, 14 på styrbords og 12 på bakbords side, de er av meget ujevn og vekslende bredde (fra 60 cm og ned til 35 cm, se fig. 1 og pl. XI). Sammenføiningene er dekket med brede lister, likeledes av ek som er spikret utenpå plankene. Ovenpå mønsåsen ligger en kjøl (mønekjøl) som avslutter takkonstruksjonen. Mønekjølen er utarbeidet av en svær stokk, som er uthulet til en dyp renne, den hviler over ryggen på åsen og dekker samtidig den øverste kant av takplankene (fig. 2). De trekantede gavlfeltene på kammeret er lukket med brede ekeplanker påsatt horisontalt og kant mot kant, den ene over den andre. Ved akterveggen er plankene spikret til posten som bærer mønet, ved forveggen står posten op til aktersiden av masten“ og plankene er her spikret i begge ender til taktroet⁸ (se Vreims plan fig. 1). Masten står altså inne i gravkammeret. „I plankenes yttre flate er skåret trekantede og firkantede innsnitt, som danner spor for spikerhodene og endene av plankene er avhugget skrått, dog temmelig ujevnt og ikke i flukt med takflatens skråning. Da gavlplankene har ujevn tykkelse har det delvis vært nødvendig å skjære et spor i den indre siden av gavlen til innfelding av takflatens kant.

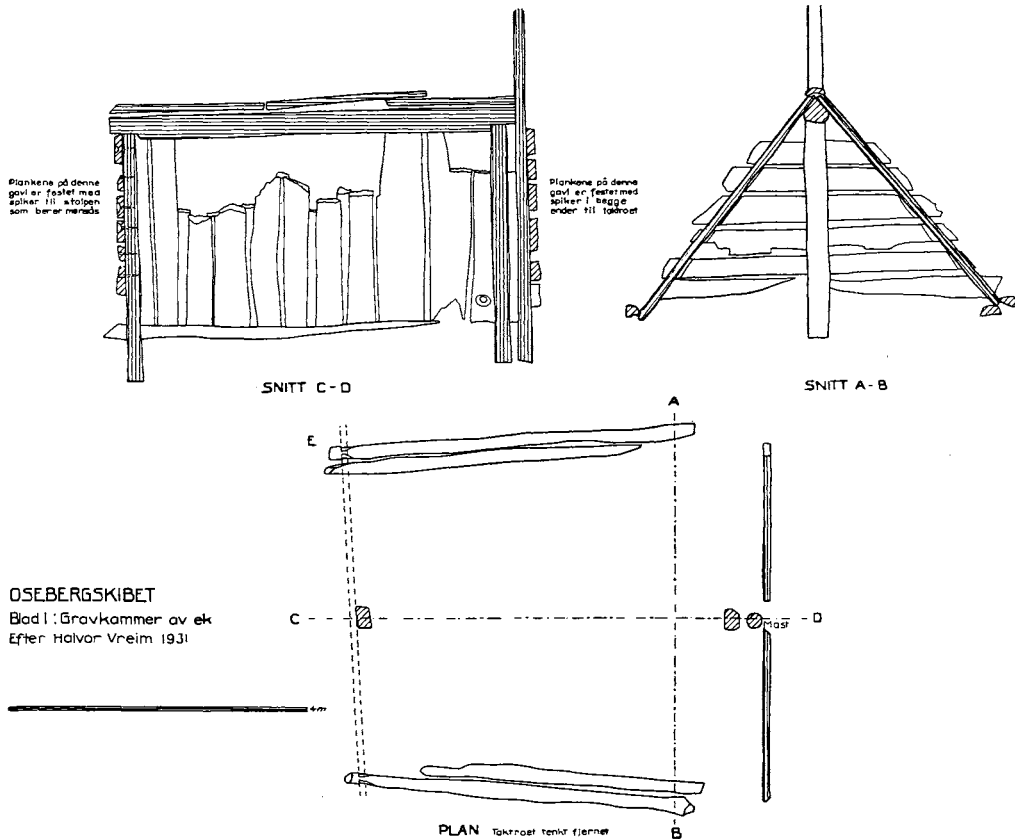

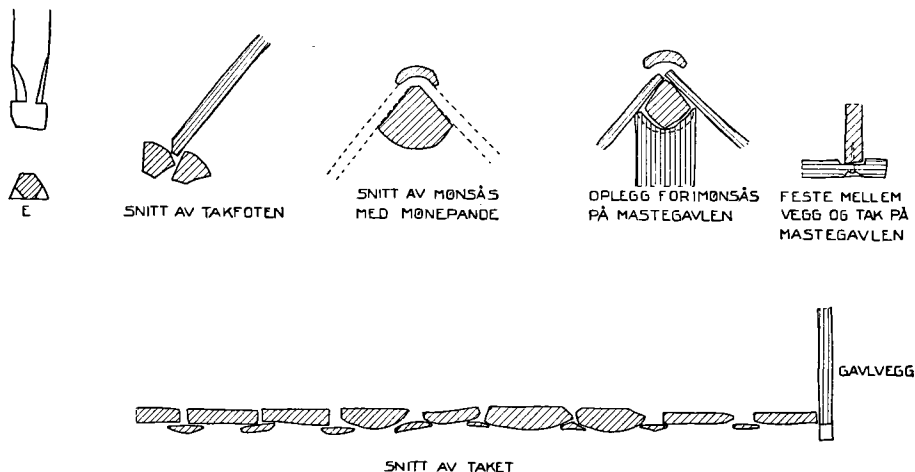
Fig. 1. Osebergskibets gravkammer. Opmålt av Halvor Vreim.

Gravkammeret er 5,60 m langt 4,55 m bredt i forkant og 3,90 m bredt akter, høiden innvendig fra kjølen til mønet er ca. 3,20 m. Det er helt igjennem bygget av meget solide materialer og konstruksjonen er beregnet på å gjøre taket sterkt så det kunde motstå et vældig trykk ovenfra. Bygningen er i den henseende meget vel avpasset for sitt formål og vi ser også at det med omhu er sørget for å gjøre taket tèt så ikke vann skulde trenge inn i gravrummet. Ved avdækningen av

mønet har vi en omsorgsfull og soignert behandling som sandsynligvis er lånt fra tidens virkelige bygningsskik (se pl. XI). Gavlsidene som forøvrig også er solide nok er derimot skjødesløst konstruert som en påspikret plankeveg og bærer præg av å være et improvisert leilighetsarbeide (pl. XI). At bygningsfolk dengang kunde yde bedre arbeide ser vi ved en sammenligning med gravkammeret i Gokstadskibet, der har kammeret en tømret underbygning på to omfar og gavlveggene er stavbygget med god konstruksjon (se pl. XII). I det hele må vi si at gravkammeret i Osebergskibet viser grovt og simpelt tømmerarbeide og dette træk er særlig iøinefaldende som motsetning til det fortrinlige håndverksmessige arbeide som udmerker skibet. Det er klart at de ved utførelsen av gravkammeret ikke har arbeidet med den gjennomførte omhu de vilde ha krævet når det gjaldt en virkelig bygning. Gravkammeret er opført med alt hensyn til å gjøre det solid tett og motstandsdyktig, men uten tanke på krav til vakkert og nøiaktig arbeide, som ellers blev forlangt av bygningsfolkene. Gravkammeret kan altså ikke brukes som målestokk for hvad tømmermennene dengang kunde yde av godt arbeide. Langt snarere bør vi rette våre begrep om tidens håndverksdygtighet efter skibene som vi skal se har vært virkelige fartøier, ikke bare gravskibe, fartøier som var bygget til å brukes og har vært brukt og som følgelig gir det riktige billede av tidens teknik og håndverk“ (Haakon Shetelig)⁹.

I 1931 blev Osebergskibets gravkammer gjenreist i Vikingeskibshuset på Bygdøy under ledelse av ingeniør Fr. Johannessen. Samtidig foretok arkitekt Halvor Vreim en opmåling av gravkammeret som gjengis i fig. 1—2. Som det sees av Vreims tegning har mønsåsen tresidig tverrsnitt med en svakt avrundet underside som vender nedad mens mønsåsens spisse kant vender opover. Mot dens to skrånende sider har så takplankene ligget an. Over mønsåsen og takbjelkenes øvre ender har det, som nevnt av Shetelig, vært anbragt en hvelvet mønekjøl av ek med den hvelvede side nedad. Den skulde hindre fuktighet i å trenge ned i gravkammeret. Mønekjølen foreligger nu i

OSEBERGSKIBET

Blad 2: Detaljer fra gravkammer
Efter Halvor Vreim 1931

Fig. 2. Osebergskibets gravkammer. Detaljer. Opmålt av Halvor Vreim.

tre bruddstykker, men har opprinnelig bare bestått av to deler, slik at den ene stokk har ligget litt over den annen. Ved mønsåsens ender er det på undersiden uthugget en primitiv fuge hvori den har hvilt på takstolpene (fig. 2). Takplankenes nedre ender har ikke, slik som ved Gokstadskibets gravkammer, vært anbragt i en fals i det øverste omfar. Her finner vi en langt primitivere konstruksjon, idet takplankene som det fremgår av fig. 1 og pl. XI, har vært anbragt mellom to horisontalt liggende stokker, som begge er forholdsvis rått tilhugget og som nu ikke lenger er bevart i full lengde. Hvordan disse stokker har vært sammenholdt på hver side av takplankene fremgår av fig. 1—2. Det er som det sees firesidige stokker ved hvis ender det har vært skåret ut et hakk og en primitiv knott, som har holdt de vidjer på plass hvormed de to stokker må antas å ha vært sammenholdt ved endene. På denne måte fremkom det en „kunstig fals“, hvis man tør bruke dette ord, hvori stokkene kunde anbringes.

Som Vreims opmåling viser er takplankene av ujevn bredde og tykkelse og rått tilhugget (se fig. 2, snitt av taket) og mellom hver av plankene har det vært anbragt et smalt Brett for å hindre regnvannet i å trenge ned i åpningen. Selv om disse smale bretter ble nøiaktig lagt skulde det meget til at taket på denne måte ble helt tett. Lignende tak kjennes ganske visst fra nyere bygninger (f. eks. ved flere av setrene i De Sandvigske Samlinger), men da er takplankene like brede og langt omhyggeligere tilpasset enn her.

Dr. Gerda Boëthius har gjort meg oppmerksom på at det er grunn til å anta at den takkonstruksjon vi finner ved Osebergskibets gravkammer går tilbake til romersk jernalder. I „Stavers hall“ på Gotland som henføres til romersk jernalder skal det ifølge Nihlén være funnet rester av taket, som viser at dette var konstruert således. „På en väldig tillhuggen ekstock buren av gavlarnas saxar mot takåsen ha stockar legat sida vid sida och täckts af kalkstenshällar.“ Hertil anfører Gerda Boëthius¹⁰ at konstruksjonen vel må tydes således at den har vært av samme type som ved Osebergskibets gravhus¹¹.

Det tarveligste stykke tømmermannsarbeide ved Osebergskibets gravkammer er dog gavlene. Som det fremgår av fotografiet, pl. XI og fig. 1, er de dannet av rått tilhuggede horisontalt lagte planker, som ikke engang er ordentlig tilpasset efter gavlens bredde, men som stikker utenfor på begge sider. De planker som er anbragt i gavlen nærmest masten er spikret på taktroet og for å få disse til å passe er det i endene av hver planke økset ut en skrå fals. Det hele gjør et ytterst primitivt inntrykk. Muligvis skyldes gavlenes tarvelige arbeide at de er den del av gravkammeret som ble utført til slutt og at tømmermennene derfor hadde forholdsvis knapp tid.

Haakon Shetelig fremhever at Oseberggravkammeret ikke hadde noen inngang. „Da det var ferdig opført var det samtidig også helt lukket og bestemt til aldri å åpnes mere. Begravelsen inne i kammeret må følgelig ha vært ordnet før byggearbeidet var avsluttet, men det er sandsynlig at i all fall taket på gravkammeret var reist før graven

blev bragt i orden og liket lagt på plass. Når gavlsidene foreløbig blev latt åpne, var der både plass og lys nok til å innrede graven, og gavlveggene kunde lett nok spikres på efterat gravlegningen var utført. Det er mulig at det nettop er denne fremgangsmåten som har ført til at gavlveggene er så tarvelig utført¹².“ (Haakon Shetelig.)

Med rette fremhever professor Shetelig at det tør være tvilsomt om Osebergskibets gravkammer i sin konstruksjon er bygget efter forbillede av samtidens bygninger.¹³ De senere års undersøkelser av norske vikingetidshus har da også lært oss at disse må ha hatt en mere komplisert konstruksjon. Gokstadskibets gravkammer viser oss da også at laftet har vært kjent, og der finner man tillike en langt bedre takkonstruksjon, som vi snart skal se. Dette skyldes neppe en bygnings-teknisk utvikling i løpet av de ca. 50 år som ligger mellom de to gravkamre som henholdsvis er fra ca. 850 og ca. 900 efter Kr., men kommer vel snarest av at Gokstadskibets tømmermenn har tatt arbeidet mere alvorlig enn Osebergskibets. Når Shetelig antar at det trekk at mønsåsen i begge gravkamre bæres av poster (stolper) er et trekk som bare hører hjemme ved gravbygningen og ikke i den virkelige arkitektur, så kan jeg ikke være enig med ham da to av de hustomter fra vikingetiden som er utgravet i de senere år viser huller efter stolper som har båret åser. Men i hovedsaken har Shetelig rett når han peker på at Osebergskibets gravkammer ikke er bygget som en direkte efterligning av et hus. Osebergkammeret er først og fremst en gravbygning i de vesentlige trekk av samme form som gravkammeret i Gokstadskibet og rimeligvis også i skibsgraven på Gunnarshaug på Karmøy. Det fremheves samtidig at disse store skibsgraver hittil er de eneste hvor vi kjenner gravkamre av denne type. Med full grunn minner Shetelig om Montelius og Lorange gamle tanke, at denne bygningsform er opstått som en efterligning av skibsteltet. Både i Gokstadskibet og Osebergskibet fantes telter som hørte til skibenes utstyr, men som var beregnet på å brukes i land. Disse telter har stort sett samme form som gravbygningene i skibene¹⁴.

II

Gokstadskibets gravkammer er tidligere behandlet av N. Nicolaysen i Langskibet fra Gokstad.¹⁵ Det blev i 1931 gjenreist i Vikingskibshuset på Bygdøy under ledelse av ingeniør Fr. Johannessen og samtidig opmålt av arkitekt Halvor Vreim (fig. 3—4). Likesom Osebergskibets gravkammer hadde Gokstadskibets kammer vært utsatt for forstyrrelse av gravrøvere, formodentlig i tidlig kristen tid. Ved Nicolaysens utgravning i 1880 så det ut til at innbruddet i sin tid var foretatt mot midten av skibets bakkbordside ved en gravning østfra (se pl. X fig. 1). Dette fremgikk da også tydelig av den gjennomhugning som var foretatt av skibet på dette sted og den forstyrrelse av gravkammeret som kom for dagen ved den fortsatte undersøkelse¹⁶. Gokstadhaugen hadde en høide av 5 m og var under matjorden bygget av sandblandet lere like til bunnen, som kun lå 9,4 m over havflaten. Under bunnen lå blålere hvori skibet var nedgravet 1,26 m og det var likeledes innvendig fylt med blålere. Så langt op som dette lag gikk var derfor alt treverk bevaret, mens skibets høieste del, særlig da for- og akterstavnen, som strakte sig op i de sandblandete lerlag var bortrånnet. Nicolaysen antar at grunnen til at gravkammerets treverk var bevart tross dets høide over skibets kanter var at størstedelen av dette bestod av svære, runde stokker dekket med flere lag never¹⁷.

Gravkammerets tilstand da det blev gravet frem, fremgår av Nicolaysen: Langskibet fra Gokstad pl. III fig. 2. Ifølge Nicolaysen var skibets kjøl bøiet opover og derved brukket. En stor del av bakkbords side og bunnen var gjennomhugget, „den ene snip av mastefisken avskaaret, flere av taksperrene paa bagbordside borttagne, mønsaasen brækket i den ene ende og nedfalden saa den hvilede paa mastefisken, endelig som følge deraf de øvrige sperrer sprængte fra hverandre, saa at det overliggende jordlag var trykket ned og havde fyldt kammeret i højde med skibets overkant, hvor det mødtes av blaaleret som havde skudt sig op fra bunden¹⁸“. Da mønsåsen skulde tas bort delte den sig på langs i to like store dele som var hule, og i denne hulhet lå

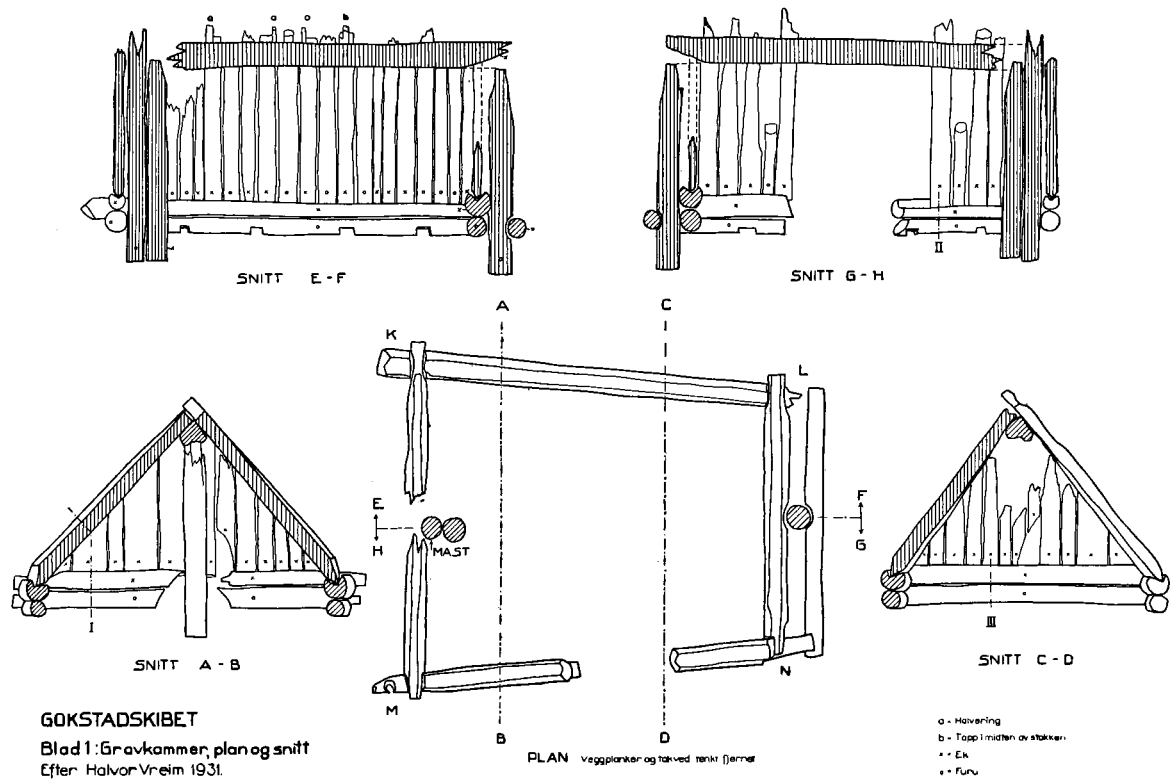

Fig. 3. Gokstadskibets gravkammer. Opmålt av Halvor Vreim.

foruten blåler også en del mindre oldsaker¹⁹. Nicolaysen beskriver Gokstadskibets gravkammer således. „Som ovenfor (s. 46) antydet kommer jeg her tilbage til gravkammeret og særlig til dets overbygning. Denne har hvad hovedform og arbeidet angaar kun mindre interesse, men mere derimot med hensyn til sin sammensætning. Af tegningene (pl. III fig. 1—3, jfr. pl. I fig. 4, 7) vil sees, at kammeret indtager skibets rum mellem mastens forside og 2det spant bagenfor mastefisken. Overbygningen har form av et sadeltag med gavl i hver ende og sammensætningen er utført paa følgende maade: Først er der bagerst lagt en horisontal tverstok med halvrund indskjæring i midten som støtte for en stander. Dernæst er dels paa denne stander og dels paa en lignende tæt ved masten fæstet den foran (s. 46, 48) omtalte mønsaas af ek. Til mønsaasen støtter sig igjen de tæt i tæt lagte runde spærreer dels av furu dels av ek, som dækkedes av flere lag næver. Spærrenes fod gaar ned i en fals i de underliggende sviller (pl. III fig. 3) og disse udgjøre den øverste stok av et rammeverk paa to stokhøjder, hvis ender vexelvis lægges over tverstykkernes ender med udstaaende nover. Endelig lukkes kammerets gavlsider med en væg af tykke firskaarne ekeplanker, som ere satte kant i kant og hvile i tversvillernes fals, medens deres øverste ender ere afskraanede i flugt med sperrene og fæstes til disse med jernnagler. Som en egenhed kan merkes at plankene øverst omkring naglernes hoveder have en raatt uthugget fordybning hvis hensigt vistnok har været at bøde paa kortheden af naglerne saaledes at disse kunde drives saa meget længer ind i sperrene. Af hele den her forklarede sammensætning kan det dog naar tversvillernes fals undtages, neppe sluttes hverken fra eller til, at man allerede dengang kjendte den udviklede reisverksbygning som sees i vore stavkirker. Derimod viser det sig her, at vor nu sedvanlige laftebygning var vel kjendt. Vistnok maatte dette i sig selv synes rimeligt, hvortil kommer at denne bygningsmaade i en saga (Egils saga kap. 22) omtales som anvendt i Thorolf Kveldulfssøns hus paa Sandnes der blev brændt af kong Harald haarfagre i 877. Men saadanne enkeltheder i sagaer der først er nedskrevne flere

hundrede aar efter begivenheden tør ikke ansees som aldeles paalidelige. I alle fald faar vi først ved det her omhandlede gravkammer sikkert bevis for, at laftning hos os saa tidlig var i brug²⁰."

I tilslutning til ovenstående må det nevnes at Gokstadskibets gravkammer (pl. X og XII—XIV fig. 1) utvendig har en lengde av 5,50 m og en bredde av 4,70 m ved masten og ved den akterover vendende gavl en bredde av 3,79 m. Innvendig er gravkammerets dimensjoner 4,50 m $\times$ 3,05 m og 3,82 m. Høiden innvendig er nu ca. 2,50 m fra mønsås til guly, men høiden var altså litt større dengang gravkammeret var anbragt i skibet fordi Gokstadskibets tiljer var fjernet inne i gravkammeret og man altså fikk dybden under tiljene i tilgift til høiden. Allikevel må både Osebergskibets og Gokstadskibets gravkamre betegnes som lavloftede bygninger. (For dimensjonenes vedkommende se for øvrig fig. 3).

De viktigste konstruktive trekk er fremhevet i Nicolaysens beskrivelse som er citert ovenfor. Her skal vi derfor kun feste oss ved en del detaljer. Konstruksjonen av den tresidige mønsås og de reiste stolper er i hovedsaken den samme som vi kjenner fra Osebergskibets gravkammer, dog med den tydelige forskjell at det ikke finnes nogen mønekjøl over mønsåsen. For å beskytte denne mot fuktighet har man i stedet lagt takplankene oppå mønsåsen (se fig. 3), men dette kan neppe ha hindret fuktigheten i å sive ned i gravkammeret. Derfor var da også taket, og formodentlig også mønsåsen, enda dette ikke uttrykkelig sies i funnberetningen, dekket av flere lag *never*. Mens Osebergskibets gravkammer var dekket av flathugne planker, er Gokstadskibets tak laget av halvrunde stokker som ligger tett i tett og som bare er avfaset i nedre ende der hvor de går ned i falsen i det firsidige rammeverks øverste omfar (se fig. 4, snitt II). Takstokkene består dels av ek, dels av furustokker. Stokkene av ek er gjennomgående adskillig bedre bevart enn de av furu, for øvrig et almindelig trekk som gjenfinnes også ved andre tresaker i Oseberg- og Gokstadfunnene. Flere av furustokkene er så rått tilhugget at man kan se fremspringende rester av kvister fordi stokkens flate ikke er omhyggelig glattet (se pl. XII). Innbruddet i gravkammeret synes å

være foregått med stor voldsomhet for ikke å si brutalitet, men samtidig med en viss presisjon. Som det fremgår av planen fig. 4 og pl. X fig. 1 er begge omfar i gravkammerets bakbords side gjennomhugget således at det fremkommer en åpning som er ca. 1,40 m lang. Samtidig med innbruddet må takplankene på denne side være blitt fjernet og disse er nu ikke lengere til stede. Det fremgår heller ikke av Nicolaysens beretning om det blev funnet rester av disse planker ved utgravningen, eller om de var blitt fjernet helt av gravrøverne. Som bekjent hugget gravrøverne sig inn gjennom skibets bunn.

Takstokkenes nedre ender er som fig. 4, snitt II viser, omhyggelig avfaset med øks i nedre ende slik at de passer nøiaktig inn i falsen i rammeverkets øverste omfar i gravkammerets langsider. Et primitivt trekk, som sikkert skyldes at man her stod overfor en bygning som aldri mere skulde sees, er at takstokkene ikke er nøiaktig tilpasset i lengden, som fotografiet pl. X fig. 1 og fig. 3 viser, stikker takstokkene for en stor del op over mønsåsen og deres lengde er iallfall nu meget varierende. Mulig har disse opstikkende stokkender delvis tjent som erstatning for den „mønekjøl“ vi finner på Osebergskibets gravkammer (se pl. XI og fig. 1—2) og beskyttet mønsåsen mot fuktighet²¹. Da taket var tekket med never må det sikkert ha vært tettere enn taket på Osebergskibets kammer til tross for at mønsåsen ikke var utstyrt med mønekjøl.

Selve rammeverket som holder gravkammeret sammen består av en sylstokk og et overliggende omfar, som er utstyrt med en fals på oversiden hvori takstolpene er innfelt i langsiden og tilene eller stavene i gavlene. Både sylstokkene og det overliggende omfar har oprinnelig vært sammenlaftet, men nåvene er ikke like godt bevart i alle hjørner og er heller ikke like nøiaktig utført. Ved hjørne K på Vreims plan fig. 3—4 er det skåret til nåv i begge omfar. I det nederste omfar er det bare hugget et hakk i hver ende av stokken og disse hakk ligger over hverandre. Som det sees av snittet E—F på fig. 3 har sylstokken visstnok oprinnelig vært eslet til eller brukt til en annen bygning idet den er utstyrt med fire rettvinklede hakk som nu ikke tjener til noget praktisk

GOKSTADSKIBET

Blad 2: Gravkammer, detaljer
Efter Halvor Vreim 1931.

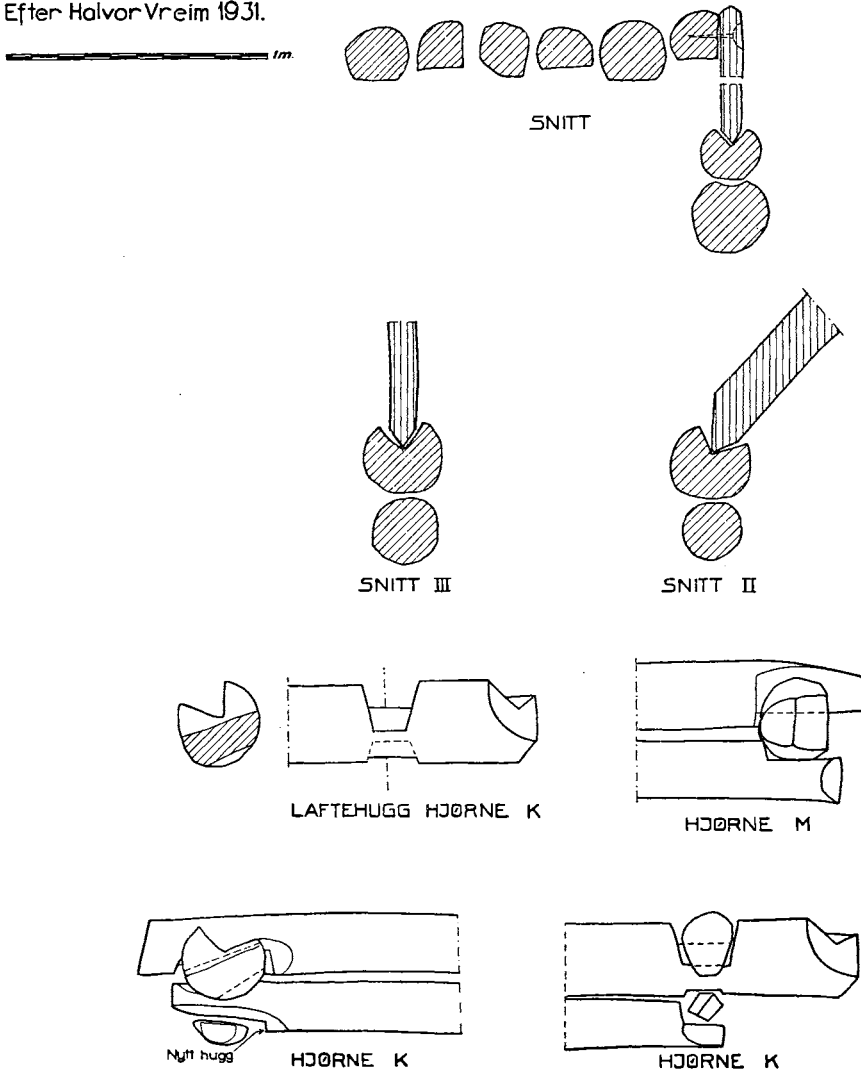

Fig. 4. Gokstadskeibets gravkammer. Detaljer. Opmålt av Halvor Vreim.

formål. I det øverste omfar hvis ender (se fig. 3) stikker litt utenfor gravkammerets vegger er det hugget et tydelig nåv i enden (se K på planen fig. 4 og pl. XIV fig. 1) hvori gavlsidens øverste omfar er innfalset.

Ved hjørne M (fig. 3 og fotografiet pl. XIII, fig. 2) er selve sylstokken i langsiden for kort, slik at den bare er lagt inntil sylstokken i gavlen. Den overliggende stokk i langsiden som er utstyrt med et tydelig nåv, (som sees på fotografiet pl. XIII, fig. 2 til høire) og stokken stikker her et stykke utenfor gravkammerets hjørne. Som det fremgår av planen fig. 3 er det i gavlsidens underste stokk hugget ut en tapp og oppå den ligger langsidens øverste stokk. I dennes nåv hviler så den øverste stokk i „mastegavlen“. Denne er tilhugget således at den ved overkanten avsluttes i en lang tapp (se Vreims plan fig. 3—4).

Ved hjørne L (se pl. XII og pl. XIII, fig. 1) er sylstokken nu avbrutt i enden og altså for kort, slik at den bare ligger inntil gavlsidens sylstokk. I gavlsidens sylstokk er det hugget ut et smalt nåv hvori langsidens øverste omfar er anbragt ved hjelp av en tapp som er hugget ut ved underkanten av stokken i dennes ende slik at den øverste stokk i langsiden hvori takstolpene er innfalset ligger aldeles fast. I gavlsidens øverste omfar er det ved stokkens overkant uthugget en kraftig tapp som ligger an mot langsidens endetapp. Langsidens endetapp holdes således i stilling både ved nåvet i gavlsidens sylstokk og ved hjelp av vekten av gavlsidens øverste planke.

Ved hjørne N er det i det nederste omfar hugget en tapp i hver ende som ligger over hverandre (se fig. 3). I langsidens øverste omfar er det skåret ut et tydelig nåv hvori gavlsidens øverste omfar er festet ved hjelp av en tapp. Tappen er økset ut i den øverste stokks overkant (se planen fig. 3).

Der hvor nåvene er best bevart, f. eks. ved hjørne K (se Vreims plan fig. 4), finner vi et nesten rettvinklet hakk med svakt skrånende sider omtrent av samme form som Gerda Boëthius's knuttype A (fig. 5) eller vikingetidsknuten som hun også kaller den.²²

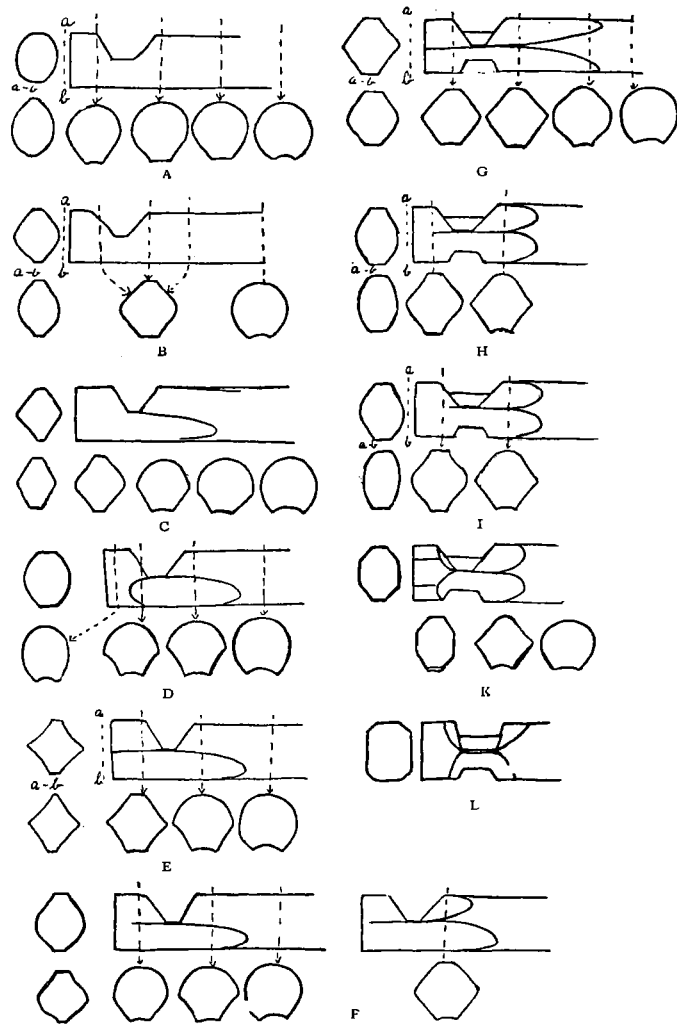

Fig. 5. Lafteprøver efter G. Boëthius. A. Vikingetidsluft. B. Gotisk luft. C. Senmiddelaldersk luft. D. Rennæssanseluft.

Gavlens konstruksjon fremgår av pl. X og XII og fig. 3. I hovedsaken er konstruksjonen den samme ved begge gavler selv om tilene i detaljene kan være litt forskjellig utformet.

Samtlige gavltiler er solide, flathuggete planker av ek av noe ujevn tykkelse. I nedre ende er de anbragt i en fals med skrånende sider i gavlsidenes øverste omfar. For å få tilene til å passe inn i falsen har tømmermennene avfaset dem i nedre ende ved jevn tilhugning fra begge sider (se fig. 4, snitt III). Ved aktergavlen er falsen for tilene i det øverste omfar nu uforholdsmessig vid hvilket ikke skyldes at tilene er krøpet, men derimot at gavls øverste stukk har en langsgående sprekk hvilket har medført at falsen er videre enn den opprinnelig har vært.

Som fotografiene (pl. X og XII) viser har gavltilene gjennomgående vært godt tilpasset til gavlene slik at disse opprinnelig har vært helt lukket og tilene ikke har stukket op over taktroets kanter. På den utadvendende side er tilene delvis avfaset i øvre ende, mens den side som har vært spikret fast på taktroet har vært flat. Avfasningen er foretatt med øks og er utført for å gi bedre spikerfeste.

På den innadvendende side er tilene oftest flate, men på enkelte av tilene ved „mastegavlen“ (pl. X, fig. 1—2) kan det sees at det har vært utmeislet eller tilskåret en skråttliggende fals for å gi tilen bedre feste til taktroet.

Vi skal senere komme tilbake til stavverket i Gokstadgravkammeret og sammenligne det med det som kjennes fra yngre stavbygninger.

III

Spørsmålet om laftekonstruksjonens eldste opprinnelse er altfor omfattende til at det kan tas op til undersøkelse i en kort tidsskriftartikkel. Det hele problem er da heller ikke ennå på langt nær gjennomforsket, likesom det er store lakuner i materialet. Vi skal her bare prøve på rent oversiktsmessig å omtale litt av hvad vi vet om laftekonstruksjonens elde og utbredelse i Europa i tiden før år 800.

Alt i pelebygningene i Schweiz finner vi i yngre stenalder rester av hus som er bygget av vannrette bjelkelag og hvor bjelkene er tydelig tilhugget i endene²³. Fra Tyskland kan nevnes et gravkammer fra Haldorf i Kreis Melsungen, som er bygget som et tømmerhus „mit wagrechten übereinander gelegten Balken in Megaranform der Innenraum annähernd viereckig“²⁴.

I bronsealderen finner vi laftekonstruksjoner i flere av pelebygningene. Særlig viktig er her et funn fra Riesi ved Hallviller See i Schweiz hvor man bl. a. har funnet rammeverket til et hus som er $4,40 \times 6,30$ m, ved hvis hjørner bjelkeendene var laftet sammen²⁵. Nevnes må også de tydelige laftekonstruksjoner som er funnet ved utgravningen av terramaren ved Castione i Nord-Italia fra tiden omkring 1500 før Kr.²⁶ Om disse sier Sigurd Erixon at man ved bjelkene finner nåv både ved over- og undersiden av stokkene og han fremhever at denne måte å tilhugge laft på er meget almindelig i Mellem-Europa i forhistorisk tid. Det heter hos Erixon: „Already the Terramare constructions in Italy bear witness to this with vertical-walled or unsymmetrical, single-walled-notches and that shape was evidently widespread on prehistoric times in Middle-Europe occurring as far north as on the southern shores of the Baltic e. g. in the Latvian castles“²⁷. Meget viktig er også den kildeinnfatning fra bronsealderen som blev avdekket ved St. Moritz i Schweiz i 1907 og som er datert ved en votivgave bestående av to vakre bronsesverd. Kildeinnfatningen bestod av to store trerør, som var omgitt av to vegger av tre. Den ytterste av disse var dannet av runde tømmerstokker med tilhugget nåv i endene som var sammenlaftet²⁸. Endelig må nevnes de berømte bronsealdershus fra Buch ved Berlin. Ifølge Kiekebusch fant man der rester av flere hus med skjevvinlet grunnplan som bestod av et hovedrum og et forrum. Det fremkom også adskillige stolpehuller med rester av trestolper og i to tilfeller fantes rester av veggene, særlig da av de lavest liggende stokker. Veggene hadde vært opført av *horisontalt anbragte stokker som krysset hverandre i hjørnene*. Det liggende trevirke synes utvendig

å ha vært støttet av de reiste stolper og var fastbundet til disse ved hjelp av vidjer. Taket antas å ha vært et saltak som i de øvre deler var avvalmet. På grunnlag av de funne oldsaker kan dette hus henføres ca. 1200 før Kr.²⁹

Også fra Hallstatt-tiden kjenner vi laftebygninger. Flere foreligger fra selve Hallstatt, hvorfra Erixon i Folkeliv 1937 plate III fig. 2 avbilder en prøve av lafteverk, og et utmerket eksempel på en laftebygning fra denne tid har vi i et gravkammer fra Villingen i badisk Schwarzwald. Vegger og tak var der dannet av firkantede tilhuggede stokker som krysset hverandre i hjørnene. Dette gravkammer hadde en størrelse av $4,60 \times 7,65$ m, hvilket viser at det har vært et virkelig hus³⁰.

I denne forbindelse bør det nevnes at Josef Kostrzewski i 1934—35 har utgravet en befestet by i Polen fra tidlig jernalder mellom ca. 700 og 300 før Kr. Byen ligger på en tidligere torvmyr på en halvø i sjøen Biskupin i nærheten av en stor urnemark av Lausitzertype fra yngste bronsealder. Biskupin ligger på vestsiden av Gasawa i distriktet Znin 65 mil NØ for Poznan. Ved utgravningen blev avdekket et areal på ca 4050 m², som bl. a. omfattet seks parallelle gater med s. k. kravellbrolegning av tømmerstokker, som i Norge kjennes fra våre middelalderske byer, f. eks. Oslo og Trondheim. Forbindelsen mellom disse gater blev formidlet ved en gate som gikk i en halvcirkel rundt byens ytterkant. *Husene* var omtrent 10 yards i firkant og dørene var alltid på sydsiden, rimeligvis fordi de samtidig tjente som lysåpninger. Hvert hus bestod i almindelighet av minst to rum, et stort rum og en forstue som var seks eller åtte fot bred og som optok hele fasaden. Undertiden synes det store rum å ha vært delt i to, et større og et mindre, hvorav det siste lå til venstre for inngangen og muligvis har tjent til opholdsrum for husdyrene. Ildstedet lå til høire for inngangsdøren og var oftest bygget av sten og ca 6 fot i diameter, men kunde også være bygget av lere.

Husene var bygget således at det ved hjørnene var anbragt cylindriske furustokker utstyrt med to vertikale furer som gikk fra topp

til fot med en vinkel på 90 grader mellom hver fure. Mellom disse stolper var slått ned andre, som var flate og oftest av ek og utstyrt med lignende furer på den side som vendte inn mot hjørnene. I disse furer og mellom stolpene var så anbragt horisontalt liggende stokker med avfasede ender. Vi står med andre ord her overfor en *primitiv reisverkskonstruksjon*, men med liggende stokker i veggene i motsetning til de reiste staver vi finner i våre stavkirker. Konstruksjonen er praktisk talt den samme som kjennes fra de danske *bulhuse*. Også dørstolpene var utstyrt med lignende furer på deres innadvendende side, mens den side som vendte ut mot dørene var glatt. Bare gulvene, ildstedene og veggens nedre deler var bevart under et beskyttende lag av vann, sand og innsjømudder. Kun i meget få tilfeller var veggene blitt bevart i flere omfar og det vilde følgelig ha vært umulig å bestemme husenes høide hvis det ikke ved et tilfelle var blitt bevart noen få hjørnestolper som senere hadde tjent som gulvplanker. Det viste sig at disse var 13 fot lange. Når man forutsetter at tre fot av stolpene har vært gravet ned i jorden har husene hatt en høide av ca. 10 m. Grunnen til at husenes nedre deler er blitt bevart har man antatt ligger i at vannet i innsjøen er steget i forbindelse med klimaskiftet i tidlig jernalder. Klimaskiftet er nemlig nu også fastslått for Polens vedkommende. Vi skal ikke her komme inn på de almindelige kulturforhold som man har fått nærmere rede på ved utgravningen, men kun feste oss ved at husene utelukkende har vært bygget av tre og at man finner den *samme bygningsskikk* (d. v. s. *bulhuskonstruksjon*) den dag i dag over hele det vestre og sydvestre Polen, der står endog nogen slike hus ved Godawy like ved Biskupin. Et lignende hus fra middelalderen er nylig blitt utgravet ved Keynia og et annet fra det 17. eller 18. århundre kjennes fra Ostrawo. Det ser derfor ut til at *bulhus* har vært i kontinuerlig bruk i Polen fra den tidlige jernalder frem til våre dager³¹.

Som et kuriosum kan nevnes at vi ved et av husene fra Biskupin gjenfinner den samme grunnplan som vi her fra Norge bl. a. kjenner

fra årestuen fra Toldstad i Vågå fra tiden omkring år 1440 som nu finnes i De Sandvigske Samlinger på Lillehammer³², men man skal selvsagt ikke legge for stor vekt på denne likhet.

Fra denne befestede by med hus i bulhuskonstruksjon vil det være naturlig å vende sig til et beslektet anlegg, som dog er adskillig yngre, nemlig *bulverket* i Tingstäde träsk på Gotland som av A. Zetterling er henført til *romersk jernalder* (fra Kristi fødselstid — 400 etter Kr.). Idet vi henviser til Zetterlings beskrivelser av det hele anlegg skal vi bare pointere at vi her har et forholdsvis primitivt festningsanlegg ute i en innsjø. Det er bygget som en lukket firkant med sider av tømmer som danner firkanter i tre til fire rekker og forsynt med tverrforbindelser. Tømmeret er festet på stående hjørnestolper ved hjelp av huller. Rundt hele verket løper en palisade av stående stolper. Sammenføiningen av stokkene er utført med stor omhu, de langsgående sidene består på sine steder av dobbelte rekker av stokker, de tversovergående av en enkelt rekke. Det kan nevnes at det finnes inntil 8 lag av trevirke over hverandre. Selve bulverkets oprinnelige utseende fremgår av modellen, *Fornvännen* 1927 s. 175—76, fig. 75—76. Zetterling fremhever at det i flere av Pommerns sjøer finnes lignende bygninger ute i vannet, f. eks. i Dabernsee, Werbelinsee, Lüptow med flere steder. Ved de fortsatte undersøkelser av bulverket sommeren 1927 lyktes det å bringe for dagen rester av hus f. eks: „plankor och bräder med fast sittande dymlingar, grova stockar, skrådda i två sidor i ena änden och med dubbla hål av fyrkantig genomskäring i den andra fyrkants virke med falsar och rännor.“³³ Senere fant man også rammen av et firkantet hus bestående av en hjørnestokk av kvadratisk tverrsnitt forsynt med furer til veggens bretter, en avfaset sylstokk og adskillige av de bretter som hadde vært innskutt i stolpene og hadde dannet vegger i huset.³⁴ De fortsatte undersøkelser førte A. Zetterling frem til det resultat at bulverkets firkanter dannet av stokker hadde tjent som underlag for hus av en type som ennå kjennes på Gotland og i Skåne og som beskrives således: „I fotsyllar står fyrkantvirke fastsat meddelst tappar,

dels i hörnen, dels om huset er långt även mellan dem. På Gotland kallas dessa „hörnstocker“. I rännor anbrakta i stockarnas sidar skjutes uppifrån väggarnas bräder ned till fotsyllan och kvarhålls så utan spikning i sit läge. Ovanpå lägges syll eller plank som avslutning och derpå vila takbjälkarna³⁵.

Bulverkets hus var altså opført på samme måte som de førkristelige hus vi kjenner fra Polen, og det er sannsynlig at denne bygningsskikk er overført til Gotland fra Øst-Europa³⁶. Selve byggemåten er helt den samme som gjenfinnes ved de danske bulhus fra historisk tid og som Mogens Clemmensen nettop har lagt frem for oss i en mønsterverdig publikasjon³⁷.

En annen trekonstruksjon, nemlig *laftet*, finner vi i en grav fra romersk jernalder tilhørende det bekjente gravfelt fra Gödåker i Uppland som er beskrevet av Gunnar Ekholm. Grav VIII, som var en skjelettgrav og blev undersøkt våren 1925, var dekket av et stenlag som lå i retningen N—S og var 10 m langt. Under dette lå matjord og derunder igjen et stenlag. Under dette fantes en vel bevart *trekiste* som lå i lere. Den var 4 m lang og sammentømret av grove furuplanker (avb. Fornvännen 1925, fig. 168). Sammen med rester av et menneskeskjelett og dyreben fra den dødes „niste“ fantes en liten gullring av s. k. „ormhuvudtyp“ som henføres til ca. 300 efter Kr.³⁸

Enn videre fantes det nedpresset mellem et par av kistens bunnplanker en spydspiss og et kastespyd av velkjente provinsialromerske former (avb. Fornvännen 1925, s. 340, fig. 171 a). Dateringen av dette funn er altså ganske sikker og vi har derfor all grunn til å feste oss ved kistens byggemåte. Den var nemlig *sammenlaftet* således som vi tydelig kan se det av billedet i Fornvännen 1925, s. 338 fig. 169, og laftet har altså vært kjent i Sverige i 300-årene. Viktig er det også, som Ekholm fremhever, at det i trevirket forekommer „en del urtagningar, fyrkantiga och rektangulära håll m. m. som ej kommit till någon användning vid kistans sammanfogande. Detta måste anses betyda att virket förut varit använt till något annat ändamål och dess

grova dimensjoner tala för at detta varit ett hus³⁹ og det ligger nær å slutte at kisten må opfattes som en forminket efterligning av et hus således som Ekholm gjør⁴⁰. Han fremhever også at vi ved denne gravkiste ser at langsiden skyter sig frem foran gavlsidene, et trekk som gjenfinnes både ved de gotlandske „kjæmpegraver“ eller stenhus, som de heller bør kalles, og ved det greske tempel som jo ganske sikkert har hatt et forbillede i tre⁴¹.

Det ligger nu nær å se sig om efter et samtidig norsk gravkammer som kan gi opplysning om laftets elde, og vi stanser da ved det bekjente gravfunn fra 300-årene fra Sætrang i Norderhov på Ringerike. I funnberetningen heter det at oldsakene var anbragt i et dobbelt gravkammer av tre som var tømret, *dog kun av to stokkelags høide*. Gravkammeret var anbragt i en røis og bestod av en firesidig og en tresidig avdeling. Det tresidige kammer vendte spissen mot det firesidige. Ser vi nu efter på Ridders originalplan fra 1834 så viser det sig at tømmerstokkenes ender har vært sammenlaftet⁴². Sætrangfunnet synes således å vise at laftekonstruksjonen har vært kjent hos oss i 300-årene og vi har da lov til å håpe på at vi en dag kan støte på en hustuft fra denne tid. Med Buch-huset som grunnlag har man kanskje lov til å fremsette den hypotese at de første laftebygninger i det østenfjelske Norge er reist allerede i bronsealderen⁴³.

Det bør tilføies at vi ikke er helt uten litterære opplysninger om anvendelse av laftebygninger i Europa i folkevandringstiden. Bysantineren Priscus, som i året 446 efter Kr. besøkte Attilas leir, forteller nemlig at bygningene der dels var av utskårne sirlig sammenføyede bretter, *dels av omhyggelig tildannede, glattede bjelker som i endene var føiet inn i hinannen*. Dette oppfatter Mogens Clemmensen sikkert med full rett således, at husene dels var bulbygde, dels laftede⁴⁴.

IV

Vi skal nu se litt nærmere på de sparsomme rester som foreligger av andre trebygninger fra vikingetiden i Norden. Det er ikke stort som kjennes, men det vi vet utdyper forståelsen av gravkamrene fra Oseberg og Gokstad.

I 1930—31 blev det foretatt omfattende utgravninger i Oppeln i Oberschlesien i Tyskland hvorved det kom for dagen betydelige rester av den middelalderlige by med trehus og kravellbrolegning. Av fundene er de fleste fra 11.—13. århundre men i de eldste lag er det også funnet oldsaker fra 9.—11. århundre, og det er tydelig at man her har fremdratt rester av en slavisk by som blandt annet har stått under innflydelse av vikingekulturen nordfra og at innbyggerne har hatt handelsforbindelser med araberne. Da det her er tale om bylag kan det være vanskelig å skille bygningene fra de forskjellige tidsaldre fra hverandre. På grunnlag av de fotografier som foreligger fra utgravningen (pl. XV fig. 2) kan det dog sies at hele byens profanbebyggelse har vært utført i tre og at husene har vært *laftet*, hvilket i og for sig er naturlig innenfor dette østeuropeiske kulturområde (se nedenfor). Husene var kvadratiske og innvendig var veggens lengde bare 4 m. Enkelte hus kunde dog nå op til en lengde av 8 m. Samtlige hus var våningshus, og i de små bygninger var ildstedet anbragt i det ene hjørne, i de større midt på gulvet. Av løsøre fantes kun skamler og senger i behold, mens det langs veggene hadde vært anbragt faste benker⁴⁵.

Fra Norge må vi først nevne gravkammeret i Storhaug på Gunnars-
haug på Karmøy utgravet av A. Lorange i 1887. Det heter i Lorange's
beretning: „Efterat fartøiet er bleven ført op fra Stranden i den dal-
formede Forsænkning i det for Gravhaugen bestemte Fjeldplateau og
der afstivet med sex Par Støttestene har man i eller over Fartøjet paa
den for Skibsteltet sedvanlige Plads opført en teltlignende bygning av
Furu. For at Spærrerne ikke skulde sprænge Skibets Sider har Stokkenes
Ender vært ført forbi Rælingen og støttede mot to i den Hensigt opførte

Grundmure. Da den indbyrdes Afstand mellem disse Mure var 6 Meter kan Fartøiets Bredde paa Midten antages at have været omtr. 5 Meter. Den tvers over Fartøiet gaaende Stenmur har tydeligvis været Grundlag for Gavlvæggen mod Syd. Saaledes som disse Grundmure nu viste sig havde de ganske Form som de langs Vestlandet ofte forekommende Fundamenter for Oldtidens Skibsnøst, men efter al Rimelighed har der ogsaa i den forlængst bortgravede Del av Haugen været en tilsvarende Tværmur med Gavlvæg mod Nord⁴⁶.“ Det fremgår videre av beretningen at det på stedet blev funnet adskillige rester av fliser og spån som viste at gravkammerets tak hadde vært av furu og med never i overflod til tetning og til beskyttelse av taket. Når Lorange bruker uttrykket „spærrer“ så mener han sikkert bare takplankene og ikke at taket har vært et sperretak. Taket har ganske sikkert vært et åstak, men i byggemåten synes det å ha stått nærmere Osebergskibets enn Gokstadskibets gravkammer. Det ser nemlig ikke ut til at Lorange har funnet noget spor av laftekonstruksjoner eller av sylstokk, og takplankenes nedre ender har ikke vært anbragt i noen sylstokk, men har ligget løst på „grunnmuren“, muligvis avstivet med sten som har vært lagt oppå. Hvorvidt gavlene har vært av staver som i Gokstadskibet eller av liggende planker som i Osebergskibets gravkammer lar sig ikke avgjøre.

Også en annen av de vestnorske høvdingegravene fra Vikingetiden, nemlig graven i Grønhaug på Bloheien på Karmøy, omsluttet en skibsgrav som hadde vært utstyrt med et gravkammer. Graven var blitt plyndret aldeles som ved Oseberg- og Gokstadfunnene, så at det ikke kunde bringes på det rene hvordan den hadde vært innredet. Det fantes en del trevirke og en mengde never som ganske sikkert må ha hørt til et gravkammer, men om dettes konstruksjon vet vi ingen ting. Sikker har det dog frembudt likhetspunkter med gravkamrene fra Oseberg og Gokstad, da de deler av gravutstyret som foreligger viser beslektede trekk⁴⁷.

Endelig må nevnes høvdingegraven på Skei, Leka pgd. i Namdalen, som blev utgravet i annen halvdel av det 18. århundre.

Av de foreliggende funnberetninger fremgår det, at det under en røis i midten av haugen fantes svært trevirke med rester av jernbolter som må ha tilhørt et stort gravkammer og med masten reist. Det hele har så vært dekket av en stenrøis og denne igjen av en svær jordhaug⁴⁸.

I skibsgraven fra Vold i Borre omtales ikke noget gravkammer, men det er høist sannsynlig at det ikke er blitt iaktatt på grunn av den brutale måte hvorpå denne haug blev utgravet og hele anleggets form tyder på at det har vært et der. Bedre underretning har vi om gravkammeret i Tuneskibet som er beskrevet således av Haakon Shetelig efter de gamle funnberetninger: „Gravkammeret var bygget over agterskibet som et firkantet rum av stående ekeplanker som var hugget spisse nedentil og rammet ned i leren. Langveggene gik tett utenfor rælingen på hver side og gavlveggene tvers over skibet. Den søndre gavlen av gravkammeret skal ha vært like aktenfor masten. Av gravkammeret likesom av skibet var alt trevirket råtnet ned til overflaten av leren og av hele bygningen foreligger nu ikke annet enn fire spiss-hugne plankeender av ek. To av dem er avbildet fig. 3 (i Haakon Shetelig: Tuneskibet), de har hver et naglehul hvis bestemmelse vi selvsagt ikke kan vite noget om⁴⁹. A. W. Brøgger har meddelt en rekonstruksjons-skisse av Tuneskibets gravkammer. Han fremhever at dets søndre gavl lå like bak masten, men at det for øvrig ikke er anført noen dimensjoner på kammeret, hverken av høiden eller lengden. Om takets konstruksjon har vi ingen opplysninger utover at det har vært flatt. Veggtilene har vært flatthugne, forholdsvis tynne ekeplanker av ca. 15—20 cm bredde, tilspisset nedentil og byggemåten minner om primitivt stavverk⁵⁰. Shetelig peker på at vi finner en helt annen byggemåte enn ved Oseberg- og Gokstadkamrene. Han stiller Tuneskibets gravkammer sammen med gravkammeret i Thyras haug i Jellinge. Dette var et firkantet rum, 4 alen $\times$ $10^{3/4}$ alen i størrelse, med vegger av stående planker som var rammet ned i lerbunnen og med flatt planketak⁵¹. Sammenlignet med Gokstadskibets gravkammer må Tuneskibets utvilsomt betegnes som et mere primitivt anlegg til tross for at Tuneskibet rimeligvis er litt

senere enn Gokstadfunnet, om ikke så svært mange årene⁵². Samtidig må vi dog med Shetelig minne om at vi finner denne primitive bygge-måte med jordgravede staver uten sylstokk igjen i stavkirken Scta. Maria Minor i Lund⁵³ som jo er adskillig yngre, idet den henføres til første halvdel av 1000-årene⁵⁴.

Tuneskibet kom som bekjent for dagen på gården Haugen i Rolvsøy og fra samme gård kjennes et annet gravfunn fra 900-årene hvor den døde var blitt lagt i et gravkammer av tre. Gravhaugen hvori dette lå var vid og svær, men meget lav, og nede i lergrunnen fantes et tømret gravkammer som A. W. Brøgger beskriver således efter de gamle funn-beretninger: „Efter beskrivelsen lå det nede i lerbunnen og vi må forstå det slik at der i blåleren har vært skåret ned et større firkantet rum med sidene i vindrosens hovedretninger. Rummet var utforet med horisontalt liggende tømmerstokker som dannet gravkammeret. Taket var flatt og lagt av tømmerstokker. Kammeret var 6 alen i forkant, altså ca. 3,75 meter. Veggene var lagt av 4 omfar runde, fem toms tykke furustokker, altså ikke særlig betydelig tømmer. Kammerets høide blir da meget liten i forhold til vidden, rent påfallende liten. Stokkene var lagt på hverandre *uten laftforbindelse* i endene, det var bare en uthuling i hver stokkende for tømmerets runding“ (sl. Brøgger: Rolvsøyætten fig. 11)⁵⁵.

Dette er ikke engang en efterligning av et hus, men som A.W. Brøgger sier bare en utforing med tømmerstokker av et rum som var skåret ned i leren. Tømmergraven fra Rolvsøy gir oss altså ingen sikre opplysninger om hvad vikingetidens tømmermenn kunde præstere når de ydet sitt beste.

Til sammenligning kan omtales et gravkammer i Tussehaugen på Bygstad i Søndfjord undersøkt av Haakon Shetelig. Midt i haugen blev avdekket et muret gravkammer hvis ytre mål var 4×5 m, og murens høide utvendig var 1,75, innvendig 1—1,40 m. Langveggenes retning var omtrent NØ—SV. „Langs murfotens indre side var anlagt et litt fremspringende trinn i muren (se VJG. fig. 501—503) og hvilende på dette trinn fandtes rundt alle veggene betydelige rester av furu-

stokker tydelig lagt horisontalt som en tømmervæg. Det er da også utvilsomt at vi her har rester av en trævæg indenfor stenvuren, men træet var nu altfor opløst og sammensunket til at det kunde avgjøres hvor mange stokker veggene hadde hat i høiden. Efter al rimelighet maa dog trævæggene ha hat samme høide som stenvuren d. v. s. 1—1,40 m og det er i og for sig ikke noget til hinder for at de kan ha været en del høiere. Det indre rum som trævæggen omgav hadde en flate på 2,90×2,30 m. Bunnan inne i firkanten var den naturlige bakke av grusblandet lere.⁵⁶

Bygstadgraven bør snarest henføres til 900-årene. Det er sannsynlig at gravkammerets veggstokker har vært sammenlaftet, men de var altså dessverre for opløste til at dette kan avgjøres med sikkerhet.

Teltene fra Oseberg- og Gokstadsfunnet har jeg beskrevet utførlig tidligere⁵⁷ og de har kun interesse for oss derved at det utvilsomt er dem som har dannet det nærmeste *konstruktive forbillede* for våre gravkamre, idet de er utstyrt med mønsås. Men i motsetning til de forholdsvis tarvelig utstyrte gravkamre har teltene vært kunstnerisk utstyrt idet vindskiene har vært forsynt med dyrehoder som ikke bare har hatt et dekorativt formål, men også tjent til å beskytte dem som sov i teltene mot onde makter.⁵⁸ Derimot vil det for oss være av større interesse å se litt nærmere på det såkalte *rammeverk* i Osebergfunnet. (avb. Osebergfundet I fig. 56 og II fig. 164 efter Gustafsons modell). Også rammeverket må sikkert ha tjent som stativ til et telt, men dette har vært et mønetelt med en forholdsvis komplisert takkonstruksjon. Som bildet Osebergfundet I, fig. 56 viser har takets mønsås hvilt i to kryssende spærrer og disse har ved tapper vært festet til et rammeverk ved gavlenes ender. Loftets firsidige rammeverk har vært holdt sammen ved et kryss. Dimensjonene er 3 m i langsiden, 2½ m på gavlsiden og 2 m til loftet og derfra ytterligere 1 m på selve gavlhøiden. Tverrstokkene i grunnflaten har vært spikret fast på sylstokkene i langsiden hvorfor vi her må stå overfor et telt som har vært reist for lengre tid⁵⁹. Disse sylstokker Osebergfundet II, fig. 164 no. 210 C og 191 A er

eiendommelige derved at de ikke har vært forbundet anderledes enn ved hjelp av gavlstokkene i loftsregionen no. 252 O og 224 (Osebergfundet II, fig. 164.) Hvis rammeverket skulde kunne stå må man derfor anta at sylstokkene er blitt holdt i stilling ved hjelp av store stener. Hertil kommer at hele konstruksjonen er så spinkel at den ikke kan tenkes å ha dannet det konstruktive skjelett i en trebygning; den eneste forklaring er at det hele har vært dekket av en eller flere teltduker. Materialbehandlingen er derimot omhyggelig, vi finner bl. a. nøiaktig utskårne tapper og tapphuller som alt sammen vidner om at kyndige hender har stelt med dette, selv om vi ikke finner noget spor av laftekonstruksjon.⁶⁰

Sommeren 1935 satte *Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning* i gang prøvegravninger av hustuffer i det østenfjelske Norge. Den nevnte sommer blev det utgravet to hustuffer. Den første av disse ligger på Langset i Follebu sogn, Østre Gausdal pgd. Da torven var stukket av over hele tuften viste det sig at murene var forholdsvis vel bevart om enn de på flere steder var sterkt nedfalne. Overalt hadde murene bare bestått av *en stenrekke*, tydeligvis underlag til sylstokker til en trebygning. Langsethuset hadde bestått av to fløier som var anbragt i rett vinkel i umiddelbar forbindelse med hverandre. Dets nordre fløi lå i retningen Ø—V og hadde en samlet lengde av ca. 8 m. Nordfløien var delt i tre rum. Til et av disse førte en brolagt inngang av utvalgte kampesten inn fra syd. Husets vestfløi, som bestod av et eneste rum, hadde en innvendig lengde av 8,40 m og en bredde av 5,40 m. Av ildsteder blev det ikke funnet noget spor. Av oldsaker kan nevnes to kniver av jern, en sømglatte av sten og to bryner. På grunnlag av de funne saker kan det sies at huset må ha vært bebodd i vikingetiden (mellem år 800 og 1050 efter Kr.), men ikke i hvilken del av denne periode det har vært i bruk.

Det annet vikingetidshus som blev utgravet i 1935, lå på plassen Nygård i Saksumdal i Fåberg, en liten sidedal på vestsiden av Mjøsa. Tuften (pl. XIV fig. 2) lå på en åpen plass i midtlien som nu kalles „Pinsletta“. Like øst for tomten ligger to små urørte gravhauger. Huset hadde

ligget i hovedretningen Øst—Vest. Kulturlaget som dekket den faste aurbunn var forholdsvis tykt. Da hele huset var avdekket kunde det konstateres at det hadde en lengde av 17 m og at bredden varierte mellom 5,80 og 7 m.

Innvendig bestod huset av et eneste stort rum, som var 14 m langt og vel 5 m bredt. Ved husets vestre hjørne fantes et ca. 30 cm tykt lag av koksten (d. v. s. brent sten fra en tørkeovn for korn eller en badstue). Murene bestod for en stor del av utvalgte flate sten, hvorav enkelte ganske store, særlig da ved husets østre ende. Det var ofte et meget stort mellomrum mellom stenene, hvilket tyder på at disse har tjent som underlag for sylstokker. Vårt hus på Nygård må ha vært bygget av tre og det ligger da nær å anta at det har vært en *laftebygning*. Omtrent 6,20 m fra husets østre ende fantes et *ildsted*. Dette bestod bare av en horisontal grue i gulvet av oval form hvori det lå adskillig kull. Omkring ildstedet fantes flere huller etter stolper som hadde båret taket. I alt fantes det ved utgravningen 10 stolpehuller. De fremtrådte som vanlig som mørke ringer i den lyse bunn og var her fylt med fet, svart torvliggende jord. På en undtagelse nær var hullene omgitt av en skoning av sten, som hadde tjent til avstivning av trestolpene. Disse synes å ha vært anbragt i fire rekker, men de fremtrådte nu noe uregelmessig. Av oldsaker fantes: To kljåsten til vev, flere stifter til en linhekle av jern, et veveredskap av jern, et stykke av et munnbit, en celt og halvdelen av en ljå av jern, begge av sikker vikingetidsform. Enn videre fremkom to bryner. På flere steder i hustufta og særlig ved husets østre ende fantes adskillig jernslagge i så stor mengde, at det er sannsynlig at det har vært drevet jernutvinning et steds i nærheten. Oldsaksmaterialet viser at huset har vært bebodd i vikingetiden, men noen nærmere datering innenfor denne periode tillater ikke materialet.

Sommeren 1937 blev det med støtte av *Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning* og *Fåberg Bygdebokkomité* satt i gang utgravning av et gårdsanlegg på Gilberg i Fåberg.

Litt etter litt blev det der avdekket et gårdskompleks som lå i hovedretningen øst—vest og som hadde en lengde av 24 m og en bredde nord—syd av 19 m (pl. XVI). Gården hadde vært inndelt i ni rum eller selvstendige sammenbyggede hus. Grunnplanen var med andre ord den samme som vi gjenfinner ved de gamle islandske og grønlandske hus fra vikingetiden og den eldre middelalder.

Som vårt billede (pl. XV fig. 1) viser var husets nordre fløi delt i et større midtrum med en ophøiet muret åre ved den nordre ende og ett skott på hver side av midtrummet. Dette hadde en lengde av 7 m og en bredde av 8 m. Åren var bygget omtrent som i årestuen på Bjørnstad på Maihaugen. Taket i dette rum hadde vært båret av trestolper hvor-etter hullene som var skodd med sten ennu såes. I rummet fantes adskillige spinnehjul til håndten og mange vevlodder, hvilket viser at kvinnfolkene har hatt tilhold der med sitt arbeide. Langs veggene fantes rester av stykker av lerklining som øiensynlig har vært anvendt til å tette fogene mellom stukkene i veggen da alle kliningstykkene hadde tresidig tverrsnitt. Syd for dette rum gikk aldeles som ved de islandske hus en gang fra øst til vest (pl. XV fig. 1). Denne var mot øst utstyrt med en tydelig brolegning av flate sten ved inngangen. I gangen må det ha stått en *vevstol* for der fantes det ca. 20 vevlodder av klebersten. Der fantes også en pilespiss av sikker vikingetidsform som tidfester gårdsanleggets eldste deler. For øvrig var husets vestre del inndelt i to rum hvorav det enes søndre avdeling hadde tjent som kjeller og nu fantes fullpakket med brent sten, såkalt koksten. Husets midtparti hadde vært delt i to rum, ved det søndre av disse var grunnmuren nu delvis fjernet ved en planering som var foretatt for en del år siden. Der fant vi det annet ildsted som var enklere enn det første, formet som en primitiv grue i gulvet. Husets østre del var inndelt i tre rum adskilt ved vegger hvori det delvis såes spor av takstolper. Endelig lå det vest for disse rum en primitiv tilbygning, tydeligvis et uthus (se pl. XVI).

Av særlig interesse er det at det inntil husets sydøstre hjørne lå en gravhaug med fotkjede som hadde ligget like i husveggen (se pl. XVI).

Det har øiensynlig ikke genert våre forfedre det minste å bo vegg i vegg med de døde. Det ser vi av et lignende tilfelle ved Vere på Lista og av de mange gravhauger som etter all sannsynlighet har ligget like ved gårdenes gamle hus. Haugen på Gilberg blev undersøkt samtidig med huset. Den var bygget av kampesten og jord, og gravgodset bestod av en kniv fra vikingetiden og en del småsaker, bryner, vevlodder og slikt.

Husenes grunnmurer bestod overalt av en enkelt stenrekke, og stenene var som oftest utvalgt og omhyggelig lagt den ene inntil den annen. Det er ganske klart at de må ha dannet underlag for sylstokker, og det er all grunn til å tro at veggene har vært laftede tømmervegger. De brede spenn har gjort det nødvendig å anvende jordgravede *trestolper* til støtte for taket, og det blev i alt funnet huller etter 19 slike stolper. Stolpene hadde vært skodd med sten forat de skulde stå stødigere.

De *oldsaker* som finnes i hustufter er ikke slike vakre stykker som man gav de døde med i graven. Det er tapte saker eller ting som er efterlatt da man forlot huset fordi de ikke lenger hadde nogen verdi. Ved hustuften på Gilberg blev det i alt registrert 323 nummer. Blandt de viktigste av disse kan fremheves 28 vevlodder av klebersten, åtte spinnehjul til håndten, to sømglattere og et nålebryne; alt dette er utstyr til *kvinnearbeide*. At kvinnfolkene ikke har savnet gryter til å sette over ilden viser de 48 bruddstykker av kleberstengryter som kom frem for dagen ved utgravningen; sammen med disse hører en grytehank av jern og tre ildstål. Av *verktøi* kan nevnes 18 kniver av jern, to bor, en fil, to syler, en jernmeisel og to kroker. Enn videre fantes to sigdblå, et munnbit, to jernbeslag, en jernfal og en jernkrampe. Av våben var det bare en *pilesmiss* av *vikingetidsform* og av smykker en glassperle. Endelig foreligger det en ubestemmelig rund bronseplate. Blandt de funne saker er også en del skår av *middelaldersk lertøi*. Det er derfor sannsynlig at gårdsanleggets eldste deler går tilbake til vikingetiden, men at husene har vært i bruk ned i middelalderen.

I forbindelse med disse hustufter fra vikingetid og tidlig middelalder må vi stille oss det spørsmål om de omtalte vikingetidshus kan tenkes

å ha vært *laftebygninger*. Dette spørsmål må besvares med et ubetinget ja. De *smale grunnmurer* vi finner både på Langset, Nygård og Gilberg må utvilsomt ha tjent som underlag for sylstokker som har utfyllt de større mellomrom mellom stenene i muren. Nu kan man jo si at disse sylstokker også kan ha hørt til stavbygninger, men til dette må vi gjøre den uttrykkelige innvending at det er *utelukket av klimatiske grunner*. Klimaet i Gudbrandsdalen har i vikingetiden ikke vært stort anderledes enn det er idag. I de kolde vintre vilde det være umulig å holde til i stavbygninger, især når man er opmerksom på at all opvarmning foregikk ved hjelp av åpne ildsteder. Hertil kommer at vi av Gokstadskibets gravkammer kan se at laftet har vært kjent.

Det sammenligningsmateriale fra vikingetiden som foreligger til Gokstadgravkammerets *stavkonstruksjon* er meget knapt og dårlig opplyst.

I den danske vikingeborg Trelleborg ved Slagelse som dr. Poul Nørlund har undersøkt i årene 1934—37, har husene vært opført av staver, og selv om det nu kun er hullene etter disse og etter stolpene som er bevart, kan dr. Nørlund uttale sig med stor bestemthet om husenes konstruksjon. Han sier: „Det har været Stavbygninger av samme Art som vore ældste Kirker før Stenkirkenes Tid bygget paa den primitive Maade at Væggenes lodret stillede Planker (Stave) simpelthen er gravet ned i Jorden som Palisader. Plankerne har staaet tæt Kant ved Kant og indbyrdes vært forbundne ved Fjær og Not vistnok saaledes at hver anden Planke har haft Not, hver anden Fjær i begge Kanter⁶².“ De oldsaker som er funnet i Trelleborg viser at anlegget skriver sig fra 10. århundre⁶³. Det er altså omtrent samtidig med Gokstadgravkammeret hvis tiler ikke har vært utstyrt med not og fjer, men som til gjengjeld har været anbragt i en sylstokk. Av en sådan er det ikke funnet noget spor i Trelleborg.

Også gravkammeret i Thyras haug i Jellinge i Jylland må ha vært en stavbygning, men det fremgår ikke klart av J. Kornerups beretning hvorledes det var konstruert i detaljene. Sikkert er det imidlertid at

tilenes nedre ende var stukket 6—9 tommer ned i leren. Gravkammerets lengde var 10 alen og 19 tommer og bredden 4 alen og 3¹/₂ tomme, mens høiden var 2 alen og 8 tommer. Gulvet bestod av faststampet lere hvorpå gulvbrettene var lagt. Veggtilene, som var av ek, var hist og her „gjennemborede med runde Huller igennem hvilke de vare be-fæstede til Leret bagved med tilspissede Pinde“⁶⁴.

Av Kornerups tavle XII sees det hvordan gravkammeret så ut innenfra da det var restaurert. Taket var *flatt* og likesom Gokstadgravkammeret dannet av rått tilhuggede stokker. Disse var anbragt oppå to horisontalt liggende åser, men det fremgår ikke av beretningen om veggtilene har vært innfalset i disse, altså om de samtidig har tjent som stavlæge, det er dog neppe sannsynlig. I det hele fremtrer Jellingegravkammeret som et i konstruktiv henseende langt mere primitivt anlegg enn Gokstadgravkammeret, til tross for at det efter de seneste stilhistoriske undersøkelser snarest er litt yngre enn dette.⁶⁵

Fra omtrent samme tid som Jellingegravkammeret, kanskje snarest noe yngre, er antagelig 8 veggtiler fra [Mødrufelli på Island hvorav to er avbildet Osebergfundet III, fig. 327. Tilene var da de innkam til museet i Reykjavik anvendt i taket på et hus fra det 17. eller 18. århundre. Deres lengde varierte mellem 2,21 og 2,48 m, bredden mellem 21 og 27,5 cm⁶⁶.

Det antas sannsynlig at disse tiler har dannet det indre panel i et hus. Nederst er hver tile ornamentert i fullbredde, men dekorasjonen smalner av opover og slutter med en rikt utformet spiss, nærmest en sammensetning av kors og lilje. „Ornamentet nederst“ sier Shetelig, „er skaaret i flaten bare med linjer, mens den smale spidsen og liljen øverst hæver sig som relief over bunden.“⁶⁷ Det er forlengst påvist av Mathias Þorðarson at detaljene i ornamentet viser Jellingestilens form, og tilene gir oss således et begrep om hvordan islandske hus kan ha vært dekorert innvendig i 10. århundre⁶⁸.

En primitiv stavbygning som er adskillig yngre enn Gokstadskibets gravkammer er Nordens eldste stavkirke Scta. Maria Minor i Lund

hvorav det bare er bevart sparsomme rester som er kommet for dagen ved Karlins utgravninger i Lund og som er ypperlig publisert av Emil Ekhof⁶⁹. Etter Rolf Mowinckel må denne kirke snarest henføres til første halvdel av det 11. århundre⁷⁰. Veggtilene i kirken er utførlig beskrevet av Ekhof. De var dannet av kløvede stokker av ek som hadde plankonveks gjennemskjæring, således som det fremgår av Ekhofs fig. 146—150.⁷¹ Som planen fig. 124—27 hos Ekhof viser, var tilene anbragt således at de vendte den flate side innover og den konvekse side utad. Det blev enn videre klarlagt ved utgravningene at alle veggplankene hadde hatt not i begge langsider⁷². Notene hadde vært forbundet ved løse fjær. Et viktig trekk er det at kirken ikke har hatt *noen sylstokk*, men at tilene nedentil står i selve leren aldeles som vi har sett at det var tilfellet i Jellingegravkammeret. Mowinckel peker på at opbygningen av hjørnene er gjort på en betydelig svakere måte en ved Greensteadkirken i England, slik at det overhodet ikke forekommer noget som fortjener betegnelsen hjørnestav. Det heter videre hos Mowinckel: „Den innerste veggtile på den ene vegg støter med sin innerkant mot innerkanten på den nærmeste tile i hosstående vegg. De to mot hjørnet vendende kanter av tilene er flathugget. Det retvinklede mellemrum mellem dem som derved fremkommer på bygningens ytre side et utfylt med en tile som er dannet av en kvart stamme og som er festet til de andre med løse fjærer. Også de innadvendende hjørner har vært dannet på en tilsvarende måte⁷³. Det fremheves samtidig at den bærende evne hos en slik vegg må ha vært minimal. Taket hviler da heller ikke først og fremst på tilene, men på en rad søiler som har fulgt veggen i omtrent en meters avstand og som også finnes langs korets gavlvegg, hvilket tyder på at taket har vært avvalmet. Søilenes basis er uten kunstnerisk utsmykning fordi deres nedre del har stått direkte i leren. Det må fremheves at vi her står overfor en stavkirke, som er så primitiv at den minner meget sterkt om våre vestnorske hus fra eldre jernalder⁷⁴. Den vesentligste forskjell er at sten- og jordveggen er erstattet med en av planker, men veggens bærende evne ikke er utnyttet⁷⁵.

Garmokirken i Lom som nu står på Maihaugen og som antas å være opført i 1020-årene og Urneskirken i Hafslo fra tiden 1050—1070 er de eldste norske stavkirker. Garmokirken viser en langt mere komplisert konstruksjon enn den vi møter i Gokstadskibets gravkammer. „Den har sylstokker som hviler på et underlag av sammenlagte sten. Over sylstokkene rider hjørnestavene, som består av hele rundstokker og er forsynt med klokkeformede kapiteler og baser, som godtgjør at de er bevarte i sin oprinnelige form, og at sylstokkene alltid må ha vært til stede. Stavlægiene er inntappet og fastnaglet i hjørnestavene. De nevnte tre ledd, sylstokker, hjørnestaver og stavlægger danner et fast rammeverk, som bærer hele bygningen og holder den sammen. Veggtilenes bærende funksjon er av helt underordnet betydning. De er satt inn i nuter i stavlægjen og sylstokken og hver enkelt tile er forsynt både med nut og fjær⁷⁶.“

Den eldste Urneskirke består som bekjent av rester som er satt inn i en nyere stavkirke. Det er imidlertid bevart så meget at man kan se hvordan kirken har sett ut. Mowinckel peker på at det blandt annet er bevart en hjørnestav med klokkeformet basis som viser at der må ha vært sylstokker som stavene har ridd på og at stavene må ha vært hele rundstokker. Veggtilene har vært utstyrt med runde fjær og små lysåpninger hvorav vi ser at kirken har vært enskibet. Det må fremheves at den eldre Urneskirke har vært konstruert ganske på samme måte som Garmokirken, men at den bare har vært flottere utstyrt^{77—78}. I konstruktiv henseende vidner både Urneskirken og Garmokirken om et betydelig fremskritt i tømmermannshåndverket sammenlignet med Gokstadskibets gravkammer. Sluttelig bør nevnes at Mowinckel efter all sannsynlighet har rett når han antar at de eldste stavkirkene er bygget med *hovet* som forbillede og at dette har vært en stavbygning⁷⁹.

Til sammenligning med Gokstadskibets gravkammer må vi også omtale Finneloftet fra Voss som dog er langt yngre, idet enkelte forskere setter det til det 14. århundre⁸⁰, andre til annen halvdel av 1200-årene eller tiden omkring år 1300⁸¹. Finneloftet (fig. 6) har for oss sin særlige

interesse derved at dets nedre del er opført som en *laftebygning*, mens dets øvre stokkverk er en *stavbygning*. Bygningens første etasje består av to rum som utgjør to selvstendige hus adskilt av et smalt åpent rum. Denne del av bygningen er laftet. Tømmeret er ringhugget og ganske smalt og nåvene er dype med ubetydelig skrånende sider og flat, smal bunn.

De to laftebygninger i første etasje bærer overetasjen som er utført i stavkonstruksjon. Denne etasje er delt i to rum til hvilke store rundbuede portaler fører inn fra svalgangene. Stavene er avvekslende runde med fjærer i begge langsider og flate med not. De siste har så stor bredde at de virker som smale, glatte planker mellom de hvelvede stavplanker⁸². Fanneloftets hjørnestolper rider på sylstokkene og i øvre ende er stavlæggene innfelt i dem. Fremskrittet fra Gokstadskibets gravkammer til Fanneloftet er selvfølgelig meget stort, men i selve konstruksjonsprinsippet er det visse likhetspunkter.

At Gokstadskibets gravkammer ikke står helt isolert med sin stavkonstruksjon så tidlig som i vikingetiden fremgår av mange forhold. Vi kan nevne at det blandt de såkalte Birkamyntene — nordiske efterligninger av Karl den stores Dorestadmynter — som i almindelighet henføres til 800-årene⁸³, er en mynt som er dekorert med billedet av et hus⁸⁴. Dette er utstyrt med valmtak og to rekker stolper langs midten og dyrehoder ved taket. C. A. Nordman antar at det har vært et hus av form som det bekjente hus fra Augerum i Blekinge⁸⁵, men da dette snarest har vært bygget med vegger av lerklinte grener, har det neppe vært utstyrt med dyrehoder. Langt naturligere er det derfor å opfatte huset på Birkamynten som en *stavbygning*. I denne forbindelse kan det også nevnes at Sune Lindquist har prøvet å føre bevis for at Uppsalatemplet har vært en stavbygning⁸⁶. At stavbygninger også har vært i bruk i England fremgår av stavkirken i Greenstead, men det sees også av Bayeux-tapetet fra tiden etter 1066 hvor det et sted er gjengitt en borg eller et fort utført i stavkonstruksjon⁸⁷.

På Bayeux-tapetet gjengis flere *bulhuse*⁸⁸ således som påvist av Mogens Clemmensen⁸⁹ og vi skal da her bare peke på det eiendommelige

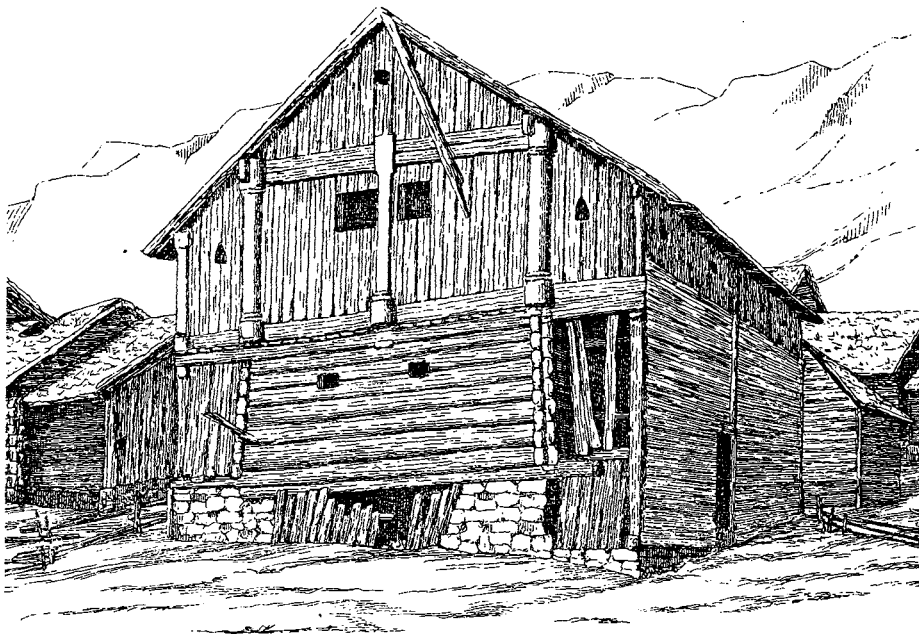

Fig. 6. Loft fra Finnen, Voss, Hordaland. (Efter N. Nicolaysen.)

faktum, at til tross for at hus av denne type har vært kjent både i Danmark, Sverige og England i gammel tid⁹⁰, vites denne bygningskikk ikke å ha vært anvendt i Norge hverken i forhistorisk tid eller i middelalderen.

Dette henger sannsynligvis sammen med at det ikke har vært nødvendig å opføre disse forholdsvis kompliserte bygninger her fordi tilgangen på furu og gran har vært så rikelig, at man uten vanskelighet kunde skaffe sig rettvekset virke av anselige dimensjoner. Dette gjelder det østenfjelske Norge i vikingetiden og middelalderen og rimeligvis også i eldre jernalder, mens man i Vest-Norge i alle fall i folkevandringstiden nettop på grunn av mangelen på godt trevirke var henvist til å bygge husene av jord og sten med en indre trekonstruksjon av løvtre⁹¹. Bulhusene⁹² passet jo nettop godt i det sydlige Sverige og i Danmark,

hvor man for en stor del var henvist til å bruke ek og andre løvtrær fordi disse hus ikke krevet materialer av særlig stor lengde undtagen til stolper og sylstokker, mens veggplankene eller bulfjelene kunde gjøres forholdsvis korte⁹³. Ellers er det utvilsomt riktig således som Mogens Clemmensen fremhever, at det er et meget nært slektskap mellem bul- og stavverk, idet disse to hustyper er bygget efter samme prinsipp. „Enten vægplankerne er vandrette eller lodrette utfylder de en bærende rammekonstruksjon med hjørnestolper eventuelt mellemstolper forbundne med foddømmer lang- og gavlbaand“⁹³.

VI

Til slutt skal vi bare se litt på Oseberg- og Gokstadgravkamrenes forhold til *laftebygninger* og *andre trebygninger* fra vikingetiden og historisk tid. Oseberggravkammeret er som vi jo har sett ingen laftebygning, men det forhindrer ikke at vi har eksempler på lignende primitive byggverker fra historisk tid. Jeg tenker her på en del primitive boder eller skjul av tre som Gerda Boëthius har meddelt avbildninger av fra Gotland⁹⁴ og som dels er og dels har vært i bruk helt ned mot vår tid. Vi skal her bare nevne et primitivt uthus fra Ar i Fleringe på Gotland⁹⁵ hvis gavllåpninger er fylt med stavverk, men hvis tak har vært lagt av bretter på en lignende måte som ved Osebergskibets gravkammer. En strandbod ved Lergrav i Rute er likesom Osebergkammeret utstyrt med en enkel mønekjøl⁹⁶.

Av gravkamre fra vikingetiden utenfor Norge foreligger det praktisk talt ingen som er bygget i laftekonstruksjon. T. J. Arne har beskrevet en del skandinaviske gravkamre fra vikingetiden fra Ukraine, men opplysningene om trekamrene i disse graver er så knappe at man ikke kan slutte stort av dem utover at de har vært av tre⁹⁷. Arne stiller disse gravkamre sammen med graver fra Birka, hvorav noen synes å ha vært utført i bulhuskonstruksjon og utstyrt med tak dannet av

kløvede stokker, som lå med den hvælvede side op og den flate ned. Ja, selv tømrede gulvplanker har man funnet der⁹⁸.

Ved Lankern i Westfalen og Daseburg ved Warburg har August Stieren funnet frankiske gravkamre av tre og i 1930 publiserte han en stor gravplass fra frankisk tid ved Soest omfattende en rekke graver fra 7. og 8. århundre. Gravene var anlagt i nedskårne gruber som f. eks. kunde være 3,6×1,9 m og 1,15 m dyp, men dimensjonene var varierende. Det blev utgravet 11 graver. I hvert av gravenes fire hjørner hadde det vært anbragt en stolpe som ikke var tilspisset i nedre ende, men anbragt på jorden. I to tilfeller kunde det tydelig sees at stolpenes langsider hadde vært forsynt med not hvori det hadde vært anbragt bretter — altså hadde gravkamrene vært en slags primitive bulhus⁹⁹.

Til sammenligning hermed kan nevnes den bekjente båtkammergrav fra 900-årene som i 1908 fantes mellem byvollen og yttervollen ved Hedeby i Slesvig. Over graven hadde det vært hvelvet en båt. Gravkammeret, som var 3,70×2,40 m, var nedskåret under jordoverflaten og hadde vært bygget av bjelker. Gulvet var trelagt og en planke eller vegg hadde delt kammeret i to deler som hver for sig hadde tjent til skjelettbegravelse. Veggene i dette gravkammer bestod av stokker og lodrett stillede planker som var drevet ned i undergrunnen aldeles som ved Jellinge og Mammen¹⁰⁰. Vi står altså her overfor rester av en primitiv stavbygning og det samme finner vi i Mammen-graven ved Viborg¹⁰¹. Fra Slesvig forekommer det så vidt jeg vet ingen sikre opplysninger om laftebygninger fra vikingetiden. De senere års intense utgravninger i Hedeby under ledelse av professor G. Schwantes og dr. Herbert Jankuhn har ikke bragt laftebygninger for dagen. Derimot er det fremdradd adskillige *lerklinthe hus*, og såkalte „*Doppelwandbau*“ d. v. s. hus med lerklinet yttervegg og en indre trekledning, enn videre en *stavbygning* med ildsted nær det ene hjørne og endelig adskillige rester av *bulhus*¹⁰². Alle disse hustyper var jo lette å fremstille i Syd-Slesvig hvor nåleskogen manglet, men hvor det var nok av løvtrær.

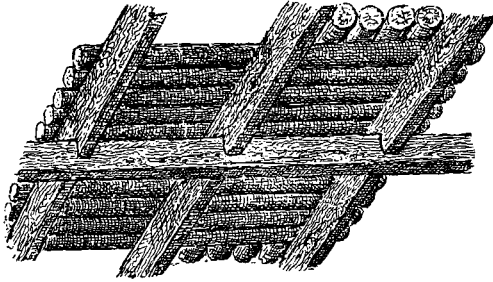

Fig. 7. Trekonstruksjoner funnet i Danevirkes hovedvoll. (Efter Kornerup i Nordiske Fortidsminder I).

At de danske tømmermenn i vikingetiden dog også kunde behandle stort og kraftig virke når det var nødvendig, fremgår av de funn som er gjort ved gravninger i Danevirkes hovedvoll som antas å være opført i 800-årene og som er opmålt av Kornerup og beskrevet av Carl Neergaard¹⁰³ (fig. 7).

Ser vi så på det *svenske* materiale må vi først feste oppmerksomheten ved et gravfunn fra romersk jernalder fra Lille Jored i Kville socken i Båhuslen¹⁰⁴. Funnet blev gjort i 1816 og omtales i en beretning av regimentspastor Anton Lidberg og noen samtidige planer er senere gjenfunnet. Det blev gjort i en gravhaug som var 30 alen i diameter og graven var omgitt av en røis av kampesten hvori det var anbragt et gravkammer av tre med golv, side, gavl og takplanker alt av ek. „Botten var sammansat af 2 plankor, hvardera af 5 alnars längd, 1¹/₄ alns bredd oakat något fortärade af 5 tums tjocklek. Sido och gäfvvelplankorna voro af samma tjocklek och applicerade vid de nämnda bottenstockarne, på hvilken muren hvilade¹⁰⁵.“ Til tross for at det ikke sies utrykkelig i innberetningen, er det all grunn til å tro at dette gravkammers vegger har vært sammenlaftet.

Fra vikingetiden er antagelig en hustomt som Oscar Almgren har undersøkt i Källberga skog i Alunda sogn i Uppland. Hustuften var der markert av sten som lå i rektangelform og på hvilke veggene hadde hvilt. Omkring ildstedet som lå i husets centrum hadde stått fire kraftige stolper som bar taket. Omtrent midt foran ildstedet ved den ene langvegg fantes to mindre stolpehull som antagelig angav høisetets plass. Bengt Thordeman gjør oppmerksom på at takstolpene her ikke har hatt den samme konstruktive nødvendighet som ved de vestnordiske hus, men må skyldes tradisjon i byggeskikken¹⁰⁶.

Til sammenligning kan nevnes en 33 meter lang hustuft med ganske smale murer som Almgren har undersøkt på Hågå i Hellig Trefaldighets eller Bondkyrko sogn i Uppland og som heller ikke kan tidfestes sikkert, men som efter byggemåten og de lokale forhold snarest bør henføres til vikingetiden. Denne tuft stiller Almgren sammen med en 24 m lang hustuft ved Ljunga i Skönberga sogn nær Söderköping¹⁰⁷. De to første av de her omtalte hus er utstyrt med ildsteder i midten og smale murer, tydeligvis underlag for sylstokker. Disse tre hustufter som viser slektskap med vårt hus fra Nygård i Saksumdal (pl. XIV fig. 2)

må alle sammen ha dannet underlag for hus bygget i laftekonstruksjon. Stavhus kan ikke ha vært tjenlige til beboelse i Uppland i den kolde årstid og alt tyder på at disse hus virkelig er fra vikingetiden.

Personlig skulde jeg være tilbøielig til å tro at den bekjente hustuft på Onbacken i Bollnäs i Sverige som er utgravet av dr. Gustaf Hallström og beskrevet av Gerda Boëthius¹⁰⁸ ikke har dannet underlaget for en stavbygning, men for en laftebygning av lignende art som dem vi kjenner restene av både fra Norge og Sverige. Endelig bør det nevnes at det ved Hjalmar Stolpes utgravninger i Svarta Jorden i vikingebyen Birka på Björkö i Mälaren blev funnet rester av både lerklinte hus og av *tømmerhus* om hvis datering det ikke kan råde tvil, men planer av disse er ennå ikke publisert¹⁰⁹. Stiller vi Gokstadgravkammerets laft (fig. 4 K) sammen med Raulandstuens (fig. 8) (fra Rauland i Numedal, som nu står på Norsk Folkemuseum), viser det sig tydelig hvor enkel, ja primitiv Gokstadkammerets tømmerarbeide er. Raulandstuen

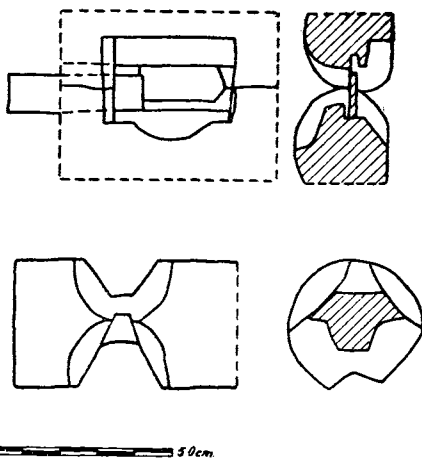

Fig. 8. Detalj av laft i Raulandsstuen, Opdal, Numedal. (Norsk Folkemuseum.) Opmålt av Halvor Vreim.

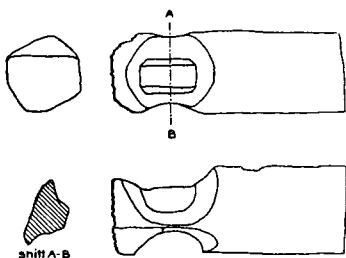

Fig. 9. Detalj av laft fra en middelaldersk trebygning ved St. Hallvards plass i Oslo. Utgravet av Gerhard Fischer. Tegnet av Mary Storm.

antas å være opført i tiden 1280—1300¹¹⁰, og sammenligner man fig. 8 med Gerda Boëthius's skjema over knuttypene (fig. 5) vil det sees at Raulandstuens laft nærmest hører sammen med den såkalte gotiska knuten (Boëthius' Studier, fig. 43 B, her fig. 5 B). Fra omtrent samme tid er vel en lafteprøve fra en middelaldersk trebygning ved St. Halvards plass i Oslo (fig. 9) som er utgravet av Gerhard Fischer i 1926, men ennå ikke publisert. Det ligger en stor utvikling i tømmermannsarbeidet mellom Gokstadgravkammeret og Raulandstuen, men teknikken og arbeidsmåten er den samme. Vi ser tydelig at det er som Anders Sandvig sier: „En sådan teknikk kommer ikke med en gang. Det er århundrers erfaring og omtanke som ligger bak¹¹¹.“

VII

Det materiale vi her har fremlagt viser at Gokstadskibets gravkammer og dets lafteteknikk ikke står så isolert i det arkeologiske materiale fra Nordens og Nord-Europas oldtid som man før var tilbøielig til å anta, og nytt materiale vil antagelig komme til å klarlegge spørsmålet om laftebygningens eldste historie i Norge.

Til slutt skal vi bare streife et annet problem, nemlig spørsmålet om hvorfra lafteteknikken er overført til Norge, hvis den da ikke er opstått samtidig på flere steder innen de svære barskogområder, hvilket jo i og for sig ikke er utenkelig. Men antar vi at lafteteknikken er bragt inn i vårt land, så synes det rimelig å anta at den er kommet fra Øst-Europa. Som fig. 10 er gjengitt et kart utarbeidet av den tyske forsker Hermann Phleps i 1934¹¹². Det viser oss stavbygningenes og laftebygningenes utbredelse i Europa i gammel tid. Man vil straks se at

Fig. 10. Stavbygningenes og laftebygningenes utbredelse i Europa i historisk tid.
(Efter Hermann Phleps)

laftebygningene bortsett fra nogen få bindingsverkshus synes å ha sitt topografiske tyngdepunkt dels i Schweiz, dels i Øst-Europa.

For mig stiller det hele problem sig således at lafteteknikken synes å være kommet til Norges Østland over Sveriges fastland, hvortil den må være overført fra landene syd for Østersjøen. Dette er muligvis skjedd alt i bronsealderen eller i tidlig jernalder.

Sigurd Erixon har pekt på at slavernes bygningskultur er preget nettop av lafteteknikken, og intet sted har vel denne teknikk „utnyttjats eller drifvits till sin spets såsom hos dem. Trots inträngandet af tegel och stenbyggnader i skogsfattiga trakter är den synnerligen vanlig i Ryssland, Polen, Böhmen, Krain, Kroatien, delvis äfven i Serbien, Montenegro och Bulgarien etc. Denna utbredning tyder på hög ålder för knuttimringen i dessa områden specielt i trakterna söder om Östersjöen, hvarifrån de ryska slaverna framträngt mot öster. Från slaverna ha finska folk också mottagit knuttimringen i stor utsträckning“¹¹³. Med full rett har C. A. Boëthius fremhevet at Øst-Europa i almindelighet og Russland i særdeleshet er det naturlige hjemsted for tømmerkonstruksjoner. Han minner om at Herodot i sin fjerde bok forteller om den sydrussiske by Gelonos hvor så vel byvullen som de greske templer og profanhusene var opført av tre. De nordiske trehus fra vikingetiden representerer i virkeligheten mange hundre år senere en ætling av de tømmerbygninger der som en følge av naturforholdene måtte utvikle sig overalt i de store østeuropeiske barskoger¹¹⁴.

De norske jernaldershus' byggemåte synes altså å være bestemt av klimatiske, botaniske og geografiske forhold. Derfor finner vi langs den barske vestkyst med sin løvskog hus av jord og sten, som bare hadde en indre takreisning av tre. I dalene og flatbygdene på Østlandet, hvor stor-skogen vokste like inn på husveggen, måtte treet bli det naturlige byggemateriale på et langt tidligere tidspunkt enn i vest. Våre eldste trehus var sikkert gisne og fugtige, men snart utviklet det tømmerhåndverk sig som er beskrevet i våre gamle lover¹¹⁵ og som kom til å danne grunnlaget både for vår middelalderske profanarkitektur og for våre ypperste arkitektoniske monumenter fra middelalderen, kongehallene og stavkirkene.

SUMMARY

The burial chamber in the Oseberg ship has already been thoroughly discussed by A. W. Brøgger and Haakon Shetelig. It was completely excavated in August 1904 and is a tent-shaped building (Fig. 1, Pl. XII) constructed of very large but uneven oak planking. The roof is supported by two solid oak posts, one at each end of the chamber. At the upper end of these posts there is a concave groove which forms the bed of the ridge-pole. The ridge in cross section is narrow and egg-shaped, the sharp edge pointing upwards. The roof consists of oak planks, the lower ends of which rest against the great running boards (*meginhufr*) of the ship side and the upper against the ridge-pole. The planks are fitted edge to edge, 12 to starboard and 14 to port. They are of varying widths, from 60 cm to 35 cm. The jointings are covered with wide mouldings, also of oak, which are nailed on to the outside of the planks (Pl. XII). A ridge keel rests upon the ridge-pole (see Fig. 1—2). The triangular gable ends of the chamber are closed with broad oak planks which are fitted horizontally and edge to edge, the one over the other (Pl. XII).

The burial chamber is 5.60 metres long, 4.45 metres wide, and 3.90 metres at the stern end. The internal height from keel to the ridge of the roof is 3.20 metres. It is built throughout of very solid material and its construction aims at making the roof as strong as possible. While the roof has been carefully built, the gable ends have been carelessly constructed and bear signs of being merely improvised work. The workmanship expended on the burial chamber of the Gokstad ship, as we shall see, has been much more careful. The burial chamber of the Oseberg ship cannot thus be taken as a model of the craftsmanship of the carpenters of the Viking Age.

In 1931 the Oseberg ship's burial chamber was re-erected in the Viking Ship Hall at Bygdøy under the supervision of Mr. Fr. Johannessen and at the same time the measurements of the chamber were taken by Mr. Halvor Vreim, the architect, (Fig. 1—2).

As Fig. 1 shows, the roof planks, unlike those of the Gokstad ship, have not been fitted into a groove in the topmost round of the wall boards. There are no wall boards in this case, but a far more primitive type of construction, the roof planking (see Fig. 1) having been fitted between two horizontally placed logs, both of which are comparatively rough-hewn and which are no longer preserved in their full length. The manner in which these logs have been kept in place on each side of the roof plankings emerges from Fig. 2. As Fig. 1 and Pl. XII show, the burial chamber in the Oseberg ship had no entrance. When it was completed it was entirely closed at the same time, and was intended never to be re-opened. The interment, therefore, must have taken place before the building was completed, and the gable ends were the last to be fitted, and it is possibly for this reason that these walls are so badly constructed. As we shall see later on the Oseberg burial chamber was not built according to the model of any contemporary buildings, which must have been more complicated in their form, and from the burial chamber in the Gokstad ship we observe that the workmen have taken their task much more seriously than did those who erected the Oseberg chamber. Hitherto, the big ship graves are the only source of our knowledge of burial chambers of this type. Shetelig has every reason to call to mind the old idea of Montelius and Lorange that the form of the burial chambers originated as an imitation of the ship's tent as we know it from both the Gokstad ship and the Oseberg ship.

The Burial Chamber of the Gokstad Ship has previously been described by N. Nicolaysen. It was re-erected in 1931 in the Viking Ship Hall at Bygdøy by Mr. Fr. Johannessen and measurements were taken at the same time by Mr. Halvor Vreim, the architect. (Figs. 3—4).

In contradistinction to the upper parts of the ship, the roof of the burial chamber was well preserved, in spite of the fact that it stood up above the sides of the ship. The reason for this is assumed to be that it was built of large round logs covered with several layers of bark. The condition of the burial chamber when it first came to light is set forth in Nicolaysen "Langskibet fra Gokstad" Pl. III, Fig. 2. From Nicolaysen's diagrams, Pl. III, Figs. 1—3 and Pl. I, Figs. 4, 7 it will be seen that the chamber occupied the space between the forepart of the mast and the second rib behind the mast partner. The roof is gabled, with a gable at each end and the construction took place in the following manner. At the hindmost part a horizontal cross-beam was laid, with a semi-circular grooving in the centre, as a support for a stay. Then, and partly on this stay and partly on another close to the mast, a ridge-pole of oak was fixed. Against the ridge-pole were placed the closely-laid, round roof logs, in part pine logs and in part oak, which were covered with several layers of birch bark (Nicolaysen) (see Figs. 3—4). The lower ends of the roof logs fall into a groove in the uppermost log in the framework of two logs high, the ends of which are laid alternately over the ends of the cross beams with projecting eaves (Figs. 3—4). In contrast with those of the Oseberg ship, however, the gable ends of the burial chamber are closed with walls of thick square oak staves, which are placed edge to edge and which rest in the groove of the gable sill (see Fig. 4). The upper ends of the staves, on the other hand, were cut off in a line with the roof and fastened to the latter by means of nails. In the upper ends of the staves hollows were made around each nail in order to give the latter a better purchase and counterbalance their lack of length. The construction of the burial chamber thus definitely proves that the technique of corner timbering and stave building was known in Norway in the Viking Age. Externally, the length of the Gokstad burial chamber is 5.40 metres and its width 4.70 metres near the mast, while the width of the "stern" gable is 3.79 metres. The internal dimensions of the chamber are

4.50×3.03 and 3.82 metres. The height inside is about 2.50 metres from ridge-pole to floor, but when the chamber was in place on the ship the height was slightly more, as the floor-board of the ship inside the chamber was removed.

With regard to the construction of the burial chamber both the ridge-pole and the upright logs are known to us from the burial chamber of the Oseberg ship. In the Gokstad ship, however, the ridge keel above the ridge-pole is lacking. In order to protect the ridge-pole from damp the upper ends of the roof poles have been laid upon the ridge-pole. But this can hardly have given sufficient protection against damp. For this reason the roof and presumably also the ridge-pole were covered with bark. The roof of the burial chamber is made of semi-circular logs lying close together, which are only fashioned at the lower end where they enter the uppermost part of the square framework (see Figs. 3—4 and Pl. X and XII). The roof logs consist in part of oak and in part of pine. The oak logs on the whole are far better preserved than the pine and a number of the latter are so roughly hewn that projecting remains of twigs can still be seen. A primitive feature which undoubtedly shows that here was a building which never again was intended to be seen is that the roof logs are not exactly of the same length. As regards the details of the construction of the framework we would refer to Vreim's measurement diagrams in Figs. 3—4. In those cases where the corner bond is preserved we find at the ends of the logs an almost rectangular notch (see Fig. 4) with slightly sloping sides of the same shape as Gerda Boëthius "knut" type A (Fig. 5), or Viking Age "knut" as she also calls it.

The construction of the gables is shown in Fig. 3, Pl. X and XII. All the gable staves are solid, flat-hewn planks of oak, somewhat uneven in thickness. At the bottom end they are inserted in a groove with sloping sides in the uppermost round of the gable sides, and the staves are thinned down at the lower end by hewing on each side in order to enable them to fit into the groove. As Pl. X and XII show

the gable staves have been made to fit the gables so closely that the latter have been completely closed and the staves have not projected above the roof. On the outer side the gables have been partly thinned at the upper end, whereas that side which has been nailed to the roof has most frequently been flat, although in some of the staves a groove has been chiselled or cut in order to give the stave a better hold on the roof.

Without entering upon a discussion of the origin of corner timbering mention may be made of some examples of remains of log dwellings in Europe from prehistoric times. In the case of the Stone Age there are remains of log buildings from the Lake-Dwellings of Switzerland, and in Germany there is a large wooden burial chamber from Haldorf in Kreis Melsungen. From the pile buildings of the Bronze Age in Switzerland there are several dwellings of corner timbering construction, those particularly known being the unmistakable jointed houses from the period round about 1500 B. C. which have come to light as a result of the Terramaren excavations at Castione in North Italy. Of importance is also the well-casing which was found near St. Moritz, Switzerland, in 1907 and which it has been possible to date by means of a votive offering of two beautiful bronze swords. The well-casing which consisted of wooden pipes was surrounded by walls of wood, the outermost being of jointed logs. In the case of Germany mention will only be made of the well-known Bronze Age house at Buch near Berlin, the walls of which were also corner jointed and the roofs of which were gabled. Remains of corner timbered buildings from the Iron Age are known from many different places in Central and Northern Europe. Several have been found in Hallstatt and from the Hallstatt period there is a burial chamber from Villingen in Badisch Schwarzwald. In this connection mention must be made of the great town site at Biskupin in Poland from the period between 700 and 300 B. C., excavated in 1934—35 by Josef Kostrzewski. The houses in this town were about 10 yards square and were of the bole construction. From Biskupin it

is natural now to turn to an allied but considerably younger type, namely, the bole house at Tingstäde träsk in Gothland, which has been dated by A. Zetterling to the Roman period. In referring to Zetterling's descriptions we would merely emphasize that we here are confronted with a comparatively primitive type of fort built out in a lake. The houses there have been placed on a bulwark but their walls have been erected in the primitive endwise style. The bole house was thus built in the same manner as those of the pre-Christian times which are known to us from Poland, and it is probable that this building custom has been carried into Gothland from East-Europe. This method of building is the same as that again found in the Danish house from historical times which Mogens Clemmensen has just described to us. Another timber construction, namely, bonding, is to be found in a grave from the Roman Iron Age at Gödåker in Uppland, which has been described by Gunnar Ekholm. There there was found a well-preserved wooden chest, buried in clay, 4 metres in length and constructed of coarse pine boards. (Avb. Fornvännen 1925, Fig. 168.) On the basis of two gold rings the chest is definitely dated at about 300 A. D. It was put together of coarse pine planks which were bonded. It was observed, however, that in the woodwork there were a number of square and rectangular notches etc., which showed that the material had previously been used in a house. On the basis of this the conclusion can be drawn that the bond was known in Sweden in the 4th century.

The well-known grave-find at Sætrang, Norderhov in the county of Ringerike in Norway also dates from the same period. In the report of the find it is stated that the goods were contained in a double burial chamber of wood, which was carpentered to a height, however, of only two layers of logs. If we look at Ridder's original plan of 1834 we find that the ends of the logs have been bonded. The Sætrang find thus shows us that corner timbering was known in Norway in the 4th century and it is permissible, therefore, to hope that we may

still be fortunate enough to meet with a house site from this period. Having in mind the Buch house we may perhaps reasonably conclude that the first corner timbered buildings in East Norway were erected even in the Bronze Age.

We will now consider more carefully the meagre remains extant of other timber buildings from the Viking Age in the North of Europe. In Oppeln in Upper Silesia considerable remains were excavated in 1930—1934 of the mediaeval town of timber houses (see Pl. XV, Fig. 2) and carvel paving. The majority of the finds are from 11—13 centuries, but in the oldest strata goods from 9—11 century were found. In this case it is undoubtedly the remains of a Slav town which have been unearthed. The secular buildings of the town as a whole have been constructed of timber, and that they have been corner timbered is *per se* quite natural in this East-European sphere of culture. In Norway we are familiar with several burial chambers of wood from large ship graves of the Viking Age, which must be assumed to have been built in a manner similar to that of the Gokstad Ship, but the information which could be gleaned at the time the finds were made was so meagre that it is not possible to form any definite opinion in regard to structural details.

Such burial chambers are known from Storhaug at Gunnarshaug on Karmøy (excavated by A. Lorange in 1887), Grønhaug on Karmøy (examined by H. Shetelig) and the large chief's grave, Leka parish in Namdalen, which was examined by interested amateurs in the 18th century. To this group also belongs the ship grave at Vold in Borre which is thoroughly described by A. W. Brøgger.

We are better informed as regards the grave in the Tune Ship, which had a flat roof and the walls of which formed a square chamber, built of vertical oak planks. This burial chamber undoubtedly deserves to rank with the chamber in Thyra's Mound at Jellinge in Denmark. The burial chambers found at Haugen, Rolvsøy, (A. W. Brøgger) and Tussehaugen at Bygstad in Sunnfjord (Haakon Shetelig) are of a

different type, as in both of these cases we find a wood lining of the walls of the chamber instead of a building construction in the actual sense of the word.

With support given by Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning three house sites in the east of Norway from Viking times were examined, one at Langset in Follebu, one at Nygård in Saksumdal (Pl. XIV, Fig. 2) and one at Gilberg in Fåberg, all in the district of Gudbrandsdal. The houses which have been uncovered by these excavations all had quite narrow foundations which quite clearly have served as foundations for the sills. To some extent these buildings have consisted of several independent rooms or houses, with hearths in the floor and logs thrust in the earth which have carried the roof. Undoubtedly these represent the remains of timber buildings which have been bonded. For climatic reasons we must assume that it was out of the question for people in Gudbrandsdalen in the Viking Age to live in stave houses during the winter.

The stave construction of the Gokstad ship burial chamber is not such an isolated example as would appear to be the case at the first glance. In the Viking Castle, Trelleborg, near Slagelse, P. Nørlund has recently [found the remains of large stave-built houses from about A. D. 900. The burial chamber of Thyra's Mound was also a stave building (J. Kornerup). Even though we do not know the constructional details this, at any event, can be definitely asserted to have been the case. From the same period as the Jellinge chamber, or perhaps slightly later, are the 8 wall staves from Mødrufelli in Iceland, which are decorated in Jellinge style. These staves must have been used as an internal panelling of the wall of a timber house of the Viking Age. A primitive stave building which is considerably younger than the Gokstad burial chamber is the oldest stave church in the North, namely, St. Mary Minor at Lund, of which only meagre remains have been preserved, which must be dated to the first half of the 11th century. The wall staves of this church had been fastened together with loose

pegs and had been thrust directly into the clay. Thus, in contrast to the burial chamber of the Gokstad ship, the church had no foundation sill.

Garmo Church at Lom (now in the Sandvig collection, Lillehammer), presumed to have been built about 1020 and Urnes Church at Hafslø during the period 1050—1070, are the oldest Norwegian stave churches. Both of them have sills and present a far more complicated construction than that of the Gokstad burial chamber (Rolf Mowinckel). There is every reason to believe that these buildings have been built to the pattern of the chancel and that the latter was a stave building.

In comparison with the Gokstad burial chamber may be mentioned the "Finneloft" from Voss (Fig. 6) which, however, is far younger, as it is assumed that it belongs to the period 1250—1300. It is of special interest to us because its lower part is erected as a bonded building, whereas its upper timber work is a stave building (cp. the Gokstad chamber).

That the burial chamber of the Gokstad ship is not quite isolated in its stave construction at such an early stage as the Viking Age is evident from several circumstances. We can thus mention the house which is reproduced on one of the so-called Birka-coins from the 9th century (C. A. Nordman). This house is fitted with a roof and two rows of logs along the middle and animal heads near the roof. The building must quite reasonably be regarded as a stave building. In comparison it should be mentioned that Sune Lindquist has attempted to show proof that the Uppsala Temple has been a stave building and that in the Bayeux Tapestry (Fowke) there is reproduced a castle or a fort in stave construction. The burial chamber of the Oseberg ship can, as far as the building method is concerned, be compared with a number of primitive booths from Gothland of later times (see Nihlén & Boëthius).

Among burial chambers from Viking times outside of Norway there is practically none which is built in the corner timbering style. T. J. Arne has described a number of burial chambers from the Ukraine,

but the particulars regarding these are very meagre. From Birka there are remains of burial chambers of bole construction and from Westphalia there are reports of burial chambers from the Viking Age in form similar to a kind of primitive bole house (A. Stieren). On the other hand the boat-chamber grave at Hedeby in Schleswig was a primitive stave building (Fr. Knorr) of the same type as those known from Jellinge and Mammen. The intensive excavations at Hedeby in recent years have not revealed any corner timbered buildings. Remains, however, have been found of clay-daubed houses, of so-called "Doppelwandbau", that is to say, houses with a clay-daubed outer wall and an inner wood panelling, a stave building, and several bole houses (H. Jahnkuhn).

In the case of Sweden mention may be made of a corner timbered burial chamber from the Roman Iron Age found at Lille Jored in Bohuslän (Bengt Thordeman) and some very simple house sites at Uppland (Oscar Almgren), which must be regarded as remains of corner timbered buildings from the Viking Age, and a number of similar remains of log dwellings from the Viking town of Birka in Björkö, Mälaren.

If we compare the cornering of the Gokstad chamber (Fig. 4) with the Rauland banquetting hall (now in the Norsk Folkemuseum) (Fig. 8), we immediately observe how primitive the timbering of the Gokstad ship is. The Rauland building is thought to have been erected in the period 1280—1300 (J. Meyer) and if its corner timbering (Fig. 8) is compared with Boëthius' schematic diagram (Fig. 5) it will be seen that its cornering practically corresponds to the so-called Gothic "knut". (Fig. 5 b). A great development had thus taken place in carpentry in the period which elapsed between the building of the Gokstad chamber (Fig. 4) and that of the Rauland hall, Fig. 8, but the technical procedure is the same.

In conclusion we will touch briefly upon another problem. Whence has corner timbering come to Norway. Fig. 10 shows us that in later

times the topographical centre of corner timbering was partly in Switzerland and partly in Eastern Europe. It is, therefore, probable that the technique may have come to the East of Norway via the mainland of Sweden to which it must have been brought from countries south of the Baltic.

Sigurd Erixon has pointed out that the building culture of the Slav races is characterized particularly by corner jointing and in no other places has this technique been so perfect as in those parts inhabited by these races. The great spread of this technique indicates that it is very old, and there is every probability that it first came into use in the districts in which the great forests of coniferous trees were situated in East Europe (C. A. Boëthius).

The building method of the Norwegian Iron Age thus seems to have been determined by climatic, botanical, and geographical conditions. For this reason we find along the harsh coast of the west of Norway houses of earth and stone which only had an interior roof-building of wood. In the valleys and flat districts of the east of the country, where the forest was on the doorstep, so to speak, wood was naturally a building material at a much earlier period than in the west. There, that carpentry speedily developed which was to form the basis of our mediæval secular architecture as well as that of our castles and stave churches.

NOTER

¹ Osebergfundet utgitt av den norske stat under redaksjon av A. W. Brøgger, Hj. Falk og Haakon Shetelig. Oslo 1917, I, s. 31 og 210 ff. ² Vi følger her A. W. Brøgger: Osebergfundets historie, Osebergfundet I, s. 31—33. ³ Osebergfundet I, s. 35—36 ⁴ A. W. Brøgger l. c., s. 36, se pl. IX—XI. ⁵ Osebergfundet I, s. 43. ⁶ Osebergfundet I, s. 46. ⁷ Haakon Shetelig: Graven. (Osebergfundet I, s. 210—213.) ⁸ Hos Shetelig står det i Osebergfundet I, s. 211 at plankene er spikret til mastens forside, men da Halvor Vreims opmåling av 1931 viser at dette

er feilaktig har jeg tillatt mig denne tekstrettelse. ⁹ Haakon Shetelig: Graven, (Osebergfundet I, s. 210—213.) ¹⁰ Gerda Boëthius: Hallar, Tempel och Stavkyrkor. Stockholm 1931, s. 20. ¹¹ I. c., s. 20 se også John Nihlén: En gård från äldre Järnåldern på Gotland. Ett preliminärt Meddelande, s. 81 (Arkeologiska studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf, Stockholm 1932). ¹² Osebergfundet I, s. 212—13. ¹³ I. c. I, s. 212. ¹⁴ H. Shetelig i Osebergfundet I, s. 212. Sl. Osebergfundet II, s. 250 ff. og Nicolaysen: Langskibet fra Gokstad. Kra. 1882, s. 33, s. 41 og pl. XI. ¹⁵ Kra. 1882, s. 5—6, s. 46 ff og s. 64 ff. ¹⁶ Nicolaysen I. c., s. 5. ¹⁷ Nicolaysen I. c., s. 5—6. ¹⁸ Vi følger her Nicolaysen I. c., s. 46. ¹⁹ I. c., s. 48. ²⁰ Vi følger her Nicolaysen I. c., s. 64—65. ²¹ Sammenlign hermed taket på et stabbur fra Ålvros i Härjedalen avbildet i Sigurd Erixon: North-european technique of corner timbering (Folkiv 1937: 1) Plate XIII og taket på et kornmagasin i Privlaka, Kroatien i Jugoslavia avbildet i Mogens Clemmensen: Bulhuse. Studier over gammel dansk Træbygningskunst. I Tekst. København 1937, s. 270, fig. 32. ²² Gerda Boëthius: Studier i den nordiska Timmerbygnadskonsten, Stockholm 1927, s. 60, fig. 43 A. ²³ Ebert: Reallexikon X, s. 89. ²⁴ I. c., V. Tafel 38 a. ²⁵ Ebert: Reallexikon V, s. 182. ²⁶ Ebert I. c. X, s. 89. ²⁷ Sigurd Erixon: North-european technique of corner timbering (Folkiv 1937: 1), s. 28. ²⁸ J. Heierli: Die bronzezeitliche Quellfassung von St. Moritz (Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde 1907, IX Band), s. 265 ff og s. 268. ²⁹ Ebert: Reallexikon II, s. 197 V, s. 186. B. Thordeman: Förhistoriska hustyper i Norden (Rig 1920), s. 91. A. Kieckebusch: Die Ausgrabung eines bronzezeitlichen Dorfes bei Buch in der Nähe von Berlin (Præhistorische Zeitschrift II 1910), s. 371 ff. ³⁰ Ebert: Reallexikon V, s. 191, § 24. ³¹ Jozef Kostrzewski: A Report on the Excavations at Biskupin (Baltic Countries I, no. 2. December 1935). Se også Osada bagienna w Biskupinie w paw Zninskim. (Un village fortifié sur le marais du premier âge du fer decouvert a Biskupin.) Poznan 1936, utgitt av Josef Kostrzewski, Edvard Lubiec-Niezabitowski og Bronislaw Jaron. Jeg skylder å takke konservator Anathon Bjørn for opplysningen om disse publikasjoner. ³² Sammenlign Kostrzewski: A Report etc., fig. 7 med Anders Sandvig: De Sandvigske Samlinger i Tekst og Billeder. Lillehammer 1934, s. 31, fig. 14 ³³ Fornvannen 1928, s. 29. ³⁴ I. c., s. 31 og s. 35, fig. 23. ³⁵ A. Zetterling: Fornvannen 1928, s. 34. Se A. Zetterling: Bulverket. En svensk pålbyggnad i Tingstäde träsk på Gotland (Fornvannen 1927, s. 161 ff) og samme forfatter: Bulverket i Tingstäde träsk 1927-års undersøkning (Fornvannen 1928, s. 27 ff). ³⁶ Mogens Clemmensen: Bulhuse. Studier over gammel dansk Træbygningskunst. Levin og Munksgaard. København 1927. I Tekst, s. 270 ff. ³⁷ Mogens Clemmensen I. c. I, Tekst II Tavler. ³⁸ Se herom Ekholm i Fornvannen 1925, s. 332. ³⁹ Gunnar Ekholm: Gravfältet vid Gödåker (Fornvannen 1925, s. 326 ff, s. 334). ⁴⁰ I. c., s. 334. ⁴¹ Gunnar Ekholm: Gödåker. De seneste bidragen til Upplands fornhistoria, s. 126. (Upplands Fornminnes förenings Tidskrift, XLI, Tionde Bandets Andra Häfte 1927), s. 121 ff. Om stedsnavnet, se Gunnar Ekholm: Gödåker (Namn och Bygd 1925), s. 75 ff.

42 Eivind S. Engelstad: *Setrangfundet*. (Fra Haug og Museum Kra. 1924), s. 31 ff. se også *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1836—37, s. 151 med Rudolph Keyzers første beskrivelse av fundet, *Ridders plan* er gjengitt hos Engelstad, s. 33.

43 Også i *Raknehaugen* har det rimeligvis vært et gravkammer av tre, men vi savner opplysning om hvordan stokkene var sammenføiet, se Bjørn Hougen: *Romerike i forhistorisk tid*, s. 68 (*Norske Bygder III, Romerike, 1ste halvbind*) Bergen 1932 og *Lorange i Ab.* 1869, s. 108 ff og *Vidensk. Forh.* 1870, s. 472 f. 44 Se Mogens Clemmensen i *Bulhuse*, s. 274 med henvisning til Rudolf Henning: *Das deutsche Haus, Straßbourg* 1882, s. 124.

45 Georg Raschke: *Die Ausgrabungen im frühgeschichtlichen Oppeln*. (*Zeitschrift für Ethnologie* LXIII 1931), s. 377 ff. Se også Peter Paulsen: *Der Stand der Forschung über die Kultur der Wikingerzeit* (22 Bericht der Römisch-Germanische Kommission 1933), s. 215.

46 A. Lorange: *Storhaugen på Karmøen. Nyt Skibsfund fra Vikingetiden* (Bergens Museums Aarsberetning 1887, no. 4), s. 8—9. Se også Haakon Shetelig i *Osebergfundet I*, s. 224 og samme forfatter, *Vestlandske Graver fra Jernalderen*, (V.J.G.), Bergen 1912, s. 224.

47 Se herom Haakon Shetelig i *Osebergfundet I*, s. 225.

48 Vi følger her Haakon Shetelig i *Osebergfundet I*, s. 229.

49 Haakon Shetelig: *Tuneskibet* (*Norske Oldfunn II*) Kra. 1917, s. 6.

50 A. W. Brøgger: *Rolvseyættan. Et arkeologisk bidrag til vikingetidens historie* (Bergens Mus. Årbok 1920—21, *Hist.-Antikv. Række nr. 1*), s. 9 og s. 12, fig. 2 c.

51 H. Shetelig: *Tuneskibet*, s. 6.

52 A. W. Brøgger l. c., s. 12.

53 Haakon Shetelig: *Tuneskibet*, s. 6—7 med henvisning til Emil Ekhoff: *Svenska Stavkyrkor*, Stockholm 1914—16, s. 148.

54 Rolf Mowinckel: *Våre stavkirkers opprinnelse* (Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1927), s. 10.

55 A. W. Brøgger: *Rolvseyættan*, s. 22.

56 Vi citerer her Haakon Shetelig: *Vestlandske Graver fra Jernalderen*, (V.J.G.) Bergen 1912, s. 213 ff.

57 Sigurd Grieg: *Kongsgården* (*Osebergfundet II*, Oslo 1928), s. 250—263.

58 Se A. W. Brøgger i *Osebergfundet I*, s. 68 og fig. 56.

59 Se Grieg: *Osebergfundet II*, s. 264.

60 Om rammeverket, se for øvrig *Osebergfundet II*, s. 263—269 og Mogens Clemmensen: *Bulhuse*, s. 268.

61 Poul Nørlund: *Trelleborg ved Slagelse* (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936), s. 59.

62 Nørlund: l. c., s. 64.

63 Sl. *Tuneskibets gravkammer ovenfor* s. 101.

64 J. Kornerup: *Kongehøiene i Jellinge*, København 1875, s. 17—18.

65 Bjørn Hougen: *Studier i Gokstadfunnet*, s. 100 ff. (*Univ. Oldsaks. Aarbok* 1931—32).

66 Matthias Þorðarson: *Utskornar þiljur frá Mødrufelli* (*Árbók hins íslenska Fornleifafelags* 1916), s. 27.

67 Haakon Shetelig: *Vestfoldskolen*. (*Osebergfundet III*), s. 309.

68 l. c., s. 309.

69 Emil Ekhoff: *Svenska Stavkyrkor*, Stockholm 1914—16, s. 148 ff.

70 Rolf Mowinckel: *Våre stavkirkers opprinnelse*. (*Univ. Oldsaksamlings Årbok* 1927), s. 10.

71 Ekhoff, s. 166.

72 Vi følger her Rolf Mowinckel l. c., s. 10—11.

73 Mowinckel l. c., s. 11.

74 Jan Petersen: *Gamle Gårdsanlegg i Rogaland*, Oslo 1933, samme forf.: *Gamle Gårdsanlegg i Rogaland, Fortsettelse*, Oslo 1936. Sigurd Grieg: *Jernaldershus på Lista*, Oslo 1934.

75 Mowinckel l. c., s. 11.

76 Vi citerer her Rolf Mowinckel i *Universitetets Oldsaksamlings Årbok* 1927, s. 16.

77 Rolf Mo-

winckel l. c., s. 18. Se for øvrig Rolf Mowinkel: De eldste norske stavkirker (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter II), s. 383 ff. ⁷⁸ Univ. Olds. Arbok 1927, s. 22. ⁷⁹ Mowinkel l. c., s. 3. ⁸⁰ Gerda Boëthius: Studier, s. 310. ⁸¹ Se opmålingen i Nicolaysen: Kunst og Haandverk fra Norges Fortid. Første Rekke, Kra. 1881—89, pl. LXV. ⁸² Vi følger her Gerda Boëthius i Studier, s. 309—310. ⁸³ C. A. Nordman: Nordens äldsta mynt (Finskt Museum 1923), l. c., s. 23. ⁸⁴ Avb. l. c., s. 16, fig. 2. ⁸⁵ Se grunnplanen i O. Montelius: Kulturgeschichte Schwedens. Leipzig 1906, s. 283. ⁸⁶ Sune Lindquist: Hednatemplet i Uppsala (Fornvännen 1923), s. 113. ⁸⁷ F. R. Fowke: The Bayeux Tapestry, London 1875, Pl. XXIV. Sl. Sophus Müller: Vor Oldtid. Kjøbh. 1897, s. 687, fig. 400. Jfr. også Fowke, Pl. XXIII. ⁸⁸ Fowke. Pl. XLVIII—XLIX. ⁸⁹ Mogens Clemmensen: Bulhuse, s. 257. ⁹⁰ Om bulhus i Danmark i middelalderen, se Mogens Clemmensen: Bulhuse, s. 250 ff. ⁹¹ Se Sigurd Grieg: Jernaldershus, på Lista, s. 83 og 118 ff. ⁹² Det henvises her en gang for alle til Mogens Clemmensens storartede publikasjon: Bulhuse. Studier over gammel dansk Træbygningskunst. Levin og Munksgaard. Købh. 1937. Plassen tillater oss ikke her å utnytte dette verk i full utstrekning. ⁹³ Clemmensen l. c. s. 258. Også i *vikingebyen Hedeby* i Slesvig er det funnet rester av bulhus l. c., s. 256. ⁹⁴ John Nihlén och Gerda Boëthius: Gotländska Gårdar och Byar under Järnåldern. Stockholm 1933, s. 103 ff. ⁹⁵ l. c., s. 103, fig. 34. ⁹⁶ l. c., s. 104, fig. 35. Sl. også Gerda Boëthius: Studier, fig. 15, 69, 72, 273. ⁹⁷ T. J. Arne: Skandinavische Holzkammergräber aus der Wikingerzeit (Acta Archaeologica II, 1931), s. 284 ff. ⁹⁸ l. c., s. 294, fig. 64. ⁹⁹ August Stieren: Ein neuer Friedhof fränkischer Zeit im Soest (Germania 1930), s. 166 ff, sl., s. 171, grav 165. ¹⁰⁰ Vilh la Cour: Sønderjyllands Historie I, s. 258. Shetelig: Vestlandske Graver fra Jernalderen, Bergen 1912, s. 232. Fr. Knorr: Bootkammergrab südlich der Oldenburg bei Schleswig. (Mittheilungen des Anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein XIX, Heft V.) ¹⁰¹ O. A. Worsaae: Om Mammen-Fundet. (Aarbøger for Nordisk Oldk. og Historie 1869), s. 203. Johannes Brøndsted: Danish Inhumation Graves of the Viking Age, s. 106, og fig. 15. (Acta Archeologica Vol. VII 1936). ¹⁰² Herbert Jankuhn: Haithabu. Eine germanische Stadt der Frühzeit, Neumünster 1937, s. 67 ff. ¹⁰³ Se Sophus Müller og Carl Neergård: Danevirke (Nordiske Fortidsminder I), s. 320. ^{104—105} Bengt Thordeman: Tvenne hundraåriga gravplaner (Fornvännen 1924), s. 248—49. ¹⁰⁶ Bengt Thordeman: Førhistoriska hustyper i Norden (Rig. 1920), s. 93. Se Oscar Almgren: Alunda sockens fornminnen I (Upplands Fornminnesförenings Tidskr., band 6), s. 324 ff. Se Gerda Boëthius: Hallar, Tempel och Stavkyrkor, s. 25, fig. 21. ¹⁰⁷ Oscar Almgren: „Kung Björns Hög“ och andra Fornlämningar vid Håga (Arkeologiska Monografier utgifna af Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). Stockholm 1905, s. 39 ff. ¹⁰⁸ Gerda Boëthius: Hallar, Tempel och Stavkyrkor I. Stockholm 1931, s. 29 og s. 26, fig. 22. ¹⁰⁹ Thordeman l. c., s. 93 med henvisning. ¹¹⁰ Johan Meyer i Norsk Kunsthistorie I, s. 83. Gerda Boëthius: Timmerbygnadskonsten, s. 307. Opmålingstegningen er velvilligst stillet til rådighet av Norsk Folke-

museum ved direktør Hans Aall. ¹¹¹ Anders Sandvig: De Sandvigske Samlinger. Fra Ættegården til Husmannsplassen. Oslo 1928, s. 226. ¹¹² Hermann Phleps: Ost- und Westgermanische Baukultur. Berlin 1934. Tafel 8—9. ¹¹³ Sigurd Erixon: Några bidrag til det nordiska husets historia (Fataburen 1917), s. 148 ff. ¹¹⁴ C. A. Boëthius: Primitive House Types (Mycenean Megara and nordic houses), s. 183. (The Annual of the British school at Athen, Session 1919—20, 1920—21. London.) ¹¹⁵ I Erik Magnussøns takstforordning av 1282 heter det om *tresmidr.*: „Men hvis tømmermannen både telgjer stokken og tilhugger nåvet og etterpå legger op veggjen skal han for hvert hundre ha 18 øre veiet.“ Se Norges Gamle Love III, s. 15.

A. W. Brøgger

GULLALDER

Planche XVII—XXVI

Striden for å skape et kongedømme over hele Norge fikk sin første avslutning, da Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson i 1034 reiste til Russland for å hente Magnus Olavsson hjem til Norge. Erobrings-tanken var vokset frem i en enkelt ætt, som gjennom makt og hevd skaper en stadig voksende virkelighet for arven i den. Den kommer ut i fullt lys med Harald Hårfagre.

Efter tidsalderens tankegang er det *makten* som preger tankens innhold. Og den har ingen rikere illustrasjon enn dronning Asas grav på Oseberg, slektens raueste og praktfulleste utfoldelse av makt. Det samme uttrykker slektens monumentale gravhauger på Borre og Gokstad. Med *Osebergdronningens grav* begynner Norgeshistorien, ikke bare på grunn av dens enestående vidnesbyrd om rikdom og kvalitet i Norge i 9. årh., men fordi kongegraven i virkeligheten er et symbol av den høieste betydning i den gamle historien i Norge.

Det er en dyp indre sammenheng i selve folkelivets yttringsformer mellom Osebergdronningens grav og den rolle som Olav Haraldssons grav spiller i vår middelalderske historie. Harald Hårfagres bestemor Osebergdronningen, og hans sønnesønns sønns sønn, Olav Digre, står på hver sin side av dette byggverk.

Harald Hårfagre er det som fører ut i livet tanken om et landskongedømme som arvelig odel i hans ætt, et kongedømme hvis mål det er å legge alt land i Norge under sig. Han virkeliggjorde en større del av denne tanke, men den gamle mentalitet var i den grad knyttet

til mannen og den makt han eide, at da han var borte, måtte det alt sammen gjøres om igjen på nytt.

Det hundreåret som fulgte etter kong Haralds død er stort sett bare kampen om ættens landskongedømme og kampen om Norges selvstendighet som følger av den. De konger som etter Harald gjorde krav på landskongedømmet har i realiteten alle sammen måttet kjempe sig til det, erobre det på nytt. Etter Olav Haraldssons død i 1030 var dette ikke lengre nødvendig.

Det er meget vanskelig for den tankeform hvori vi arbeider i vår tid å virkeliggjøre det egentlige innhold i det gamle kongedømmet. Vi bærer på forestillinger om nasjon, stat og rike, som er skapt av idébevegelser i 18. og 19. årh., og som har meget lite å gjøre med det gamle Norgesveldet og dets forløpere. Når det nu tales om Harald Hårfagres „samlingstanke“ og Olav den helliges „riksbyggende gjerning“, må man være klar over, at det er forestillinger som er vokset frem som følge av unionstidens politiske kampe i Norge i 19. årh. og senere av de sosiale og økonomiske partikampers krav til en historisk begrunnelse.

Hverken ordet nasjon eller stat, og heller ikke de begreper de representerer kjennes i den gamle litteratur. Men ikke engang den bruk vi i dag gjør av ordet rike er kjent i denne litteratur. Det er nødvendig ved innledningen til Norgeshistorien å kjenne hovedlinjen i utviklingen av begrepet *rike* i de fire hundre år som ligger mellom Vestfoldættens småkongedømme og Norgesveldet etter kong Sverre.

Rike er makt, det er den avgjørende betydning av det gamle ordet. „*Riket* sitt skal rådklok mann høvelig bruke“ står det i Håvamål, nesten som en advarsel til Harald Hårfagre. Her er rike tydelig brukt om makt og krefter. Det er den enkeltes, mannens makt som kilde til alt hvad han evner, hans anseelse og stilling, ikke bare hans yttre makt, men hans indre kraft som personlighet og moralsk styrke. I Einar Skålaglams Vellekla fra 986 om Håkon jarl sier han et steds at det er „de ramsterke guder som kraftgjør (*magna*) Håkons makt (*riki Håkonar*).“ Her er ingen tanke på hans rike i moderne betydning,

det land og de institusjoner han styrer. Det er ene og alene Håkons makt det tales om, og den har gudene forsterket. Dette er den gamle betydning av ordet rike og i den er det ingen vaklen helt til lenge etter Olav den helliges tid. Vi kan nevne slike ytterpunkter som Ynglingatal (870) som taler om den uppsvenske kongen Tunnes makt-rike og orknøybispen Bjarne Kolbeinsson som ennå omkring 1200 taler om krigerne som seilte frem med *rausn ok riki*, med prakt og makt. Og i mellom disse fins mange linjer i Skaldediktene som forteller om det samme. Guttorm Sindre kvæder i Håkonsdråpaen fra 960 om Eirikssonnene som blev jaget av landet og da fikk føle krigerens (Håkon) „rike“, det er hans hærmakt og krefter. Einar Skálaglam taler om hvordan jarlen nu har alt land nord for Viken og at hans makt, (rike) nu rekker vidt og bredt. Selv Olav den helliges skald uttrykker det samme. Det som er *Olavs rike* sier Sigvat skald, det er at han med kvasse sverd lot hugge hodene av hundmange vikinger.

I det hundreåret som følger etter Olav Haraldssons død på Stiklestad i 1030 er det at betydningsutviklingen av ordet rike er foregått for alvor. Den første som varsler inn fullbyrdelsen av dette er skalden Einar Skulason som i diktet Geisli (1153) taler om, at det kommer ikke til å fødes en slik konge som Olav den hellige i *Þessu riki*, i dette rike. Her er for første gangen virkelig riket blitt til Norges kongerike, makten over Norge, med et idéinnhold av en annen og dypere karakter enn tidligere. Men den endelige utformning av begrepet rike i retning av makten over hele det samlede Norge kan ikke påvises før på Håkon Håkonssons tid, da ordet *Noregsriki* for første gang fins brukt i Hirdskråen og andre offentlige rettsregler.

Av det som her er sagt vil det også lett sees at det som i den gamle tradisjon kalles kong Harald Hårfagres *ofriki*, som i skaldediktningen bare betyr misbruk av makt, får en meget reell og sterk betydning som gjengir noe av den almindelige følelse overfor hans kongedømme.

I hele den del av historien som går frem til midten av 12. årh. er derfor riket ikke knyttet til en abstrakt statsidé, men til den enkeltes

maktevne som kilde til herskerskap. I virkeligheten betyr også den senere utvikling bare en forøkelse av slektens maktidé, selvom resultatet betyr det vi kunde kalle for Norges samling.

Det motsier ikke denne opfatning at enkelte norske landskapsbetegnelser fra gammel tid inneholder ordet rike, slike som ialfall Romerike og sannsynligvis også Rånrike og Ringerike. Flere av disse går sikkert tilbake til folkevandringstiden. Mens Romerike imidlertid er en helt naturlig stammeavgrensning, det området som strekker sig så langt som raumernes makt rekker, så betyr Noregsriket resultatet av en trehundre-års kamp om en enkelt slekts kongedømme, makt, rike til å gjelde hele Norge.

Denne kamps fullbyrdelse karakteriseres også av en slik realitet som den, at vi ikke har noe forsøk på å samle Norges lovgivning til ett før på Håkon Håkonssons tid. Riksenhet er aldeles ikke det samme som rettsenhet.

Det ordet som i gammel tid betegner maktområdet, altså selve den reelle geografiske avgrensning av en høvdings, en konges „rike“, makt, det er ordet *veldi*, avledet av *vald*, som ikke helt uten grunn er beslektet med det moderne ord *vold*, men som dog bedre kan oversettes med det som en mann har rådighet over ved hjelp av makt, styrke og kraft. Vi kan også her til en viss grad følge betydningsutviklingen i skaldediktningen frem til Håkon Håkonssons tid. I denne ligger opprinnelsen til den gamle maktidé's utvikling til et *velde*.

I Tind Halkellssons dråpa om Håkon jarl (987) sies det at Bue Digres skiber var kommet sydfra til Håkon jarls vide makt, *at breiðu valdi Håkonar*. Omtrent samtidig har vi et vitnesbyrd fra en norsk skald på Orknøyene, Orm fra Barrøy, som taler om en konge som råder over et *velde*. Senere taler den islandske skalden Arnor Tordsson i Torfinnsdråpaen fra 1050 om hvordan bolene tyntes (gårdene blev ødelagt) da de norske brente i *Skota veldi*, i skottenes maktområde, der hvor skottene rådet. Vi ser hvordan dette begrepet blir til virkelighet i den islandske skalden Markus Skeggjasons vers fra 1104 om de forskjellige

velder han forteller om, og hvordan han overfører denne tankeform til erkebispedømmet i Lund, som for ham blir til et *heilagt veldi*.

I 12 årh. er dette begrep fullt utviklet, slik som når skalden Hallarstein i Rekstefja taler om *Groenaveldi*, og dermed mener det området som grønlendingene, innbyggerne på Grønland, rår over. Herfra kommer vi også frem til den første gangen ordet *Noregsveldi*, Norgesveldet brukes, i skalden Sturla Tordssons dikt Hrynhenda om Håkon Håkonsson (1262) hvor han taler om at mennene hedrer kongens fredsomme velde, og at de hadde leding, hærbud fra Noregsveldet. Det er på samme måten skaldene i 12.—13. årh. bruker betegnelsene Danavelde, Gautavelde, Romavelde og dessuten taler om djevlenes og englenes velde.

Først i 13. årh. møter vi de felles strømmes endelige ening, som når Noregsveldet og Noregsriket brukes om hverandre, slik det er tilfellet i Hirdskræen og i Magnus Lagabøters Landslov. Og på denne tiden er begrepene smeltet helt sammen, som vi kan se det av Sturla Tordssons Hrynhenda (1262) hvor han sier om kong Håkon at han øket sitt *vald* over den kalle heimen, helt ytterst nordpå, og at ingen annen konge har holdt *rike* (makt) så langt nord.

Den kamp som Haraldsætten fører for å vinne hele Norge blir i sitt forløp og i sitt resultat også noe mere. Den blir på en uløselig måte knyttet til striden om Norges selvstendighet og uavhengighet.

Det gamle *veldet* var avgrenset av kongens *rike*, hans makt, og kanskje mindre ved noe av det vi kaller en nasjons, et folks indre samhörighet. Etterhvert som Haraldsætten vinner frem med riket sitt i Norgeslandet skapes og avgrenses Norgesveldet, og kongen blir sitt rikes, sin makts forsvarer. Men før dette resultatet nåes, hadde andre menn med „rike“ samme chansen til å holde velde i deler av Norge, uten at dette i noen henseende har krenket den almindelige manns følelse. Det var ikke hvorvidt veldets høvding var norsk eller fremmed, som var avgjørende, men hans måte å bruke riket, makten på. Det er uten all historisk sannhet, når man i våre dager har ment at bondehæren på Stiklestad var unasjonal fordi den gikk mot Norges konge,

eller at Olav Haraldsson var unasjonal fordi han kom til Verdal med svenske krigere i sin hær.

21
Slik som skaldene gjengir disse ting, slik må den almindelige mentalitet ha vært. Toraren ^flovtunge hylder i Glælognskvedet to år etter Stiklestadslaget sin naturlige herre og mester kong Svein Alfivasson, hvem han beundrer og ønsker et langt liv i Nidaros. Samtidig dikter han henført om Olav som nu er blitt heilag og til hvem all verden strømmer for å helbredes i det samme Nidaros.

Det var ikke for samtiden noe nasjonalt forrederi, når Erling Skjalgsson optrådte som agent for Knut den store og fordelte hans sølv etter sitt lokalkjennskap til bønderne i Rogaland. Det som var „drottensvik“ det var å bryte en ed til den konge, hvis „rike“ man vilde tilhøre. Men det var ikke mere naturlig å gi denne ed til Olav Haraldsson enn å gi den til Knut den store. Derfor er det bare i vår tids nasjonale politikk at Erling representerer den sorte småaktighets „reaksjon“ mot den store „rikstanke“. I den forstand vi bruker disse ord var de like fremmed både for Olav Haraldsson og for Erling Skjalgsson.

1
Hvis man av disse årsaker vil kalle periodens politiske utvikling for primitiv, så er det ut fra ideer om stat og folk som i det vesentlige bygger på det 18. og 19. århundres politiske filosofi. Det var utvilsomt en kardinalfeil ved denne historiske tenkning at den plaserte historiens eldre avsnitt som lavere stadier av kulturens utviklingshistorie. Man glemte da, at en hvilken som helst tidsalder, hvad kultur den enn har, alltid har selvgroddet krav til hederlighet, etisk kvalitet og moralsk renhet i handlinger mellom menn, og at krenkelse av disse spiller den samme rolle i alle tiders indre kamper. Og disse sannheter gjelder naturligvis også i utvidet betydning all politisk historie.

Ikke lenge efter Harald Hårfagres død begynte de mange høvdingekamper i de nordiske land som førte til organiserte krigs- og erobringstog for å utvide kongens eller høvdingens velde. Disse tog fikk forskjellig retning og forskjellig styrke efter de gitte omstendigheter, de varer stort sett ett hundre år, frem til midten av 11. årh., eller ennå presisere sagt til

slaget ved Hastings i 1066, da balanseforholdene mellom alle Nordsjølandenes dynastier nådde en viss endelig stabilitet.

Mot Norge, eller deler av Norge, gikk til forskjellige tider slike tog, vesentlig med danskekongen som ophav, og i flere generasjoner hadde de fremmede høvdinger forskjellige naturlige tilhengere i Norge som gjerne vilde ha del i deres „rike“. Ladejarlene og deres trønderske tilhengere er en forholdsvis konstant faktor i dette, men også dette skifter uten at det alltid er lett å se noen sikker linje.

Ved Hjørungavåg, Svolder, Nesjar og Stiklestad blev det i dypere forstand kjempet om Norge. Ved Hjørungavåg er det ladejarlen som verger sitt eget velde mot danskene, og dette velde er i virkeligheten Harald Hårfagres gamle „Mittland“ og Trøndelag. Ved Svolder tapte Haraldsættens konge, og ladejarlene, som nu fikk del i danskekongens „rike“, rykker i forgrunnen. Ved Nesjar tapte atter ladejarlen og danskekongen mot Haraldsættens arving. Ved Stiklestad vant den dansk-engelske kongen sammen med en rekke norske høvdinger. Ved Svolder var Einar Tambarskjelve og Erling Skjalgsson ennå på Haraldsættens side. Ved Nesjar var de dens angripere. I alle disse slag kjemper norske på begge sider, i Stiklestadslaget ennogså brødre mot brødre (Kalv mot Finn og Torberg Arnesson).

Stiklestadslaget er det siste som kjempes om Haraldsættens kongedømme i Norge og derigjennem om Norges „selvstendighet“. Etter Stiklestad er det skapt sikkerhet for anerkjennelsen av det rike, den makt Haraldsætten skal ha i Norge. Og derigjennem kommer av sig selv sikkerhet for at ætten kan regne på bøndene imot „fremmedes“ rike, det vil si at Norges selvstendighet er blitt en realitet.

Det er først i og med Haraldsættens endelige seier at mulighetene for å skape et Norge er kommet. Fra nu av er selve sammenknytningen av de enkelte landsdeler under én konges „rike“ ophavet til noe som blir *norsk* kontra fremmed, gjennom de felles hendelser og opplevelser som litt etter litt gror frem til en norsk nasjonalitet. Derfor er Stiklestadslaget et så viktig ledd i den eldre historie.

Selve navnet og visstnok også det geografiske området *Nóregr*, har festet sig lenge før vikingetiden til å gjelde det vi idag kaller Norge, med et tillegg av Rånrike. Det brukes alt i Ynglingatal og betyr der antagelig landområdet Norge. Det var dette som det blev Harald Hårfagres mål å erobre for sitt velde. Vi kan ikke se at han noensinde har kalt sig „Noregs konung“, men om sønnen Håkon den gode heter det ialfall at han rådet over *øllum Nóregi* (Oddmjor). Dette er ganske sikkert en fiksjon, men det viktige er at det viser hvordan både Harald og sønnen hans har uttalt som sitt mål å ville ha velde i hele Norge. Den første som i skaldediktningen kalles Noregs konung er Harald gráfell (970); og det er så meget interessantere som han ialfall ikke har vært konge over hele Norge.

Sigvat skald kaller i Austfarevisen (1019) kong Olav for *vorðr Nóregs*, Norges verger, og i 1038 kaller han sønnen Magnus den gode for *sinjór Noregs*, „seigneur“, hvilket forteller om hans fransk-engelske opdragelse. Først etter 1070 med Olav Kyrre kommer titelen Norges konge oftere frem, men det er ikke gjerne den måten han betegnes på.

Det er et dypt drag av selve historien i dette at ordet Norge så lite brukes i kongens titel, kanskje fordi det er litt for abstrakt for den gamle tankegang. Vi ser det av den almindeligste titelen som kongen i Norge i flere hundre år har og som har ophav i den gradvise erobring og utvidelse av hans velde. Det er betegnelsen av kongen som høvding for *folkestammer* og som holder sig hårdnakket selv efter Sverreættens kongedømme. Den stamme som uten sammenligning oftest brukes til kongens navn er horderne, derefter sogningene og mørerne og egderne.

Harald Gráfeld kalles *horða landvorðr*, hordernes landverger, og *horða konung*. Håkon jarl kalles *horða valdr* og Olav Tryggvesson for *horða drottin, vinr, ræsir*. Og denne titel holder sig helt frem til Håkon Håkonssons tid. Denne betegnelsen som stammer fra kong Harald selv, efter hans erobring av hordernes områder, går efterhånden videre til å bety en større eller mindre grad av Norges konge, aldeles som eksempelvis „danakonge“ tar op i sig både jyder og øydaner, „svia-

konge“ både uppsvensker og gauter, „anglerkonge“ både angler, sakser og juter. Når f. eks. Sturla Tordsson i 1264 kaller Håkon Håkonsson for *horða hilding* sammen med andre titler er dette bare sjabloner for Norgeskongens titel.

Det er den samme betydningshistoriske utvikling som har funnet sted ved navnet *norðmenn* som opprinnelig bare har betegnet folk fra en liten del av landet, men som på grunn av den politiske utvikling overføres til å gjelde alle menn fra Norge. Fra gammelt er en „nordmann“ i Norge en fra Vestlandet, særlig fra de indre fjordene i Hardanger og Sogn, men også mere lokalt andre steder. Den dag idag kaller østlendingen haringen og sogningen for *nordmenn*, mange geografiske navn forteller om det samme, f. eks. nordmannsslepet på Hardangervidda. Til gjengjeld kalte de vestpå på Harald Hårfagres tid — og naturligvis lenge før — østlendingene for austmenn, austkylver o. s. v. aldeles som de gjør det den dag idag i Hardanger og Sogn.

Senere, da Vesthavs-Norge var vokset ut, kalte islendingene *alle* folk fra Norge for austmenn, og alle folk fra øyene (Orknøyene, Hjaltland, Færøyene o. s. v.) for *vestmenn*.

Når Torbjørn Hornklove i sitt berømte dikt kaller Harald Hårfagre for *norðmanna drottin* så betyr det ikke Norges innbyggers konge, men vestlendingenes, mest hordernes — sygningenes konge. Også Olav Trygvesson kalles dette, men siden går det av bruk. Det er neppe før i slutten av 11. årh. at vi kan merke at ordet nordmenn virkelig brukes som samleord for alle som er fra Norge (Stein Herdisarson). Det er like sjeldent som ordet *Noregs monnum* som løper ved siden av det og som kjennes gjennom 11. og 12. årh.

Men den betegnelsen for „norsk“ i samlet betydning om alt fra Norge, som seirer til sist, den tilhører i det vesentlige tiden for Norges virkelige samling 12.—13. årh., og det er betegnelsen *norræn*. Den fins alt i 12. årh. hos skalden Hallar-Stein, men først i 13. årh. er den slått helt igjennem.

Dette at „nordmenn“, som altså opprinnelig har en så begrenset betydning går over til å brukes om menn fra hele Norge, skyldes

nok de politiske forhold, slik de utviklet sig fra Harald Hårfagres store erobring. Kjernen i hans kongedømme, og det som alltid er ættens sikreste arvelodd, er nettop vestlandet mellom Rogaland og Sogn, „nordmennes land“.

Men ellers er det folkenavnene i kongens tittel som fastholder erindringen om Norges opprinnelige sammensetning.

Olav Haraldsson er den som har de fleste, og det er selvfølgelig av symbolsk betydning fordi han ikke hadde rike over et samlet Norge, men over en rekke gamle folkestammer i Norge. Her er listen over skaldenes forskjellige betegnelser på Olav Haraldsson: *raumernes konge* og *þengil*, *ringernes gram* (Ringerike), *egdernes drottin* og *fylkir*, *hordernes gram*, *drottin*, *milding* — *mørernes hilmir* og *þengil*, *trøndernes drottin*, *Noregs vorðr*.

Det er de samme stammenavn som går igjen hos de senere kongene. Det er å merke at de er nokså konstante og at vi aldri finner vestfoldingenes, rånernes, heinernes, telernes, rygernes eller háløygjenes navn i kongens tittel. De eneste undtagelser som kjennes er at Håkon jarl engang kalles *Dovres drottin* og at Magnus berføtt kalles *vossingenes* (vorsa) drottin.

På Håkon Håkonssons tid må disse ledd i kongens uoffisielle tittel være gått over til å bli helt mekaniske sjabloner, omtrent som når vår konge før 1905 het „de goters og venders o. s. v.“. I virkeligheten gjenspeiler dette kapittel vi her har rørt ved linjen i erobringen av Norge i hundreåret mellom Harald Hårfagre og Magnus den gode.

De faktorer som her er nevnt er de som danner grunnlaget i periodens politiske historie. Den tredje faktor som må nevnes er *kristendommen*. Dens betydning i denne perioden er dog av mere underordnet karakter. Den innføres i Norge gjennom kongene etter Harald Hårfagre, men det lar sig ikke påvise at den har spillet noen hovedrolle på noen av de områder av samfundslivet som vi kan følge. Det er ikke uten almindelig interesse å legge merke til at noen egentlig religionskrig ikke har vært ført i Norge ved de to store trosskifter, overgang fra hedenskap

til kristendom, overgang fra katolisisme til reformasjon. Overgangen fra hedenskapet skjer i det ytre ved tingbeslutninger eller ved den politiske godkjennelse av kongens rike (makt), og den er i det vesentlige avsluttet før Olav Haraldsson dør. Stiklestadslaget var på ingen måte en kamp om kristendommen som sådan. De var like kristne i bondehæren som i kongens hær, og både Kalv Arnesson og Tore Hund visste meget vel at deres herre kong Knut var minst like kristen som kong Olav.

Den indre overgang fra hedenskap til kristendom derimot, tar adskillig lengre tid og tilhører den neste perioden av historien frem til 1280-årene.

Det er kongene som driver igjennom kristendommens innførelse i Norge. Den får derfor i sitt opphav hos oss et sterkt praktisk-politisk preg. Det var ikke Olav Haraldssons mening å gjøre kongedømmet kirkelig, men å gjøre kirken til et ledd i kongens „rike“. Hans kristne program har lite å gjøre med det som vi siden kaller kristendom. Den kristendom som han og hans såkalte prester representerer er bare en ny og bedre magi enn hedenskapets. Det som gjør den hjemlig og lett å til egne er nettopp det at den bruker de samme midler og måter som folk var vant med i hedenskapet, slik at ikke selve grunnformen i følelses- og tankeliv ødelegges. Fortellingen om Olav på Hundorp mot Dale-Gudbrand gjemmer aldeles tydelig på en helt opprinnelig scene: mannjevning om hvem som var *sterkest*, den gamle Tor eller den nye Kvitekrist. Den islandske lovsigemannen Skafta Toroddson, som hadde meget med kong Olav å gjøre, har kvedet et vers hvor de to første linjene lyder slik: „Munkenes herres kraft er størst. Gud makter alt.“ Det er hvad de makter som er avgjørende, og det traff sig så heldig at den kristne gud maktet gjerne mest, fordi han var representert av en konge.

Olavs gud var en streng, hård og farlig gud, som passet hevn og straff mere enn mildhet og godhet. I virkeligheten er Olav Tryggvessons og Olav Haraldssons kristendom bare en slags forbedret hedenskap. Den mangler de dype kristelige symboler av høiere art, både i det indre og det ytre.

Det er først i den neste perioden av vår gamle historie (1034—1280) at kirken rykker frem for alvor på nye og selvstendige linjer i Norge og blir en hovedfaktor i den politiske og almindelige historie. I løpet av 11. og 12. årh. foregår også den indre forandring av kristendommen til utvikling av et kristenliv, hvori det blandt annet også opda­ges at kristendommen er noe annet og mere enn trolleri og hokus-pokus, en lære som stiller krav til livet og til omdannelse av hele livet. På dette og andre områder er det norske kultursamfund en aktiv faktor i det 12. årh.'s europeiske *renessanse*.

STORHAUGER OG KONGSHAUGER

I et vers som den diktglade islandske skalden Kormak laget omkring 960 til en eller annen av sine mange fiender, varer han ham med denne vennlige hilsen: „Pass på at du beholder hest og skjold! Snart skal min hammer nå ditt øre! Skryt ikke mere om bryllup, du *gravhaugsbryter*, selv om du kan nevne syv om dagen!“

Kumblabryotr står det i den islandske teksten. Kumbl, kuml er det gamle ordet på minnesmerket efter en død.¹

Kormaks vers forteller om noe som tydeligvis hadde holdt på å bre sig i Norge på Håkon den godes tid, innbrudd i de gamle gravhaugene. På dette punkt representerer Kormak et efterhedenskap, og hvem det nu enn er han har villet ramme er det tydelig nok at gravhaugrøveriet er en av de ting han har sett sig harm på i tiden. Naturligvis er gravhaugens fred et helt almindelig følelsesmessig fenomen gjennom hele hedenskapet. Den svarer til en positiv frykt hos menneskene for å få roen i graven forstyrret, og dens uttrykksform er innskriftenes gamle forbandelser over den som bryter graven.² Han er arg, en niding og alt som umenneskelig er.

Mange av storhaugene i Norge er plyndret engang i gammel tid, og det gjelder mest de som har inneholdt de rikeste gravene, Oseberg, Borre, Gokstad, mens de som rummet ikke særlig rikt utstyrte graver

har fått være i fred, Farmannshaugen, Raknehaugen og flere andre. Det er ikke sikkert at dette bare betyr det rene, skjære gravrov. Et klassisk eksempel er fortellingen om Rane den vidfarende som brøt inn i Olav Geirstadalvs (Gokstadskibets konge) gravhaug for å ta ut sverdet Bæsing som skulde gis til Olav Haraldsson for å vie ham til slektsarven.

Det kom en tid i Norge da gravhaugens fred ikke lenger var aktet. Det kan hende den første tiden var de årene etter Harald Hårfagres død, da hedenskapet begynte å oppløses innenfra. Men det kom snart en reaksjon, og den fikk medvind i tiårene etter Håkon den godes død. Mere og mere blir det klart at tiden omkring midten av 10. årh. i Norge betyr et stort tidsskifte, kanskje kan det settes ved 950 for å ha et tall å holde sig til. Et ytre merke på dette av nokså fremragende betydning er nettop kongshaugenes og storhaugenes historie i Norge. Den omfatter et viktig tidsrum av selve rikets tilblivelse. Disse haugene tilhører vesentlig 8. og 9. årh. og bygges til dels ennå i 10. årh. Håkon den godes gravhaug på Seim i Nordhordland (961) er vel den siste kongshaugen som er reist i Norge. Dette henger sammen ikke bare med spørsmålet hedenskap og kristendom, men også med utviklingen av det norske kongedømmet.

Den gamle hedenske gravskikken fortsatte blandt bøndene i mange deler av landet også etter Håkon den godes død, selvom det også her er stor forskjell fra 9. årh.'s bruk. Vi har f. eks. i Setesdalen på Nomeland i Valle — gravfunn som bl. a. inneholdt mynt fra Knut den mektige og Hardeknut, og som viser at de i den bygden har holdt fast på hedensk gravskikk langt inn i Magnus den godes tid. Men det er ikke sannsynlig at det etter 960-årene er reist mange *gravhauger* i Norge selv på jevne bondegårder.³

Almindelig har det vært oppfattet slik at nettop „mot hedenskapets slutning var det en særlig tilbøielighet til å opføre storartede gravminner over avdøde høvdinger.“⁴ Denne opfatning er ikke helt riktig. En kort revy over kongshauger og storhauger i Norge vil forklare dette nærmere og vil føre inn til viktige sider av selve historien.

Det gjelder storhauger av en bestemt karakter, naturligvis også preget av store dimensjoner, bare undtagelsesvis hauger under 30 meters diameter, i almindelighet hauger på 30—50 m, og med høi reisning og markert beliggenhet i landskapet. I første rekke var det slike som blev sett under de antikvariske registreringer i 18. årh. så de fleste av dem er godt kjent, iallfall i det ytre, mens de nettop på grunn av størrelsen sjelden er ordentlig undersøkt. Overalt i Norge fins de slett ikke, det er en almindelig misforståelse. Nettop deres geografiske fordeling og deres tidsstilling er det som kaster lys over den eldste historien.

Fullstendig registrering skal ikke prøves å gis her. Men en samlet oversikt.

Tyngden av storhaugene ligger på *Oplandene—Romerike*. Og her er de også eldst, går sannsynligvis tilbake til 6.—7. årh. De ligger enkeltvis, sjelden mere enn én på hvert sted.

Ruvende for sig selv står *Raknehaugen* i Ullensaker på Romerike⁵. Selv virkelige storhauger som en „efter vanlig målestokk må kalle anselige monumenter, skriver Bjørn Hougen, blir små puslinger mot Raknehaugen, som er omkring *95 meter* i tverrmål og nesten 19 m høi.“ Den eneste som hittil har våget sig på det kjempearbeidet å trenge inn i Raknehaugen er Anders Lorange som 22 år gammel (1869) i ungdommelig overmot gjorde et dumdristig forsøk på å grave sig igjennem den, uten held. Han forsøkte sig igjen året efter to ganger og lyktes iallfall tilslutt å føre en sjakt ovenfra og ned til bunden. Nogen grav fant han ikke, men arbeidet var ikke forgjeves. Han gjorde viktige iakttagelser over haugens bygning, konstaterte at kjernen i monumentet er en ca. 18 fot høi naturlig sandhaug, som først er blitt dekket med furubar og enkelte tømmerstokker. Over dette lå et 1 fot tykt sandlag, så et nytt lag furubar hvorefter igjen et 1 fots lag sand. Ovenpå dette var med stor omhu lagt et mangedobbelt lag av bjerkestammer og kløvde furustokker, gjennemsnittlig av 6 fots lengde. Kløvningene var lagt slik at de fylte ut alle vinklene mellem de runde bjerkestammer. Dette

laget var dekket av 3 fot sand, så kom atter et tømmerlag av samme slag som det nederste, men ikke fullt så tykt. Så kom atter 2 fot sand og ovenpå det et 16 fot mektig fett lag myrjord med smale sandstriper imellem, og endelig øverst et 6 fot vekslende sandlag. I myrjorden lå en hest på venstre siden. Alt treverk var ypperlig bevart, barken på stammene var på plass og barnålene friskt grønne.

En konge i et gravkammer mellom to hvite hester, og over kammeret tømmervelte på tømmervelte, — dette sagnet fikk Lorange høre på Romerike lenge før han begynte utgravningen. Hans lille inngrep i haugen viste at sagnet hadde full virkelighet og at det må være like gammelt som haugen selv. Haugen var urørt, så sagnet kan ikke ha dannet sig i senere tid.

Noen grav fant Lorange altså ikke, — den ligger der nok, og engang må jo Raknehaugen undersøkes. Inntil da kan haugens alder bare bli gjenstand for tilnærmet forsøk. Lorange gikk ut fra som en selvfølge at den var reist i vikingetiden. Jeg har imidlertid søkt å vise at det er naturligere å sammenligne Raknehaugen med de store monumenter fra merovingertiden, navnlig 6.—8. årh. som preger de uppsvenske kulturområdene⁶. Der har vi de store gravhaugene ved Gamle Uppsala, Ottarshaugen i Vendel og flere lignende kongshauger⁷. Det synes nu å være godt gjort at de fleste av disse store kongshaugene er bygget før vikingetiden, eller nærmere bestemt i 6. og 7.—8. årh.

Samme tidsrum synes *Svenhaug* i Ringsaker å tilhøre. Det er en storhaug av anselige dimensjoner og ligger midt i gamle kirkebygden med vid utsikt over Mjøsa. Den er omkring 40 m i tverrmål og nærmere 7 m høi og har en fin profil. Den blev gjenstand for en slags undersøkelse⁸ i 1909. Brukbart resultat av denne er bare konstateringen av en indre kjerneøis på en 6 meters tverrmål. Under denne var spor av brandlag, men graven blev ikke funnet. Hele anlegget kommer ganske nær det som blev funnet i Ottarshaugen i Vendel fra 500-tallet.

I omegnen av Hamar, *Vang* prestegjeld, ligger tre kjemper av noen storhauger.

Den største av dem var vel haugen på *Disen*. I en beskrivelse fra 1775 sies det (N. F. side 69) at den var så svær at den fylte nesten hele den holmen i Akersviken som den lå på. Fremdeles ruver den slik at man ved første synet kunde tro den var en naturdannelse. Det kan den ikke være. Men ellers vet vi ingenting om den.

Ikke langt unda ligger en storhaug på *Vidarshov* i Vang. Schönings optegnelser i 1775 tyder på at det kan ha vært to. Den nu eksisterende er en svær haug på 35 meters tverrmål (N. F. side 67), men den er meget ødelagt av gravning uten at noe vites å være funnet.

Den tredje ligger på *Hubred* i Vang og kalles for „Haraldshaugen“, men det betyr visstnok ikke noe og er ikke gammelt. Den måler over 40 m i største retningen og virker like mektig som både Vidarshov og Disenhaugene.

Det er mulig det kan være noen flere på Oplandene, det er ikke meget sannsynlig, fordi hauger av slike dimensjoner gjerne er kjent nok av folk, så meget mere som de alltid ligger i kirkebygd og ved gamle gårder. Utenfor Oplandene vil jeg nevne følgende som synes å høre til samme tid og slag.

Gudbrandshaugen på Hundorp i *Gudbrandsdalen* er en av de fineste storhaugene i landet, ligger vakkert til og har vakre linjer og en fin reisning. Skjønne bjerker kranser den nu og øker virkningen. Den blev utgravet til bunds i 1785—86 av den kjente antikvar sogneprest Hiorthøy⁹ uten at han fant noe som helst annet enn noen forråtnede menneskeben. På Hiorthøys tid var det ialt fem store hauger her, og Schøning sier i 1775 at den ene av disse, lenger ned mot elven, var *ennå større* enn Gudbrandshaugen.

En praktfull samling monumenter er disse, midt i hjertet av Gudbrandsdalen. Det er ikke noe urimelig i at sagndannelsen har knyttet dem til fortellingen om „Gudbrand herse i Dalene“ til hvem Hedmarkskongen Øistein flyktet for Halvdan Svarte (H. Sv. Saga, kap. 2) og som blev brent inne på Ringsaker av Harald Hårfagre (H. Hf. Saga, kap. 2). Men så er det en yngre Gudbrand, den kjente Dale-Gudbrand som Olav den

hellige møtte på Hundorp (O. H. Saga, kap. 112), og folkesagnet der oppe har blandet dem sammen. Naturlig å mene at dalen har navn av en Gudbrand, og denne eldste Gudbrand har bodd på Hundorp, og det er etter ham og hans ætt disse storhaugene er reist. Men den eldste må være eldre enn Halvdan Svartes dager, sannsynligvis fra 6.—8. årh.

Tilbake til Romerike, Raknehaugens land. Her er nok kanskje noen enkelte andre storhauger om en skal regne dem for slike. Det er den vakkre høie haugen på *Brotnu* i Ullensaker, riktignok „bare“ 25 m i tverrmål, men større ser den ut, og omgitt av grøft. To svære hauger på *Huseby* i Blaker er ikke mere enn 20 m i tverrmål, men de har preget, har høie bratte sider. *Ridderhaugen* i Fet, like ved kirken er en diger storhaug, 40 m i diameter, ligger påfallende lavt, men har en fin profil og har grøft om foten¹⁰. En haug på *Hjera* i Eidsvoll er også nevnt som en mulig storhaug.

Ingen av disse haugene er undersøkt og det kjennes ikke noe til at noe er funnet i dem. Ellers er det noe en uvilkårlig legger merke til med alle disse som er omtalt her helt fra Raknehaugen til Gudbrands-
haugen m. v. Der hvor de har gravet er lite eller ikke noe funnet. Sannsynligvis er ingen av dem kommet ned på det virkelige gravanlegg. Hvis formodningen om alderen er riktig, stemmer dette godt. Da dreier det sig mest sannsynlig om brandgraver av mindre anselige dimensjoner. Forholdet styrker med andre ord tanken om en datering til 6.—8. årh.

Storhauger av dette slaget kjennes ikke fra Østerdalen eller Glåmdalen, og heller ikke i grensebygdene mot Sverige. En merkelig undtagelse er det. I *Østfold*, i Eidsberg, altså i bygd som ellers virker nokså historieløs, ligger på *Brødremoen* tre storhauger, den største av dem er nesten 40 m! Hele utseendet virker fullstendig som de fra Romerike og Oplandene og de svenske storhaugene. Men ingenting er funnet i disse tre eidsbergske haugene og ingenting er kjent om dem. For bronsealder er det liten sannsynlighet.

Farer vi nu videre over østlandske bygder for å søke etter lignende storhauger finner vi lite. På Toten vet jeg ikke om noen. På Hadeland

er det mulig vi kan regne med en eneste, den på *Dynna* som er ialfall en 20—30 m¹¹. Området er udmerket registrert. På Ringerike fins ingen — med den meget viktige undtagelse „Halvdanshaugen“ på Stein. I Valdres og Hallingdal er de helt ukjent.

I bunden av Oslofjorden møter vi en merkelig samling storhauger, ved kirkene i *Tanum* (V. Bærum) og *Asker*.

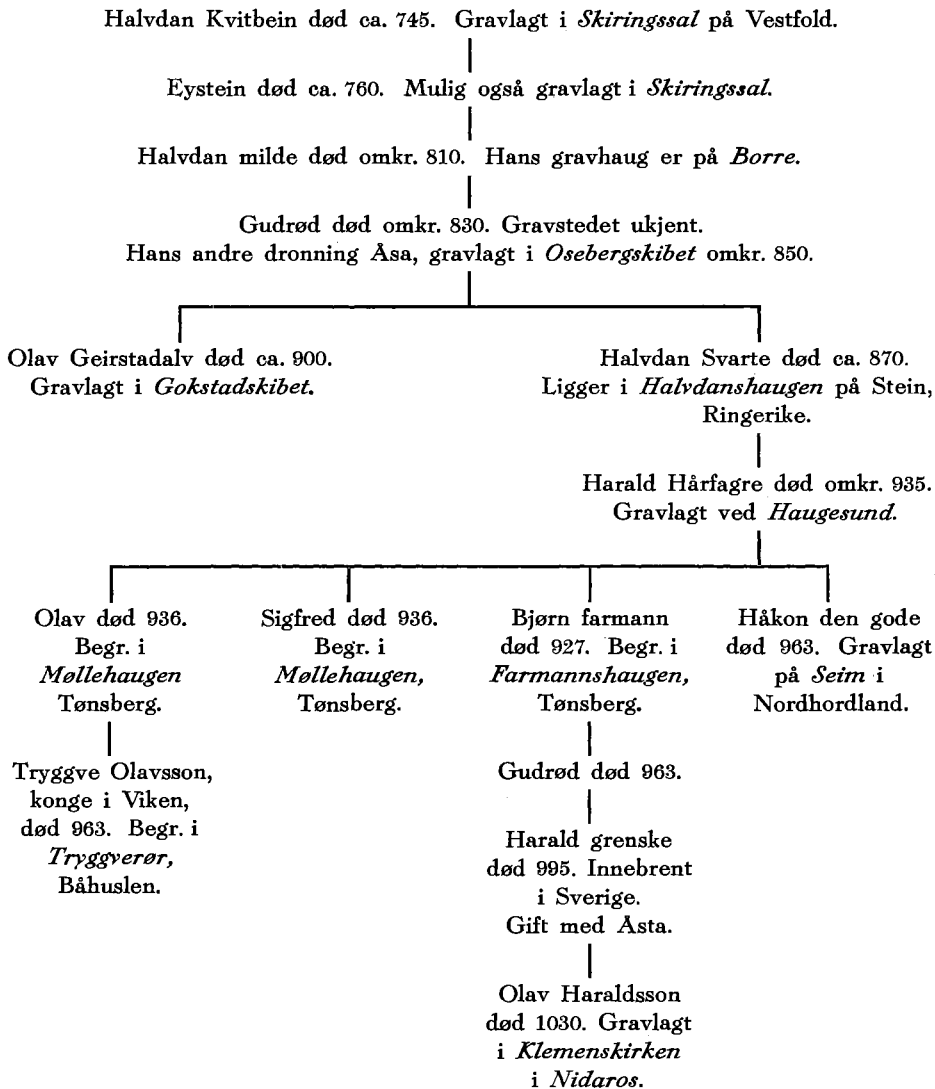
På Tanum lå det ialfall tre svære hauger med høi reisning og kraftig profil. Høsten 1907 blev det gravet i en av disse storhaugene, det var en mere tilfeldig affære. De kom inn på et gravkammer og blandt annet blev det tatt op minst fire lerkar og videre et glassbeger med innslippte ovaler og rund bund av den senromerske eksportvare-typen. Alt var temmelig ødelagt¹², men det er ingen tvil om funnets alder, 4. årh., det vi kaller romersk jernalder. Tanumhaugene skulde altså være adskillig eldre enn Oplandshaugene. Noe eksempel på at de ellers har bygget slike storhauger i romersk jernalder i Norge tror jeg ikke vi har. Det hele står så isolert så en kunde fristes til å tro at disse sakene ikke var funnet i storhaugen.

Haugene på Asker — fire store og ialfall to mindre — er praktfulle, monumentale, høie i reisningen og ligger herlig til på det gamle kirkestedet, med vid utsikt utover Oslofjorden. Legg merke til at både disse og de på Tanum ligger på kirkestedet. De ligger altfor langt fra sjøen og for høit i landet til at de kunde være skibsgraver fra vikingetiden. Det er nok riktig at de er eldre. Her vil en undersøkelse være på plass. Ingen av haugene bærer spor av å være rørt noensinde¹³.

Inntil videre er disse storhaugene på Tanum og Asker en gåtefull virkelighet som står helt isolert, deres plass i vår eldste historie er foreløbig ganske uklar.

Klar stilling har derimot storhaugene og kongshaugene i *Vestfold*, hvortil slutter sig Halvdanshaugen på Ringerike.

Oplysende er den kjensgjerning at det i hele Vestfold som er godt kjent antikvarisk, ikke fins andre storhauger enn de kongshaugene som er knyttet til Ynglingeætten. Noen utførlig beskrivelse hører det ikke med å gi her¹⁴.

Kongegravene fra Halvdan Kvitbein til Olav Haraldsson.

På *Borre* har det vært 9 svære kongshauger. Det er det vakreste og mest inntrykksfulle monument-anlegg som kan tenkes. De ligger i et skjønt landskap, omgitt av en deilig park av løvskog med et blomster-teppe av naturlig eng som skifter rikt med årstidene, og plassen er valgt med ypperlig syn for linjene, fjorden utenfor og langt ute havet, et syn som forklarer og utdyper det miljø som disse sjøkongene på *Borre* har levd i. Hele anlegget har så svære, rummelige dimensjoner, og dets plass i kulturhistorien markeres ytterligere ved silhuetten av den gamle fine middelalderske kirken på bakken ovenfor gravhaugene.

Idag er *Borrehaugene* blitt Nasjonalpark under Vestfold fylkes styre, et innhegnet og fredet område, hvor vi søker på varsomste måte å gi de store gravminner de skjønneste omgivelser som de naturlige kår kan yde, og hvor sommeren igjennom store folkestevner kan holdes, ansikt til ansikt med disse herlige oldtidsminner som er innledningen til Norges historie.

Sikkert er det vel at skibsgraven på *Borre* fra 1852 — i den nordligste haugen — er den yngste av alle de ni storhaugene. Hvis her er noen kronologisk rekkefølge er det vel like sansynlig at de sydlige haugene kan rekke tilbake til 7—8 årh. Nu er det ikke gitt at så er tilfellet. En omfattende undersøkelse av *Borrehaugene* er derfor et viktig fremtidsprogram for opklaring av et stort avsnitt av Norges historie.

Dateringen av skibsfunnet på *Borre* synes nu å være gjennomarbeidet av de stilhistoriske forskere, og Bjørn Hougens grundige analyse, hvis resultat er en datering til begynnelsen av 10. årh. er vel det siste ordet i saken. Dermed kommer de arkeologiske resultater i god overensstemmelse med Halvdan Kohts analyse av kronologien i de viktigste begivenheter i Harald Hårfagres tidsalder.

Før noen ordentlig undersøkelse har vært gjort kan vi i dag bare si, at iallfall av ynglingekongene ligger sikkert Halvdan milde i en av *Storhaugene* på *Borre* (se tavlen side 135).

Kongehaugene på *Borre* ligger slik til, at vi har lov å tro, at flere av dem ennå rummer *skibsgraver*, — i likhet med *Oseberg* og *Gokstad*

og selve Borreskibet i den nordligste haugen. Her er efter all mulig sannsynlighet det eneste sted vi ennu kan vente å finne flere vikingeskib i Norge.

Oseberghaugen var opprinnelig en av Norges største gravhauger, men var temmelig redusert alt ved utgravningen i 1904. Bunden var — som det er gjort rede for i det store verk om Osebergfunnet — sunket meget, slik at skibet nu lå nede i et svært hull i jorden. Etter utgravningen er dette hullet blitt liggende uten annen istandsettelse enn at sidene og bunnen er rensset op, haugens omgivelser fredet og satt i pen, verdig stand. Det er Vestfold Historielag som står for dette vern av Oseberghaugen. I årevis har det vært drøftet hvad det skulde gjøres med minnesmerket. Å reise en gravhaug her så stor som den opprinnelig har vært kan synes som den eneste verdige løsning. Men den er ikke så enkel nettop fordi vi her har den ekstraordinære situasjon med haugens store synkning. Som det nu ligger kan man nede i den åpne gropen se konturene av skibet, der det lå. Det er noe stort og vakkert i selve ruinen.

Overhodet har arbeidet med restaureringsspørsmålene omkring kongshaugene i Vestfold gitt den erfaring, at man skal ikke lage et felles skjema for gjenreisning. Hvert enkelt tilfelle må løses ut fra en rekke særlige omstendigheter på stedet.

Oseberggravens alder er vel noenlunde klar nu efter Sheteligs inngående behandling av de stilhistoriske problemer, — midten av 9. årh. Almindelig godtatt er også nu teorien om at Osebergdronningen er Ynglingatals *Åsa*, gift med Gudrød, som hun lot drepe. „Uppenbarligen är en så beskaffad beviskedja icke bindande, skriver Sune Lindquist¹⁶. Dess enskilda länkar förefalla dock var för sig pålitliga. Brøggers antagande, at den arkeologiskt så ryktbara Osebergdrottningen skulle vara densamma som den enda norska kvinna, Ynglingatal nämner, måste alltså betecknas som icke blott möjligt, utan även till en vis grad sannolikt.“

Nicolaysen gikk fra utgravningen av *Gokstadskibet* uten å gjennreise haugen. Det var tidens almindelige holdning i slike saker. De

tenkte ikke noe over det og mente ikke noe galt med det. En gravhaug inneholdt noe for videnskapen, — ferdig med det. Stygt og uryddig lå dette arret i den store haugen i årevis. Ingen tenkte noe ved det. Kom så gjennopdagelsen av Borrehaugene i 1915 og tanken om en Nasjonalpark her som jeg første gang sendte ut i 1917. Folk begynte å se på Kongshaugen ved Gokstad. Følte noe ved arret. En av dem som vilde handle var Lars Christensen i Sandefjord. Hans far hadde i sin tid bygget den kopien av Gokstadskibet som Magnus Andersen seilte til Amerika i 1893 til verdensutstillingen i Chicago, hvor de feiret firehundreårsfesten for Columbus's opdagelse av Mellem-Amerika uten å huske at Nord-Amerika var opdaget av norsk-islandske sjøfolk nesen fem hundre år før Columbus kom over. Lars Christensen vilde gjenreise Gokstadhaugen, men han vilde ha kongen begravet igjen. Gjenreisningen, erhvervelsen av et større areal omkring haugen, inngjerding, plantning, alle disse arbeider tok tid. Sommeren 1928 kunde Kong Olavs skjelett føres tilbake til Gokstadhaugen, hvor det blev gravlagt i en vakker, enkel stenkiste, og derefter blev haugen reist, alt efter planer og tilsyn av arkitekt Carl Berner. Olavsdagen 29. juli 1929 blev hele anlegget innviet ved en stor folkefest, hvor kong Håkon var til stede.

Sem heter flere gårder i Vestfold. Den gården hvor Bjørn Farmann, Harald Hårfagres sønn, efter Snorres fortelling (H. H. Saga, kap. 36) bodde, heter idag Jarlsberg. Her ligger *Farmannshaugen*, den samme som Snorre har sett i 1218. Takket være konsul Lars Christensen fikk jeg anledning til å undersøke Farmannshaugen i 1917—18. Jeg trodde efter haugens beliggenhet, fullstendig overensstemmende med Oseberg og Gokstad, at her måtte være en skibsgrav. Det stemte ikke¹⁷. Urørt viste den sig å være. Noen grav fantes ikke. Naturlig nok å tenke sig den var en „kenotaf-grav“, et gravminne over en høvding, konge, død ute, slik at de ikke har kunnet få hjem hans lik. At haugen, slik den ligger, hører til en av Vestfoldættene er mer enn sannsynlig. Ennå er sammenhengen med fortellingen om Bjørn Farmann uklar.

På *Møllebakken* i Tønsberg ligger to storhauger. Også dem har Snorre sett og forteller at de blev reist over Harald Hårfagres to sønner, Sigfred og Olav som falt her i kamp mot Eirik Blodøks (H. Hf. Saga, kap. 44). „Det er en haug over hver av dem der på bakken hvor de lå, da de var falt.“ Disse to haugene er aldri undersøkt, de ser begge ut som de kunde være kongshauger av samme slaget som de andre i Vestfold.

Andre storhauger enn disse kjennes ikke i Vestfold. Historisk sammenhørende med dem er *Halvdanshaugen* på Stein, Ringerike. Den er den dag idag den største av alle østlands-storhaugene med undtagelse av Raknehaugen, minst 60 m i tverrmål og nesten 7 m høi. Den ligger på slette jordet like op for Steinsfjorden, en arm av Tyri-fjorden, og har vakre linjer, men er grovt skadet ved mange innhogg. Slik den ligger kan den godt være en skibshaug. Aldri er noe funnet i den så vidt vi vet. Klüwer forteller i 1823 at det var mange småhauger nedenfor den mot Steinsfjorden, og i dem var det funnet sverd og andre våben. (N. F., side 136). Alle spor av slike hauger er forsvunnet nu.

Vi har rett til å gå ut fra at her har vi kong Halvdan Svartes grav. Efter Snorre (H. Sv. Saga, kap. 9) skulde det være flere slike Halvdanshauger, foruten denne på Stein var det en på Romerike, en på Hedmark og en i Vestfold. Alle krevde å få liket for å få godt år, forteller Snorre, og så endte det med at de delte det. Hodet blev lagt i haug på Stein på Ringerike, og hver av de andre tok sin del med sig hjem og haugla den der, og alle disse haugene heter Halvdanshauger. Forklaringen lyder ikke helt sannsynlig. Men nu fører det ikke synderlig lenger frem å gjette på hvad som er riktig.

Alle disse store spørsmål omkring Vestfold og kongene i den eldste historien kan ikke løses før vi får en ordentlig undersøkelse av Borrehaugene og Halvdanshaugen på Stein.

To storhauger til synes å høre med i denne rekken, de ligger på *Huseby* i Lier, altså riktignok utenfor Vestfold. De er lette å se der de reiser sig like ved strake veien på sletten før en kommer til Drammen¹⁸.

Den nordre haugen er 38 m i tverrmål og nær 5 m høi. Det står en sten på den idag, men den er flyttet dit fra et annet sted. Det er en vakker liten middelaldersk billedsten med jomfru Maria i midten og omgitt av en innskrift i latinske bokstaver: „Her ligger Ragnhild, dotter Sira Jons.“ Stenen er fra en eller annen kristen kirkegård i nærheten og har ingenting med gravhaugen å gjøre.

Søndre haugen ligger ikke mange meterne fra og er like vakker og praktfull. Ingen av dem er undersøkt og de ser ut som de er urørt. Deres beliggenhet på sletten ikke langt fra sjøen og ikke mange meterne over havet, gjør det sannsynlig at de er fra Vikingetiden og i slekt med Vestfoldhaugene. Klüwer, 1823, forteller noe som er interessant. Det var en tredje haug her, 300 m nord for billedstenshaugen. Omkring 1720 fant de en *skibskjøl* i denne tredje haugen. Det er i og for sig ikke så urimelig å tro at disse Husebyhaugene kunde være skibshauger.

Vestfold slutter ved Mølen. Vestenfor har vi det åpne fjordgapet til Langesund hvor kystlandet sikkert er det gamle *Vestmar*. Her i dette distriktet fins noen svære gravhauger på *Bjørntvet* i Solum. Det er iallfall tre storhauger mere enn 30 optil 50 m i tverrmål og med bratt reisning. De ligger i skog nu og virker derfor ikke så voldsomt, men det er lett å se likevel at plassen er fint valgt; uten skog har de hatt vid utsikt over elven og ned til Frierfjorden. Det er en imponerende samling. Ingenting er kjent om dem og de er visstnok aldri undersøkt eller gravet i. I Skiens Museum og i Universitetets Oldsaksamling ligger noen saker fra Bjørntvet, men det er ikke sagt noe om at de er fra storhaugene, så vi nevner dem ikke her.

Rimeligvis er disse storhaugene på Bjørntvet minner fra den grenlandske kongeslekten i 8.—9. årh. og parallell til Borre. Men også her kreves det undersøkelser.

Ennå en gruppe kongshauger har vi hatt på Østlandet, de som har tilhørt *Rolvseyätten* i Østfold¹⁹, iallfall tre storhauger hvorav to har rummet vikingeskib — Tuneskibet er det ene — men den tredje, en

mektig haug, rummet et tømret gravkammer som en grav for den praktfullt utstyrte døde kongen. Disse gravene tilhører første halvdel av 10. årh. og synes nærmest å tyde på en erobrersekt, kanskje het den første Rolv, hvorav øya i Glåma har fått navn.

Lengre nord i Østfold, på Værnekloster, det gamle *Varna*, som var kongsgård i vikingetiden, ligger en haug nu kalt Søstershvile, meget vakker og lik en storhaug, skjønt dimensjonene ikke er store. De skjønne gullfunn her fra Værnekloster, gullsporen og remspennen, herlige juvelarbeider fra 10. årh., forteller om kongsetet her på den tiden. Søstershvilehaugen er imidlertid ikke undersøkt.

Med minnesmerkene på Bjørntvet i Solum slutter storhaugene på Østlandet. Ingen fins på hele Sørlandet og heller ikke er noen kjent fra Numedal, Telemark, Indre Agder, Setesdalen eller noen av dalførene på Vest-Agder, — Mandal, Audnedal, Lyngdal, Kvinesdal o. s. v. Ennå merkeligere er det at ingen storhauger av dette bestemte slaget er kjent fra Lista eller Jæren. De store jordhaugene her er bronsealdersgraver. Først på Karmøy møter vi en liten bestemt flokk.

Skjønt undersøkelser mangler, kan et par hovedlinjer skimtes. Storhaugene på Oplandene-Romerike henger tydelig sammen med den oppsvenske utvikling av kongshauger i tidsrummet 6.—8. årh. Antagelig er de norske haugene fra samme tiden og synes ikke å rekke innover vikingetiden. Fra Oplandene, Hedmark tar ynglingekongene med sig skikken til Borre og Vestfold, og i Haraldsætten blir det almindelig å sette skib i haugen. De yngste av Vestfoldhaugene er fra første halvdel av 9. årh., ingen ser ut til å være senere enn 930-årene. Andre kongsetter i Danmark og Sverige reiser også de siste store minnesmerker på den tid (Jelling). En enkelt erobrersekt i Østfold har på samme tid reist store monumenter på Rolvsøy også med skib.

Andre steder i Norge kjennes lite eller ingenting til slike storhauger. Som før sagt er det en liten flokk på *Karmøy*. To av disse rummet skibgraver og må ansees å tilhøre Haraldsætten. Den tredje av disse

haugene, Salhushagen er av ubestemt alder. Det har interesse å diskutere alle tre i sammenheng.

Den sydligste storhaugen ligger på *Bø* i Avaldsnes, heter *Grønhaug* og blev utgravet av Shetelig i 1902 og funnet er i Bergens Museum²⁰. Haugen er svær, over 30 m og ligger i godt følge med digre bronsealdershauger på Bloheien, og Shetelig gikk ut fra som nokså selvsagt at Grønhaug var bronsealder. Stor var derfor overraskelsen da han fant en skibsgrav fra vikingetiden, — en båt på ialfall 15 m, eller omtrent som Borreskibet. Graven var røvet og det var ikke meget igjen, men nok til å se det har vært en grav av samme karakter som Borre, Oseberg og Gokstad med dyner og puter og mange kostbare saker, deriblandt et engelsk glassbeger. Sakene gir ingen sikker datering, men vi kommer nok nærmest tiden omkring 900 eller første årtier efter.

Den andre skibsgraven²¹ ligger noen kilometer lenger nord, på Gunnarshaug i Torvastad. *Storhaug* het minnesmerket, en svær gravhaug på en 40 m ligger like ved Karmsundet. Den blev utgravet av Lorange i 1887. Skibet har vært like stort som Gokstadskibet, minst 20 m i kjølen. I akterskibet lå det en liten skipsbåt. Også denne graven har vært plyndret og meget var ikke levnet. Deriblandt forresten merkelig nok et dyrebart gullsmykke, en hånleddsring av vakkert arbeide. Dessuten to sett sjeldne spillebrikker av rav og glass. Her har også vært hester, som i Borre-, Oseberg- og Gokstadskibene. Heller ikke denne graven er sikkert datert. Efter all sannsynlighet er den noenlunde samtidig med Grønhaugskibet.

Salhushaugen heter den tredje av disse storhaugene. Den ligger også på Gunnarshaug i Torvastad og med utsyn mot Karmsundet. Det er en svær haug på ca. 43 m tverrmål. Den er undersøkt av Shetelig og mig 1906—08, noen grav var her ikke, men en veldig, rund helle, en merkelig skikk som forresten kjennes fra andre vestlandske graver²².

I min sammenfatning av kongshaugenes historiske plass har jeg gått ut fra at disse gravene på Karmøy tilhører Haraldsætten, som da Harald Hårfagre hadde seiret i Hafrsfjord i 884 satte sig fast på

Vestlandet. Avaldsnes og Utstein blev kongsgårder. Jeg syntes derfor det var nokså naturlig å knytte skibsgravene på Karmøy til Haralds-ættens historie, uten at vi kan nevne navn²³. Mot dette har Taranger opponert og ment at disse minnesmerkene her på Karmøya kan tilhøre den eldre *rygske* kongsætten. Dette høres nokså tiltalende ut, men det må strande på dateringen, så vidt jeg kan forstå.

Harald Hårfagres egen grav. Den er beskrevet av Snorre som har sett den i 1218. (H. Hf. saga, kap. 43). „Kong Harald døde sottedød på Rogaland, han er hauglagt på Haug ved Karmsund. I Haugesund står en kirke, og like ved kirkegården i nordvest er kong Harald Hårfagres haug. Vest for kirken ligger gravsteinen til Kong Harald, den som lå over graven inne i haugen, og steinen er tretten og en halv fot lang og nesten to alen bred. Midt i haugen var Kong Haralds grav. Der stod det en stein ved hodet og en ved føttene og hellen var lagt ovenpå dem, og så var det bygd en mur av stein på begge sider under. De steinene som var i haugen den gang, og som vi talte om her, de står nå på kirkegården der“ (Seips oversettelse).

På sin reise i Norge i 1218 har Snorre vært her på dette sted for å se kong Haralds grav²⁴. Sikkert har tradisjonen på den tiden hatt full greie på hvor denne graven lå, så det er ikke noe galt sted han er kommet til. Den har ligget der hvor Haraldsmonumentet blev reist til 1000-årsfesten 1872. Gustav Storm gjorde dengang utførlige undersøkelser med et resultat som vi uten videre kan slutte oss til. Det har vært en tid hvor vi ut fra arkeologiske kilder hadde tvil om den graven Snorre beskriver virkelig var kong Haralds, vi tenkte oss nesten at de hadde vist ham en bronsealdersgrav! Men den er nok riktig, den Snorre beskriver.

Kong Haralds grav er et brudd med den gravskikken ætten hans har brukt i Vestfold og på Karmøy, rikt utstyrte skibsgraver. Efter alt å dømme har Haralds grav ikke hatt noe rikt utstyr, og selve gravformen er ny, et enkelt stenkammer omgitt av en røis. Stenen som Snorre så på „kirkegården“ er veldig, over 4 m. Helt utelukket er det vel ikke

at den heller har vær en bautasten ved gravminnet. Men kammere av dette slaget fra 10. årh. er ikke lengre ukjent²⁵. Det er en ny skikk som bryter igjennem i første halvdel av 10. årh. og den er sikkert meget nærmere kristne gravskikker enn man skulde være villig til å tro, hvor det gjelder en konge, som efter almindelig opfatning representerer det ekteste hedenskap som Harald Hårfagre. Denne opfatning må vi tydeligvis revidere. Det er ikke noen „protest mot kristendommen“ i dette gravminnet, tvert om. Tiden da Kong Harald døde er et tidsskifte. Hans eget gravminne er et uttrykk for det.

Samme sak er det også med *Håkon den godes grav*. Skildringen av dette i slutten av Snorres *Håkon den godes Saga* med *Øivind Skaldespillers* fantastiske kvede som nærmest fremstiller ham som hedenskapets og hovenes gode verner er ett av de interessanteste kapitler vi har om hele tidsskiftet. „Vennene hans flyttet liket nord til *Seim* i Nordhordland. Der kastet de sammen en stor haug og la kongen i den i fulle våben og de beste klærne, men uten annet gods. De talte over graven hans slik som hedninger bruker og viste ham til Valhall. *Øivind Skaldespiller* laget et kvede om kong Håkons fall og om hvordan han blev tatt imot“. Og så følger hele kvadet, en praktfull og dramatisk skildring av et vekselspill mellem guderne og Kong Håkon selv, som synes Odin ser illsint ut og hard i hugen. Og da guderne fikk vite at kongen hadde vernet hovene vel blev han hilst velkommen av alle rådende æser. Til sist denne efterklang av dagene som kom: „Siden Håkon fór til de hedenske guder er mangan mann blitt kuet.“

I den sagaen som kalles *Ågrip* fortelles at kongen blev lagt i en „stentro“ (*i steinþro var hann lagðr i hauginum*). Ordet er i middelalderen betegnelsen for stenkiste (Fritzner) og det er all grunn til å opfatte tilføielsen som uttrykk for den virkelige begravelsen av kong Håkon. Det er samme kristne gravskikk som vi her møtte ved Harald Hårfagres grav og som ikke hadde noen vanskelighet ved å tilpasses den gamle norske bondekulturen, fordi den var kjent også før.

I det Kgl. bibliotek i København fins et håndskrift (fol. 1013) fra slutningen av 16. årh. med titelen „Norges rikes historie fra dets første begynnelse inntil år 1571.“ Forfatteren eller rettere sagt oversetteren har, mener Nicolaysen²⁶ hørt hjemme på Vestlandet. Ved slutten av Håkon den godes saga skriver han bl. a.: „Og blev kongen siden ført nord til Sem nordenfor Bergen, og lagt i en haug, *som endnu er tilsyne.*“ Bergensantikvaren Christie har beskrevet stedet etter et besøk i 1824. (N. F. side 398 f.) Gårdens eier kunde da vise ham kongshaugen som lå like nord for husene på Seim tett ved veiens østre side med vid utsikt over hele fjorden og egnen omkring. Han fortalte at haugen alltid hadde vært så bratt at den fine jorden hvorav den bestod, hadde vanskelig for å ligge på sidene og gjerne skred utfor. Omkring 1800 hadde han derfor tatt bort en hel del jord, jevnet haugen noe, og lagt åker der.

Efter Christies tid vet man bl. a. at i 1836 blev en stor del av haugen tatt vekk og fylt på en åker nedenfor veien, og ved den leilighet skulde det være funnet „et nakkeben av et menneske“.

Et lite stykke av vernet om Norges historie i 19. årh. følger her: I 1850 lot den nye Fortidsforenings direksjon gjennom sognepresten spørre om eieren av gården Seim ved Lygrefjorden var villig til å overdra Foreningen Håkon den godes gravhaug og den tomt hvorpå den ligger og hvad han i så fall skulde ha i erstatning. (Ab. 1855 side 3 f.) Hans krav var av den art at sognepresten frarådet å gå inn på det. I 1854 fikk man imidlertid vite at eieren hadde solgt haugen til veivesenet for 20 spesiedaler for at den skulde brukes til veifyll. Kontrakten var alt approbert av amtmannen. Men da han fikk vite hvad det var for et historisk minnesmerke det dreiet sig om fikk han straks forandret det hele.

Vårt veivesen har mange lignende synder på sin samvittighet, jfr. Borrehaugen i 1852. Loven var i virkeligheten på den tid god nok, den inneholdt nemlig en bestemmelse som forbød å bruke oldtidslevninger i veivesenets tjeneste med mindre både amtmannen og eieren hadde gitt sitt samtykke til det.

I 1856 forhandlet Fortidsforeningens styre på nytt gjennom sognepresten om å erhverve haugen, og eieren var villig til mot en erstatning på 50 spesiedaler å overlate Foreningen haugen og en strimmel jord for å få adkomst til den fra postveien. Denne sak blev virkelig til slutt ordnet i 1858. Gårdbrukeren Hans Johannessen Sæim utstedte skjøte, tinglest 4. nov. 1858, på det omhandlede jordstykket, som blev betalt med 50 spesiedaler. Det blev særskilt matrikulert i Hosangers tinglag med en skyld av 2 skilling. Styret i Fortidsforeningen forpliktet sig til å omgi eiendommen med et passende hegn, og sognepresten tilbød selv sålenge han var stedets prest å utrede det på jordstykket fallende årlige skattebeløp. (Årsb. 1858, side 3 f.) Om dette hegn virkelig blev reist er usikkert. Men Nicolaysen var ialfall der i 1860 og gav anvisning på hvordan det skulde gjøres (Årsb. 1860, s. 4). I N. F. side 399 sies at det blev utført, (1866) men det er ikke helt klart.

Haugen var på dette tidspunkt nærmest en ruin. Det var oftere på tale at den skulde gjenreises. Først i 1879 blev spørsmålet tatt op og det besluttedes å foreta en undersøkelse av haugen for om mulig „derved at vinde nogen Støtte for den Antagelse, at Haugen skal være Haakon Adelsteinsfostres sidste Hvilested.“ (Årsb. 1879, side 139). Undersøkelsen blev utført av Lorange sammen med Bendixen og Ross. Den gav et negativt resultat. Det er ikke så underlig når en hører hvad det var levnet. En kant, en gressvoll på en 8 meters buelengde, altså et randstykke av den haug som oprinnelig har ligget her. Hele dens indre med graven (kammeret) har altså vært helt ødelagt før den tid. Lorange's betraktninger over haugen i forhold til Håkon den gode og tidsalderens gravskikker er derfor ikke av noen særlig interesse.

Storhauger eller kongshauger av slaget kjennes ellers ikke, det jeg vet, fra hele vestlandet eller på Møre. Naturligvis fins det store og merkelige gravfunn, slik som f. eks. den av Shetelig undersøkte haugen på Bygstad i Søndfjord, men de faller utenfor den rammen som her er trukket op.

Inne i Trøndelag møter vi flere storhauger og kongshauger. Den mest berømte er vel *Alyshaugen* på Alstadhaug i Skogn, en av de

største i hele Nord-Norge²⁷. Her er vi også i det heldige tilfellet at den kan dateres. Det er gravet i den flere ganger, bl. a. i 1813 av sogneprest A. Heide. Omtrent midt i haugen støtte han på en muret grav dekket av stenheller, og i denne graven fantes ubrente ben, stykker av sverd og skjoldbule av jern. Det er nokså tydelig at her har vi en grav fra folkevandringstiden, og at vi i navnet *Ølvishaugr* har bevart minnet om den høvding som ligger begravet her.

Like ved kirken på *Ørlandet* i Sør-Trøndelag lå engang en svær haug som Klüwer så i 1818 (N. F., side 563) og som han syntes var en av de største han hadde sett i Norge. Den kaltes Timhaugen. Intet er kjent om den²⁸.

Det store monumentet i Nord-Norge er imidlertid *Herlaugshaugen* på Leka, Norges største gravhaug nest etter Raknehaugen sies den å ha vært minst 8 m høi. Ennu idag skal den virke overveldende ved sine mektige masser skjønt den har hatt en hard medfart i tidens løp. Den ligger på sletten mot fjorden i Helgelandsleden og tegner sig fra sjøen som et mektig sjømerke. Dens beliggenhet har gjort at den alltid har vært vel kjent og omkring 1755 blev det gjort forsøk på å trenge inn i haugen. Det blev gravet av 10 mann i åtte dager og de kom ned på et tømret byggverk og en røis, men beskrivelsen er altfor uklar. Det må ha vært en grav de har funnet, der var jernbeslag på furubjelkene, der var dyrebene, horn og kuklover, og en kjele av bronse som hadde inngraverte bilder. Kjelen blev smeltet om og det blev laget skospenner av den.

I 1775 foregikk en større utgravning ved et kompani soldater under ledelse av løytnant Lehne. De støtte på stenrøis og bjelker med jernbolter, mengder av ben av kjøer, småfe og svin. Og i 1780 blev det igjen gjort en undersøkelse, denne gang ved bønder under ledelse av løytnant Sommerschild, som har ledsaget sin beretning med et profil og en grunnplan, begge giengitt av Suhm i fortalen til bind II av hans Danmarks Historie. Ved denne gravning støtte de på en mengde saum og klinknagler av jern. Videre fant de et muret gravkammer og skjelettresten av et menneske, med et sverd av jern og litt syd for

dette nok et skjelett. Siste gang vi hører om en undersøkelse er i 1847, da gårdeieren arbeidet sig inn i haugen og konstaterte at det har ligget et *helt skib* i haugen.

Suhm og Schøning var det som satte dette store minnesmerke i forbindelse med Snorres fortelling om de nordlandske småkongene Herlaug og Hrollaug som på Harald Hårfagres tid hersket over hele det ytre Naumdølafylket. (Har. Hårf. saga kap. 8). De hadde holdt på i tre somrer å gjøre en stor haug, denne haugen var murt op av sten og bygd med kalk og treverk. Da haugen var helt ferdig, fikk brødrene høre at kong Harald kom med en hær mot dem. Da lot kong Herlaug en mengde mat og drikke kjøre inn i haugen, så gikk han inn der selv tolvte. Siden lot han haugen kaste igjen.

Th. Petersen holder det for rimelig og sannsynlig at denne haug virkelig er knyttet til kong Herlaug. Tiden for skildringen i Sagaen og gravens alder kan stemme ganske godt. Schøning forteller at dengang han var der gikk det et sagn på Leka om en kjempe som hadde bodd på øya, og han het Herlo. Sagnet kan godt hvile på en levende tradisjon som har holdt sig fra Herlaugs tid²⁹.

Inne i Namdalen ligger også noen storhauger, nemlig på *Bertnem* i *Overhalla*, ikke mindre enn tre digre hauger, den ene er av veldige dimensjoner³⁰. Th. Petersen mener at den tilhører folkevandringstid. Et stykke under toppen er funnet en stor, rund stenhelle.

Her kan legges til at Th. Petersen for en tid siden har fått melding om en mektig gravhaug på *Sklet* i *Grong*, men „jeg har ennå ikke hatt anledning til å ta den nærmere i øiesyn“, skriver han. „Den har fotkjede av stor kuppelsten og tilhører antagelig folkevandringstid.“

Påfallende og interessant er denne samlingen av storhauger fra folkevandringstiden i Nord-Trøndelag og Namdalen, mens det ikke så vidt vites fins noen i de sørtrøndske gamle fylker.

Vi kan i forbigående sagt ikke undgå å legge merke til at vi altså ikke kjenner gravene til en rekke av vikingetidens stormenn, Arn-mødlingene, Erling Skjalgsson, de vestnorske stormenn o. s. v.

I det posthume arbeide av A. Taranger om kongevalg i Norge i sagatiden³¹ har han utviklet opfatninger om kongshaugene i Norge som er av betydelig interesse for vårt emne. Han skiller her mellom Kongshaugen som det kongelige høisetet, hvor han sitter når han skal utøve sin kongelige myndighet og Kongshaugen som gravhaug.

Om formene for den rettslige tiltreden av kongsarv eller jarlearv forteller Snorre i Ynglingasagaen kap. 36 dette:

„Da skulde den som gjorde arveølet og som skulde ledes til arv, sitte på trinet foran høisetet like til det øieblikk, da den skål blev båret inn som kaltes brageskålen. Da skulde han stå op og avlegge sitt løfte (*strengja heit*) og derpå drikke av skålen. Så skulde han ledes til det høisete som hans far hadde eid. Da hadde han overtatt all arv efter ham.“

Dette svarer, mener Taranger, til den privatrettslige tiltredelse av arv (*arfs iseta*) efter Gulatingsloven 115. „Nu er en mann død. Arvingen skal sette sig i høisetet.“ Odelsbondens *ondvege* står tomt inntil den nye odelsarvingen tiltrer odelen, hvilket formelt skjer i arveølet (*erfi*) som holdes på selve begravelsesdagen. Det samme skjer også ved kongsarvens tiltredelse. Men mens den private odelsarving selv setter sig i høisetet, blir tronfølgeren „ledet til høisetet.“ Det synes å være Snorres forutsetning at det kongelige høisetet var anbragt i kongshallen.

Av andre kildsteder ser vi at det kongelige høisetet var ute på *Kongshaugen*, hvor kongen sitter, når han utøver sin myndighet. Og her innfører Taranger fortellingen fra Harald Hårfagres Saga om brødrene Herlaug og Rollaug som var konger i Namdalen. I tre somre hadde de holdt på med å opføre en *gravhaug*. Så får de vite at kong Harald nærmer sig, og da lot kong Herlaug haugen forsyne med mat og drikke og gikk så inn i den med 12 mann. Så blev haugen lukket. Men kong Rollaug fór op på den haugen, som kongene pleide å sitte på, og lot der innrette et kongehøisete og satte sig i det. Derpå lot han legge dyner på fottrinet, hvor jarlene pleide

å sitte. Så veltet han sig fra høisetet og ned på jarlesetet og gav sig selv jarlsnavn.

Nu mener Taranger — og som det synes med full rett — at den haugen som „kongene pleide å sitte på“ og hvor deres høisete ved hver anledning blev gjort istand, ikke er den nye gravhaug, som Herlaug var gått inn i, men en annen haug som utelukkende blev brukt som høisete. Som eksempel henvises bl. a. til kong Geirvid som i myndighetsalderen — 12 år — utfører heltegjerninger for å gjøre sig fortjent til kongeverdigheten. Derpå sammenkaller han ting og så bygger folket den haugen som kongen skal sitte på. Kongen blir satt på en stol på haugen og folket viser ham kongelig hyldest³². „Den ene høvding efter den andre gikk op på haugen og viste kongen heder og hyldest, enhver efter sin rikdom og stilling.“

Denne kongshaug mener Axel Olrik har ligget like ved kongsgården og her har kongen hatt sin daglige plass på høisetet, rede til å ta imot alle som søkte ham i alle de saker de vilde ha hans avgjørelse. I dette *kongshaugsetet* ser Axel Olrik et uttrykk for det gamle „sakrale kongedømme“ som er forskjellig fra merovingertidens og vikingetidens *militære* kongedømme.

Hvis dette syn er riktig skulde vi snarest ha høiseteshaugene fra romersk jernalder og tidlig folkevandringstid som en levning fra et gammelt prestelig kongedømme.

Helt overbevist om dette strenge skillet føler jeg mig ikke. Kanskje vil det bli vanskelig innenfor det materialet som ovenfor er referert å peke ut virkelige kongshaugseter uten forbindelse med graven. Jeg er heller ikke sikker på det sterke skillet mellom det gamle sakrale kongedømmet og det yngre militære. Ynglingenes kongedømme synes snarest å hvile på en kombinasjon mellom begge, også fordi det er sikkert at alle sosiale institusjoner har et religiøst ophav. — Når imidlertid Taranger mener at eksempelvis Farmannshaugen var et slikt kongshaugsete og ikke noen kongegrav synes det lite å stemme med det funn som dog blev gjort i den. Men det er ikke så vesentlig

overfor det faktum som Taranger har vært den første til å se helt klart, at de kongelige *gravhauger* fra sen folkevandringstid og vikingetid er de som av tradisjonen er blitt kalt *kongshauger*.

Som enhver annen odelsgård hadde også kongsgården sine avdødes gravhauger og sine kultussteder (*horder*) liggende innenfor bøgjerdet. Særlig oplysende er et utdrag av den eldre Gulatingsloven (150—51), se Norges gamle lover IV, 7. Det handler om tre tilfeller da kvinner kan føres som vidner i drapssak. „Hvis en mann er drept i sitt ondvege (høisete), hvis en mann er drept innenfor akergjerdet og kone kan ha utsikt dit fra de hus, hun har sin gang i, og *hverken horg eller haug* stenger for utsikten, og hun derfra kan kjenne mannen.“ De husene det gjelder er salthuset, buret og stoven. (Det tredje tilfellet handler om en mann er drept på en reise etc.)

Som enhver arkeolog vil skjønne har vi her det litterære bevis for den vanlige „bøgraven“ på vestlandet, dens oppgave og betydning. Imidlertid som Taranger sier, blandt disse gravene var det en som hadde både religiøs og rettslig betydning for ætten, og det var gravhaugen over ættens stamfar. Den kalles i lovene *odelshaugen*. Og i Magnus Lagabøters Landslov er det nærmere fiksert hvad det hermed menes³³, idet her er innført et utfyllende begrep *haugodelsmannen*, det er ikke bare odelsmannen til jorden, men den som nedstammer fra den mannen som er begravet i haugen. Sammenlign hermed, sier Taranger, at kong Håkon den femte i den bestemmelse om odelsløsning som er gitt i Bergen i 1316 (Norges g. love III 121) krever, at odelsvidnene alltid skal utgrene ættetavlen til *haugs ok til heidni*, tilbake til haugene og hedenskapet.

Klart er det etter dette at på Magnus Lagabøters og Håkon den femtes tid har det vært krevet, at de som bodde på de gamle odelsgårdene, skulde vite hvem som lå i de gamle gravhaugene. Før brevskaper og jordebøker kom i bruk var „odelshaugen“ så å si odelsættens „hjemmelsbrev“ på odelsgodset. Fra Sunnmør fins følgende optegnelse fra 14. årh.:

„Herbjørn ligger i haugen i Drifsvig. Aatte til eigu och odel Helgabolstad och Holm och Starrin.

Barder Nesjakonning ligger i haugen paa Bardarstad. Hand aatte all Roma och alla Strandarvig och Gudøj och Hundeidavig.

Eilifr jarl ligger i Elifshaug i Gudø.

Tosten Bláfótr ligger indeni Hundeid.

Rafn som ligger i Hval i Heimdal.

Grimr ligger i haugen på Hjortdal på Sunnmør.“

En del av disse stedene lar sig ikke lenger identifisere. Noen av dem synes dog å kunne festes. Drifsvig er utvilsomt Drevik i Borgund, innenfor Ålesund. Her søkte Nicolaysen i 1861 forgjeves etter noen gravhaug (N. F. side 528).

Gudø er det nuværende Gudøy i Borgund og her har det vært både bautastener og en stor gravhaug, men uten at det vites om noe funn (N. F. side 528).

Av de andre navn som omtales i dette ættelag er iallfall både Hundeid og Hjortdal i Sykkylven.

Interessant og viktig er en meddelelse som G. F. Heiberg har formidlet i 1918 og offentliggjort av Magnus Olsen³⁴. Hans hjemmelsmann var Nils Stokkenes på Kroken i Luster i Indre Sogn som ønsket en undersøkelse av den gamle „kjempahaugen“ som var kalt Skarhaug på Nes i Luster. „Her var en husmann her under gården Stokkenes, han hette Ole, almindelig kalt Vetlemann. Han døde 96 år gammel, da jeg var 9 år. Jeg var med ham og fisket, og han fortalte at *han var i slekt med den som var hauglagt der*. Han hette Odd Skarnev, han var sjøkonge eller viking, og Vetlemann var 13. eller 14. ledd i fra Skarnev, og ingen av de siste 11 ledd var døde under 90 år gamle.“

Diktet Ynglingatal er med rette kalt et gravminnekvede, — det synes å være diktet for gjennom listen over kongshaugene å bevise at Ragnvald Heidumhære hadde like god hjemmel til kongedømmet som Harald Hårfagre (Taranger). Beviset føres på den måten at i

kvedet nevnes alle trede forfedrene og hver enkelts død og gravsted. På samme måten beviser Eyvind Skaldaspiller Håkon jarls nedstamning fra Ynglingeætten gjennom Sæming, sønn til Yngvefrey. Taranger kaller likefrem Ynglingatal for et gammelt „panteregister“ for Ynglingekongene på Vestfold.

Med full tilslutning til denne opfatning må det allikevel også fremheves at disse kongshaugene var kultusplasser av en høiere orden. Og at denne gravens oppgave som kultusplass vandrer like over i kristendommen med Olav Haraldsons grav. — Samme rolle som kongshaugene spiller i Ynglingatal vedblir de også å spille i sagaens beretninger om Haraldsættens hjemmel til hele Norges rike, jvfr. bl. a. tradisjonen om de fire Halvdanshaugene.

Den forfatningsmessige utvikling som foregår i Norge i tiden mellom Osebergdronningen og Håkon den gode, særlig belyst gjennom Tarangers studie om kongevalg i Norge i sagatiden ligger det utenfor emnet her å gå nærmere inn på. Men ett av resultatene har den største betydning for den arkeologiske restaurering av denne del av Norgeshistorien.

Helt til Harald Hårfagres død var kongeodelen, arvet fra den gamle fylkesstaten det selvfølgelig fundament. Og denne kongeodelen var knyttet til *Kongshaugen*, bekreftet gjennom denne som optegnelser i et panteregister. I kong Haralds egen tid kommer dette systemet i oppløsning som følge av hans vilkårlige utnevnelse av Erik til „overkonge“ over hele landet. En slik utnevnelse stemmer ikke med folkets rettsopfatning eller med de andre sønnenes arverett og krav. Den endelige utgang på denne utvikling viser sig i at landskongedømmet ikke lenger kunde baseres på arverett alene, og dette innvirker igjen på fylkeskongedømmet. *Kongevalget* blir innført, og fra denne stund har den gamle kongshaugen (gravhaugen) mistet noe av sin oprinnelige funksjon. Det viser sig første gang med Håkon den gode, hvor det folkevalgte landskongedømmet kommer til bevisst anerkjennelse i Norge. Han er også den første norske landskongen som foran valget tilbyr folket „retterbøter“.

Kongshaugen har utspilt sin rolle, og efter Håkons død blev det ikke reist flere slike i Norge. Dens store tid tilhører 7.—9. årh. og dens klassiske områder er Oplandene, Vestfold og Trøndelag.

GULLALDER

Tiden 800—960 er derfor på mange måter mere en *avslutning* enn en begynnelse. Fra intet tidsrum i Norges historie har vi et rikere arkeologisk materiale til restaurering av selve historien. Alle avskygninger av erhvervsliv og arbeidsliv, kunst og håndverk, krig og rettsvesen, skibsbygg og husebygg fins i det arkeologiske materialet. Og så stort er dette materialet at det skal la sig gjøre en dag å skrive en samlet „Norges beskrivelse“ av Harald Hårfagres tid, tidsalderens stil og stilskifter, dens ansikt både bokstavelig og billedlig.

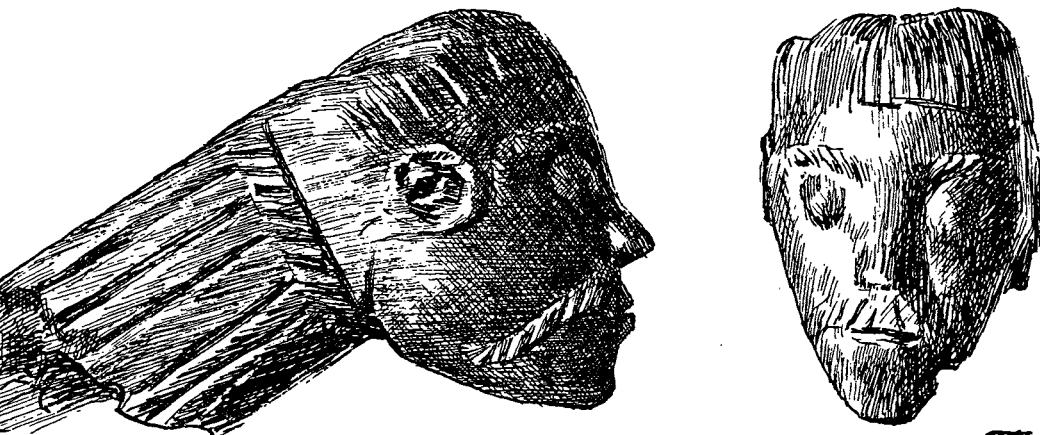
I Osebergfundets treskulpturer og treskjæring møter vi tidens unge menn og kvinner, fremfor alt i de to mannshodene fra vognen, den eldste frihåndsskulptur av mennesket som vi eier i Norge, skåret i ek. De er friske impressionistiske arbeider, inspirert inntil genialitet. Werenskiold har grepet det i en ypperlig tegning av det ene hodet. Det er den unge viking, ikke den romantiske sjørøver og kirkeraner som de bad bønnen for til Gud i de normanske kirkene, men skibsstyreren, bondegutten, erobreren, — det kunde være den unge Halvdan Svarte, Osebergdronningens egen sønn.

Vi kan si at tidsaldren åpner med dronninggraven på Oseberg. I selve rikdommen ligger makt i tidens stil. Det er dronning Asa som stammor for erobringen, for arven.

Den slutter med Håkon den godes grav på Seim, den siste kongshaugen som blev bygget i Norge.

Det er gullalder i den gamle symbolske betydning av ordet.

En enkelt mann fyller det meste av tidsalderen, Harald Hårfagre. Bare av det følger at det fins store og vesentlige nyanser, som det arkeologiske materialet kan sette i tydelig relieff.

Mannehoder på den bakerste vognbukken.
Efter tegning av Erik Werenskiold.

Han var 10 år gammel da hans far druknet i Randsfjorden.

Han var 25 da han seiret i Hafrsfjordslaget.

Da han var 40 stod han på høiden av sitt målbevisste arbeidsliv, derefter begynte oppløsningen av det samlingsverk som helt og holdent hvilte på hans personlighet. Hans lange liv reddet etter all sannsynlighet samlingen fra å falle helt fra hverandre.

Til Kong Haralds historie har vi enkelte sikre og verdifulle kilder, som vi her vil bygge på når vi vil forsøke å tegne hovedlinjene i hans store verk. Umiddelbart, friskt og ypperlig er Harald og omgivelsene skildret i hans venn Torbjørn Hornkloves dikt Ravnsmaal, det som også inneholder det uforglemmelige maleri av Hafrsfjordslaget. Torbjørn var en skald av Bjørnsons farverike bredde og saftige humor. Det lyser av sterk ungdom i hans dikt, vi fornemmer glansen av den lykken de har følt, alle kameratene fra krigstogene, da de gikk fra seier til seier med

nordmennenes konge (drottin Nordmanna). Først og fremst er det et krigsliv på skibene, hvor de sprang op, for

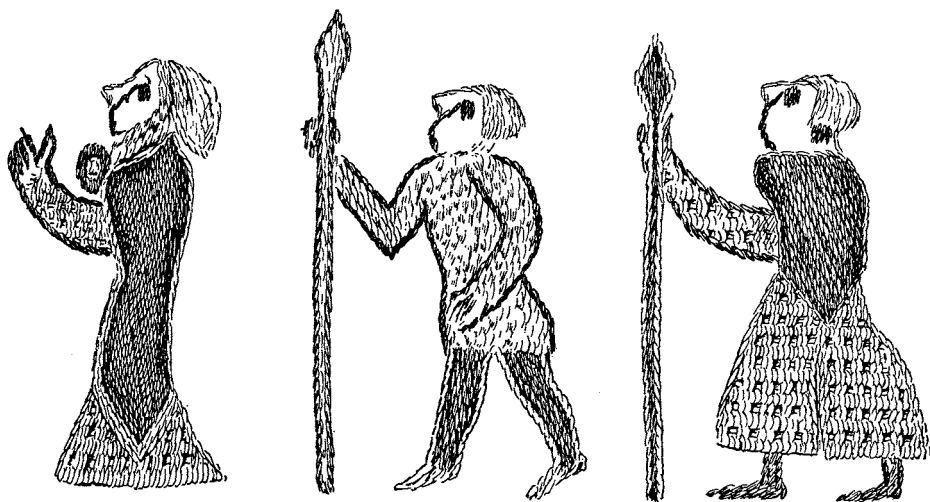
årer å svinge
hamler å slite
håer å bryte, —
jôg over hav
når kongen bød.

Det er en konge som ikke sulter hærgaupene, som klær sine folk i røde stripete skinnfeller, med sølvflettede sverd, ringede brynjer, gravede hjelmer og ringer av gull. Mektig i sitt rike vraker han både Rogalands kvinner, horders og heiners døtre og håleygjers ætt, og tar en dansk kone. Og gjennom hele diktet går en tone av nesten selvfølgelig européisk orientering, — kongens menn har vestrøne vigrer (spyd) valske sverd, sydrøne (hunalandske) våben og austrøne maner (trellkvinner). En tysk narr får kongen til å le, og en øreløs hund og andre tåpeligheter som vekker Torbjørns harme oppfyller hirden. Haralds kongsgård er med andre ord helt moderne for sin tid, like rik og strålende som de andre vesteuropéiske kongenes, og både han og hans menn har vært like fortrolig med utlandet og det man kunde skaffe sig der, som vi i vår tid synes det er fint å være det.

For Harald gikk det selvfølgelig dypere dette européiske drag. Han tar en dansk kongedatter til dronning og han sender sin sønn til den engelske kongen for å fostres der. Det er begge deler sikkert bevisste politiske handlinger som må ses på bakgrunn av Haralds hele klare og faste virke. Fra Halvdan Svartes mere avgrensede østlandske miljø kommer vi med Harald plutselig inn i et helt vær av Vesteuropa, hans sjøferd til Vesthavsøiene, hans politiske forhandling med tidens vestmakter. Ophavet til dette sterkt forandrede billede ligger i fremveksten av Vesthavs-Norge, og de politiske spørsmål det skaper.

De prektige skaldedikter fra Haralds hird, mest Torbjørns og Jorunns dikt er naturligvis sterkt personlige, hvad enten de elsker kongen eller hater ham som Torv-Einar. Haralds fiender er *ôþjóðar*, sier

Fra Osebergdronningens vevnader.

Tegnet av Mary Storm.

Jorunn, ufolk, barbarer! Til gjengjeld er Torv-Einar glad over å kunne kvede at i Haralds skjold har han hugget et skår! Egill Skallagrimsson kalte sønnen Eirik for *folkmýgir*, tyrannen, folkekueren. Det var sikkert dem som gjerne vilde ha kalt kong Harald det også. Men intet av dette gir stort mere enn en personlig orientering. Historien må vi forsøke å bygge op av de ting vi kan stille sammen fra kongens liv og prøve billedet på den historiske tradisjon. Rammen får vi av slike begivenheter som Hafrsfjordslaget og Vesthavsferdene, og av kjensgjerninger som disse at Haralds kongsgårder lå på Vestlandet, og at hans gravhaug blev reist ved Haugesund. Det er Vestlandet og Vesthavet som nu blir tyngden i samlingsverket.

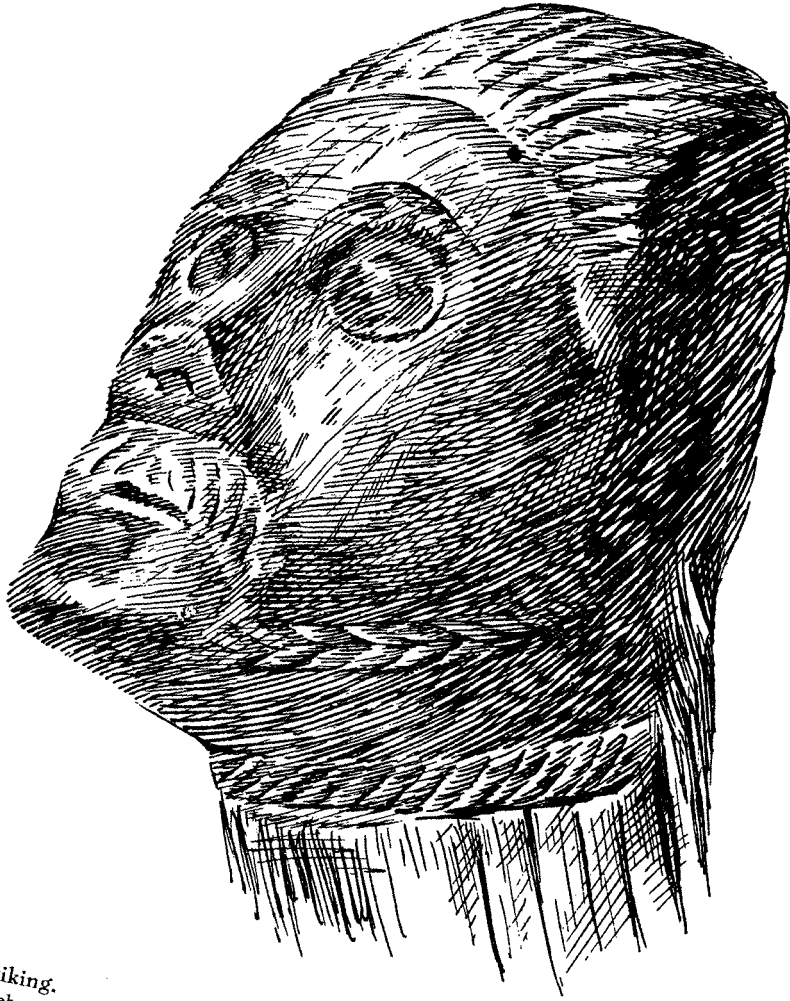
Som et monument over tidsalderen står den *diktning* som springer frem omkring kongen og som i løpet av et par menneskealdre skaper de ypperligste bilder av et helt folks liv, hvad enten den taler ut av eddadikter eller de egentlige skaldedikter, som begge er grener på samme tre. Dens egentlige blomstring i Norge tilhører Harald Hårfagres tidsalder, og den varer bare en generasjon utover kong Haralds død,

for så å flytte over til islendingene som siden satte så meget inn med den i de norske kongers arbeide.

Naturligvis var det skalder i Norge lenge før Harald Hårfagre. Ulv den varge i Namdalen diktet en dråpa på en eneste natt, — det var minst hundre år før Haralds tid. Og Eggjumstenen forteller om en diktning i Sogn som var like gammel. Det er den store blomstring som hele kong Haralds samling fremkaller som vi her skal tale litt om, og ikke minst skaldenes medvirkning til samlingsverket, den umåtelige betydning av deres del i støpningen av grunnlaget til et Norge.

Denne skaldediktning er ikke litteratur i vanlig mening. Den er knyttet til muntlighet, til kvad og høitid ved hirden omkring kongen. Det er ikke folk som møisommelig sitter med penn i hånd og former det de vil si. Ikke én av dem kunde skrive, og ingen i Norge vilde kunne ha lest noe som helst, hvis de hadde gjort det. Det er mulig at Håkon den gode hadde lært sig å lese litt, og Olav den hellige har sannsynligvis også kunnet litt slikt, men ellers var alle kongene helt frem til Sverres tid uten skriftlige kunnskaper av noen betydning. Hele det litterære og åndelige liv i Norge var i 8.—11. årh. helt igjennem muntlig. Ikke bare diktning, men lover og dommer, regler og kongebud, sendinger og avtaler, forhandlinger og kontrakter, — alt skjedde muntlig.

Vi har en fortelling fra et nordengelsk kloster fra midten av 7. årh. om en ulært mann som kom dit blandt brødrene — Caedmon het han — og som ofte skammet sig når under måltidene harpen gikk omkring, og han alene ikke kunde syngre noe. En kveld smøg han sig ut i stallen og i en drøm fikk han befaling om å syngre, mest om skapelsen, og alt i selve drømmen diktet han noen vers, i hvilke han priste himmelens og jordens skapelse. Da han våknet gjorde han sangen ferdig, og slik diktet han en hymne om skapelsen, Kristi lidelse og den ytterste dag. Helt igjennem en „ulært“ mann diktet han på alt han hadde hørt andre fortelle, på bibelske sagn og fortellinger han fra sin barndom kjente til.

Den unge viking.
Sculptur fra Osebergvognen.
Tegnet av Mary Storm.

Omtrent slik står de fleste eddadiktene frem, med den folkelige utformning på vers av fortellinger, sagn og sange som har levd på folkemunn i et par hundre år i Vesteuropa og Norden, om gjukunger og vølsunger, om Tor og Odin, om hele det nordgermanske folkelivs følelser og forestillinger. Men selv den egentlige skaldediktning som er lærdere, mere ufolkelig, er også vokset frem uten andre skoler enn slektens opdragelse til selve skaldesprogets ofte uhyrlige teknikk.

Kong Haralds skalder var disse. Tjodolv, som diktet Ynglingatal var fra Kvinesdal på Agder. Audun Illskælda var antagelig fra Namdalen på Hålogaland, og Ølve Nuva var sønn av den bekjente viking Berle-Kåre fra Bremanger i Nordfjord som det er skrevet så meget om i de islandske sagaene. Torbjørn Hornklove var fra Rogaland eller Hordaland.

Den yngre generasjon av skalder som er samtidige av kong Haralds sønner kan vi også stedfeste mange av. Torv-Einar jarl på Orknøiene var fra Møre. Og Håkon den godes hirdskald, den kjente Eyvind Skaldaspiller, var hålogalending. Han var sønnesønns sønn av den samme vikingen Berle-Kåre som var far til Ølve. Vitgeirr som vi ikke vet meget annet om enn at han levde på Haralds tid, var fra Hordaland. Flein skald hørte hjemme på Rogaland, mens Torkell Klypp var herse på Hordaland. Dette er i det vesentlige de skaldene vi kjenner fra Haralds og hans sønners tid. Det er et par til som vi ikke vet noe om med hensyn på hjemsted (Jorunn Skaldmø, Halle, Leiknir og Kåre Solmundsson) og en eneste fra 19. årh. slutning som er fra Østlandet, Bård Bonde på Oplandene.

I et par menneskealdre, mellom 880 og 950 er ikke bare den norske skaldediktning, men en vesentlig del av eddadiktene blitt til. Det er hovedverket som Tjodolvs Haustlong, Torbjørns Glymdråpa og Ravnsmål fra kong Haralds egen krets og det er sånne episke dikter som Rigspula, Håvamål og Voluspå, som alle gir uttrykk for hele den åndelige spennkraft som har fylt det norske samfunn og muliggjort kong Haralds gjerning.

Rigspula, som ganske sikkert er blitt til på Haralds eget ønske er et historisk-sosialt utsyn over bondesamfundet og dets bygning, med

Den unge viking.
Sculptur fra Osebergvognen.
Tegnet av Mary Storm.

kongen — konr ungr som født til hersker over det hele. Det er ikke noe strålende mesterverk i rent litterær henseende, rytmen og billedene er meget enkelt utstyrt, det kan ikke måle sig med de strammere, egentlige skaldediktene. Det har nok tatt litt på det at det er blitt skrevet ned så lenge etter det blev laget, men det må da nettop skyldes dets oprinnelig litt bleke form.

Nederst i samfundet er trællen. Hans foreldre bor i hus med jordgulv og de spiser *okvinn leiv*, tungt og tykt og fylt av såer, og konen byr gjesten sodd i en bolle som hun setter frem på en skutill (fat). Trællen er fúl i ansiktet, har digre fingre, kropne knoker, skrumpet skinn, lutende rygg og lange heler. Trællejenta blir gift med har flattrykt nese og er ikke vakkert skildret. Trællen sliter i det *gerstan dag*, den bittre dag, binder bast, lager binger til korn og fôr, og bærer hjem ris og skav til feet. Han legger gjerder, gjøsler åkrene, steller svin og passer gjetene og graver torv. Av dem er trællefolk kommet.

Dernest kommer *bonden* Karl og han er kommet av Ave og Amma. I hans foreldres hus, som kalles hall sitter mannen og teljer stokk til vevbom. På gulvet er en kiste (skokk). Konen svinger rokken (spinneshjulet) og steller til veven. Hun har *sveig* på hodet, *smokk* på bringen, duk på halsen og dverger (smykker) på skuldrene. Her i huset byr de gjesten kocht kalv når han kommer. Gutten, Karl temmer okser, lager plog, tømmer hus og smier lader, gjør kjerrer og kjører plog. Han får til kone en med nøkler, kledd i geitekyrtel. Deres barn er karle-ætt, det er bondeklassen.

I sal med sydvendt dør og strålagt gulv bor far og mor. Her sitter mannen og snor streng, bøier bue (av alm) og skjefter piler. Konen ser på klærne sine, stryker over håret, slynger skautet og har *kinga* (smykke) på bringen, side *slødur* (hengende armer) og blåspraglet serk. Og når gjesten kommer tar hun frem en sydd hvit duk, som legges på bordet, og tynne leiver av hvit hvete, fulle skutler og sølvslåtte fat med flekk og stekte fugler, og i kanner og kalker var fult av vin. Gutten heter Svein og døpes *jarl*. Han blir lagt i silke ved fødslen,

Viking til hest.

Utøkjæring fra Osebergvognen.

Tegnet av Mary Storm.

har gult hår og er meget fager. Han lærer sig å svinge spyd, lage strenger, bøie buer, skjefte piler, skyte *fleiner* (lette piler) slynge *frakker* (*franca* er angelsaksisk for spyd), ri hester, dressere hunder, svinge sverd og svømme sund. Han lærte Ríg runer og gav han i arv *odelsvoller*, *gamle bygder*.

Jarl rir ut og får kamp hvor han vinner. Nu rår han for *atten gårder*. Han deler gaver til alle, smykker og hester, ringer, og eier gull til å betale med. Han sender folk til hersen og får hans datter med den smale hånd, lys og klok. Deres yngste sønn er *Konr ungr*, konge, som temmer hester, skjøt med piler, kastet spyd. Han kan runer, berge folk, sløve sverd, dempe sjøen. Han forstår fuglenes tale, stiller ild, kan sind forsone, sorger døve og ha åtte manns makt og vilje.

Engang han er på fuglejakt kveder kråke på en kvist: „hvad er fuglejakt for dig, du skulde ri hester, svinge sverd, felle hær. Dan og Danp har dyre haller, bedre odell enn dig. De kan ri kjøl, bruke sverd, flenge sår.“ — I en tapt del av diktet har det tydelig vært fortalt hvordan Konung blir gift med Dans (danskekongens) datter.

— Det er en kraftig, enkel linje i dette syn fra træl til bonde, jarl og konge. Det rummer kong Haralds eget sunde syn på dette bondesamfunn han er gått ut av. Stort sett er det bare to klasser, træl og bonde, og over dem jarlen som den store godseier med atten gårder. Trællen er den skitne, fule sliter, mens bønderne særlig er karakterisert ved rene glansbilleder både av mennene og kvinnene. Selv karle-ætten, den jevne bondestanden har hus og lader, kuer og plog, kjører kjerrer på åkrene, mens trællen bare har binger til raskefôr, og steller svin og geiter og gjøsler åkrene. Skildringen av hele bondebruket er imidlertid mere en dikterisk generalnevner og kan ikke brukes til å lokalisere eller gi presisere opplysninger. Diktets politiske tendens er hovedsaken, fremstillingen av kongen som samfundets hersker. Han gifter sig med en fremmed kongedatter, — de hjemlige var ikke gode nok, som Torbjørn sa i sitt dikt om kong Harald.

Rigspula er i all sin ulærte, folkelige likefremhet et ypperlig verk. Det er klart i sin tenkning og fast og enkelt bygget. En eller annen av kong Haralds menn har laget det, det er tydelig at det skulde sies frem ved bordet til kongens heder.

Langt eiendommerligere og interessantere i alle deler er dog *Hávamål*, et av de merkeligste verker vi eier fra hele den eldre norske kultur. Som dette store dikt på ialt 164 vers blev nedtegnet på Island i middelalderen og nu fins er det egentlig en samling av forskjellige dikter, som har fellesskap i den tone av etisk optatthet som går igjennem alle versene. Antagelig er her seks forskjellige dikter (*Finnur Jónsson*), og det eldste av disse (v. 111—137) kan være en gammel pul fra tiden før 900. I det hele har alle diktene karakteren av å stamme fra et slikt miljø av bondevismenn, som i verseform fremsa forstandige læresetninger for sine

Utskjæring fra Osebergvognen.

Tegnet av Mary Storm.

omgivelser. Alle seks dikt synes å høre til den generasjon av menn som levde i Norge i Haralds andre regjeringsperiode (900—940).

Håvamål er ikke som skaldediktene og Rigspula diktet direkte til kong Harald Hårfagre. Det er ikke bestilt og det er også helt ulært i formen, men er på mange måter ledigere, vakrere i sprog og linje enn Rigspula. Det er blitt til i et modent og voksent sinn, som har gitt frukten av erfaringene om livet og menneskene. Men det utmerker sig på ingen måte ved dype tanker om livet og dets problemer, det er egentlig rett og slett en lærebok i omgangsformer mellom menn, hvor de møttes, i hus eller på ting, ved vei eller i gilde. Det er ganske visst Odin, *den høie* som taler gjennom hele diktet, hvorav navnet (Håvamål betyr den høies tale), men Odin er bare en forkledd norsk

bonde fra Harald Hårfagres samfund. Hans tale har ingen vid horisont, ingen syner eller fantasier, og heller ingen fanatisme eller intensitet. Han skriker langsomt og sindig frem gjennom massive læreregler og sannheter. Han løfter ikke en truende hånd til varsel og sier: du skal. Hans stemme er mild og klok, — dette bør du gjøre, dette er hvad en klok man vet er forstandig, og hvad en dum mann står sig på å lære.

Det er ironi, men noen resignasjon i linjer som disse:

Middelsklok,
aldri for klok
skal en være.
Klok manns hjerte
blir sjelden gla,
hvis den er for klok
som eier det.

Det er en meget klok mann som i hele diktet anbefaler *middelsklokskap* som det forstandigste for å komme gjennom livet. Det sorgløseste sinn har den som ikke vet noe om sin skjebne, sier han, og det er nettop den middelskloke manns kår.

Håvamåls (første del) dikter er da en mann med dyp klokskap, megen kultur, respekt for gode former, for måtehold og selvdisiplin som grunnlag for omgang. Han tenker ikke bare på måtehold i drikk og mat, men på likevekt i holdning og livskunst. „Spørre og tale skal hver mann om han vil kalles *vitr*, og umodig mann gir alderen ingen fred selvom spydet gjør det, — gjerrighet sparer til det som til godt var tenkt.“ Han er ikke naiv, kanskje snarere litt bondeful, — det fins jo ting som skurrer stygt, som det rådet han gir overfor dem en ille tror — „smile skal du til ham og vakkert mæle, men falskt tenke og gjalde løsword med løgn!“

Når en tross alt må si at Håvamål mangler noe av mere levende vidd, saft og høihet — egenskaper som på ingen måte ellers er fremmed for norsk-islandsk diktning — må det henge sammen med at

Utskjæring fra Osebergvognen.

Tegnet av Mary Storm.

denne kloke vismann synes blottet for religiøsitet. Det fins ingen tone av et vibrato fra et troende sinn i dette dyktige dikt. Livet er et eneste dagverk for å sikre sig et godt eftermæle. Der er bare to ting som har dybde og utsyn i hans livskunst:

Fé dør,
dør frender
selv skal en også dø.
Men ærens ry
dør aldri
for den
som får det.

„Og ett vet jeg også, som aldri dør, dommen om enhver død.“
Livet blir som en eneste stor og aktpågivende forberedelse til det ry
som skal leve efter en. Og så dette:

Sønn er bedre
skjønt sent fødd
efter bortgangen
mann.
Sjelden bautastener
står veien nær
hvis ikke slekt
reiser efter slekt.

Det er den gamle rotsterke følelsen av å fortsette i en sønn som
kan verne ens grav.

Ikke ved tankenes dybde, men ved aforismenes eftertenksomme
klarhet og gjennom moralbudenes etiske sunnhet er Håvamål et merkelig
monument over Harald Hårfagres samfund. Hvis dette samfund var
i religiøs oppløsning var det iallfall ikke i etisk. Det er fast, klart og
målbevisst i sin etikk.

Men én virkelig dikter har vært påferde i Håvamåls dikte. Hele
avsnittet v. 78—102 inneholder i belærende form en kjærlighets er-
faringer, det er en løierlig blanding av advarsel og virkelig lyrikk.
Og der fins et vers som står over alt det andre:

ingen sorg er verre
for klok mann
enn intet å kunne ønske.

— Av de mange andre eddadikter som er blitt til i dette rike
tidsrum skal vi bare omtale ett, som mere enn noe annet kan frem-
heve rikdommen i denne litteratur. Det er *Voluspå*, volvens spådom
som middelalderens litteraturhistorikere kalte dette merkeligste av alle
disse diktene. *Voluspå* er i en ganske annen grad enn Håvamål og
Rigspula rettet mot selve tilværelsens store spørsmål. Skjønt det svære

dikt på 65 vers er mishandlet av tidene, står allikevel murene tilbake av et veldig byggverk. Det er som en stor gammel klokke hvor mange slekter har risset sitt navn, men som klinger likefullt utover med røsten av hedenskapets malm.

Vi skal ikke her forsøke å gjøre rede for det vanskelige dikt, hvis indre tilegnelse krever et følelsesliv vi ikke lengre har. Det er gjennomsyrrert av hedenskap, det er vokset ut av et sinn, som er fylt av det store alvor overfor gudenes liv, ikke av noen engstelse for deres fremtid, men av frykt for menneskene. Også som dikterisk utfoldelse er det intet mindre enn et herlig dikt. Billedene er mektige, klare, dristige og jevnstore med de svære ting og begivenheter de skal skildre. Begynnelsen var intet, „jordens ophav, der Ymir bygget, hverken sand eller sjø, ikke svale bølger, ingen jord var til, ingen himmel over, bare ødets uendelige gap (*ginnunga-gap*).“ Gudenes første handling er å „nevne natt og næ, morgen og middag, undål og aften, år å telle.“ Solen slår armen om *himinjudur*, — himmelranden, — og ved undergangen disse enkle, nesten uoversettelige strofer: *sól ter sortna, sigr fold i mar, hverfa af himni heiðar stjörnur*, solen svartner, siger jord i hav, kverver fra himmelen de tindrende stjerner.

Ingen av de dikter som ellers kan beta en fra hedenskapets siste århundrer har en så mektig klang som Voluspå. Det er århundredets dikt, og dets anonymitet kan bare forsterke inntrykket av dets ophav i hele det folk som skapte det.

I det *norske* samfund blev det ikke siden i middelalderen skapt en litteratur som kan måle sig med den vi møter i Harald Hårfagres og Håkon den godes samfund. Det blev *islendingene* som skapte Sagaen og skaldediktningen efter Håkons tid. Så meget merkeligere denne korte, rike blomstring i et århundre av en hedensk diktning, som forteller om et yrende liv i et folk, sammensatt av så mange ulike slag som Norge i 10. årh. Eddadiktene har ganske visst sene efterfølgere helt frem til Olav den Helliges tid (Grógaldr og Helgakviða hundingsbane), men kraften og rikdommen hører Harald Hårfagres

tidsalder til. De siste utløpere springer frem i den fjerneste av alle de norske koloniene, på Grønland og i Harald Hardrådes dager. Da er folkediktningen forbi i Norge.

Det er noe av en *gullalders* ånd i hele Harald Hårfagres store tidsalder, i dens skikkelser og dens grunnleggende ydelser. Det er også symbolsk for dens kvalitet at det er den eneste periode av vikingetidens historie da gullet virkelig hersker i Norge. I slike praktstykker som gullsporen fra *Værne* og det herlige overdådige gullfunnet fra *Hon* på Ringerike har vi et ypperlig uttrykk for den blanding av storhet og barbari som igrunnen preger dette store tidsrum av vår eldste historie.

I noen få strofer som tradisjonen har gjemt på, har kong Harald selv talt til sin samtid. Den ene gjelder hans store kjærlighetshistorie, hvor han til slutt taler om den angst han bærer i sitt hjerte. Den andre strofen vi har er bare noen få linjer, men de gir til gjengjeld et ufor-glemmelig herlig bilde av en gammel mann, som ikke har glemt hverken krav eller plikt, og som ruver stort over sine samtidige:

Mange er mine
gamle, gråhårete kjemper
kommet mjødlystne hit.
Hvorfor så mange?

Røsten er ikke mildnet av alderens slit, han er ennå kongen, kjempen, den gamle ørn.

Et virksomt liv, lykke i mest, uhell i lite, men uglede av sønnene, slik ældedes Harald Hårfagre. Han døde i 80-års alder. Ingen norsk konge oplevde siden å bli så gammel. Han slutter den store gullalder i Norges historie.

ZUSAMMENFASSUNG

An der Stelle, die der Verfasser Einleitung nennt, wird versucht einige Linien des Abschnittes der Geschichte Norwegens, die im allgemeinen die Sammlung Norwegens genannt wird und an das militärpolitische Werk Harald Hårfagres und seiner Nachfolger knüpft, aufzuziehen. Die erste dieser Perioden läßt sich auch archäologisch nachweisen, sie beginnt mit dem Grab der Osebergkönigin, der Großmutter Harald Hårfagres, und dem Christengrab des Olav Haraldson in dem späteren Dom zu Trondheim. Dies hat im Mittelalter in norwegischer Geschichte eine Hauptrolle gespielt. Diese beiden großen Monumente, das Oseberggrab und das Grab Olav des Heiligen markieren den ersten großen Abschnitt der Entstehungsgeschichte des norwegischen Reiches.

Mit Hilfe der Skaldendichtung und teils auch der Sagen wird versucht nachzuweisen, was der damalige Sprachgebrauch über solche Bezeichnungen wie Reich, Herrschaft (*velde*) und Macht auszusagen weiß, und was die Titel der Könige über den geschichtlichen Verlauf an sich, über die Eroberung der verschiedenen Teile Norwegens zu berichten wissen.

Darauf wird auf einige der Hauptlinien hingewiesen, die wir aufziehen können wo es die gewalttätige Eroberung betrifft, die zu der Sammlung Norwegens führte. Mit modernen Anschauungen über Nation und Staat kommt man dieser Sache nicht auf den Grund. Die Eroberung Norwegens durch dieses eine Geschlecht der Ynglinge und des Königs Harald knüpft sich in erster Reihe an Seeschlachten. Das Schiff spielt daher eine Hauptrolle in diesem Teil der alten Geschichte. Dieser Zeitabschnitt schließt mit der Schlacht bei Stiklestad. Nach der Zeit Magnus' des Guten hatten die norwegischen Könige nicht mehr nötig um die Macht zu kämpfen.

Im zweiten Kapitel des „Storhauger og Kongshauger“ (Großgrabhügel und Königshügel) wird ein bedeutendes Material zum archäologischen Wiederaufbau der norwegischen Geschichte bis zu dem Tod Håkons des Guten dargelegt. Das Bildmaterial, das den Text begleitet ist ohne Erläuterungen verständlich. Der Zweck der Darstellung ist, die Bedeutung des Königshügels im alten Bezirkskönigtume (fylkeskongedømme) zu zeigen, wo er sowohl als Hochsitz wie auch als Grabhügel von fundamentaler Bedeutung gewesen ist. Seine Glanzzeit gehört in das 7.—9. Jahrhundert. Bei der Grundlegung des Landskönigtumes im 10. Jahrhundert durch Harald Hårfagre, verliert er seine große Bedeutung, indem die Königswahl das alte Allodialkönigtum ablöst, wo der Königshügel sozusagen den Freibrief bezeichnete. Håkon des Guten Grabhügel auf Seim in Nordhordland aus dem Jahre 961 ist symbolisch gesehen der letzte Grabhügel, der in Norwegen aufgeworfen wurde. Dies ist unabhängig von dem Kampf um das Christentum.

Im dritten Abschnitt „Goldnester“ zeigt der Verfasser verschiedene Seiten der Kultur des Zeitalters, vor allen Dingen und hervorragend repräsentiert von großen monumentalen Dichterwerken Rigstula, Hávamål und Voluspå.

Es ist die Absicht des Verfassers die Studien durch eine Synthese des archäologischen Materiales in Norwegen aus dem älteren Abschnitt der Vikingerzeit (800—950) fortzusetzen.

NOTER

¹ Wimmer, De danske Runemindesmærker IV, 2, København 1908, ordlisten, *kumbl* og *griotkumbl*. Ordet fins på en hel del danske runestener og er i den eldste tiden tydelig brukt mest om selve gravhaugen. (Nørre-Næråstenen). Senere brukes det også som fellesnavn på et samlet minnesmerke som kan bestå av både gravhaug og sten m. v. Ved Glavendrup på Fyn omfatter innskriftens *kumbl* både gravhaugen og den mektige skibsformede stensetning. Ved Virring nær Randers betyr innskriftens *kumbl* både runestenen og gravhaugen. — Formen *håugr*, *høgr*

fins også på diverse stener. ² Lis Jacobsen, Forbandelsesformularer. Kgl. Vitterhets Akademiens Handlingar, del 39. Stockholm 1935. ³ Om gravkikker i overgangstiden, se tre avhandlinger av Eivind S. Engelstad, Hedenskap og kristendom. Fullstendig fortegnelse i Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1935, side 32. ⁴ A. Lorange, Arsberetning fra Fortidsforeningen 1879, side 141. ⁵ Bjørn Hougen, Romerike i forhistorisk tid. Norske Bygder, bind III, 1932, side 68 f. ⁶ A. W. Brøgger, Raknehaugen—Ravenna. Til Haakon Shetelig på 40-års dagen. Trykt som mskr. Kristiania 1917. ⁷ Det store samlede verk over disse svenske minnesmerker er nu Sune Lindqvist, Uppsala högar och Ottarshögen, Kgl. Vitterhets Akademiens Arkeologiska Monografier, no. 23. Stockholm 1936. — Av de hauger som man i Sverige regner til serien er også Inglingehaugen nær Växjö i Småland. Birger Nerman har imidlertid i Fornvännen 1935, side 84, søkt å vise at det er en bronsealdershaug. ⁸ Beretningen er ikke trykt, ligger i Universitetets Oldsaksamlings topografiske arkiv. ⁹ Nicolaysen, Norske fornlevninger, side 90. — Hiorthøys Gudbrandsdalens Beskrivelse er utgitt pånytt av „Gudbrandsdølen“ Lillehammer 1907. ¹⁰ Disse haugene på Brotnu, Huseby og Fet kirke er alle omtalt av Bjørn Hougen i „Romerike“, se note 5 ovenfor. ¹¹ Sigurd Grieg, Hadelands eldste bosetningshistorie, 1925, side 159. ¹² Funnet er omtalt i „Oldtiden“, bind VI, side 250 f. — I Norske Fornlevninger side 45 heter det at i en gravhaug ved Tanum kirke blev det funnet i 1818 noen jernkjeler. ¹³ I Univ. Oldsaksamling ligger noen saker som i 1841 er funnet i en grav ved Asker kirke, men det er ikke sagt noe om at det var i noen av storhaugene. Det er snarest ikke sannsynlig. Det er vikingetids saker fra en båtgrav, se tekst Rygh 444 (Norske Oldsager). ¹⁴ Den nødvendige litteratur om emnet meddeles her. A. W. Brøgger, Borrefundet og Vestfoldkongenes graver, 1916. Samme, Vestfold. Fra småkongedømme til rikssamling. Vestfoldminne, 1925—26. Samme, Farmannshaugen og kong Bjørn, Harald Hårfagres sønn. Aarbøger for nordisk oldkyndighed 1921. De meget viktige spørsmål om *datering* av Gokstadsfunnet og Borrefundet er behandlet av en rekke forskere. Hovedarbeidene føres op her i kronologisk rekkefølge, det er nyttig å ha dem samlet i en slik oversikt. Haakon Shetelig, Dronning Aasas kunstnere, Kunst og Kultur, Bergen 1918. Samme forfatter i Osebergfundet, bind III, Oslo 1920. Dette arbeidet av Shetelig er det fundamentale for denne del av norsk arkeologi. Halvdan Koht, Um eit nytt grunnlag for tidrekninga i den elste historia vår. I boken „Innhogg og Utsyn“, Oslo 1921. Johs. Brøndsted, Nordisk og fremmed ornamentik i vikingetiden. Aarbøger 1920, side 162. Smlgn. Brøndsteds store arbeide „Early English Ornament“ 1924. Nils Åberg, Stil III och Jellingestil. Fornvännen 1921. Jan Petersen, Vikingetidens Smykker. Stavanger 1928. Det er forøvrig riktig å gjøre oppmerksom på at Jan Petersen alt på Arkeologmøtet i Kjøbenhavn 1919 uttalte en begrundet tvil om min datering av Borrefundet. Nevnes bør også Sheteligs bidrag til diskussionen på Arkeologmøtet i Helsingfors 1925 og C. A. Nordman, Karelska Järnaldersstudier i Finska Fornminnesför. tidskr. vol. 34, 1924. Videre Jan Petersen Eldre Vikingestil i Nordisk Kultur, Stockholm 1931, med en meget god gjennom-

gåelse av Borrestilens produksjon. Endelig nevnes også Peter Paulsens to arbeider, *Der Stand der Forschung über die Kultur der Wikingerzeit*, 1933 og *Studien zur Wikinger. Kultur*, Kiel 1933, Kap. III, Jellinge. Borre. Han setter Borrestilen så sent som til mitten av 10. årh. Det nyeste bidrag, Bjørn Hougen, *Studier i Gokstadsfunnet*, Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1931—32, bygget på delvis nye funn og iakttagelser gir en utmerket analyse og samlet oversikt. Mange mindre bidrag er kommet til diskussjonen om de historiske problemer som blev reist i min avhandling om Borrefunnet og Vestfoldkongenes graver i 1916. Av disse synes det som om det etterhånden er blitt enighet om hovedlinjene slik som de blev trukket op i dette arbeide. Et nytt bidrag av betydning har Oscar Albert Johnsen gitt i artiklen om „Hvor blev Ynglingekongen Eystein Halvdansson hauglagt?“ i Finnur Jónsson festskriftet 1928. — Sune Lindqvist i ovennevnte arbeide av 1936, se note 7, ses definitivt å slutte sig til min tolkning av Oseberggraven som dronning Ásas grav, men er ellers uviss om Gokstadgraven virkelig er Olav Geirstadalvs. Oscar Albert Johnsen mener derimot at det er all sannsynlighet for at Gokstad virkelig er Olavs grav. Den fullstendige anatomiske undersøkelse av Gokstadvoldingens skjelett er fremlagt av Kr. Schreiner i *Osebergfunnet*, bind V, Oslo 1927, side 110. ¹⁵ Halvdan Koht, *Um eit nytt grunnlag for tidrekninga i den elste historia vår. Innhogg og Utsyn. Kristiania 1921.* ¹⁶ Uppsala högar etc. side 319. Se note 7 her ovenfor. ¹⁷ Om *Farmannshaugen*, min avhandling i *Aarbøger for nordisk oldkyndighed* 1921. ¹⁸ Beskrevet av Klüwer 1823. Se Nicolaysen, *Norske fornlevninger*, side 164. — Konservator ved *Drammens Museum*, frk. Anneken Petersen har vært så elskverdig å få tatt de utmerkede fotografier av Husebyhaugene i september 1937, som er gjengitt i plansje XXIV. ¹⁹ A. W. Brøgger, *Rolvøyætten*. Et arkeologisk bidrag til Vikingetidens historie, *Bergens Mus. Årbok* 1920—21. ²⁰ Haakon Shetelig, *En plyndret baadgrav*. *Bergens Mus. Årbok* 1902, no. 8. ²¹ A. Lorange, *Storhaugen paa Karmøen*. *Nyt skibsfund fra vikingetiden*. *Bergens Mus. Årsberetn.* 1887, no. 4. Referat av begge undersøkelser i Haakon Shetelig, *Vestlandske graver fra jernalderen*, *Bergens Museums skrifter*. Ny rekke, bind II, no. 1. Bergen 1912. ²² Shetelig, *Vestlandske graver*, side 225 f. og samme i *Osebergfundet*, bind I, side 225. ²³ Avhandlingen om *Farmannshaugen*, side 120 f., se note 17 her ovenfor. ²⁴ Helge Gjessing, *Snorre Sturlasons arkæologiske kundskap. Oldtiden*, bind III, side 15. Stavanger 1913. ²⁵ En „båtkammergrav“ av beslektet art har Theodor Petersen beskrevet fra Hegge ved Steinkjer, *Nordtrøndelags Historielags Årbok* 1922, *Steinkjer* 1923, side 9. Gravkammeret var 5 meter langt og 2,5 meter bredt og må efter oldsakene være fra førte halvdel av 10. årh. — Sammenlign også Sheteligs funn av store kammere fra vikingetid i Søndfjord, delvis tømrede. *Vestlandske graver etc. passim.* ²⁶ *Norske Magasin*, første bind, Christiania 1860, fortalen side IX. ²⁷ Theodor Petersen, *Skeynafylke i den hedenske tid i Skogns historie*, *Steinkjer* 1926, side 16 ff. Samme forf. *Arkeologiske vandringer i trønderske bygder*, *Trondhj. Turistforen. Årbok* 1927, side 33. *Alstadhaug og den monumentale gravhaug* er også behandlet av Magnus

Olsen i hans Ættegård og Helligdom, Oslo 1926, side 265—70. ²⁸ På Austrått lå ifølge Schøning i 1775 et godt stykke syd for husene tett ved sjøen en utkastet steinrøis som blev kalt Skjeggghaug, og et lite stykke nord for denne på en bergknaus en annen og ennå meget større røis, som også blev kalt Skjeggghaug. I denne siste mener Schøning var det at Jernskjegge, som blev drept av Olav Tryggveson på Mære i 997 (O. T. Saga, kap. 68), se Nicolaysen Norske fornlevninger, side 566. Begge disse røisene har ganske utvilsomt vært bronsealders røiser, og den ene av dem har altså tydeligvis vært brukt ved denne leilighet i 997. ²⁹ I Suhm Danmarks Historie, bind II, fins en tegning av haugen (1780) gjengitt i Sheteligs arbeide om båtgravene, i bind I av Osebergfundet (1917), side 227. Detaljer i Nicolaysen Norske fornlevninger, side 671 ff. En sammenfatning er gitt av Theodor Petersen, En kongegrav fra hedendommen i det nordenfjeldske Norge, særtrykk av Trondhjems Adresseavis 3. juli 1917. ³⁰ Theodor Petersen, Arkæologiske Undersøgelser i Namdalen 1899. Vidensk. Selsk. Skrifter 1899 no. 8, side 11. Se også samme forfatters Arkeologiske vandringer, Trondhj. Turistforen. Arbok 1927, side 40. ³¹ A. Taranger, Om kongevalg i Norge i Sagatiden, Historisk tidsskrift 5. rekke, bind IX (1934), side 110. Bygget over et foredrag Taranger holdt på Historikermøtet i Göteborg 1923, utgitt ved Knut Robberstad. ³² Det henvises til Karl Lehmann, Grabhügel und Königshügel in nordischer Heidenzeit i Zeitschr. f. deutsche Philologie, bind 42, hvor et rikt materiale er samlet. Og til Axel Olrik, At sidde paa Høj i Danske Studier 1909. ³³ A. W. Brøgger i Osebergfundet, bind I, side 160. Oslo 1917. ³⁴ Mål og Minne 1919. side 120.

Bjørn Hougen

PILENE FRA STORHØ

I den sydvestligste del av Dovreplatået mellom Lesja øverst i Gudbrandsdalen i sør og Sundalen i nord er Storhø en av de høieste toppene, 1866 m til værs stikker den sin hvite hatt. Men her som alle steder i fjellet har varmen i de siste somrer gjort at breer og sneflekker stadig skrumper inn, og denne sterke snesmeltning er den direkte årsak til fremkomsten av det funn som det skal fortelles om nu.

I luftlinje ligger Storhø en snau mils vei nord for Lesjaskog, men det er bratt op og en 4—5 timers marsj. En dag i august 1937 var hotelleier Michael Thøring fra Lesja og hans tolvårige sønn i fjellet og gikk opover Storhø på den bratte nordsiden der folk sjelden ferdes. Da de var en 20 minutters vei fra toppen fikk gutten øie på den kløftede pileodd av jern som her er gjengitt som fig. 5. Den lå på bare berget like ved en bekk og omtrent 100 m fra nærmeste snebre. Litt efter fant senior et langt og forbløffende godt bevart pileskaft med tilhørende spiss av ben som lå løs ved siden av skaftet (fig. 1 og 3). Også den lå på bart fjell like ved en sten. 20 m lenger nede fant de nok en pil (fig. 2 og 6); denne var forsynt med jernodd og stod på skrå ned i jorden — et tydelig minne om et bomskudd i en fjern fortid.

Avstanden fra disse to pilene med bevarte treskaft og til breen var ca. 500 m. Om pilene har vært dekket av den nuværende nærmeste bre eller en mindre som er helt smeltet vekk er ikke godt å si, men at pilene har vært omsluttet av is eller sne er sikkert nok, ellers vilde aldri skaftene ha holdt sig. Det rareste ved dette sjeldne funn er kanskje

at pilen som stod på skrå i jorden har klart trykket uten å knekke. Denne pils stilling viser også at det må ha vært snebart der dengang den blev skutt bort.

Best bevart er pilen fig. 1. Skaftet som ifølge velvillig bestemmelse av forsøksleder dr. E. Mork er av bjerk er langt og smekker, hele 88 cm, hvortil kommer den 10,5 cm lange benspiss hvorav dog ca. 2,5 cm har ligget an mot skaftet slik at pilens total lengde ved bruk har vært 96 cm. Når buen spennes er det ikke nødvendig at mere enn odden rekker utenfor buen, og det skal ha vært en ualmindelig langarmet kar som skulde klare det i dette tilfelle. Men den svære lengden skyldes kanskje hensyn til styring. Skaftet er fint avglattet, 0,9 cm tykt på midten, smalner av til 0,6 cm mot enden og er igjen noe tykkere der hvor kløften for buestrengen er skåret inn. Vekten av skaft og odd sammenlagt er 32 gram.

Benspissen er ganske plan på den ene side og sterkt rygget på den annen, så tverrsnittet blir trekantet. Fra den ryggede side har tangen en skrå tilskjæring som har ligget an mot og vært surret fast til en tilsvarende på skaftets øvre ende (sl. fig. 3 a—b). Av surringen er ingen ting levnet, heller ikke av styrefjær.

Den andre pilen er noe kortere, med en total lengde av 68 cm, derav odden 8 cm. Denne er forsynt med en 3,3 cm lang tange som er stukket inn i skaftet og holdes på plass av en surring som ifølge konservator Johan Huus' bestemmelse sannsynligvis er laget av sener av et pattedyr. Skaftet er ubetydelig tykkere enn det andre, største og minste tykkelse henholdsvis 1 og 0,6 cm, vekten av skaft og odd sammenlagt 35 gram. Skaftet er heller ikke så jevnt og glatt som det andre, men det kan vel delvis skyldes konserveringsforhold, skjønt disse jo skulde være temmelig ens for de to stykkene. Det eiendommeligste ved pilen med jernodden er at skaftet er skjøtet sammen av to deler. Bakskaftet ender oventil i en smal kile som er stukket inn i en tilsvarende spalte i forskaftet (fig. 6 a). Av surring eller annet festemiddel er ingen spor bevart. I moderne sportsbueskytning er det, for øvrig etter gammel

tradisjon, regelen at skaftet er laget i to deler, men forskaftet er da av hårdere og tungere treslag enn bakskaftet. På Storhø-pilen er imidlertid begge stykker ifølge dr. Morks bestemmelse av bjerk, og det blir da litt uforståelig hvorfor man har laget skaftet i to deler. Kanskje er det ganske enkelt en reparasjon av en brukket pil.

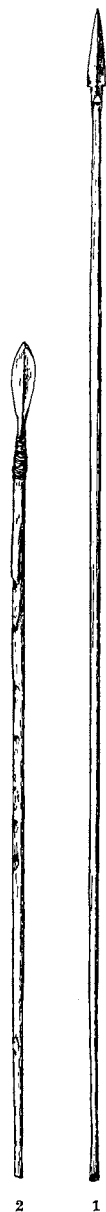
Vi har fra før av et eneste norsk funn av en jernalderspil med bevart treskaft som er funnet under helt tilsvarende forhold som dem fra Storhø. Den kom for dagen den varme sommeren 1914 i kanten av Løftingsformkollen, en bre i Opdalsfjellet inne ved Snøhetta¹. Odden er av jern og er en typisk vikingetidsform. Også her er skaftet av bjerk, laget i ett stykke, 70 cm langt og av samme form som Storhø-pilen med benspiss.

Hertil kommer så at det sommeren 1936 i Opdalsfjellene — stadig som følge av bresmeltningen — er funnet flere piler med mere eller mindre vel bevarte skaft. De fleste av disse funn, som er innsendt til Videnskabselskabets Oldsaksamling i Trondheim og hittil bare er ganske kort nevnt i museets årsberetning for 1936, er visstnok fra historisk tid.

Et rikholdig materiale av piler og buer har man i de danske mosefunn fra senromersk tid, særlig i Thorsbjerg- og Nydamfunnet. Lengden av disse pilene varierer fra 66 til 97 cm, og så vidt en kan se av den kortfattede omtale i C. Engelhardts bøker om mosefunnene er alle skaftene laget i ett stykke. Spissene er dels av ben, dels av jern.

Det kunde naturligvis tenkes at pilene fra Storhø skriver sig fra ganske forskjellige tider og rent tilfeldigvis er bortskutt på samme flekken med års eller århundres mellomrum.

Fig. 1. Pil av bjerk med benspiss. Fig. 2. Pil av bjerk med jernspiss. Begge fra Storhø, Dovrefjell.

2

1

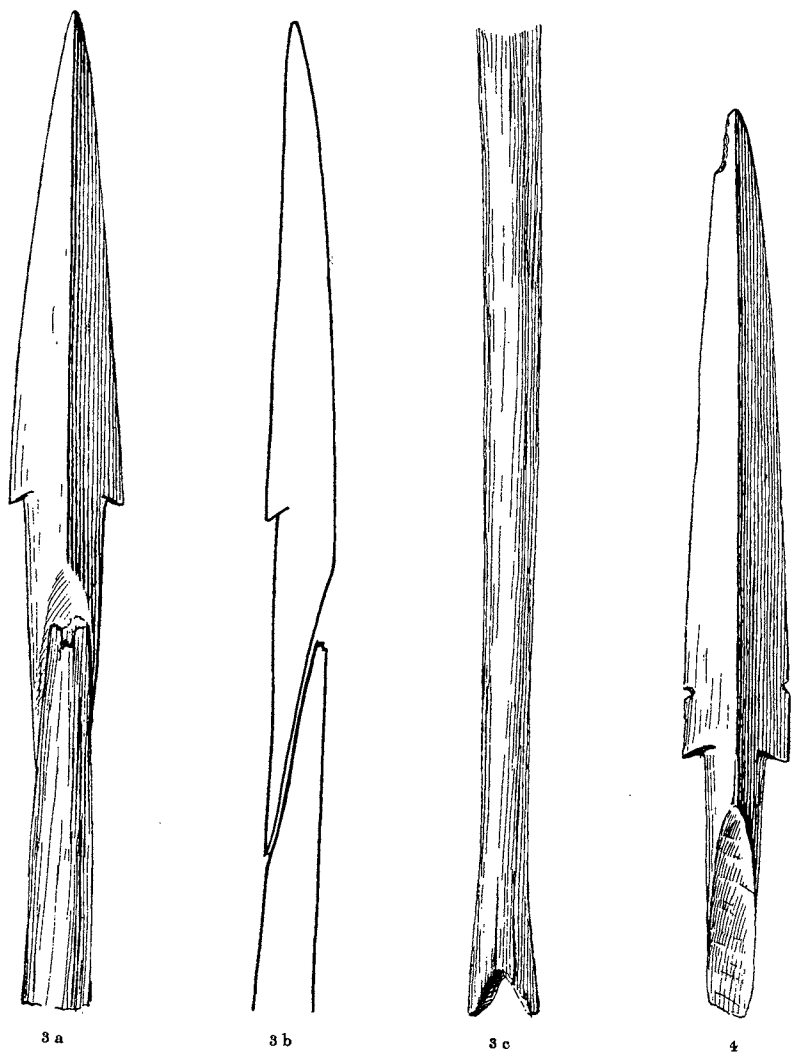

Fig. 3 a-c. Detaljer av fig. 1. Fig. 4. Pilespiss av ben fra Skjonghelleren, Sunnmøre.

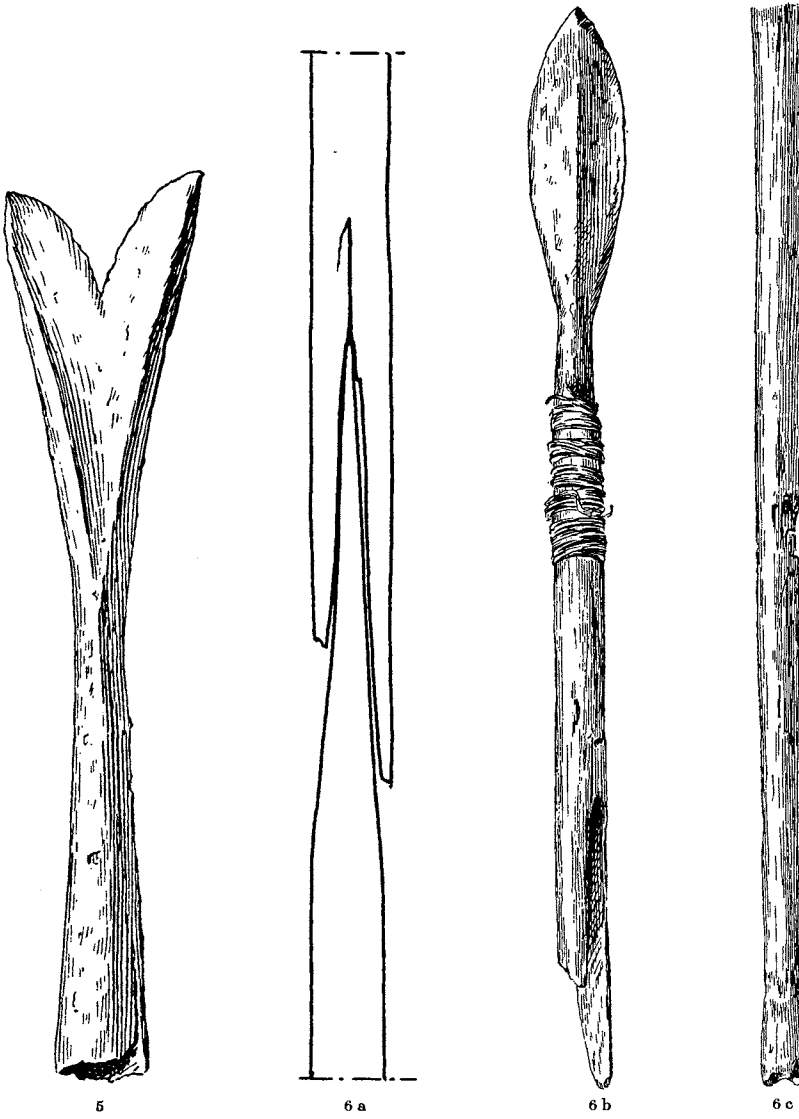

Fig. 5. Pilespiss av jern fra Storhø, Dovrefjell.
 Fig. 6 a—c. Detaljer av fig. 2.

Men sannsynlig er det ikke. Rimeligere er det å tro at det er en og samme jeger eller et jegerfølge som har vært ute her.

Vi nevner dette, for hvis pilene hadde vært funnet langt fra hverandre, vilde en snarest trodd at det også lå stor tidsavstand mellom jernpilene og benpilen. Lettest å tidfeste er odden uten skaft (fig. 5). Den kløftede form — som gjerne opfattes som fuglepil — forekommer hos oss i funn både fra merovinger- og vikingetid, men det trekk at odden til skjeftingen er utstyrt med fal og ikke med tange tyder nokså bestemt på merovingertid (7.—8. årh.). Fra samme tid skulde også helst pilen med det skjøtete skaft være, selv om det kanskje ikke bent frem kan nektes at den er fra vikingetiden. Men den forholdsvis korte, brede spiss med største bredde noe ovenfor midten tyder også her snarest på merovingertid. Helt samme form har vi blandt annet i et vel datert 8. årh.'s gravfunn fra høifjellet ved Døliseteren i Einunddalen nord for Foldal.

Pilespisser av ben som fig. 3 har hittil bare vært kjent i funn fra senromersk tid (3.—4. årh.) og folkevandringstiden (5.—6. årh.). En hel serie av forskjellige former har vi således fra Skjonghelleren på Sunnmøre, en jakt- og fangstplass fra 4. årh. Her har vi også flere benspisser av samme form som den fra Storhø², til sammenligning er en av dem gjengitt som fig. 4. De fleste har den samme skrå tilskjæring av tangen som Storhøpilen nu har gitt forklaringen på. Det nye funn viser også etter all sannsynlighet at slike piler har vært i bruk et par hundre år lengere ned i tiden enn vi har visst før.

Funnet føier på denne måte enkelte nye trekk til billedet av den eldste høifjellsjakten som vi iallfall i hovedtrekkene kjenner en del til. For bortsutte piler, men uten skaft, er det i årenes løp ikke funnet så få av³. At det først og fremst var renen som var målet for høifjellsjakten kan det vel ikke være noen større tvil om. Det kan vel også hende at de forskjellige former av pileodder tyder på en viss spesialisering etter jaktens art, men den slags vet vi uhyre lite om. Før ildvåbnenes tid var det vel også større spesialisering i fangstinnretningene enn i jaktvåbnene. Til fangst av storvilt bruktes forskjellige former for dyregraver

og til fuglefangst snarer, som det jo også har vært gjort like til ganske nylig. Men i den eldste jakten var pil og bue universalvåbenet ved siden av spydet og kniven.

På gammelnorsk hadde hver enkelt del av pilen sitt særskilte — ofte flere navn. Det gjaldt ikke bare hovedleddene som skaft (*skapt*, *qrvar-skapt*) og odd (*oddr*, *broddr* o. s. v.), men også enkeltheter som surringen (*reyrband*) og kløften for buestrengen (*strenglag*, *strengflaug*). Storhøfunnet gir jo her meget levende illustrasjoner, men det er ingen grunn til å gjenta hele terminologien som er utførlig tilrettelagt av Hjalmar Falk⁴. Men på et enkelt punkt er det fristende å gjøre en liten anmerkning. Blandt uttrykkene for pileodd forekommer en enkelt gang *hvítir broddar* og tre ganger *hvítmýlingr*⁵. Alle fire tilfelle er fra høimiddelalderens poetiske sprog (12. årh.). Falk antar at hvit her sikter til „die Farbe des glänzenden Stahls“, en forklaring som realt sett er lite overbevisende. Skulde det ikke være rimeligere at hvit betegner de lyse benoddene i motsetning til jernet, hvor adjektivet hvit slett ikke gir noen rammende karakteristikk. Det behøver ikke å bety at benspissene har vært brukt langt ned i middelalderen. Det poetiske sprog er jo ofte fullt av arkaismer, og hvis de to pilene, som jeg tror, er samtidige, er funnet omtrent fra den tid da overgangen fra urnordisk til gammelnorsk på det nærmeste var fullbyrdet.

RÉSUMÉ

Les deux flèches représentées par les fig. 1—3 et 6 et dont les hampes en bois de bouleau étaient conservées, ont été trouvées à environ 20 mètres l'une de l'autre à Storhø, montagne de la partie occidentale du plateau de Dovre s'élevant à 1860 mètres au dessus de la mer. La flèche de la fig. 1 et 3 a une pointe en os, celle de la fig. 2 et 6 en a une en fer. Des pointes en fer de cette forme ont été trouvées souvent dans des

tombeaux datant des 7ème et 8ème siècles après J.-C., tandis que des pointes de flèche en os comme celle de la fig. 3 ne nous étaient connues jusqu'ici que par des trouvailles datant du Bas-Empire et du début de l'époque des invasions des Barbares. Cependant, comme nos deux flèches ont été trouvées si près l'une de l'autre il faut croire qu'elles datent de la même époque. Elles sont un souvenir, entre beaucoup d'autres, de la chasse en montagne qui a joué un grand rôle à l'époque des invasions des Barbares et plus tard, mais il est très rare de trouver des flèches dont la hampe soit conservée. Dans le cas présent elles ont été couvertes par un névé qui à cause de la forte fonte des derniers étés s'est retiré de façon à faire réapparaître les flèches.

NOTER

¹ T. 11190. Oldsaksamlingens tilvekst 1914. Det Kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1914, nr. 6. Trondhjem 1915. ² A. W. Brøgger: Vestnorske hulefund fra ældre jernalder. Bergens Museums Aarbog 1910, nr. 16, s. 7 ff., hvor også andre funn er omtalt. ³ Bjørn Hougen: Jaktfunn fra dalbygdens folkevandringstid. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1930, s. 72 ff. ⁴ Hjalmar Falk: Altnordische Waffenkunde, s. 95 ff. ⁵ Falk: l. c. s. 96. For *hvitmýlingr* se også Sveinbjørn Egilsson: Lexicon Poeticum, s. 302, med angivelse av kildestedene.

Haakon Shetelig

ISLANDS GRAVER OG OLDSAKER FRA VIKINGETIDEN

Pl. XXVII—XXX.

Under et besøk på Island høsten 1936 fikk jeg adgang til å gjennomgå oldsakene i Islands Nationalmuseum i Reykjavik sammen med Islands riksantikvar, Matthias Thordarson. Jeg er dypt takknemlig for den kyndige veiledning jeg da nød godt av ved studiet av oldsakene, og likeledes for herr Thordarsons samtykke til at nærværende notiser blir offentliggjort. Den varmeste takk også for fotografier til illustrasjonene, som elskverdig er stillet til rådighet fra Nationalmuseet.

Oldsakene fra hedensk tid på Island har i flere henseender sin helt særegne interesse for en norsk arkeolog. Det var norrønt folk som tok land på Island, og vi er her underrettet om hele bosetningens forløp på en måte som ikke har sin like noe annet sted. For en stor del har landnåmsmennene flyttet ut dit rett fra Norge, men i nær like stor utstrekning var det folk fra norrøne nybygder i Skottland og Irland, eller folk som hadde stått i forbindelse med britiske vikingebygder. Alt ved det første landnåmet av alle, hadde Ingolvs fosterbror Hjørleiv et sverd fra Irland og irske treller. Til Island førte landnåmsmennene med sig sine gamle norske tradisjoner i kultur som i samfund og rettsorden, og likeledes de nye innslag av vikingetidens nære forbindelser med de Britiske Øer. På den andre siden er det påtagelig fra historiske kilder at islendingene meget snart fikk sitt bestemte nasjonale særpreg, i levevis og næring tilpasset efter de eiendommelige naturforhold på Island, og ikke mindre ved den selvstendige politiske utvikling av den islandske fristat. Fra først av et utflyttet lite Norge kom islendingene under nye

og tilsynelatende så fattige kår til å utfolde en livskraft som har gjort dem til et av Europas merkeligste folk i eldre middelalder. Jeg behøver ikke å minne om Islands blomstring i litteratur og åndsliv. Jeg nevner disse trekk for å peke på den sjeldne interesse som knytter sig til de materielle kulturminner på Island, og ikke minst til kulturminner fra den første tiden da Islands folk blev til, i hundreåret fra landnåmet til kristendommen blev lovtatt.

De historiske data gir da også usedvanlig faste tidsgrenser for hedenske gravfunn på Island. Etter Are Frode foregikk landnåmet på de seksti årene fra 870—930. På flere måter kan det vises at tidsregningen her i det vesentlige er sikker, at de tidlige landnåmene går tilbake til 870-årene, dog med tyngden av utvandringen fra omkring 900, og at 930 (året for den første lögsögumaðr) blir det naturlige årstall for slutten på landnåmstiden. Islendingene fulgte da fremdeles den gamle religion og hedensk gravskikk inntil kristendommen blev lovtatt på Altinget år 1000. Hedenske gravfunn på Island kan altså bare rent som undtagelser være eldre enn fra tiden omkring 900, og ikke i noe tilfelle være nevneverdig yngre enn 1000. Norske arkeologer var tidlig opmerksom på at dette forhold kunde gi bidrag til ordningen av tidsfølgene i norske funn fra vikingetiden, og det har fremdeles sin betydning i den henseende, selv om vi nu på andre veier har nådd frem til en mer findelt kronologi for typene fra vikingetiden i Norge. Men funnene på Island har like fullt sin ganske særlige interesse også fra almindelig nordisk synspunkt. Det er overmåte sjelden vi har leilighet til å studere en bestemt klasse av funn med så sikre tidsgrenser og innen et likeså fast avsluttet landområde. Oldsakene selv og likeledes deres kombinasjoner i funnene kan her gi meget viktige opplysninger. Etter bare et kortvarig opphold i Reykjavik er det selvsagt at jeg ikke kan gi noe i retning av en fullstendig fremstilling av vikingetidens arkeologi på Island, men som norsk arkeolog, og som særlig fortrolig med vestnorske vikingesaker, kunde jeg meddele enkelte nye iakttagelser til belysning av kulturhistorien på Island i den første tiden efter landnåmet,

på grunnlag av mine inntrykk og optegnelser fra Islands Nationalmuseum.¹

Åpenbart finnes på Island et ganske anselig tall av graver fra hedensk tid, langt større enn en skulde tro ved et overblikk over den samling av oldsaker som nu foreligger tilgjengelig i museet i Reykjavik. Det skal her erindres at systematiske utgravninger bare er utført leilighetsvis og i meget beskjeden utstrekning, likeledes at jordbruket på Island ikke omfatter rydning og pløining av aker, som i Norge er en så vesentlig kilde til å bringe for dagen funn fra forhistoriske graver. På Island er det mest ved grunngraving for nybygning at det kan treffes funn tilfeldig under gårdsarbeidet. For øvrig blir gravene som regel opdaget ved et naturfenomen som er eiendommelig for Island, idet gresstorven rives op i storm, og undergrunnen senere gradvis blottes ved sandflukt i vinden; skjelettresten og oldsaker kommer da på naturlig måte til syne i overflaten. Med adgang til systematiske undersøkelser har jeg forstått, at en sikkert kunde regne med et betydelig øket tall av kjente islandske gravfunn fra vikingetiden, og enda mer supplere oversikten over eksisterende hedenske gravminner og begravelser. Det siste er jo ikke det minst viktige for en antikvarisk undersøkelse av landet, da det utvilsomt er meget langt fra at alle begravelser har inneholdt oldsaker som gravgods. Gravskikken fra Island har i det hele hatt enkle former, og graver med egentlig rikt gravgods har vært sjeldne efter norsk målestokk.

Som på Vestlandet i Norge var det skikk på Island at gravene blev lagt på gården, innen ættens enemerker, ikke på omfattende felles gravplasser for en større menighet. I de ikke mange tilfelle hvor det foreligger mer presise opplysninger, møter vi stadig begrensede grupper av graver, hver gruppe knyttet til en gammel gård. Typisk er åpenbart Dalvikfunnet med sine 13 gravrøiser på gården Brimnes i Svarfadardal på Nordlandet, den eneste gravplass på Island som er fullstendig og systematisk undersøkt. Men helt tilsvarende er eksempelvis gravene på Skerdingsstad, ved Reykholar, ved Berufjord i Bardastrand syssel, på Miklaholt i Arnes syssel o. s. v.

I ytre form er gravene alltid uanselige, dekket av mindre røiser sammenlagt av sten og dekket med gresstorv, dysser som de kalles på Island, ofte innskrenket til lave stenlegninger som neppe hever sig over marken; eller gravene kan være ganske enkelt skåret ned i jorden under flat mark. Samme former i alle avskygninger er også kjent i Norge, og det eiendommelige for Island er at vi der savner de mer anselige monumenter, større gravhauger som vi har i alle strøk av Norge fra vikingetiden, til dels av imponerende dimensjoner. Enhver ærgjerrighet i den henseende har vært fremmed for islendingene, og det jevne, beskjedne mål i anlegget av gravene kan en si er også et karakteristisk drag i dette nye samfundet under det første avsnitt av fristatens tid.

Like ensartet var selve gravlegningen. Det er alltid begravelse uten likbrenning, som det også var tilfelle, med ganske få unntagelser, i norrøne vikingebygder på de Britiske Øer.² Her viser da Island igjen en vesentlig forskjell fra skikk og bruk i Norge, hvor likbrenningen hadde vidt utbredt tilslutning så lenge som hedensk gravskikk i det hele var i hevd. Dette særdraget ved gravskikken på Island har alltid vært understreket av forskere som arbeidet med Islands arkeologi, og de har gjerne søkt årsaken i det knappe tilfang av brensel på Island. Slutningen er ikke helt overbevisende. Landet hadde jo dengang adskillig rikere trevekst enn i nyere tid. Vi ser eksempelvis at jernvinna blev drevet i stor målestokk, en drift som sluker en mengde ved.³ Det er da ikke trolig at hensynet til å spare vedskogen skulde fått islendingene til å avstå fra likbrenningen, hvis denne skikken hadde vært et anerkjent moralsk krav som en skyldte å opfylle for de avdøde. Snarere må gravskikken på Island sees på bakgrunn av forholdene i vikingebygdene i Skotland og Irland, hvor som nevnt også gravlegning uten brann var praktisk talt enerådende. Island følger altså her en skikk som alt lenge før var innarbeidet i nybygdene vesterpå og der mest sannsynlig under kristen innflytelse og naturlig nok bragt med av vestrøne landnåmsmenn.

Selve graven, enten den er skåret ned i jorden eller dekket av en dysse, er av enkleste form, ofte omsatt med en ramme av sten, men

uten egentlig gravkammer. Det kan heller ikke påvises noen fast regel i gravens orientering. Gjerne ligger liket utstrakt i graven; men på Island skal også være sikre eksempler på begravelse i sittende stilling. Båtgraver er undtagelser, med fire kjente eksempler, i funnene Valtjofstad, Hafurbjarnarstad, Laugarbrekka, Dalvik. Sistnevnte er det eneste som er kyndig utgravet. Det viste en båt av ek, henved 7 m lang, stillet i en tilsvarende gravet fordypning i marken under en dysse og orientert i retning SV—NO. Hele anlegget stemmer fullkommen med god norsk skikk som også er vel kjent i britiske vikingebygder⁴. Det samme gjelder en skikk, også meget utbredt på Island, at hest og hund blev ofret for å følge den døde i graven. Det forekommer likelig ved begravelse av menn og kvinner. Enkelte ganger er det sikkert påvist at hesten var lagt i en grav for sig tett ved menneskegraven. Ofte er hodet hugget av hesten før gravlegningen, aldeles som det var tilfelle i Osebergskibet, og til dels er da bare hodet av hesten, eller av hunden, tatt med ved begravelsen. Det samme skal også være iaktatt i Norge⁵. Også på Island finnes hesten i graven utstyrt med munnbit, sadel og bukgyrd. Det er ridehesten, den uundværlige, som skulde følge herren hinsides. Båt, hest og hund i gravene, det er drag av ekte hedensk tankegang som fulgte utvandringen fra Norge til alle vikingetidens nybygder.

Samme hedenske tro bestemmer også sammensetningen av gravgodset, skjønt på Island i adskillig mer begrenset utvalg enn vi er vant til fra gravene i Norge. Som typisk bør nevnes Dalvik-funnet, utgravet av Daniel Bruun, hvor vi har en komplett og sikker fortegnelse over innholdet i hver grav. Av 13 graver var 5 helt uten gravgods, bare med hest eller hund. To graver hadde et spyd hver, de eneste våben på hele gravplassen. I to graver var det glassperler, bare i en av gravene en enkelt oval, skålformet spenne, i tre graver vektlodder, i en spillebrikker, ellers gjerne kniv og remspenne til hestetøiet. I båtgraven som er nevnt ovenfor var bare hest, hund og en remspenne. Dette er gravplassen for den gamle gården Upsir, hvor efter tradisjonen

Karl Raude blev begravet i skib henved året 970. Parallelt kan nevnes gravplassen på Hafrbjarnarstad med 7 dysser hvorav tre uten gravgods, to bare med et spyd hver, og endelig en ganske rikt utstyrt båtgrav med hest, sverd, spyd, øks, benkam, kniv og bryne og her særlig sverdet et sjeldent praktstykke. En særlig rik kvinnegrav er Miklaholt-funnet med fire bronsesmykker — to ovale spenner, en trefliket og en liten rund — perlebånd, bisselmunnbit og jernstykker. Også i andre graver kan en møte det normale sett av tre bronsespenner, med eller uten perlebånd, men sjelden mer. Det er undtagelser når en kvinnegrav på Kornsa har vevskje, saks og skålvekt, eller når funnet fra Alöfarey foruten smykker (deriblandt en armring av jet) omfatter kniv, saks, stekespid og rester av et skrin.

Kvinnesmykkene er av rent norske former, og det fullstendige tilbehør til drakten — et par ovale spenner og en eller to til av andre former — betegner en bestemt draktskikk, så å si en nasjonal norsk kvinnedrakt i vikingetiden som også følger den norrøne bosetningen overalt i Vest-Europa. Det er bare påfallende at vi på Island oftere enn ellers mangler det fullstendige utstyr, at vi her f. eks. har helt sikre eksempler på begravelser med bare en oval spenne som eneste smykke. Noe lignende gjelder mannens våben. Et spyd alene er jevnlig det eneste våben mannen har fått med i graven, mens sverd er sjeldheter, skjold likeså sjeldne, og graver uten noe våben åpenbart ganske vanlige. Det er motsatt norsk gravskikk, hvor fullt utstyr av foreskrevne folkevåben er regelen, og meget ofte mer. Forholdet kan ikke gi sikker grunn til å slutte at kårene på Island i virkeligheten var likeså fattige som gravene gir inntrykk av. En forenkling av gravofferet kan også ha andre årsaker, som ved et brudd i gammel bygdeskikk ved utflytning til nytt land, noe lignende som at likbrenningen blev opgitt. Men noen realitet må det vel ligge i en så slående motsetning til den overflødig rike gravskikken i Norge på samme tid.

Typenes alder stemmer fullkommen med de kjente historiske data. En gang møter vi den ovale spennen av Borrestiltypen (Jan Petersen,

Vikingetidens smykker s. 49) fra tiden omkring 900 eller begynnelsen av 10. årh. En gang Jellingestiltypen (Jan Petersen fig. 57), mens samtlige ovale spenner for øvrig hører til typeserien Rygh 652 og 654, som også i Norge er den aller vanligste i 10. årh.

Er kulturbilledet i hovedsaken, som i smykker og draktskikk, så nær beslektet med Norge, har det på Island også sine bestemte særdrag som kommer frem både ved selvstendige forbindelser med andre fremmede områder og ved enkelte nye islandske særformer som dukker op alt i det første hundreåret etter landnåmet. Ser vi på oldsaker av fremmed import funnet på Island er det fra norsk synspunkt mest påfallende at vi praktisk talt mangler ting som har kommet fra Irland. De finnes jo ganske rikelig i Norge. På Island kan det vel naturlig forklares at vi savner de karakteristiske irske smykkene av forgylt bronse, da de også i Norge vesentlig var gått av bruk fra begynnelsen av 10. årh. Vi kan til denne gruppen på Island bare regne et eneste stykke, en nål av bronse med dekorert hode gjennomboret med hull for en bevegelig ring, ved ornamentet utvilsomt karakterisert som irsk arbeide, pl. XXVII, fig. 1. Men ganske merkelig er det at Island ikke kan opvise et eneste funn av irske bronsekjeler eller drikkehorn som i Norge forekommer ganske jevnlig også i 10. årh. Så vidt det kan sees har denne importen ikke berørt Island. Det eneste som kanskje bør nevnes i den forbindelse er en skålvekt av bronse i gravfunnet fra Kornså⁶.

Andre trekk vidner allikevel om forbindelse med vestrøne vikingebygder. Særlig fremtredende er ringnåler til drakten, vel snarest en skotsk-keltisk form, og vanlige i vikingegraver på skotsk område, derimot ganske sjeldne i Norge. Museet i Reykjavik har en serie av syv eksemplarer, til dels med vakker dekorasjon på knopp og ring og mot spissen av nålen, pl. XXVII, fig. 2. Forekomsten vekker tanken snarest på forbindelser med Hebriderne og Vest-Skottland. I samme retning taler en arming av jet, pl. XXVII, fig. 3, da smykker av dette stoffet (av nord-britisk opprinnelse) særlig ofte er truffet i norske vikingegraver i Skottland, en del for resten også på Vestlandet i Norge.

Mere tilfeldig er kanskje en enestående og merkelig liten ting som en skulde tro peker mot det karolingiske Frankrike. Det er en stor perle av agat, avlang, av firkantet tverrsnitt, og ved slipning modellert med sterkt fremspringende rosetter på alle sider, pl. XXVII, fig. 4. Den hører som hovedstykket til et rikt sett av henved 40 perler av glass, mosaikk, krystall og rav i graven på Kornsa. Jeg har aldri sett noe egentlig lignende, men skulde snarest tro at perlen fra først av har vært et ledd i en rosenkrans og sannsynligvis av karolingisk utspring. Perlene ellers, som finnes ganske rikelig i gravene på Island, er av vanlige kurante sorter som blev omsatt over hele Norden.

Andre trekk antyder forbindelser i en helt annen retning. Det er først seks doppskoer av bronse til sverdskjeder, et tall som er aldeles uforholdsmessig overfor de ganske få vikingesverdene som kjennes på Island⁷, og i den mest slående motsetning til Norge hvor det kjennes fem doppskoer⁸ mot mer enn halvannet tusen sverd⁹. Med dette smykket av sverdskjedene har altså islendingene fulgt en moteretning som var praktisk talt ukjent i Norge og må skyldes impulser fra annet hold.

Doppskoene til sverdskjeder på Island representerer fire forskjellige typer av dekorasjonen.

Pl. XXVII, fig. 5 viser i gjennombrutt arbeide en fugl sett ovenfra med utslåtte vinger, identisk med Rygh 516, og er den eneste av sin art på Island.

Pl. XXVIII, fig. 1 er dekorert med en båndformet dyrefigur hvor kroppen sees fra siden (begge føttene mot kanten til høire) mens hodet rett ovenfra danner spissen på doppskoen opad. Sammenslynget med dyrefiguren er en orm med hodet vendt opover til venstre innover brystpartiet på dyret¹⁰. Denne doppskoen sitter fremdeles på det praktfulle sverdet fra Hafurbjarnarstad. Museet eier dessuten en annen helt tilsvarende denne, men mindre vel bevart, som her ikke avbildes¹⁰. Den tredje i gruppen, pl. XXVIII, fig. 2, har samme motiv i en litt endret variasjon av tegningen og meget forenklet utførelse, men dog umiskjennelig avledet av komposisjonen fra pl. XXVIII, fig. 1.

Disse to formene bærer helt igjennem Jellingestilens preg, mens den tredje, pl. XXVIII, fig. 3, må innordnes under Borrestilen med efterklang i yngre Osebergstil. Midtpunktet i ornamentet er et dyrehode en face, mens den tilhørende dyrekropp er utfoldet som et symmetrisk ornament til begge sider. I sin form kommer dette stykket meget nær visse gotlandske arbeider, men det kjennes neppe noe helt tilsvarende.

Endelig har vi doppskoen, pl. XXIX, fig. 1, dekorert med en stående menneskefigur en face, like barnlig i tegning som i utførelse og ganske sikkert en original islandsk komposisjon, vel mulig i tilslutning til den næst foregående, pl. XXVIII, fig. 3.

Tilsvarende doppskor fra vikingetiden forekommer ellers overveiende i de svensk-baltiske områder. En hel serie foreligger fra Gotland, en hver fra Skåne, Södermanland og Västergötland, to i Birka, hvor det også er truffet en støpeform til en slik doppsko. Like jevnlig finnes de i de svenske koloniene østover, ved Østersjøen og i Russland. Som Arne påviser har svenskene optatt dette smykket av sverdskjeden efter forbillede fra Bysanz eller Orienten, efter foreliggende data snarest under orientalsk innflydelse¹¹. Jeg kjenner ingen fra Danmark, derimot en fra byfunnene i York.

Ikke noe sted utenfor de svenske enemerker ved Østersjøen og i Russland er disse doppskoene et så markert trekk i kulturbilledet som de er det på Island. Det kan ikke tolkes anderledes enn at landet alt i dette første avsnitt av sin historie har funnet vei til selvstendige kulturforbindelser Norge forbi; at islendingene så tidlig ikke utelukkende var et utflyttet Norge, men hadde trådt inn på sin egen bane som et folk for sig. Doppskor til sverdskjeder kan synes et underordnet moment, men vi har her lov til å sette dem så sterkt frem under hensyn til det ringe tall av oldsaker som i det hele er bevart på Island fra vikingetiden, og så meget mere som det her ikke bare dreier sig om ferdige importstykker, men også om enkelte originale islandske bronser fremkalt ved former som er fremmede for Norge. Jeg skulde tro at dette sikkert er tilfelle med doppskoen pl. XXIX, fig. 1, sannsynligvis også med pl. XXVIII,

fig. 2. En selvstendig nydannelse i kunsthåndverket på Island antydes dessuten ved et par andre former som må ha sin kilde fra samme kant som doppskoene. Vi har to små runde spenner med tilheftede hengende kjeder og bronseblikk, (Jan Petersen, fig. 126), et utstyr i slike smykker som aldri er truffet i Norge fra vikingetiden, men er særlig karakteristisk for baltisk smak i draktutstyret. Formene er allikevel ikke identiske. På begge de islandske smykkene er selve spennen dekorert med geometriske motiver avledet fra Borrestilen, og den ene har et presset blikk med dyreornament i samme stilart. Her er baltisk smak og norsk ornamentikk forenet på en måte som er ukjent overalt ellers og må betegne et gryende kunstarbeide særeget for Island.

Forholdet bekreftes ved et par meget eiendommelige stykker, nemlig store bronseringer til seletøi. Som det sees av pl. XXIX, fig. 2, er ringen tredelt ved et gjennombrutt ornament som er sammensatt av tre dyrefigurer, hver med hodet ut mot kanten av ringen. I tegning og modellering har ornamentet Borrestilens karakter, men utførelsen er temmelig sløv og tyder på en sen gjentakelse av eldre modell. Slike ringer, remfordelere som de kalles på svensk, er som type velkjent i svensk Vendelkultur og fremdeles i vikingetiden omkring Østersjøen, men noen form helt identisk med den islandske kan ikke fremlegges¹². Av beslektede ting kjennes i Norge bare to stykker, begge fra Auran i Nedre Stjørdalen, begge tredelte ringer av bronse, men i det enkelte ganske forskjellige fra de islandske¹³. På Island kjennes to stykker, men det betyr jo noe ganske annet enn i Norge i forhold til det meget ringe tall av oldsaker fra vikingetiden som i det hele kjennes der i landet. Jeg vil opfatte de islandske remdelerne også som et trekk av svensk-baltisk innflydelse¹⁴, og samtidig som bevis for at det har dannet sig islandske særformer snart efter landnåmet.

Det svenske innslaget på Island kan lett forklares ved seilas til Østersjøen, det er bare naturlig at smaksretningen på Island kunde gå andre veier enn i Norge. Det har også megen interesse at vi møter selvstendig islandsk håndverk så tidlig og nettop i bronse, et

fag hvor folkekunsten på Island har ydet så fremragende ting i senere tider.

Av sølvfunn fra vikingetiden er ikke stort å nevne. Der er et par angelsaksiske sølvmynter funnet enkeltvis, en enkelt flat håndleddsring dekorert med stemplede trekanter (omtrent som på Rygh 711, men ringen lukket med en knute som på Rygh 714), og endelig en liten samlet skatt av hacksilber. Sistnevnte består av de vanlige stumper av barrer og ringer og dertil et avbrukket stykke av en stor ringspenne av vest-britisk vikingetype, som særlig hører hjemme omkring den Irske Sjø¹⁵. Den er, likesom flere beslektede former, av norrønt arbeide på britisk grunn. Som det sees pl. XXX, omfatter stykket en del av den ene endeplaten og den tilstøtende del av ringen. På baksiden er sekundært påført, dog før spennen var forskåret som nu, et ornament lett risset med knivspiss, pl. XXX, fig. 2. Det er en nydelig dyrefigur i Jellingestil, tegnet med fullendt virtuositet; men det er jo langt fra sikkert at dette er gjort på Island. Sølvet flyter lett fra land til land, spennen selv stammer fra britiske vikingebygder, og Jellingedyret kan nærmest sammenlignes med tilsvarende på store ringspennene fra Skaill på Orknøiene¹⁶. Funnet er gjort i en hustuft på ødegården Sandmål, i Syd Tingeyjarsyssel, og føier da igjen et vestnorrønt trekk til de andre som før er anført fra gravfunnene¹⁷.

Et særdrag vi ikke kan gå forbi under dette korte overblikket over vikingetidens kulturminner på Island er endelig to små plastiske menneskebilleder, som ikke har noe tilsvarende i Norge og sine eneste slektninger i enkelte svenske bronsestatuetter. Den ene av de islandske, oppfattet som et bilde av guden Tor, var tidligere i Kjøbenhavn, men er nu avgitt til museet i Reykjavik¹⁸. Det fremstiller en mann sittende i en stol og med hendene fra hver side gripende om sitt tvedelte skjegg som nedenfor igjen forenes og utvides til et bredt kors hvilende på hans knær. Tidsbestemmelsen omkring år 1000 er gitt da mannens bart er utformet som en bladform typisk for senere Jellingestil og Ringerikstilen. Den andre figuren er skåret av ben og hører til det rike gravfunnet

fra Baldursheim i Myvatnssveit, pl. XXIX, fig. 3. Det fremstiller også en mann, her sittende direkte på et skiveformet fotstykke og for øvrig i samme stilling som den første, med hendene gripende om sitt tvedelte skjegg. Han har vært forklart som kongen til et brettspill da funnet også omfatter 24 spillebrikker og en terning. En så enkel tolkning overbeviser ikke under sammenligning med den førstnevnte bronsefiguren. Så eien-dommelige og overmåte sjeldne ting må ha sin selvstendige mening. Tanken ledes usøkt mot litterære opplysninger vi har om små gude-billeder en kunde bære i en pung og alltid ha hos sig. Islendingen Hallfred Vandrådaskald hadde et slikt lite bilde som han hemmelig blotet. Landnåmsmannen Ingemund hadde et lite Frøisbilde av sølv. Einar Skålaglam fikk i gave av Håkon Jarl to små menneske-billeder, et av gull og et av sølv. Hit må vi sikkert regne de to islandske statuettene, som da også på et viktig punkt bekrefter saga-tradisjonen.

For øvrig har jeg i disse notisene ikke rørt ved forholdet mellom oldfunnene og litteraturen. Island er jo i den særstilling at vi gjennom hele 10. årh. kjenner navnene på menn og ætter fra hver gård i landet, og det er selvsagt lokkende å sette gravene i forbindelse med disse navngitte historiske personer. Men det er overflødig for en fremmed å røre ved en side av oppgaven som Islands antikvarer har bearbeidet med den fulle kyndighet og med resultater som det sier sig selv må vurderes overordentlig høit også fra arkeologisk side. Når som her minnesmerker og funn kan knyttes historisk til folk vi kjenner av navn, av virke og vilkår, er det som vekkes for oss til nytt liv også de materielle kulturminner fra vikingetiden på Island.

SUMMARY

During the period round about 900 Iceland was colonised by people from Norway, and from the Norwegian Viking districts, and in the year 1000 Christianity was established by law by the Altinget. Burials, therefore, according to heathen custom in Iceland can certainly be dated to the 10th century. As a rule the graves are covered by modest stone cairns or stones, but they are also to be found without any visible mark above the earth. The grave itself is sunk in the earth and is often surrounded by a stone frame. In some cases the dead person was buried in a boat. Similar grave designs are well-known also in Norway, but peculiar to Iceland is the fact that in that country we find nothing indicative of cremation, which was so common in Norway. In this Iceland conformed to the custom of the Viking settlements in the British Isles. Another marked deviation is the great paucity of grave goods in contrast to Norway. Ornaments, weapons etc., are otherwise on the whole of the same shape as those found in Norway. The connection with the British Isles can be traced through a number of penannular-brooches of the Scottish-Celtic type, a jet armlet, a piece of a large silver ring buckle of Norwegian-British shape. More remarkable is a very strong admixture of forms which belong to the Swedish culture along the Baltic. This applies to bronze ferrules for sword sheathes, an article which is practically unknown in Norway but which is found in Iceland to a surprising extent in proportion to the number of swords. The majority of the ferrules have undoubtedly been imported from Swedish-Baltic areas, but some can be determined as being original Icelandic work. The same applies to tripartite bronze rings for harness (Riemenverteiler), also a Swedish form, but in this case remodelled in a manner peculiar to Iceland. Similarly also certain round ornaments

with attached chains and bronze foil of undoubted Baltic character but, in view of the details, of equally undoubted Icelandic work. In these bronzes we have a proof that at a very early date Iceland came into connection with Swedish-Baltic culture and passed Norway by. At the same time they show the beginning of an Icelandic craftsmanship in independent forms. Finally, there are some small plastic human figures of bronze and bone which have their closest counterparts in Swedish finds.

NOTER

¹ Det foreligger ikke noen samlet arkeologisk behandling av vikingefunnene på Island. Ingvald Undset, *Norske Oldsager i fremmede museer*, s. 53 f. har registrert islandske oldsaker i Nationalmuseet, København (1878). Grunnleggende er Kr. Kålunds fullstendige fortegnelse av graver og gravfunn, *Islands Fortidslævninger*, Aarb. f. n. Oldk. 1882. Dertil kommer særlig Daniel Bruuns undersøkelser 1898, *Geografisk Tidsskrift* XV, København 1900, fortsatt *Geogr. Tidsskr.* XVII, Kbhvn. 1904, og endelig i Dalvik Fundet, Aarb. f. n. Oldk. 1910. — Kålund opplyser at 30–40 hedenske gravfunn var kjent på Island 1882. Tallet vil nu knapt være over 100. ² Shetelig: *Vikingeminner i Vest-Europa*, Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Serie A, XVI, 1933, s. 95. ³ Niels Nielsen: *Jærnudvindingen paa Island i fordums Tider*, Aarb. f. nord. Oldk. 1926. ⁴ Se eksempelvis Johs. Bøe: *En båtgrav fra Sogn*. Små meddelelser fra Bergensdistriktet, II, Berg. Mus. Årb. 1930, historisk-antikvarisk rekke no. 5. Her også båtgrav under en røis. „I bunnen under røisen var det gravet en båtformet grop omtrent 5,5 m lang, i retning NØ—SV.“ ⁵ *Osebergfundet I*, s. 64 og 215. — O. Rygh: *Om den yngre Jernalder i Norge*. Aarb. f. nord. Oldk. 1877 s. 169. ⁶ Se Shetelig: *Vikingeminner i Vest-Europa*, s. 170. ⁷ Under besøket i museet i Reykjavik har jeg dessverre ikke notert komplett tallet av vikingesverd. ⁸ Dr. Jan Petersen har velvillig gitt mig en liste av norske doppskor fra vikingetiden efter sine fullstendige optegnelser. Grønneberg, Tjølling, Vestfold. C. 16 492, Ab. 1891, s. 109, nr. 119 k. Mæle, Haus, Hordaland. B. 6983, Oldtiden IX, Berg. Mus. Tilvekst nr. 16. Storset, Børse, Sør Trøndelag. T. 12 773, Trond. Mus. Tilvekst 1923, fig. 19. Rørvik, Nærøy, Nord-Trøndelag. T. 1503, Rygh 516. Kolnes, Beitstaden, Nord-Trøndelag. T. 2094, Ab. 1878, s. 290, nr. 60. Jeg våger ikke å regne med den fra Ballerud, Østre Bærum, Akershus, da typen ikke er opgitt, se Undset: *Norske Oldsager i Fremmede Museer*, s. 31 og 40. ⁹ Jan Petersens optelling 1917 gir tilsammen 1572 sverd, og ikke få har kommet til i de tyve årene siden. ¹⁰ *Islands Nationalmuseum* 3048. ¹¹ T. J. Arne: *Einige Schwert-Ortbänder aus der Wikingerzeit*, *Opuscula archaeologica*

Oscari Montelio dicata, s. 375, og samme forf. *La Suède et l'Orient*, Archives d'Études Orientales, vol. 8, 1914, s. 229 og passim. — Birger Nerman: Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngerer Eisenzeit, Vitterhets Akademiens Handlingar del 40:1, 1929, s. 95 ff. ¹² Som det blev bekreftet av professor Birger Nerman og dr. Holger Arbman under mitt siste ophold i Stockholm. ¹³ Velvillig meddelt av dr. Jan Petersen. Det er T. 958 og 1981, Ab. 1872, s. 56, nr. 25 og Ab. 1878, s. 278, nr. 11. Det bør merkes her at Stjørdalen ligger i linjen for den nordlige forbindelsesveien over Sverige til Østersjøen. ¹⁴ Her bør også være nevnt et hengesmykke av sølv, Islands Nationalmuseum 2033, dobbelt korsformet, idet tre av korsarmene også danner et kors hver, filigranmønster ettergjort i presset arbeide. Formen kjennes fra Skåne, Pommern, Jylland, men ikke i Norge, se Müller Ordnung 659. Sigurd Grieg: Vikingetidens Skattefund, Universitetets Oldsaksamlings Skrifter II, s. 177. Når den finnes på Island er dette mulig også et trekk av forbindelser til Østersjøen. Det samme tør kanskje også gjelde stighbøiler av serien Worsaae, Nordiske Oldsager (1859) 480—481. Det er tre stykker i Islands Nationalmuseum, men de er jo noe yngre enn den hedenske tiden på Island. Cf. Holger Arbman: Vikingatidsgravor vid Ulunda Vad. Upplands Fornminnsför. Tidskr. XLV, 1936. ¹⁵ Reginald A. Smith: Irish Brooches of Five Centuries, Archaeologia vol. LXV, pl. XXVIII. Figuren nede til venstre på Smith's planche kommer meget nær vårt eksemplar i Reykjavik. ¹⁶ Joseph Anderson, Scotland in Pagan Times, The Iron Age, s. 79, 95—97. ¹⁷ I tilslutning til sølvfunnene får jeg lov å nevne også en brosje av sølv i gjennombrutt mønster som fremstiller en dyrefigur omslynget av to ormer, selv om dennes alder er noe senere enn vikingetiden, mot slutten av følgende hundreår. Pl. XXIX, fig. 4 viser at ornamentet er typisk for Urnesstilen. Samme form er for øvrig vel kjent i Skandinavia, men dette islandske er nok det vakreste eksemplar som kjennes. ¹⁸ Avbildet i Det Norske Folks Liv og Historie I (1930) s. 253.

I tekstene til pl. XXVIII—XXX betegner R., Katalogen i Islands Nationalmuseum.

Sverre Marstrander

NORSK ARKEOLOGISK LITTERATUR 1936—1937

For 1937 har ikke alle tidsskriftartikler kunnet medtas.

- BJØRN, ANATHON: Bibliographie des Sciences préhistoriques en Norvège 1900—35. Oslo 1936.
- Nogen halsringer av bronse fra eldre jernalder. (B. M.'s Arb. 1936. Hist.-ant. r. nr. 2.)
- Die Funde der ältesten Bronzezeit in Norwegen. (Acta Archaeologica VII, 1 1936.)
- BRØGGER, A. W.: Fra stenalder til motoralder. (Nordmandsforbundet 1936 s. 384.)
- Mål og vekt i forhistorisk tid i Norge. (Nordisk Kultur XXX. Maal og Vægt.)
- Vinlandsferdene. (Norsk Geogr. Tidsskrift VI, hefte 2, 1936.)
- Opdagelsenes nye århundre. (Norsk Geogr. Tidsskrift VI, hefte 4, 1936.)
- Mot fremtiden. (Norsk Geogr. Tidsskrift VI, hefte 5, 1937.)
- Rékved. Från stenålder till rokoko. Studier t. Otto Rydbeck 1937.
- Vinlandsferdene. Oslo 1937.
- Gullalder. (Viking, b. 1. 1937.)
- BØE, JOHS et A. NUMMEDAL: Le Finmarkien. (Inst. for Sammenlign. Kulturforskning, Serie B. b. XXXII.)
- Nordens første innvånere. (Naturen 1937.)
- ENGELSTAD, EIVIND S.: Senmiddelalderens Kunst i Norge, mit deutschem Resume. Oslo 1936.
- Albrecht Dürer og noen etterligninger i Norge av hans kunst. (Viking, b. 1, Oslo 1937.)

- FALK, HJALMAR, se SHETELIG, HÅKON.
- FETT, HARRY: Nitti år. Tale ved Foreningens nittiårs-fest. (Ab. 1934.)
- FETT, PER: Båtgraven på Jøa i Namdal. (Trondh. Vid. Skr. 1936 nr. 3.)
- Fotografering av ornamentikk. (Naturen 1936.)
  - Beltet fra Hove og noen andre belter fra folkevandringstiden i Bergens Museum. (B. M. Årb. 1937 nr. 5.)
  - Et par nye funn fra Vestlandets bronsealder. (Naturen 1937.)
- FISCHER, GERHARD: Mariakirken i Oslo. (Ab. 1935.)
- GJESSING, DAGFINN: Tolkingen av vår steinalders helleristninger. (Naturen 1937.)
- GJESSING, GUTORM: Tromsø Museum. Et nordnorsk forskningsinstitutt. (Norrbottnen 1936.)
- Nordenfjeldske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. (Inst. for Sammenlign. Kulturforskning, Serie B. b. XXX, Oslo 1936.)
  - Von Naturalisme bis zur Schematisierung. Neue Felsbilderuntersuchungen im Trøndelag und Nord-Norwegen. (IPEK 1935.)
  - Veideristningen på Stein i Ringsaker. (Univ. Oldsaks. Årbok 1935—36.)
  - Steigarting eller en eldre jernaldersgrend. (Håloygminne 1937.)
  - Tromsø Museums tilvekst. (T. M. Årshefte 1936.)
  - Mellem Komsa og Fosna. Noen eldre steinaldersfunn fra Nordland. (Från stenalder till rokokko. Studier t. Otto Rydbeck 1937.)
- GREVENOR, HENRIK, se GRIEG, SIGURD.
- GRIEG, SIGURD: Tyske og nederlandske klokkestøpere fra middelalderen som har levert klokker til norske kirker. (Heimen 1936.)
- Senmiddelalderske funn fra Drammenselven. (Drammens Museum 1928—33.)
  - Det norske Håndverks historie, under redaksjon av HENRIK GREVENOR. Middelalderen. B. 1. Oslo 1936.
  - Gravkamrene fra Oseberg og Gokstad. (Viking b. 1, Oslo 1937.)
- HALS, HARALD: Goggedalsloftet. (Stv. M. Årshefte 45.)

- HAUGE, TH. DANNEVIG-: Tillegg til A. NUMMEDAL: Yngre stenaldersfunn fra Nyelven og Karlebotn i Østfinnmark. (Univ. Oldsaks. Arb. 1935—36.)
- HAUGLID, HROAR: Fra korstol til klokkestol. (Ab. 1934.)
- HOLST, HANS: 5. meddelelse om myntfunnet fra Sand. (Trondh. Vid. Selsk. Forh. VIII nr. 38.)
- HOUGEN, BJØRN: The Migration Style of Ornament in Norway. Catalogue of the Exhibition of Norwegian Jewellery from the Migration Period. Oslo 1936.
- Rom og Norden. Hvad skylder nordisk oltidskultur den romerske civilisasjon? (Nordisk Tidsskrift 12. årg. 1936.)
- Dags ættegård og andre arkeologiske inntrykk fra en Valdres-ferd. (Tidsskrift for Valdres Historielag, b. 3, 1936.)
- und THOR KIELLAND: Nordische Textilkunst von der spätrömischen Zeit an bis zum Mittelalter. Ausstellung arrangiert von Kunstindustrimuseet in Oslo und Universitetets Oldsaksamling, Oslo 1936.
- og MAGNUS OLSEN: Runespennen fra Bratsberg i Gjerpen. (Viking b. 1, 1937.)
- Pilene fra Storhø. (Viking, b. 1, 1937.)
- KIELLAND, THOR, se HOUGEN, BJØRN.
- LUND, HARALD EGENÆS: Et yngre romertids gårdsanlegg på prestegården i Høyland. (Stav. M. Årshefte 1935—36, Stav. 1937.)
- MARSTRANDER, SVERRE: En ny Troiaborg. (Univ. Oldsaks. Årbok 1935—36.)
- MEYER, EVA NISSEN: Nordische Relief-fibeln der Völkerwanderungszeit. (IPEK 1936.)
- NUMMEDAL, ANDERS: Yngre stenaldersfunn fra Nyelven og Karlebotn i Østfinnmark. Med tillegg av T. DANNEVIG-HAUGE. (Univ. Oldsaks. Årbok 1935—36.)
- En stenaldersboplass ved Molde. (Viking, b. 1. 1937.)
- se BØE, JOHS.
- NYGÅRD-NILSSEN, ARNE: Aga i Ullensvang. (Ab. 1935.)

- OLSEN, MAGNUS, se HOUGEN, BJØRN.
- se PETERSEN, JAN.
- PETERSEN, JAN: Oldsaksamlingens tilvekst 1934. (Stav. M. Årshefte 1934—35, Stavanger 1936.)
- og MAGNUS OLSEN: Runesøkket fra Reve på Jæren. (Stav. M. Årshefte 1934—35, Stav. 1936.)
- Den forhistoriske tid (i heftet om Karmsund i Stavanger Turistforenings Årbok 1936.)
- Gamle gårdsanlegg i Rogaland. Fortsettelse. (Inst. for Sammenlign. Kulturforskning. Serie 13, b. XXXI, 1936.)
- Oldsaksamlingens tilvekst 1935. (Stav. M. Årsh. 1935—36, Stav. 1937.)
- PETERSEN, TH.: Alen i den hedenske oldtid. (Særtr. av ANDERS J. REITAN: Alen, Trondh. 1936.)
- Oldtidsminner i Strinda. (Strinda Bygdebok, 2. hefte, s. 33—58, Trondh. 1936.)
- Gravplasser i Fosen fra den hedenske oldtid. (Uttrøndelag Ungdomslag. Årsmelding 1935—36, Trondh. 1936.)
- Rester av et skrin med belegg av benplater med skurd i Jellingestil funnet på Reistad, Frol, Nordtrøndelag. (Det Kgl. N. Vidensk. Selsk. Forh., bd. IX, nr. 3, Trondh. 1936.)
- Et hittil ukjent norsk personnavn fra middelalderen. (Det Kgl. N. Vidensk. Selsk. Forh., bd. X, nr. 2, Trondh. 1937.)
- En rettelse [til Tautra i Oldtiden]. (Romsdals Sogelags Årshefte 1936.)
- Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab. Museet. Oldsaksamlingens tilvekst 1935. Trondh. 1936.
- Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab. Museet. Oldsaksamlingens tilvekst 1936. Trondh. 1937.
- SHETELIG, HÅKON: Nordens befolkning i stein- og bronsealder, Norges folk i jernalderen, Vikingetidens utvandring og bosetning i Vest-Europa. (Nordisk Kultur, b. I, Oslo 1936.)
- En støpeform til bronsesverd fra Møre. (Naturen 1936.)

- HÅKON SHETELIG: En merovingerdolk fra Valdres. (B. M. Arb. 1937.)
— og HJALMAR FALK: Scandinavian Archaeology. (Clarendon Press,
Oxford 1937.)
- SKANCKE, INGRID: Vår bronsealders hellige symboler. (Ragnarok 1936.)
- SÆBØ, PER: Hev det vore nokon bygdeborg i Stolsbotnen. (Romsdals
Sogelags Årshefte 13, 8.)
- VREIM, HALVOR: En barfrøstue som er reddet. (Ab. 1934.)
- YSTAD, ANDREAS: Rester av en gammel solkultus i Trøndelag. (Inn-
trønderungdommen 1936, s. 5.)

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

To begivenheter vil gjøre året 1936 særlig minneverdig i norsk arkeologis historie. Den ene var avholdelsen av den 2nen internasjonale Kongress for forhistorie og protohistorie i Oslo — den første blev holdt i London i 1932 — hvor ca. 500 arkeologer fra alle land var samlet om felles interesser. Den andre var fullbyrdelsen av en gammel plan om å stifte et norsk arkeologisk selskap. Den hadde kanskje ikke latt sig virkeliggjøre nu uten at vi hadde fått denne internasjonale kongressen.

Det er en glede å kunne nevne at Norsk Arkeologisk Selskap allerede straks har fått så stor tilslutning, at vi efter mindre enn ett års virksomhet har nesten 500 medlemmer. Vi har det håb at dette tiltak skal bli av varig verd for norsk arkeologi ved å øke vår viden om det norske folks fortid, dets arbeidsliv og erhvervsformer gjennom 10—12000 år.

Selskapets nærmeste og naturligste oppgave er derfor utgivelsen av et tidsskrift. Vi har kalt det „VIKING, Tidsskrift for norrøn arkeologi.“

Idet Norsk Arkeologisk Selskap er stiftet er det grunn til å minne om de tiltak i samme retning som er gjort tidligere.

For mere enn 100 år siden kom det første, da den store bergenseren, Eidsvollspresidenten fra 17. mai, den historisk og antikvarisk interesserte dilettant i beste betydning W. F. K. CHRISTIE stiftet „Urda“, det klassiske tidsskrift i norsk arkeologi. Det blev utgitt av Bergens Museum og det blev holdt oppe i 13 år, fra 1834 til 1847. Dets innhold er rikt, omfattende og mangen avhandling i det er leseverdige den dag idag.

„Urda“ var etter sakens natur et vestlandsk tidsskrift, utgått av den gamle bergenske humanisme fra 18de århundre.

I 1844 blev „Foreningen til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring“ stiftet og på grunn av forskjellige omstendigheter kom den i en årrekke til å bli det sentrale organ for norsk arkeologi gjennom sin *Årsberetning* og gjennom N. NICOLAYSENS virksomhet. I et halvt århundre arbeidet Fortidsforeningen vesentlig med forhistorie og middelalder, mens de senere perioder av norsk kulturhistorie blev helt forsømt. Dette førte naturlig nok til en opposisjon innen Foreningen som endte med en nyorganisasjon i 1899. Det arkeologiske arbeidet blev organisert ved loven av 1905 (om fredning og bevaring av fortidsminner i Norge) og helt lagt i hendene på de store museene i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø.

Norsk arkeologi mistet derved sitt tidsskrift. De enkelte museer publiserte tilvekstlister og avhandlinger, men savnet av et sentralorgan blev sterkere og sterkere. Forskjellige planer dukket op, men først i 1910 lyktes det å starte et arkeologisk tidsskrift, „Oldtiden“, som fellesorgan for de fem arkeologiske museene og med A. W. BRØGGER som redaktør. Redaksjonen var i de første år i Stavanger, siden i Oslo, hvortil Brøgger var flyttet i 1913. Utgivelsen fortsatte inntil 1923, men stanset derefter i de vanskelige år, da de respektive museer ikke lenger så sig i stand til å yde tidsskriftet den nødvendige støtte. I alt kom det 9 bind av Oldtiden og et par hefter av et tiende bind, siste gang i 1932.

I 1917 blev et norsk arkeologisk selskap stiftet på et møte av arkeologer og arkeologisk interesserte, og da A. W. BRØGGER i de første månedene av 1918 hadde samlet inn ca. 120 000 kroner til det nye arkeologiske forskningsfond, *Borrefondet*, var det meningen at en del av fondets inntekter skulde brukes til et nytt tidsskrift, utgitt av det norske arkeologiske selskap under titelen „Arkiv for norsk arkeologi“. (Oldtiden, bind IX, side 7.) Hverken selskapet eller tidsskriftet kom den gang lengere enn til ideen. Borrefondet blev optatt med utgivelsen av det store verk om Osebergfunnet og noen grobunn for et arkeologisk selskap

var det foreløbig ikke. En sån kom det først i tyveårene under nyveksten i norsk arkeologi, og navnlig ved det fremstøtet som kom med HAAKON SHETELIGS og A. W. BRØGGERS forelesninger ved Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning høsten 1924 og høsten 1925, og ved at det fremstod en rekke yngre videnskapsmenn som ryddet ny grunn i norsk arkeologi.

Da den store internasjonale arkeologkongress skulde holdes i Oslo sommeren 1936 drøftet man forskjellige muligheter for å få i stand en privat innsamling til støtte for kongressens økonomi. Kongressens tresorier, EIVIND S. ENGELSTAD, fikk herunder den idé å søke realisert den gamle plan om et norsk arkeologisk selskap, dels kunde nemlig derved den store kongress få en fortsettelse i Selskapets arkeologiske arbeide, dels kunde Kongressen få økonomisk støtte av Selskapet. Kongressens president gav denne tanke sin fulle tilslutning og gav dr. Engelstad i oppdrag å søke saken realisert.

I april sendte man så ut en innbydelse undertegnet av lederne av våre arkeologiske museer og med sådan ordlyd:

„Sommeren 1932 blev det holdt en internasjonal arkeologkongress i London, den første efter verdenskrigen. Her fikk Norge det ærefulle oppdrag å arrangere den neste kongress i Oslo, 3.—9. august 1936.

I alle land har arkeologien i de senere år arbeidet sig frem til en meget fremskutt stilling i det humanistiske forskningsarbeide, og det er derfor også rent nasjonalt sett en ære når vårt land alt ved den annen kongress har fått høve til å bli møtested og midtpunkt for den arkeologiske verden.

Bortsett fra de forskjellige museer eksisterer det imidlertid hos oss ikke et organ som kan danne en bredere bakgrunn for vår forskning, et selskap av alle dem som har interesse for de eldste tider i vårt land. Vi henvender oss derfor til Dem for å spørre Dem om De vil være med som stifter av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Formålet skulde være å arbeide for fremme av forskningen av norsk forhistorie og middelalder, og vi hadde i den anledning tenkt oss at

det hvert år skulde holdes et medlemsmøte. Her skulde det være foredrag over emner av almindelig interesse og demonstrasjon av innkomne oldfunn i siste år. For øvrig hadde man tenkt at Selskapet skulde starte en publikasjonsserie, som kunde komme med et bind om året. Dette skulde da gratis tildeles medlemmene. — Dette må dog kun oppfattes som et foreløbig forslag. Selskapets lover og virkemåte måtte utformes på et møte i Oslo høsten 1936.

For å kunne bli en effektiv støtte for norsk arkeologisk forskning måtte kontingenten pr. stiftende medlem settes til kr. 100.00 pr. år. Da det er av vesentlig betydning for norsk arkeologi og for norsk kulturliv at den store internasjonale kongress i Oslo i sommer blir vellykket, hadde vi tenkt å foreslå at halvparten av kontingenten for 1936 tilfalt kongressen mot at stifterne av „Norsk Arkeologisk Selskap“ samtidig deltar i kongressen. Den annen halvdel skulde avsettes og anvendes efter Selskapets senere bestemmelse. Som publikasjon for 1936 vil stifterne bli tilstillet Bjørn Hougen: Snartemofunnene. En rikt illustrert bok i stort kvartformat.

Interessen for norsk arkeologi har vært i så betydelig vekst her hjemme i løpet av den siste menneskealder at man nu har funnet tiden inne til opprettelsen av „Norsk Arkeologisk Selskap“. På grunn av den internasjonale arkeologkongress vil oppmerksomheten i år konsentrere sig om norsk arkeologi; det er i forståelsen herav man ser ønsket om å gi denne interesse en varigere karakter ved dannelsen av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Man tillater sig overensstemmende hermed å rette en inntrengende anmodning til Dem om å tegne Dem som stifter av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Anmeldelser, eventuelt ledsaget av kontingent for 1936, bedes innsendt til Universitetets Oldsaksamlings kontor, Oslo. Telefon 15 209.“

I april 1936.

A. W. Brøgger.

Haakon Shetelig.

Theodor Petersen.

Jan Petersen.

På denne første henvendelse meldte det sig 45 stiftende medlemmer med en kontingent på 100 kroner pr. år. Av disse var 28 anmeldt så tidlig at de kunde delta i den internasjonale arkeologkongress, de øvrige kom til innen generalforsamlingen den 23. november 1936.

For at Selskapet ikke bare skulde bidra økonomisk, men også under Kongressen skulde fremtre som en selvstendig institusjon, blev det besluttet at Selskapets bidrag (i alt kr. 2 250.00) skulde anvendes til en mottagelse på „Dronningen“ på Kongressens første aften, mandag den 3. august. Det var på forhånd ved cirkulærskrivelser til hvert enkelt medlem forespurt om man hadde noe å innvende mot at Selskapets bidrag benyttedes på denne måte. Da Selskapet på dette tidspunkt ennå ikke var konstituert, henstillet professor Brøgger til et av de innmeldte medlemmer, høiesterettsadvokat Henrik Bergh å representere Norsk Arkeologisk Selskap ved denne anledning. Advokat Bergh mottok opfordringen og holdt en velkomsttale til kongressens deltagere på fransk, som på kongressens vegne blev besvaret av l'Abbé H. BREUIL.

Selskapets konstituerende møte blev avholdt i Universitetets møtesal mandag den 23. november 1936 kl. 19.15. Følgende av de stiftende medlemmer var til stede: HJ. SAMUELSEN, FR. BENNETT, HENRIK BERGH, P. KRISTENSEN, ALF BJERCKE, DIDRIK HALVORSEN, GUSTAV E. RAABE og A. W. BRØGGER. Møtet blev ledet av Brøgger, som bl. a. fremla forslag til statutter. Disse blev vedtatt i følgende form og med gyldighet til neste generalforsamling.

1. Norsk Arkeologisk Selskap er stiftet for ved størst mulig deltagelse fra almenheten å støtte det arkeologiske arbeide i Norge på områdene forhistorie og middelalder, som ikke direkte omfattes av statens plikter. Det skal søke å fremme spredningen av resultatene av norsk arkeologisk forskning bl. a. ved utgivelsen av et tidsskrift og eventuelt andre publikasjoner, ved å holde årlige møter i tilknytning til viktigere fortidsminner og for øvrig på enhver måte som styret bestemmer.

2. Selskapet består av
  - a. representantskapsmedlemmer som betaler kr. 100.00 i årlig kontingent. De 45 „stiftende medlemmer“ inngår som representantskapsmedlemmer.
  - b. vanlige medlemmer som betaler kr. 5.00 i årlig kontingent.Ved på en gang å innbetale kontingent for 10 år opnåes livsvarig medlemskap i henholdsvis gruppene a og b. Selskapets tidsskrift tilstilles samtlige medlemmer gratis.
3. Selskapets samtlige medlemmer utgjør dets øverste myndighet som utøves gjennom generalforsamlingen. De under 2 a nevnte medlemmer utgjør et representantskap som i forening med styret, der er uten stemme i representantskapet, forbereder alle saker til generalforsamlingens avgjørelse, hvor samtlige medlemmer deltar på like fot. Representantskapets møter ledes av Selskapets preses.
4. Selskapet ledes av et styre på 5 — fem — medlemmer, som alle velges av generalforsamlingen således:
  - a. Selskapets preses, som er styrets formann, velges særskilt.
  - b. Av de øvrige fire medlemmer skal to velges blandt representantskapets medlemmer. I samme forhold velges suppleanter.Styret velger selv innen sin midte sin visepreses. Preses velges for 3 — tre — år.

De øvrige medlemmer skal skifte, så to og to går ut hvert år, første gang efter loddtrekning. Det samme gjelder suppleantene. Gjenvalg er tillatt.
5. Generalforsamlingen velger en generalsekretær for 3 — tre — år av gangen. Han er styrets sekretær, deltar i styrets møter og varetar sammen med preses Selskapets daglige ledelse.
6. Styret antar en sekretær som samtidig er Selskapets kasserer.

Over styrets møter føres protokoll.

I denne innføres også generalforsamlingens og representantskapets beslutninger (uten referater).
7. Selskapets årlige generalforsamling holdes så vidt mulig 23. november, der betraktes som Selskapets stiftelsesdag.

8. Generalforsamlingen velger to revisorer for regnskapet.
9. Disse statutter gjelder inntil første ordinære generalforsamling, idet man forutsetter at et arbeide straks igangsettes for å hverve flest mulig medlemmer — så vel representantskaps- som almindelige — over det hele land.
Inntil første ordinære generalforsamling vil styret bestå av preses samt to medlemmer valgt blandt de stiftende medlemmer.

Møtet drøftet på bred basis Selskapets program og fastslo også en rekke detaljer, bl. a. at kontingenten for vanlige medlemmer skal være kr. 5.00 og at alle Selskapets medlemmer for denne kontingent skal få det tidsskrift som Selskapet kommer til å utgi.

De nødvendige valg blev derefter foretatt. HENRIK BERGH blev valgt til preses og CHR. HANSSON og F. M. TRESCHOW til styremedlemmer.

A. W. BRØGGER blev valgt til generalsekretær og EIVIND S. ENGELSTAD til sekretær og kasserer.

Efter det konstituerende møte blev det i Universitetets Oldsaksamling holdt foredrag for Selskapets medlemmer og en del innbudne, av konservator dr. BJØRN HOUGEN om „Osebergfunnet og billedvevningens eldste historie i Norden“.

Da direktør Chr. Hansson på grunn av annet arbeide ikke fant å kunne motta valg som styremedlem har styrets anliggender vært ledet av preses advokat Bergh, godseier F. M. Treschow, generalsekretæren professor Brøgger og sekretæren dr. Engelstad.

Styret besluttet i sitt første møte, den 27. november, at det skulde settes i gang en ny aksjon for å få innmeldt flere medlemmer.

I desember sendtes det i den anledning ut følgende oprop, med det resultat at representantskapsmedlemmenes antall steg fra 45 til 56:

„Sommeren 1932 blev det holdt en internasjonal arkeologkongress i London, den første efter verdenskrigen. Der fikk Norge det ærefulle oppdrag å arrangere den neste kongress i Oslo, 3.—9. august 1936.

I alle land har arkeologien i de senere år arbeidet sig frem til en meget fremskutt stilling i det humanistiske forskningsarbeide, og det er derfor også rent nasjonalt sett en ære når vårt land alt ved den annen kongress fikk høve til å bli møtested og midtpunkt for den arkeologiske verden.

Bortsett fra de forskjellige museer har det imidlertid hittil ikke hos oss eksistert et organ som kan danne bakgrunn for en bredere forskning, et selskap av alle dem som har interesse for de eldste tider i vårt land. Et sådant selskap blev konstituert på møte i Oslo den 23. november i år. Som styre blev valgt undertegnerne av dette oprop, med advokat Henrik Bergh som preses og professor A. W. Brøgger som generalsekretær.

Formålet er å arbeide for fremme av forskningen av norsk forhistorie og middelalder. På selskapets generalforsamling vil det hvert år bli holdt et foredrag over emner av almindelig arkeologisk interesse og demonstrasjon av de nylig innkomne, særlig interessante oldfunn. Selskapet vil dessuten så vidt mulig også holde andre medlemsmøter f. eks. i forbindelse med befarung av kjente fortidsminner.

Selskapet vil årlig utgi et tidsskrift som inneholder artikler om norsk arkeologi skrevet av våre fagmenn, men beregnet på å leses og forstås av ikke fagmenn. Dette tidsskrift vil gratis bli tilstillet selskapets medlemmer. I tillegg til dette tidsskrift vil selskapet også utsende større publikasjoner, disse vil dog ikke utkomme med bestemte mellomrum, men kun når selskapets økonomi tillater det og når det foreligger funn av sådan særegen art at det berettiger en bredere behandling i egen publikasjon. Som selskapets publikasjon for 1936 vil „stiftende medlemmer“ bli tilstillet Bjørn Hougen: Snartemofunnene. En rikt illustrert bok i stort kvartformat.

Når man nu har funnet tiden inne til å oprette et norsk arkeologisk selskap, er det fordi interessen for den norske arkeologi i år har vært særlig stor i anledning av den internasjonale arkeologkongress i Oslo.

Man tør uttale at denne kongress er blitt av vesentlig betydning for norsk arkeologi og for norsk kulturliv og at den avgjort har fastslått Norges fremtredende plass på den internasjonale arkeologiske område.

Vi vil på det innstendigste henstille til Dem å melde Dem som „stiftende medlem“ av Norsk Arkeologisk Selskap for en årlig kontingent av kr. 100.00 og ber Dem i den anledning utfylle vedlagte innmeldelsesblankett og innsende den til selskapet under adresse Universitetsgaten 13 b, Oslo 13. Telefon 15209.“

I desember 1936.

Henrik Bergh

F. M. Treschow

A. W. Brøgger

Eivind S. Engelstad

I januar 1937 sendtes så ut innbydelse om å melde sig som vanlig medlem i norsk, engelsk, fransk og tysk utgave.

Resultatet av dette opprop var meget gledelig, det strømmet inn anmeldelser både fra Norge, det øvrige Norden og utlandet. I øieblikket har Selskapet ikke mindre enn 431 vanlige medlemmer, hvortil kommer de 56 representantskapsmedlemmer. Styret har sett denne store tilslutning som et bevis på berettigelsen av å oprette et Norsk Arkeologisk Selskap, og vil uttale ønsket om at medlemsantallet stadig må øke.

Styret har i beretningsåret holdt 5 møter. Styret har som det allerede vil fremgå av ovenstående, foreløbig konsentrert sitt arbeide om å skaffe flest mulig medlemmer. Videre er det fastsatt format og utstyr for det tidsskrift som hermed fremkommer med sitt første bind. Det er en mulighet for at tidsskriftet i kommende år vil bli utsendt heftevis, derom vil det senere bli tatt bestemmelse. Tidsskriftets navn er fastsatt efter en navnekonkurranse, hvortil var innbudt de norske arkeologiske videnskapsmenn.

Det styre som blev valgt på stiftelsesdagen den 23. november 1936 bestod kun av representantskapsmedlemmer, da ingen vanlige med-

lemmer dengang ennu var inntegnet. I løpet av februar var innmeldt så mange vanlige medlemmer at styret fant det riktigst at disse, overenstemmende med lovenes § 4, nu blev representert i styret og henstillet derfor til professor dr. HAAKON SHETELIG, Bergens Museum, å ta sete i styret som de vanlige medlemmers representant, inntil lovmessig valg kan foregå på generalforsamlingen. Professor Shetelig erklærte sig villig til å inntre i styret og deltok første gang i styremøtet den 24de februar 1937. På samme vis har styret anmodet representantskapsmedlemmene dr. ing. ALF BJERCKE og bokhandler GUSTAV E. RAABE om inntil generalforsamlingen å fungere som Selskaps revisorer.

Regnskap.

Regnskapet er gjort op pr. 8. november og balanserer med kr. 2738.31 idet det viser en samlet inntekt på kr. 7844.55 og en utgift på kr. 5106.24.

Da styret har besluttet at alle livsvarige medlemskontingenter skal avsettes til et fond, utgjør dette kr. 850.88 som er medregnet ovenfor under inntekten. Regnskapet er revidert av Alf Bjercke og Gustav E. Raabe.

Selskaps lover (se ovenfor) blev vedtatt på det konstituerende møte den 23. november 1936. Da Selskapet den gang kun hadde representantskapsmedlemmer må derfor lovene endelig vedtaes på generalforsamlingen 23. november 1937, hvortil såvel representantskapsmedlemmer som vanlige medlemmer er innkalt.

Av samme årsak skal det på nærværende generalforsamling velges preses, generalsekretær, to styremedlemmer blandt representantskapsmedlemmene og to styremedlemmer blandt de vanlige medlemmer. I samme forhold skal det velges suppleanter for de fire styremedlemmer. Det skal likeså velges to revisorer.

Henrik Bergh   F. M. Treschow
A. W. Brøgger

Eivind S. Engelstad

REGNSKAP

18. april 1936—9. november 1937.

Inntekter.

48* representantskapsmedlemmer kont. 1936	Kr. 4 800.00
6* representantskapsmedlemmer kont. 1937	„ 600.00
310* vanlige medlemmer kont. 1937	„ 1 549.81
2 vanlige medlemmer kont. 1938	„ 10.00
Avsatt til fond (inkl. renter).....	„ 850.88
Renter 1936 (ikke fondets).....	„ 33.86
	<hr/>
Sum	Kr. 7 844.55

* Mowinckel og de 4 livsvarige medlemmer *ikke* medregnet da de er plasert under fondet.

Fondet.

Joh. Ludv. Mowinckel representantskapsmedlem 1936—40	Kr. 500.00
Knut Fægri, livsvarig vanlig medlem	„ 50.00
Gunnar Horn, livsvarig vanlig medlem.....	„ 50.00
E. Berentsen, livsvarig vanlig medlem	„ 50.00
Bull-Aakran, livsvarig vanlig medlem + ekstrabidrag	„ 200.00
Renter 1936	„ 0.88
	<hr/>
	Kr. 850.88
Fondet inestår i Akers Sparebank kto. 44 921	Kr. 850.88
Beholdning for øvrig i Akers Sparebank kto. 140 181 ...	„ 1 887.43
	<hr/>
	Kr. 2 738.31

Utgifter.

Bidrag til Arkeologkongressen	Kr. 2 250.00
Sekretær	„ 500.00
Portoutgifter	„ 471.88
Oversettelseshonorarer	„ 84.00
Trykningsutgifter	„ 750.44
Kontoranskaffelser og maskinskrivning	„ 541.25
Kurstap	„ 0.81
Reiseutgifter	„ 82.86
Honorar for artikkel til „Viking“	„ 425.00
	<hr/>
	Sum Kr. 5 106.24
	Balanse „ 2 738.31
	<hr/>
	Kr. 7 844.55

Utestående fordringer.

49 representantskapsmedlemmer 1937 à kr. 100.00	Kr. 4 900.00
116 vanlige medlemmer 1937 à kr. 5.00	„ 580.00
	<hr/>
	Kr. 5 480.00

Gjeld.*

Brøggers Boktrykkeri	Kr. 65.65
----------------------------	-----------

* Utgiftene vedrørende „Viking“ er ikke medregnet da der ikke foreligger noen omkostningsoppgave ennu.

Oslo, 8. november 1937.

Eivind S. Engelstad
kasserer.

Revidert 11. november 1937

Gustav E. Raabe

Revidert 17. november 1937

Alf Bjercke

MEDLEMSLISTE

Preses: Henrik Bergh

Styret: F. M. Treschow, Haakon Shetelig

Generalsekretær: A. W. Brøgger

Sekretær og kasserer: Eivind S. Engelstad

* Livsvarige medlemmer. — Hvor ikke annet er anført bor medlemmet i Oslo

Representantskapsmedlemmer

1. Fearnley, Thos., skibsreder
2. Wesmann, Joh., generalkonsul
3. Heyerdahl, Hieronymus, h.r.advokat
4. Fett, Harry, riksantikvar dr.
5. Pettersson, Adam, disponent, Lysaker
6. Bennett, Francis, direktør
7. Brøggers, A. W., Boktrykkeri A/S
8. Frølich, F. H., ingeniør, Bryn
9. Larsen, Alfred, grosserer
10. Brøgger, A. W., professor dr.
11. Klaveness, A. F., skibsreder
12. Hanssen, Eivind, elektroingeniør
13. Henriksen, Gustav, direktør
14. Nygaard, W., forlagsbokhandler
15. Undset, Sigrid, Lillehammer
16. Christensen, Lars, konsul, Sandefjord
17. Kvaal, Albert, direktør, Slemdal
18. Sverre, S. Th., direktør, Bygdøy
19. Bergh, Henrik, h.r.advokat
20. Hansson, Chr., direktør
21. Halvorsen, Didrik, grosserer
22. Hamsun, Knut, Nørholmen pr. Grimstad
23. Aubert, Axel, generaldirektør dr.
24. Bjercke, Alf, dr. ing.
25. Mørk, H. A., direktør, Bekkelaget
26. Mustad, Christian
27. Andresen, Joh. H., fabrikkeier
28. Stensrud, K. N., direktør, Trondheim
29. Samuelsen, Hj., direktør
30. Werring, Niels, skibsreder, Fornebu
31. Martinsen, Haavard, direktør dr.
32. Krag, Hans P., grosserer
33. Kallevig, Gerhard C., direktør
34. Kristensen, P., murmester
35. Holter, Kristian, ingeniør
36. Løken, Alfred, direktør
37. Rasmussen, Johan, konsul, Sandefjord
38. Young, Sverre, grosserer
39. Grundt-Tanum, Johan, bokhandler
40. Bruun, Svend Foyn, skibsreder, Tønsberg
41. Lindholm, K. B., direktør, Bygdøy
42. v. Koss, Thorleif, grosserer, Nordstrand
43. Raabe, Gustav E., bokhandler
44. Treschow, F. M., godseier, Fritzøehus pr. Larvik
45. Dreyer, Jacob, boktrykker, Stavanger
46. Rachlew, Cato, direktør, Halden
47. Mowinkel Joh. Ludv., skibsreder
48. Røer, Olaf, grosserer
49. Middelthon, C., konsul, Stavanger
50. Lindgaard, Chr., apoteker, Vinderen
51. Collett, Oscar, forstkandidat
52. Sæthre, Haakon, overlæge
53. Olsen, A. C., disponent, Sandefjord

54. Berg-Hansen, E. C., ingeniør, Porsgrunn
55. Winge Sørensen, H., skibsreder, Sandefjord
56. Kjøde, Jacob, skibsreder, Bergen

Vanlige medlemmer

Norge

1. Aall, Hans, museumsdirektør, Bygdøy
2. Alesunds Folkeboksamling, Alesund
3. Aars, Harald, byarkitekt
4. Aars, Jakob, h.r.dommer
5. Aas, Yngvar, konservator, Eidsvoll Verk
6. Aasdalen, Olav, gårdbruker, Gvarv
7. Aas, N. R., distriktslæge, Askim
8. Aga, L., o.r.sakfører, Utne
9. Alstad, Jan Henrik, stud. philol, Lillehammer
10. Alten, Jon, ingeniør, Gransherad
11. Amundsen, Ellen Wright, frk.
12. Andersen, Frithjof, Bergen
13. Anderssen, Fridthjov, Bodø
14. Anker, P. M., godseier, Halden
15. Arendals Museum, Arendal
16. Arentz, Gustav, konsul, Stavanger
17. Arnfinsen, Alex., læge, Trondheim
18. Aslaksen, Helmer, o.r.sakfører, Moss
19. Bauck, Henrik, o.r.sakfører, Trondheim
20. Bakken, Johan, utskiftningsformann, Asgårdstrand
21. Backer Fürst, Hans, arkitekt
22. *Berentsen, E., grosserer, Stavanger
23. Berg, Henry, ingeniør, Trondheim
24. Berg, Ola, skolebestyrer, Øksfjordbotn
25. Bergens Museums Bibliotek, Bergen
26. Bergens off. Bibliotek, Bergen
27. Bergesen, Sigval, konsul, Stavanger
28. Berggrav, Eivind, biskop
29. Bergsgård, Arne, professor, Trondheim
30. Berle, J. K., skolebestyrer
31. Berner, Carl, arkitekt
32. Berntsen, Thv. lektor, Smestad
33. Bing, L. H., Hop st.
34. Biong, Kr., arkitekt
35. Bjørn, Lian, Ebbe, pr. Halden
36. Bjerke, Gunnar, arkitekt
37. Bjorgul, Kristian, utskiftningslandmåler, Skien
38. Bjørn, Anathon, konservator
39. Bjørne, Gunnar
40. Blakstad, Egil, ingeniør, Fredrikstad
41. Blix, Ivar, revisjonschef, Bygdøy
42. Blom Svendsen, H., førstearkivar
43. Bogen, Hans, Voksenlia
44. Bogen, K., lærer, Jennestad
45. Bollmann, Johan, skibsmegler, Bergen
46. Borgarsyssel Museum, Sarpsborg
47. Braadland, Ragna, fru, Ør pr. Aspedammen st.
48. Bredal, Johan, Bestun
49. Brenna, H. R., kjøbmann, Fredrikstad
50. Brock-Utne, Albert
51. Brun, Axel, sogneprest, Borre
52. Bry, Lars J., Hol
53. Brynildsen, R. K., lektor, Grefsen
54. Brækstad, John, Trondheim
55. Bugge, Finn, konsul, Tønsberg
56. *Bull Aakrann, O., skogeier, Elverum
57. Bull, Fanny, fru kommandørkaptein, Horten
58. Bull Kiøsterud, konsul, Drammen
59. Buset, Rasmus J., Alesund
60. Bødtker, Ragnvald, ingeniør
61. Bøe, Johs., konservator dr., Bergen
62. Cappelen, kammerherreinne
63. Christensen, Nils, lektor, Hamar
64. Christiansen, G. E. statsarkivar, Hamar
65. Deichmanske Bibliotek
66. Delmas, Helene, madame
67. Domkirkens Stensamling, Trondheim
68. Drammens Museum, Drammen

69. Drammens off. Skoles Bibliotek, Drammen
70. Egede Larsen, Borghild, fru, V. Aker
71. Egenæs Lund, Harald, mag. art., Stavanger
72. Eidnes, Hans, skolebestyrer, Harstad
73. Einung, H. H., Fenvik pr. Larvik
74. Eliassen, Georg, arkitekt
75. Engelschjøn, Otto, o.r.sakfører, Lysaker
76. Engelstad, E. S., konservator dr., Smestad
77. Engelstad, Helen, fru, Smestad
78. Erdman, Domenico
79. Eriksen, Laurits, Rasvåg
80. Eskeland, Severin, rektor, Rommetveit
81. Esmarch, Knut, h.r.advokat
82. Eyde, Sigurd, godseier, Borre
83. Fåberg Bygdebokkomité, pr. Lillehammer
84. Falkenberg, Johs., stud. philol.
85. Faye, Kristen, o.r.sakfører, Bergen
86. Fearnley, N. O. Young, Hakedal
87. Fett, Eva, magister, fru, Bergen
88. Fett, Per, magister, Bergen
89. Fladlien, P., Snertingdal
90. Fliflet, G., Lillehammer
91. Fischer, Gerhard, arkitekt, Nordstrand
92. Folkemuseet for Trondheim og, Trøndelag, Trondheim
93. Fonahn, A., dosent dr.
94. Forseth, Eystein, Vestre Gausdal
95. Foss, Helga, frk.
96. Fossum, Henry, lektor
97. Fuglesang, Jørgen, fabrikkieier
98. Fyhn, Erling, h.r.advokat
99. Fylkesmuseet i Skien
100. *Fægri, K., dr. pbil., Bergen
101. Gaarder, Thv., gårdbruker, Granavollen
102. Gaarder, Vincentz, Aas st.
103. Gabrielsen, H., fylkesmann, Vadsø
104. Gallis, Kristian, Andebu
105. Garstad, J., Trondheim
106. Gihle, Pål, Kraby st., Toten
107. Gjerding, Ba., stud. mag., Fjøsanger pr. Bergen
108. Gjessing, Dagfinn, stud. mag. art., Kongsberg
109. Gjessing, Gutorm, konservator dr., Tromsø
110. Glomdalsmuseet, Elverum
111. Graarud, Aage, Smestad
112. Graarud, Gunnar, kammersanger, Smestad
113. Greni, Toralf, lektor
114. Grieg, Else, fru, Bekkelagshøgda
115. Grieg, Sigurd, underbestyrer dr.
116. Grotheim, E., Vågåmo
117. Grytnes, Kristoffer, Berg, Helgeland
118. Guilford, Frank, direktør
119. Gulliksen, Per H., sekretær
120. Gunnarson, Th., sogneprest, Aurland
121. Gustafson, Laura, fru
122. Haaland, Ingvald, Stavanger
123. Haaversen, Guttorm, stadsfysikus, Kristiansand S.
124. Hadeland Folkemuseum, Brandbu
125. Hagn, Alfred, maler, Stabekk
126. Haldens Minder, Halden
127. Halset, Martin, direktør
128. Hals, Harald, konservator, Stavanger
129. Halvorsen, B. F., professor dr., Vinderen
130. Halvorsen, R. W., lensmann, Ringsaker
131. Hammer, H. J., rektor
132. Hardang, Aanund, lærer, Ytre Hjartdal
133. Haugholt, Ole H., Hjuksebø

134. Haug, Anna, Melbo
135. Hauge, T. Dannevig-, konservator
136. Havig, Egil, Hattfjelldal
137. Heiberg, G. F., godseier, Amla i Sogn
138. Hermundstad, Knut, folkehøgskulelærer, Leira
139. Hersoug, Ole, sekretær, Stabekk
140. Holmboe, Jens, professor
141. Holme, Eigil
142. Holmegaard, Olav, gårdbruker, Heddeland, Øyslebø
143. Holst, Hans, dr.
144. Holta, H. H., konsul, Skien
145. Horgen, J. M., Slagen pr. Tønsberg
146. *Horn, Gunnar, dr. phil.
147. Hougen, Bjørn, konservator dr.
148. Hougen, Haakon, lektor, Larvik
149. Hougen, Torbjørg, fru
150. Hvinden Haug, Ole Fred., stud. mag. art.
151. Isachsen, Ada, fru, Stavanger
152. Janson, J. H., grosserer
153. Jepsen, Elisa, Berger i Vestfold
154. Jevne, Kristoffer Kr., Øylo p. å., Valdres
155. Johns, John, bergingeniør, Svolvær
156. Jordan, Georg, Bergen
157. Johnsen, Hartvig, lærer
158. Johnsen, Hj., trelastagent, Fredrikstad
159. Johnsen, Oluf Aagaar, Bergen
160. Johnsen, Oscar Albert, professor dr., Lysaker
161. Jørgensen, A. W., lektor
162. Kårstad, Oddrun, cand. philol., Volda
163. Kahrs, M., tannlæge, Kongsberg
164. Kaldhol, H., Stranda
165. Kamstrup, frk.
166. Kielland, Thor, direktør dr.
167. Killingstad, Anders, lærer, Drammen
168. Kiær, Elias C., grosserer, Fredrikstad
169. Kjellberg, Reidar, konservator
170. Klaveness, L., konsul, Sandefjord
171. Klinge, Nicolay, Trondheim
172. Klingenberg, Ingvar, konsul, Trondheim
173. Kloster, Robert, konservator, Bergen
174. Klute, Brynjulf, forstkandidat, Hov i Land
175. Knudsen, Finn C., Porsgrunn
176. Kolsrud, Oluf, professor dr.
177. Krafft, Finn, Blindern
178. Kristiansands Folkebibliotek, Kristiansand S.
179. Kristiansands Folkemuseum, Kristiansand S
180. Kristiansand off. Lærerskole, Kristiansand S
181. Krogh, Bernhard, Stavanger
182. Kvasnes, O. J. B., prost, Høyland
183. Lieungh, Frode, apoteker
184. Lillehammer og Fåberg Folkebibliotek, Lillehammer
185. Lindboe, Chr., direktør, Tønsberg
186. L'Orange, Hans Peter, dr. phil.
187. Lunde, Aslaug, frk.
188. Lundgreen, H.
189. Løberg, L., arkitekt
190. Lütken, Oscar
191. Magnus, Henrik, konsul, Bergen
192. Mandt, Gunnar, Kongsvinger
193. Marstrander, C., professor
194. Marstrander, Sverre, assistent
195. Marnar Historielag, Mandal
196. Mathiesen, Jacob Ihlen, Ø. Aker
197. Mathiesen, Jørgen, verkseier, Eidsvoll Verk
198. Mellbye, Johan E., statsråd, Nes, Hedmark
199. Midthaug, Leif, arkivassistent, Hamar

200. Mohr, August C., Bergen
 201. Monsen, Sverre W., Bergen
 202. Munch, P. A., cand. theol., Nordstrand
 203. Mustad, Clarin, Sandvika
 204. Myhre, K., konsul, Drammen
 205. Natrud, Gudrun, fru
 206. Nielsen, Eugen, arkitekt
 207. Nissen, Christian, sogneprest, Lier
 208. Nordlandsmuseet, Bodø
 209. Norges Landbrukshøiskoles Bibliotek, Ås st.
 210. Norges Lærarhøgskule, Trondheim
 211. Nuland, Lars Fr., Gyland pr. Flekkefjord
 212. Nummedal, Anders, konservator
 213. Nygard, Kr., fylkesskulestyrar, Brekstad
 214. Nygård-Nilssen, Arne, antikvar
 215. Næsheim, Peder P., Stavanger
 216. Næss, Leonhard, sogneprest
 217. Olsen, Hroar, fylkesmann, Smestad
 218. Olsen, Magnus, professor dr., Bestun
 219. Olssen, Olaf, sogneprest, Holmestrand
 220. Orna, Henry, landbrukslærer, Stend
 221. Ottesen, Imm. professor
 222. Palmstrøm, O., revisor, Tønsberg
 223. Paus, Christopher
 224. Pedersen, Nils, direktør, Sarpsborg
 225. Petersen, Jan, museumsdirektør dr., Stavanger
 226. Petersen, Th., museumsbestyrer, Trondheim
 227. Pettersen, Anneken frk., konservator, Drammen
 228. Quist-Hansen, Claus, læge, Bergen
 229. Quist-Hansen, Ragnhild, frk., Vindern
 230. Qvigstad, J., rektor, Tromsø
 231. Ravnsborg, Johs., oberst
 232. Refsdal, I. A., lektor †
 233. Reisjå, Tov. Ø., lærer, Notodden
 234. Richter, Olaf, sorenskriver, Hønefoss
 235. Ringdal, Karl, cand. philol.
 236. Rode, Leif S., advokat
 237. Rogne, Margit, fru, lektor
 238. Rognlien, Hans, Langangen
 239. Roll-Hansen, Jens, cand. hort., Kristiansand S.
 240. Rosendahl, Halvor, konservator, Sandvika
 241. Rudi, Torstein, Dokka
 242. Rudolph, J. W., Drammen
 243. Rygh, Per, h.r. advokat
 244. Ræder, Ditlev
 245. Røkke, Olav, høgskulebestyrer, Halsøy i Vefsn
 246. Rørholt, Anders A., borgermester, Tønsberg
 247. Sandberg, Signe, frk.
 248. Sandnes, Ola, lektor, Alesund
 249. Schie, Oddmund, Sarpsborg
 250. Schou, Chr., fabrikkeier
 251. Schweigaard, N., souschef
 252. Seip, D. A., Universitetets Rektor
 253. Seljedal, Ivar, sogneprest, Øksendal
 254. Selmer, Erling, lektor, Nordstrand
 255. Selskapet „Den gode Hensigt“, Bergen
 256. Selskapet for Norges Vel
 257. Selvik, Børre, Stange
 258. Shetelig, Haakon, professor dr., Bergen
 259. Skappel, S., byråchef
 260. Smit, L., dr., Bergen
 261. Smith, P. L., sogneprest, Vang, Hedmark
 262. Solberg, Ole, lærer, Dilling st.
 263. Solheim, Ludv., prost, Stavanger
 264. Solme, Erik, sorenskriver, Røykenvik, Hadeland
 265. Sommerfelt, Alf, professor dr., Ø. Aker
 266. Stabekk komm. høiere Almenskole, Stabekk

267. Stang, Fredrik, professor, dr.
 268. Statsarkivet i Bergen
 269. Statsarkivet i Kristiansand
 270. Statsarkivet i Trondheim
 271. Stavanger Museum, Stavanger
 272. Stavangerens Redaksjon, Stavanger
 273. Stoltenberg, Einar, Fyresdal
 274. Streitlien, Ivar A., Tynset
 275. Stuestøl, Arne, Veggja pr. Farsund
 276. Suleng, Henrik, lektor, Halden
 277. Sund, Olaf, fhv. lensmann, Våg i Steigen
 278. Svendsen, Reinert, pastor, Veldre st.
 279. Svolvær komm. høiere Almenskole, Svolvær
 280. Sætorp, Olaf, voldmester, Fredrikstad
 281. Terland, H., skolebestyrer, Grimstad
 282. Thesen, Johan, konsul, Bergen
 283. Thoresen, Thor, skibsreder, V. Aker
 284. Thorkildsen, Johan, distriktslæge, Kopervik
 285. Tjersland, Leif, cand. jur., Ulefoss
 286. Tordenskjold-Museet, Fredrikstad
 287. Tostrup, Agnes, frk.
 288. Tromsø Museum, Tromsø
 289. Tromsø off. høiere Almenskole, Tromsø
 290. Tvedt, Christen, Bergen
 291. Tvedt, Nils, lensmann, Hol i Hallingdal
 292. Tønder Bull
 293. Ullmann, Karen S., frk., Alesund
 294. Universitetets Anatomiske Institutt
 295. Universitetets Oldsaksamling
 296. Veka, Johan, Suldal
 297. Vendelboe, Einar, ingeniør, Lillehammer
 298. Videnskapsselskapets Oldsaksamling, Trondheim
 299. Vogt, Lars, generalagent
 300. Wessel, Andr. B., læge, Kirkenes
 301. Wiborg, L., generalkonsul
302. Widerberg, C. S., oberstløytnant
 303. Willumsen, Harald
 304. Wolrath, S., skogforvalter, Vågåmo
 305. Øverås, Eirik, folkehøgskulestyrar, Elverum
 306. Øvreide, Rasmus, Vågåmo
- Belgia
307. Maertens de Naardhout, Joseph, Gent
 308. de Pierpont, Edouard, Chateau de Revière
- Bulgaria
309. Institut archeologique bulgare, Sofia
- Danmark
310. Aakjær, Svend, landsarkivar, Viborg
 311. Broholm, H. C., dr. phil., København
 312. Christensen, Hans Norling, mag. art., København
 313. „Den gamle By“, Købstadmuseet, Aarhus
 314. Det Kgl. Bibliothek, København
 315. Gads, G. E. C., Boghandel, København
 316. Glob, Peter Wilh., mag. art. København
 317. Hermansen, Victor, mag. art. København
 318. Høst & Søn, Andr. Fred., København
 319. Jacobsen, Werner, stud. mag., København
 320. Mackeprang, Mogens B., mag. art. København
 321. Marstrand, Vilhelm, København
 322. Mathiassen, Therkel, dr. phil., København
 323. Sloman, Vilhelm, museumsdirektør, København
 324. Swane, Leo, museumsdirektør, København

325. Troels-Smith, J. D. G. W., København
326. Winter, I., kjøbmann, Rudkøbing

Danzig

327. La Baume, W., professor, Danzig
328. Staatliches Museum f. Naturkunde
u. Vorgeschichte, Danzig

Estland

329. Moora, H., professor, Tartu

Finnland

330. Andersson, Sven, magister, Åbo
331. Finlands Nationalmuseum, Helsingfors

Frankrike

332. Dauvergne, Robert, professor, Paris
333. Musée des Antiquités nationales,
Paris

Holland

334. Roes, A., dr., Utrecht

Kreta

335. Hutchinson, Richard Wyatt, Herakleion

Peru

336. Bahr, Oscar, Lima

Polen

337. Antoniewicz, W., professor dr.,
Warszawa
338. Instytut Prehistoryczny Unywersyteta,
Poznan

Portugal

339. Barreira, Joas, Lisbonne

Rumenia

340. Nestor, Jon, dr., Bucuresti

Schweiz

341. David, Lucas, dr. iur., Basel
342. Ritter-Luterbacher, Rob., Biel
343. Scheidegger, A., stud. phil., Bern
344. Schweizerisches Landesmuseum,
Zürich
345. Sobernheim, Clara, Frau, Professor,
Bern

Stor-Britannia

346. Ansteensen, Erl., Glasgow
347. British Museum, British & Mediaeval
Department, London
348. Chaplin, Dorothea, Mrs., London
349. Chart, D. A., dr., Belfast
350. Curle, Alexander, Edinburgh
351. Edwards, Arthur, J. H., Edinburgh
352. Glentanar, Lord, Aboyne, Aberdeenshire
353. Goitein, H., London
354. Guest, Edith M., doktor, Stockport
355. Homan, William MacLean, Winchelsea, Sussex
356. Huitfeldt, Emil, minister, Frensham, Surrey
357. Maclead Banks, Mary Mrs., London
358. Moony, I., Kirkwall
359. O'Neil B. H. St. J., London
360. O'Riordáin, Seán P., professor,
Cork
361. Oxford University, Oxford
362. Seligman, C. G., professor, Oxford
363. Skilbeck, Clement O., Bledlow,
Aylesbury
364. Society of Antiquaries, London
365. Society of Antiquaries of Scotland,
Edinburgh

Sverige

366. Bagge, Axel, 2:e antikvarie, Stockholm
367. Boëthius, Gerda, fil. dr., Mora

368. Ekholm, Gunnar fil. dr., Uppsala
 369. Erixon, Sigurd, professor, Stockholm
 370. Festin, Eric, länsantikvarie, Östersund
 371. Frödin, Otto, antikvarie, fil. dr., Brevik, Lidingö 3
 372. Geijer, Agnes, frk., Stockholm
 373. Göteborg Museums Arkeologiske Avdeling, Göteborg
 374. Göteborgs Stadsbibliotek, Göteborg
 375. Hallström, Gustaf, antikvarie dr., Stockholm
 376. Hellner, Brynolf, amanuens, Stockholm
 377. Hesselman, Bengt, professor, Uppsala
 378. Holmbäck, Vidar, överlantmätare, Uppsala
 379. Jämtlands Bibliotek, Östersund
 380. Kulturhistorisk Förening och Museum, Lund
 381. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
 382. Lindqvist, Sune, professor, Uppsala
 383. Lundmark, E., Nockeby pr. Stockholm
 384. Malmö Stadsbibliotek, Malmö
 385. Nordström, J. A., Nyköping
 386. Oldeberg, Andreas, fil. dr., Stockholm
 387. Rydh, Hanna, fil. dr., Östersund
 388. Sahlgren, Jöran, professor, Uppsala
 389. Sahlström, K. E., fil. dr., Stockholm
 390. Stenberger, Mårten, dosent, Stockholm
 391. Thordeman, Bengt, fil. dr., Stockholm
 392. Universitetsbiblioteket i Lund
 393. Uppsala Universitets Museum, Uppsala
 394. Wallenberg, Berit, frk., fil. kand., Stockholm

Tchecoslovakiet

395. Narodni Museum, Praha

Tyrkiet

396. Kansu, Cheoket Aliz, professor dr., On Kasa
 397. Remzi, Oqus Arik, Ankara

Tyskland

398. Baum, Julius, professor, Stuttgart
 399. Bayerische Staatsbibliothek, Erwerbungs Abteilung, München
 400. Brinckmann, A. E., professor dr., Frankfurt a/M
 401. Gomp, Max I., Breslau
 402. Hansen, Walter, dr. phil., Berlin-Charlottenburg 2
 403. Jankuhn, Herbert, dr., Kiel
 404. Kühn, Herbert, professor, dr., Berlin
 405. Landesanstalt für Volkheitskunde, Halle (Saale)
 406. Landesmuseum zu Hannover, Hannover
 407. Merhardt, G. von, professor dr., Marburg
 408. Museum für Vor- und Frühgeschichte, Munster i Westfalen
 409. Norwegisches Institut d. Universität, Greifswald
 410. Paulsen, Peter, Kiel
 411. Petysch, Wilh., professor dr., Greifswald
 412. Rothmann, Carl, Kiel
 413. Rust, Alfred, dr., Ahrensburg bei Hamburg
 414. Römisch-Germanische Kommission des deutschen Archaeolog. Institutes, Frankfurt a/M
 415. Schwantes, G., professor, Kiel
 416. Staatliches Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin

417. Staats- und Universitätsbibliothek, Königsberg 418. Sprockhoff, Ernst, dr., Frankfurt a/M 419. Troye, Johan, Berlin-Charlottenburg 420. Universitätsbibliothek, Berlin 421. Universitätsbibliothek, Kiel 422. Verein für Altertumsfreunden im Rheinland, Bonn 423. Vorgeschichtliches Seminar der Universität, Göttingen 424. Wahle, Ernst, professor dr. Heidel- berg-Rohrbach	425. Werner, Joachim, dr., Frankfurt a/M 426. Zeiss, Hans, professor dr., München U. S. A. 427. Diez, Ernst, professor, Penna 428. Library, University of Minnesota, Minneapolis Østerrike 429. Neustein, Erwin, dr., Wien 430. Pittioni, Richard, privatdosent dr., Wien 431. Willvonseder, Kurt, dr., Wien

Ringsakertavlen. De 10 000 martyrer. 1520–30-årene.

Ringsakertavlen. Johannes Evangelists martyrium. 1520—30-årene.

Claus Bergs verksted. Nådestol fra Onsøytavlen. Ca. 1520.

Altarskap fra Øn kirke. Bebudelsen. 1510—20.

1 a

1 b

2 a

2 b

3 a

3 b

Redskaper fra Draget. 1/1. 1 a, høiskraper, 1 b, flekkeskraper.

2 a—b, kjerneskraper kombinert med gravstikke.

3 a—b, pilespisser med invers retusj.

1 a—2 b, pilespisser fra Draget. $\frac{1}{1}$. 3 a—c, gravstikker fra Woldvannet.
3 a—b: $\frac{1}{1}$, 3 c: $\frac{2}{3}$.

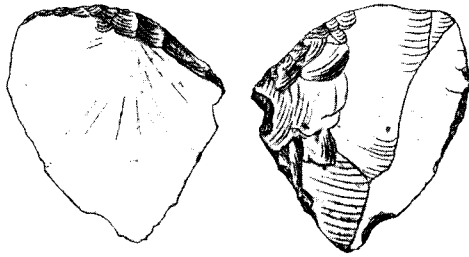

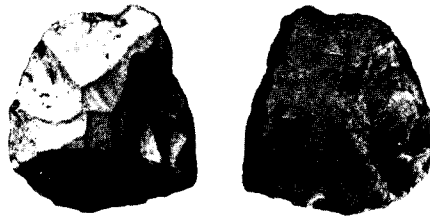
1 a–2 b, mikrogravstikker og 2 c, psevdobor fra Woldvannet. ¹/₁.
 3, pilespisser fra Draget. ²/₃. 4, pilespisser fra Minde, Strand. ²/₃.

1

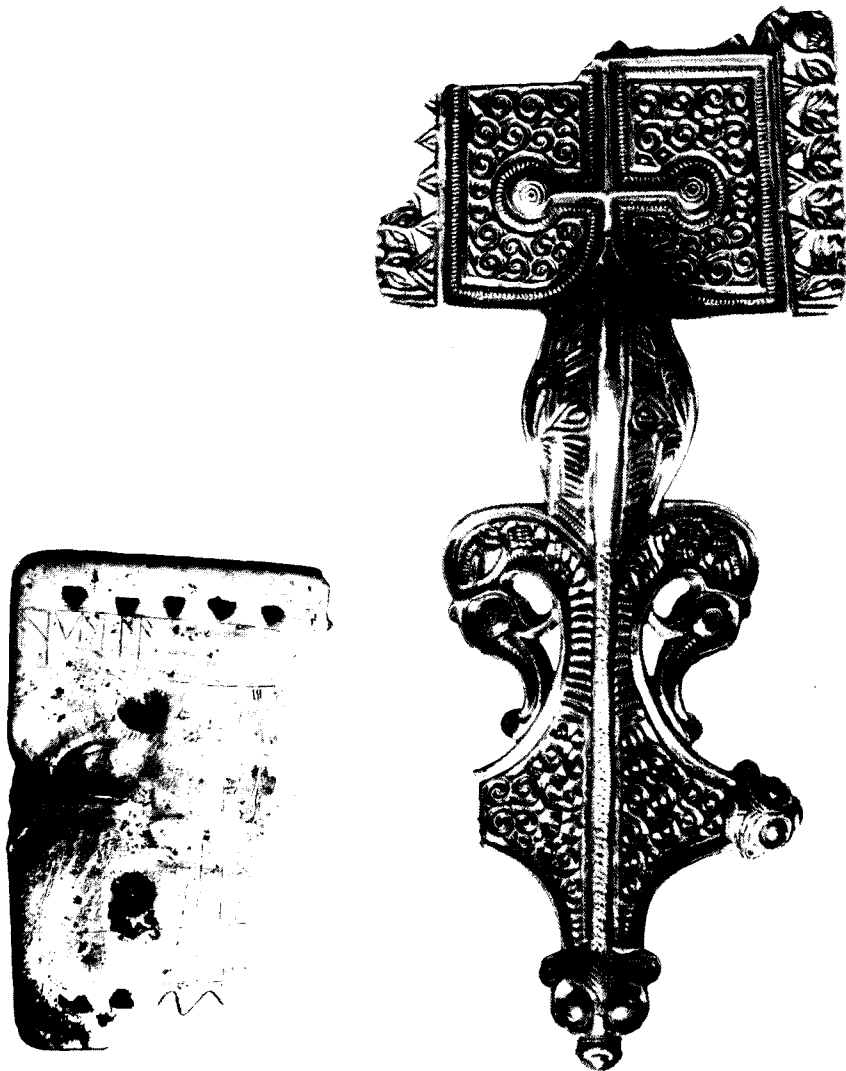

2

3

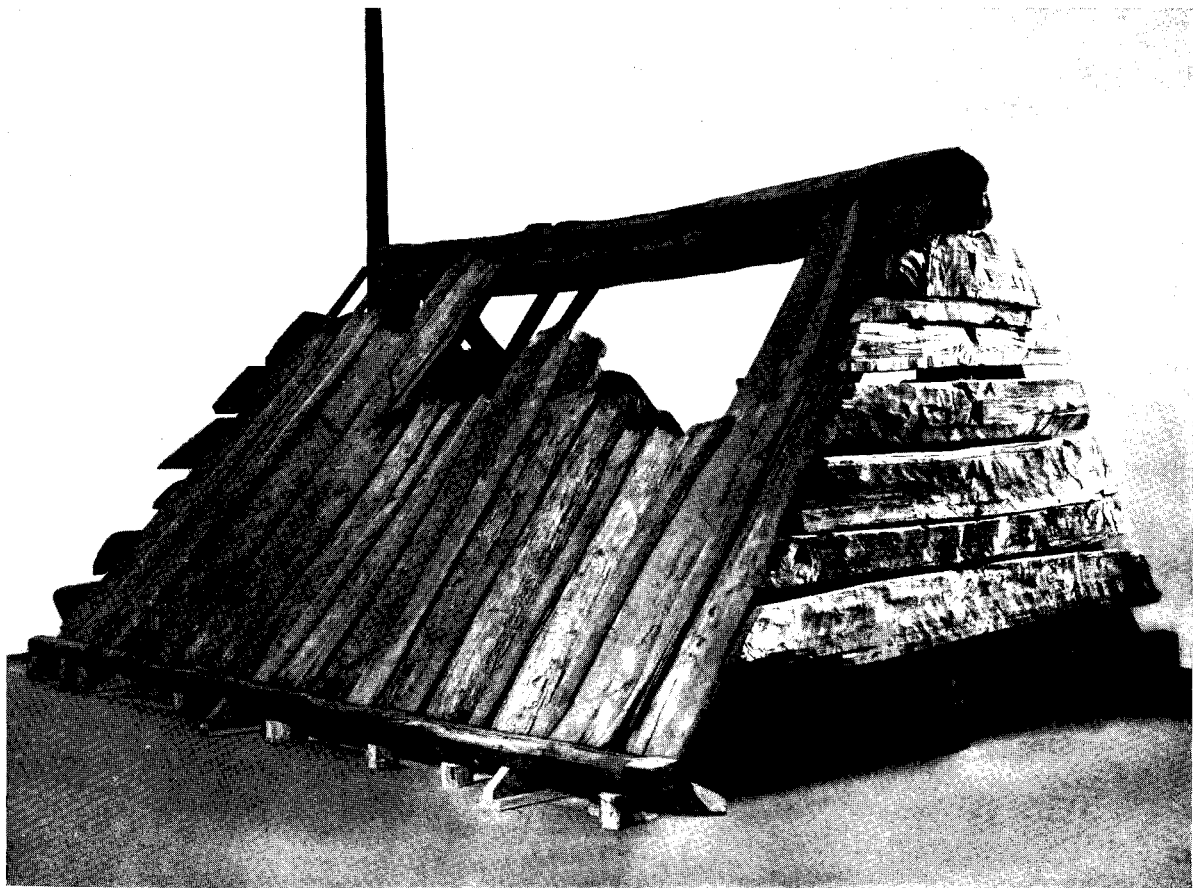
1—2, spånskrapere fra Draget, Minde og Ødegård. $\frac{3}{4}$.
3, kombinasjon av spalter og skrapere fra Draget. $\frac{3}{4}$.

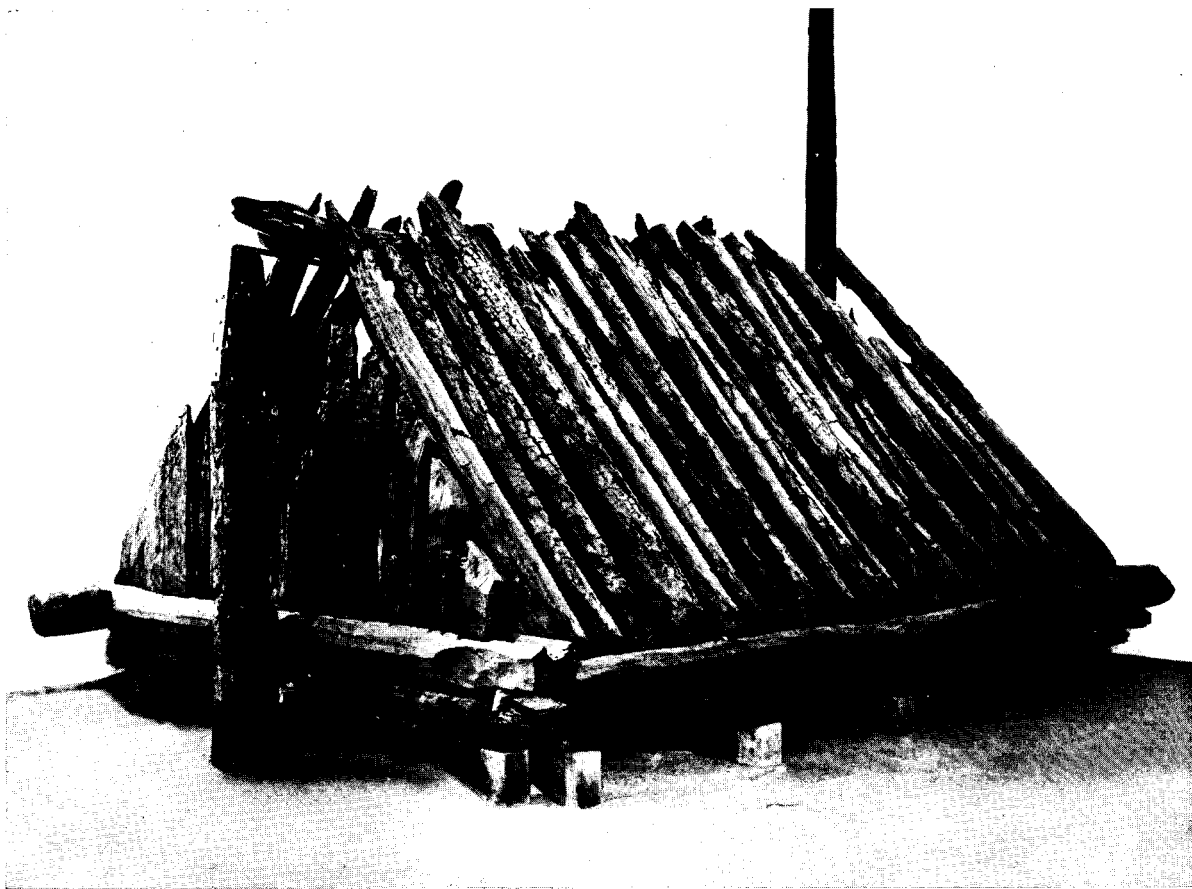
Relieffspenne med runer fra Bratsberg i Gjerpen.

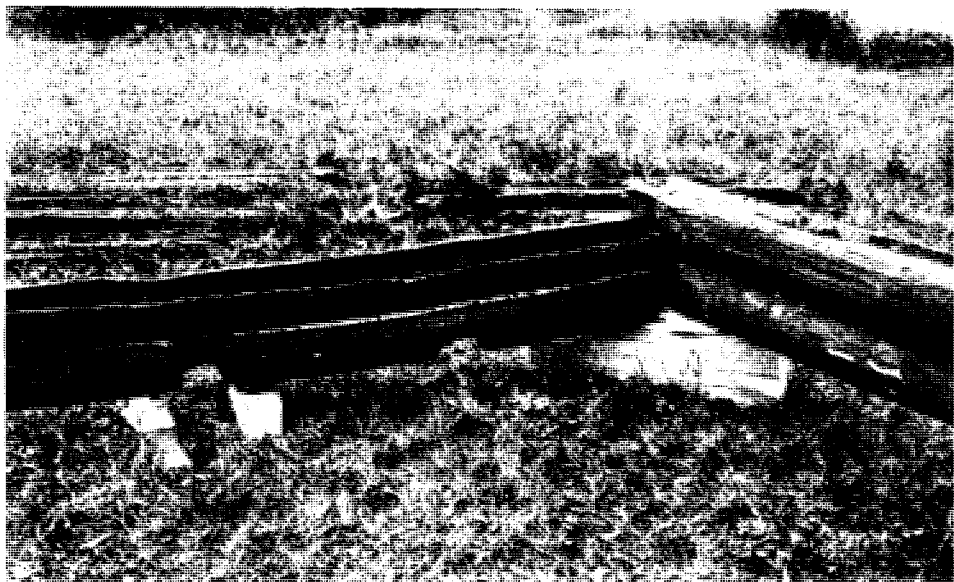
Gokstadskibets gravkammer: 1. „Mastegavlen“ sett fra bakbords side.
2. „Mastegavlen“. L. Smedstad fot.

Osebergskibets gravkammer. Hullet efter innbruddet sees i taket. L. Smedstad fot.

Gokstadskibets gravkammer, styrbords side med „akterste“ gavl. L. Smedstad fot.

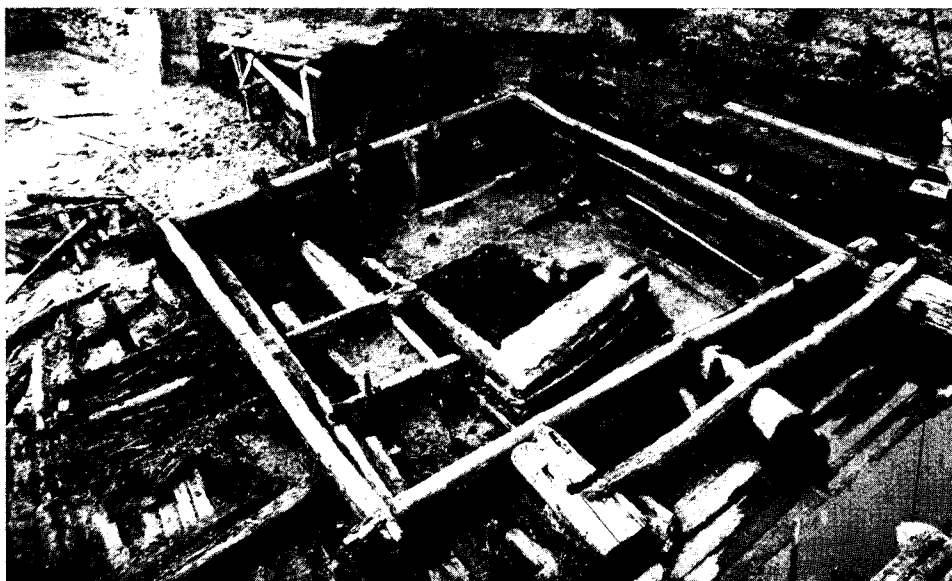

Gokstadskibets gravkammer: 1. Hjørne L sett innenfra.
2. Hjørne M til høire og K til venstre. L. Smedstad fot.

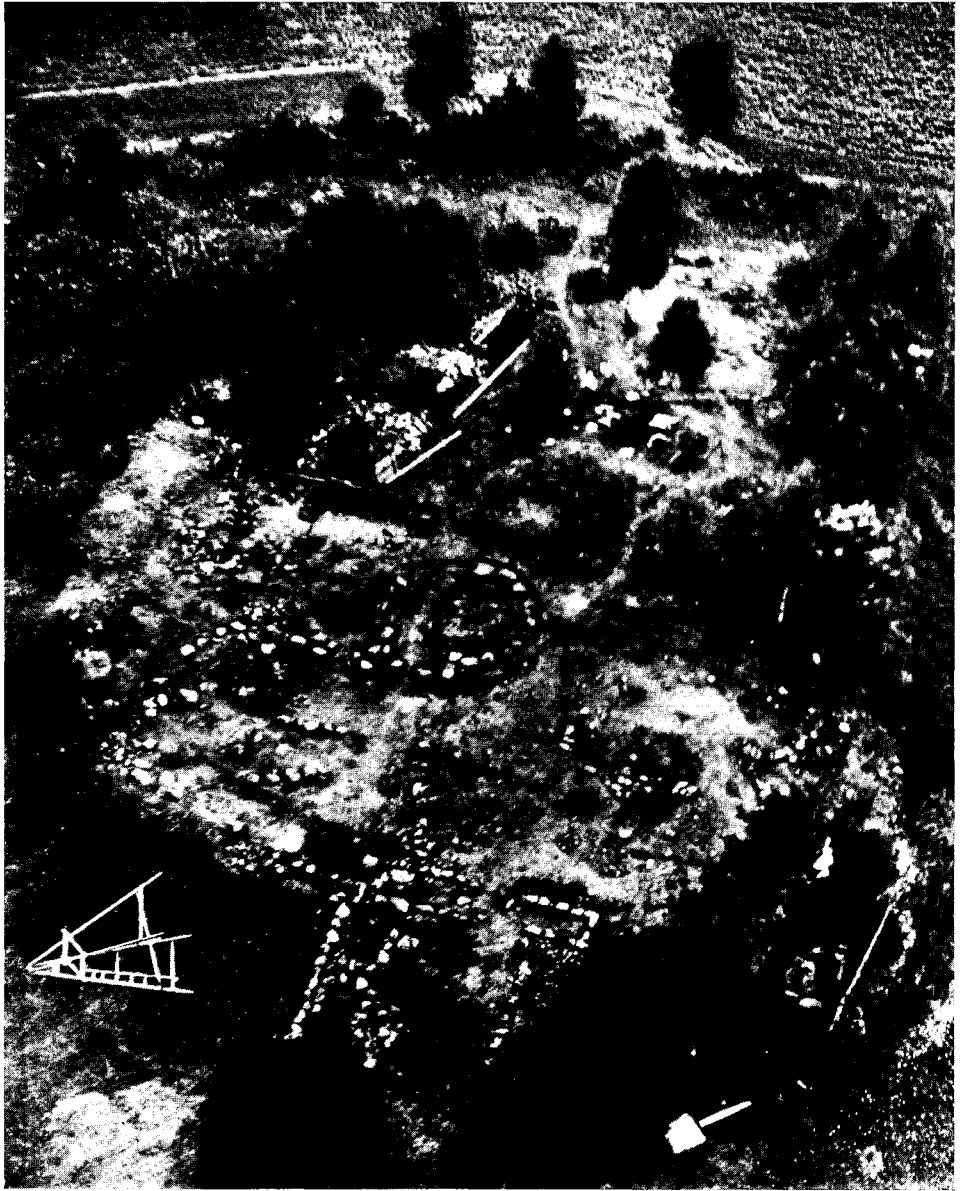

1. Gokstadskibets gravkammer. Hjørne K. 2. Hustuft fra vikingetiden fra Nygård, Saksumdal i Fåberg, Gudbrandsdalen. Utgravet 1935. L. Smedstad fot.

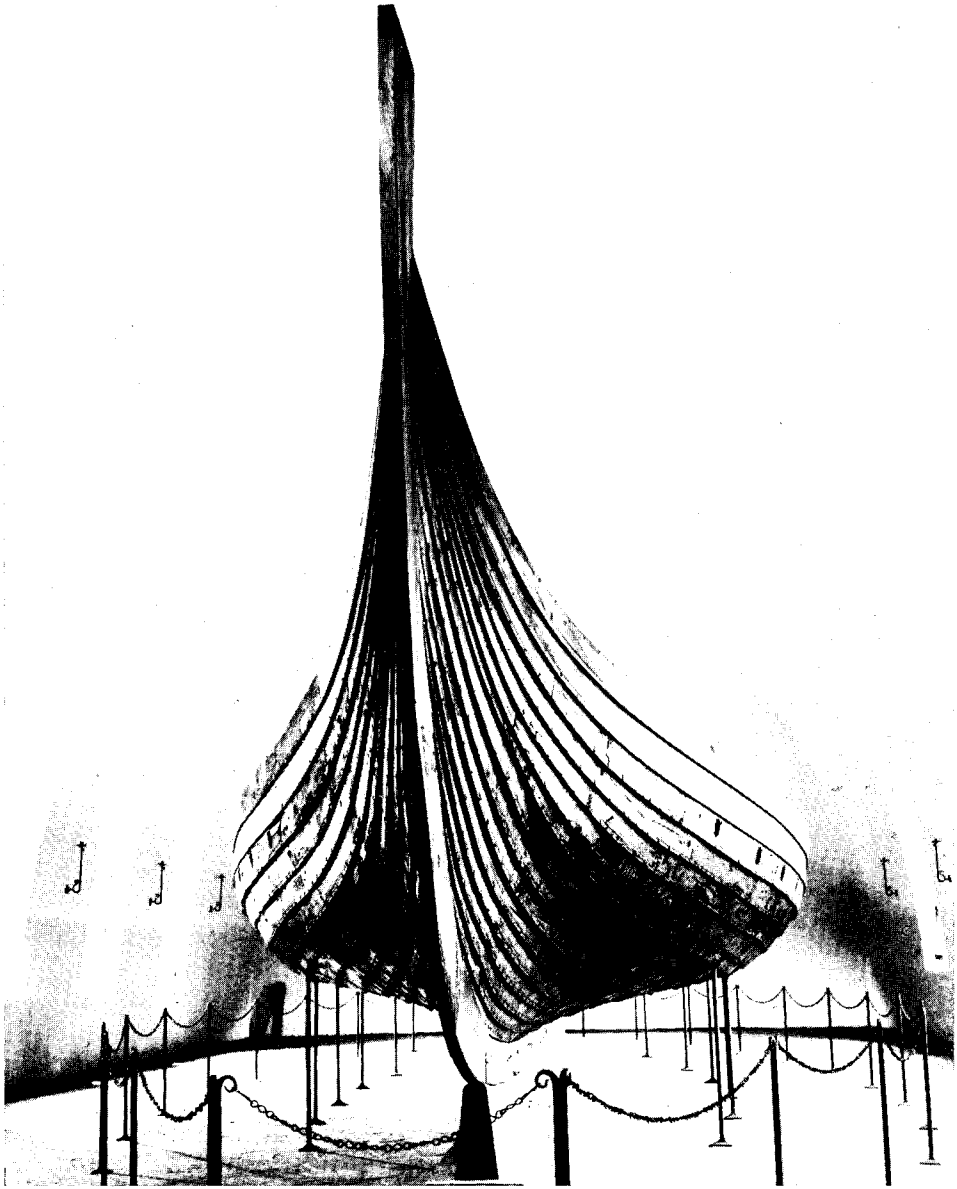

1. Nordre del av hustuft på Gilberg i Fåberg, Gudbrandsdalen. Zemmann fot. Utgravet 1937.
2. Kvadratisk hus med velbevarte vegger fra Oppelen i Oberschlesien, Tyskland. Georg Raschke fot.

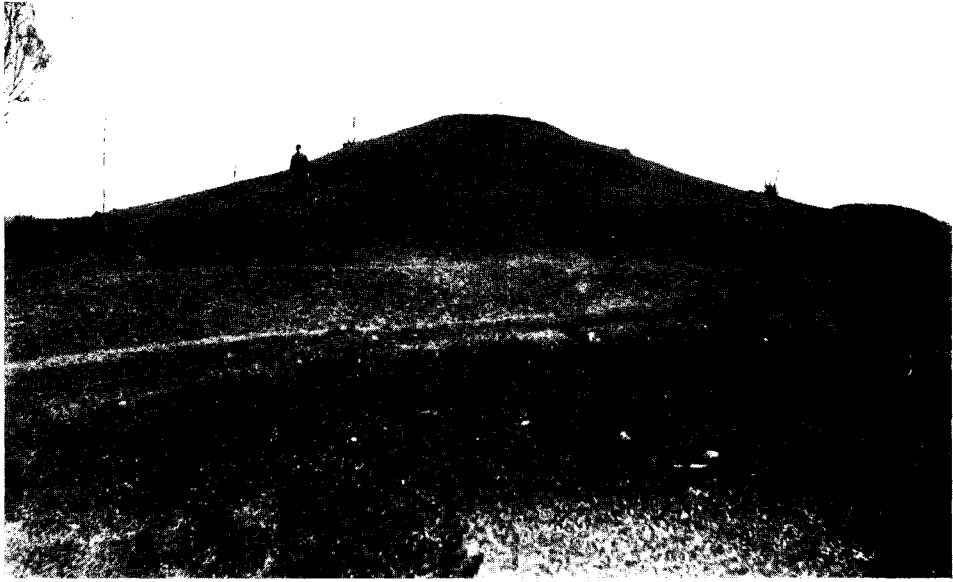
Hustuft på Gilberg i Fåberg, Gudbrandsdalen, sett fra nordvest. Utgravet 1937.
Hærens Flyvevåben fot.

Gokstadskibet. 1935.

1. Raknehaugen, Ullensaker. Okt. 1917.
2. Hubred, Vang ved Hamar. Sept. 1937.

1. Svenhaug, Ringsaker.
2. Gudbrandshaugen, Hundorp. Aug. 1925.

1. Huseby, Blaker. Aug. 1930.
2. Brotnu, Ullensaker. Aug. 1930.

1. Brødremoen, Eidsberg. 1912.

2. „Søstershvil“, Værnekloster. Sept. 1927.

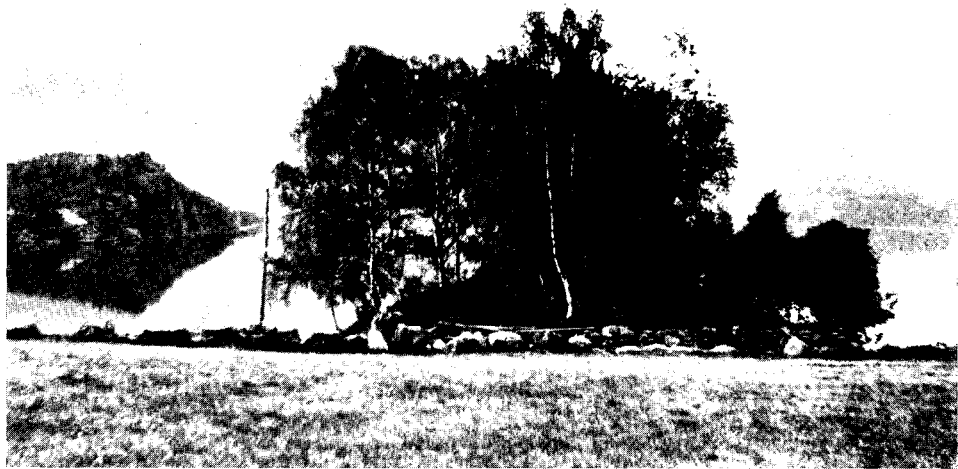

1. Haugbo, Asker. Sept. 1937.
2. Prinschaugen, Asker prestegård. Sept. 1937.

Tanum i Vestre Bærum. Sept. 1937.

1. Lomen, Vestre Slidre. Sept. 1929.
2. Huseby i Lier. Sept. 1937.

1. Borre. Febr. 1937.

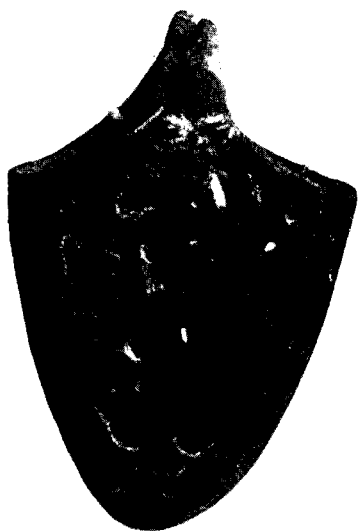
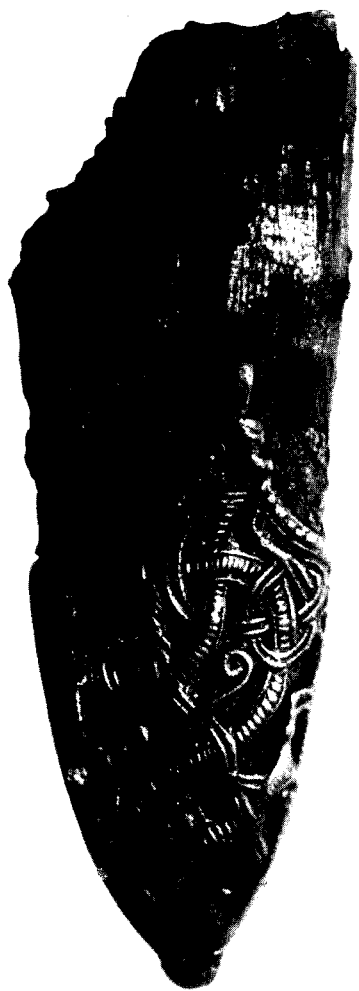
2. Farmannshaugen. Aug. 1917.

1. Halvdanshaugen på Stein. Okt. 1917.
2. Møllebakken, Tønsberg. Juli 1917.

1. Nål av irsk arbeide. Thingskålar. RanjårvallasysseL. R. 4239. 2. To ringnåler av bronse, snarest skotsk-keltisk form. a. Uten finnested. R. 1969. b. Gnupverjar-afrrjettur, ArnessysseL. R. 5396. 3. Armrings av jet. Ålöfarey. Hornfjord. 4. Perle av agat. Kornså, Vatsdal på Nordlandet. R. 1782. 5. Doppsko av bronse. R. 2756.

1—3. Doppsko av bronse.
1. R. 559. 2. R. 3582. 3. 5251.

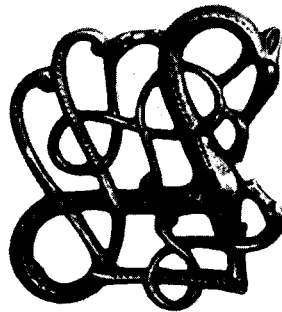
1

2

3

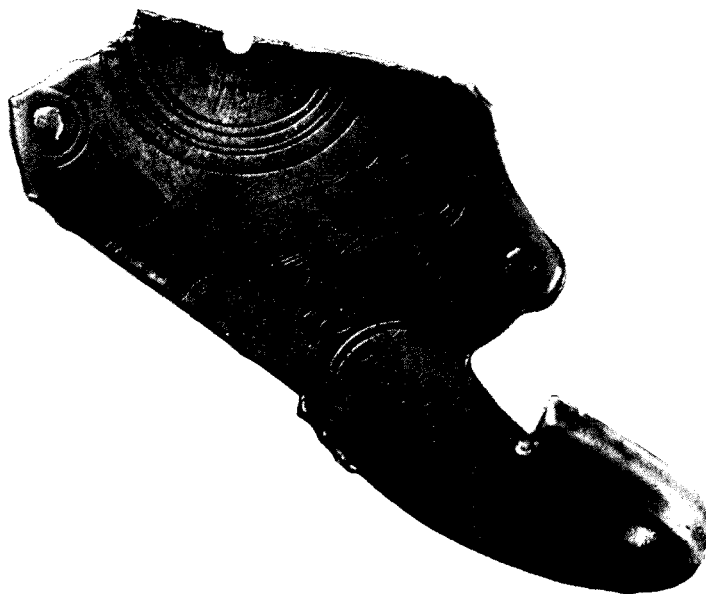

4

1. Doppsko av bronse. R. 5072. 2. Remfordeler. R. 935. 3. Statuette av ben. Baldursheim i Myvatnsveit. R. 1—10. 4. Sølvsmykke i Urnesstil. R. 6524.

1

2

1—2. Avskåret stykke av en stor ringspende av sølv.
Sandmål, Syd Tingeyjarsyssel. R. 5884.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

To begivenheter vil gjøre året 1936 særlig minneverdig i norsk arkeologisk historie. Den ene var avholdelsen av den 2nen internasjonale Kongress for forhistorie og protohistorie i Oslo — den første blev holdt i London i 1932 — hvor ca. 500 arkeologer fra alle land var samlet om felles interesser. Den andre var fullbyrdelsen av en gammel plan om å stifte et norsk arkeologisk selskap. Den hadde kanskje ikke latt sig virkeliggjøre nu uten at vi hadde fått denne internasjonale kongressen.

Det er en glede å kunne nevne at Norsk Arkeologisk Selskap allerede straks har fått så stor tilslutning, at vi efter mindre enn ett års virksomhet har nesten 500 medlemmer. Vi har det håb at dette tiltak skal bli av varig verd for norsk arkeologi ved å øke vår viden om det norske folks fortid, dets arbeidsliv og erhvervsformer gjennom 10—12000 år.

Selskapets nærmeste og naturligste opgave er derfor utgivelsen av et tidsskrift. Vi har kalt det „VIKING, Tidsskrift for norrøn arkeologi.“

Idet Norsk Arkeologisk Selskap er stiftet er det grunn til å minne om de tiltak i samme retning som er gjort tidligere.

For mere enn 100 år siden kom det første, da den store bergenseren, Eidsvollspresidenten fra 17. mai, den historisk og antikvarisk interesserte dilettant i beste betydning W. F. K. CHRISTIE stiftet „Urda“, det klassiske tidsskrift i norsk arkeologi. Det blev utgitt av Bergens Museum og det blev holdt oppe i 13 år, fra 1834 til 1847. Dets innhold er rikt, omfattende og mangen avhandling i det er leseverdige den dag idag.

„Urda“ var etter sakens natur et vestlandsk tidsskrift, utgått av den gamle bergenske humanisme fra 18de århundre.

I 1844 blev „Foreningen til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring“ stiftet og på grunn av forskjellige omstendigheter kom den i en årrekke til å bli det sentrale organ for norsk arkeologi gjennom sin *Årsberetning* og gjennom N. NICOLAYSENS virksomhet. I et halvt århundre arbeidet Fortidsforeningen vesentlig med forhistorie og middelalder, mens de senere perioder av norsk kulturhistorie blev helt forsumt. Dette førte naturlig nok til en opposisjon innen Foreningen som endte med en nyorganisasjon i 1899. Det arkeologiske arbeidet blev organisert ved loven av 1905 (om fredning og bevaring av fortidsminner i Norge) og helt lagt i hendene på de store museene i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø.

Norsk arkeologi mistet derved sitt tidsskrift. De enkelte museer publiserte tilvekstlister og avhandlinger, men savnet av et sentralorgan blev sterkere og sterkere. Forskjellige planer dukket op, men først i 1910 lyktes det å starte et arkeologisk tidsskrift, „Oldtiden“, som fellesorgan for de fem arkeologiske museene og med A. W. BRØGGER som redaktør. Redaksjonen var i de første år i Stavanger, siden i Oslo, hvortil Brøgger var flyttet i 1913. Utgivelsen fortsatte inntil 1923, men stanset derefter i de vanskelige år, da de respektive museer ikke lenger så sig i stand til å yde tidsskriftet den nødvendige støtte. I alt kom det 9 bind av Oldtiden og et par hefter av et tiende bind, siste gang i 1932.

I 1917 blev et norsk arkeologisk selskap stiftet på et møte av arkeologer og arkeologisk interesserte, og da A. W. BRØGGER i de første månedene av 1918 hadde samlet inn ca. 120 000 kroner til det nye arkeologiske forskningsfond, *Borrefondet*, var det meningen at en del av fondets inntekter skulde brukes til et nytt tidsskrift, utgitt av det norske arkeologiske selskap under titelen „Arkiv for norsk arkeologi“. (Oldtiden, bind IX, side 7.) Hverken selskapet eller tidsskriftet kom den gang lengere enn til ideen. Borrefondet blev optatt med utgivelsen av det store verk om Osebergfunnet og noen grobunn for et arkeologisk selskap

var det foreløbig ikke. En sån kom det først i tyveårene under nyveksten i norsk arkeologi, og navnlig ved det fremstøtet som kom med HAAKON SHETELIGS og A. W. BRØGGERS forelesninger ved Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning høsten 1924 og høsten 1925, og ved at det fremstod en rekke yngre videnskapsmenn som ryddet ny grunn i norsk arkeologi.

Da den store internasjonale arkeologkongress skulde holdes i Oslo sommeren 1936 drøftet man forskjellige muligheter for å få i stand en privat innsamling til støtte for kongressens økonomi. Kongressens tresorier, EIVIND S. ENGELSTAD, fikk herunder den idé å søke realisert den gamle plan om et norsk arkeologisk selskap, dels kunde nemlig derved den store kongress få en fortsettelse i Selskapets arkeologiske arbeide, dels kunde Kongressen få økonomisk støtte av Selskapet. Kongressens president gav denne tanke sin fulle tilslutning og gav dr. Engelstad i oppdrag å søke saken realisert.

I april sendte man så ut en innbydelse undertegnet av lederne av våre arkeologiske museer og med sådan ordlyd:

„Sommeren 1932 blev det holdt en internasjonal arkeologkongress i London, den første efter verdenskrigen. Her fikk Norge det ærefulle oppdrag å arrangere den neste kongress i Oslo, 3.—9. august 1936.

I alle land har arkeologien i de senere år arbeidet sig frem til en meget fremskutt stilling i det humanistiske forskningsarbeide, og det er derfor også rent nasjonalt sett en ære når vårt land alt ved den annen kongress har fått høve til å bli møtested og midtpunkt for den arkeologiske verden.

Bortsett fra de forskjellige museer eksisterer det imidlertid hos oss ikke et organ som kan danne en bredere bakgrunn for vår forskning, et selskap av alle dem som har interesse for de eldste tider i vårt land. Vi henvender oss derfor til Dem for å spørre Dem om De vil være med som stifter av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Formålet skulde være å arbeide for fremme av forskningen av norsk forhistorie og middelalder, og vi hadde i den anledning tenkt oss at

det hvert år skulde holdes et medlemsmøte. Her skulde det være foredrag over emner av almindelig interesse og demonstrasjon av innkomne oldfunn i siste år. For øvrig hadde man tenkt at Selskapet skulde starte en publikasjonsserie, som kunde komme med et bind om året. Dette skulde da gratis tildeles medlemmene. — Dette må dog kun opfattes som et foreløbig forslag. Selskapets lover og virkemåte måtte utformes på et møte i Oslo høsten 1936.

For å kunne bli en effektiv støtte for norsk arkeologisk forskning måtte kontingenten pr. stiftende medlem settes til kr. 100.00 pr. år. Da det er av vesentlig betydning for norsk arkeologi og for norsk kulturliv at den store internasjonale kongress i Oslo i sommer blir vellykket, hadde vi tenkt å foreslå at halvparten av kontingenten for 1936 tilfalt kongressen mot at stifterne av „Norsk Arkeologisk Selskap“ samtidig deltar i kongressen. Den annen halvdel skulde avsettes og anvendes efter Selskapets senere bestemmelse. Som publikasjon for 1936 vil stifterne bli tilstillet Bjørn Hougen: Snartemofunnene. En rikt illustrert bok i stort kvartformat.

Interessen for norsk arkeologi har vært i så betydelig vekst her hjemme i løpet av den siste menneskealder at man nu har funnet tiden inne til opprettelsen av „Norsk Arkeologisk Selskap“. På grunn av den internasjonale arkeologkongress vil oppmerksomheten i år konsentrere sig om norsk arkeologi; det er i forståelsen herav man ser ønsket om å gi denne interesse en varigere karakter ved dannelsen av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Man tillater sig overensstemmende hermed å rette en inntrengende anmodning til Dem om å tegne Dem som stifter av „Norsk Arkeologisk Selskap“.

Anmeldelser, eventuelt ledsaget av kontingent for 1936, bedes innsendt til Universitetets Oldsaksamlings kontor, Oslo. Telefon 15 209.“

I april 1936.

A. W. Brøgger.

Haakon Shetelig.

Theodor Petersen.

Jan Petersen.

På denne første henvendelse meldte det sig 45 stiftende medlemmer med en kontingent på 100 kroner pr. år. Av disse var 28 anmeldt så tidlig at de kunde delta i den internasjonale arkeologkongress, de øvrige kom til innen generalforsamlingen den 23. november 1936.

For at Selskapet ikke bare skulde bidra økonomisk, men også under Kongressen skulde fremtre som en selvstendig institusjon, blev det besluttet at Selskapets bidrag (i alt kr. 2 250.00) skulde anvendes til en mottagelse på „Dronningen“ på Kongressens første aften, mandag den 3. august. Det var på forhånd ved sirkulærskrivelser til hvert enkelt medlem forespurt om man hadde noe å innvende mot at Selskapets bidrag benyttedes på denne måte. Da Selskapet på dette tidspunkt ennu ikke var konstituert, henstillet professor Brøgger til et av de innmeldte medlemmer, høiesterettsadvokat Henrik Bergh å representere Norsk Arkeologisk Selskap ved denne anledning. Advokat Bergh mottok opfordringen og holdt en velkomsttale til kongressens deltagere på fransk, som på kongressens vegne blev besvaret av l'Abbé H. BREUIL.

Selskapets konstituerende møte blev avholdt i Universitetets møtesal mandag den 23. november 1936 kl. 19.15. Følgende av de stiftende medlemmer var til stede: HJ. SAMUELSEN, FR. BENNETT, HENRIK BERGH, P. KRISTENSEN, ALF BJERCKE, DIDRIK HALVORSEN, GUSTAV E. RAABE og A. W. BRØGGER. Møtet blev ledet av Brøgger, som bl. a. fremla forslag til statutter. Disse blev vedtatt i følgende form og med gyldighet til neste generalforsamling.

1. Norsk Arkeologisk Selskap er stiftet for ved størst mulig deltagelse fra almenheten å støtte det arkeologiske arbeide i Norge på områdene forhistorie og middelalder, som ikke direkte omfattes av statens plikter. Det skal søke å fremme spredningen av resultatene av norsk arkeologisk forskning bl. a. ved utgivelsen av et tidsskrift og eventuelt andre publikasjoner, ved å holde årlige møter i tilknytning til viktigere fortidsminner og for øvrig på enhver måte som styret bestemmer.

2. Selskapet består av
  - a. representantskapsmedlemmer som betaler kr. 100.00 i årlig kontingent. De 45 „stiftende medlemmer“ inngår som representantskapsmedlemmer.
  - b. vanlige medlemmer som betaler kr. 5.00 i årlig kontingent.
Ved på en gang å innbetale kontingent for 10 år opnåes livsvarig medlemskap i henholdsvis gruppene a og b. Selskapets tidsskrift tilstilles samtlige medlemmer gratis.
3. Selskapets samtlige medlemmer utgjør dets øverste myndighet som utøves gjennom generalforsamlingen. De under 2 a nevnte medlemmer utgjør et representantskap som i forening med styret, der er uten stemme i representantskapet, forbereder alle saker til generalforsamlingens avgjørelse, hvor samtlige medlemmer deltar på like fot. Representantskapets møter ledes av Selskapets preses.
4. Selskapet ledes av et styre på 5 — fem — medlemmer, som alle velges av generalforsamlingen således:
  - a. Selskapets preses, som er styrets formann, velges særskilt.
  - b. Av de øvrige fire medlemmer skal to velges blandt representantskapets medlemmer. I samme forhold velges suppleanter.Styret velger selv innen sin midte sin visepreses. Preses velges for 3 — tre — år.
De øvrige medlemmer skal skifte, så to og to går ut hvert år, første gang efter loddtrekning. Det samme gjelder suppleantene. Gjenvalg er tillatt.
5. Generalforsamlingen velger en generalsekretær for 3 — tre — år av gangen. Han er styrets sekretær, deltar i styrets møter og varetar sammen med preses Selskapets daglige ledelse.
6. Styret antar en sekretær som samtidig er Selskapets kasserer.
Over styrets møter føres protokoll.
I denne innføres også generalforsamlingens og representantskapets beslutninger (uten referater).
7. Selskapets årlige generalforsamling holdes så vidt mulig 23. november, der betraktes som Selskapets stiftelsesdag.

8. Generalforsamlingen velger to revisorer for regnskapet.
9. Disse statutter gjelder inntil første ordinære generalforsamling, idet man forutsetter at et arbeide straks igangsettes for å hverve flest mulig medlemmer — så vel representantskaps- som almindelige — over det hele land.

Inntil første ordinære generalforsamling vil styret bestå av preses samt to medlemmer valgt blandt de stiftende medlemmer.

Møtet drøftet på bred basis Selskapets program og fastslo også en rekke detaljer, bl. a. at kontingenten for vanlige medlemmer skal være kr. 5.00 og at alle Selskapets medlemmer for denne kontingent skal få det tidsskrift som Selskapet kommer til å utgi.

De nødvendige valg blev derefter foretatt. HENRIK BERGH blev valgt til preses og CHR. HANSSON og F. M. TRESCHOW til styremedlemmer.

A. W. BRØGGER blev valgt til generalsekretær og EIVIND S. ENGELSTAD til sekretær og kasserer.

Efter det konstituerende møte blev det i Universitetets Oldsaksamling holdt foredrag for Selskapets medlemmer og en del innbudne, av konservator dr. BJØRN HOUGEN om „Osebergfunnet og billedvevningens eldste historie i Norden“.

Da direktør Chr. Hansson på grunn av annet arbeide ikke fant å kunne motta valg som styremedlem har styrets anliggender vært ledet av preses advokat Bergh, godseier F. M. Treschow, generalsekretæren professor Brøgger og sekretæren dr. Engelstad.

Styret besluttet i sitt første møte, den 27. november, at det skulde settes i gang en ny aksjon for å få innmeldt flere medlemmer.

I desember sendtes det i den anledning ut følgende oprop, med det resultat at representantskapsmedlemmenes antall steg fra 45 til 56:

„Sommeren 1932 blev det holdt en internasjonal arkeologkongress i London, den første efter verdenskrigen. Der fikk Norge det ærefulle oppdrag å arrangere den neste kongress i Oslo, 3.—9. august 1936.

I alle land har arkeologien i de senere år arbeidet sig frem til en meget fremskutt stilling i det humanistiske forskningsarbeide, og det er derfor også rent nasjonalt sett en ære når vårt land alt ved den annen kongress fikk høve til å bli møtested og midtpunkt for den arkeologiske verden.

Bortsett fra de forskjellige museer har det imidlertid hittil ikke hos oss eksistert et organ som kan danne bakgrunn for en bredere forskning, et selskap av alle dem som har interesse for de eldste tider i vårt land. Et sådant selskap blev konstituert på møte i Oslo den 23. november i år. Som styre blev valgt undertegnerne av dette oprop, med advokat Henrik Bergh som preses og professor A.W. Brøgger som generalsekretær.

Formålet er å arbeide for fremme av forskningen av norsk forhistorie og middelalder. På selskapets generalforsamling vil det hvert år bli holdt et foredrag over emner av almindelig arkeologisk interesse og demonstrasjon av de nylig innkomne, særlig interessante oldfunn. Selskapet vil dessuten så vidt mulig også holde andre medlemsmøter f. eks. i forbindelse med befarung av kjente fortidsminner.

Selskapet vil årlig utgi et tidsskrift som inneholder artikler om norsk arkeologi skrevet av våre fagmenn, men beregnet på å leses og forstås av ikke fagmenn. Dette tidsskrift vil gratis bli tilstillet selskapets medlemmer. I tillegg til dette tidsskrift vil selskapet også utsende større publikasjoner, disse vil dog ikke utkomme med bestemte mellomrum, men kun når selskapets økonomi tillater det og når det foreligger funn av sådan særegen art at det berettiger en bredere behandling i egen publikasjon. Som selskapets publikasjon for 1936 vil „stiftende medlemmer“ bli tilstillet Bjørn Hougen: Snartemofunnene. En rikt illustrert bok i stort kvartformat.

Når man nu har funnet tiden inne til å oprette et norsk arkeologisk selskap, er det fordi interessen for den norske arkeologi i år har vært særlig stor i anledning av den internasjonale arkeologkongress i Oslo.

Man tør uttale at denne kongress er blitt av vesentlig betydning for norsk arkeologi og for norsk kulturliv og at den avgjort har fastslått Norges fremtredende plass på den internasjonale arkeologiske område.

Vi vil på det innstendigste henstille til Dem å melde Dem som „stiftende medlem“ av Norsk Arkeologisk Selskap for en årlig kontingent av kr. 100.00 og ber Dem i den anledning utfylle vedlagte innmeldelsesblankett og innsende den til selskapet under adresse Universitetsgaten 13 b, Oslo 13. Telefon 15209.“

I desember 1936.

Henrik Bergh

F. M. Treschow

A. W. Brøgger

Eivind S. Engelstad

I januar 1937 sendtes så ut innbydelse om å melde sig som vanlig medlem i norsk, engelsk, fransk og tysk utgave.

Resultatet av dette opprop var meget gledelig, det strømmet inn anmeldelser både fra Norge, det øvrige Norden og utlandet. I øieblikket har Selskapet ikke mindre enn 431 vanlige medlemmer, hvortil kommer de 56 representantskapsmedlemmer. Styret har sett denne store tilslutning som et bevis på berettigelsen av å oprette et Norsk Arkeologisk Selskap, og vil uttale ønsket om at medlemsantallet stadig må øke.

Styret har i beretningsåret holdt 5 møter. Styret har som det allerede vil fremgå av ovenstående, foreløbig konsentrert sitt arbeide om å skaffe flest mulig medlemmer. Videre er det fastsatt format og utstyr for det tidsskrift som hermed fremkommer med sitt første bind. Det er en mulighet for at tidsskriftet i kommende år vil bli utsendt heftevis, derom vil det senere bli tatt bestemmelse. Tidsskriftets navn er fastsatt efter en navnekonkurranse, hvortil var innbudt de norske arkeologiske videnskapsmenn.

Det styre som blev valgt på stiftelsesdagen den 23. november 1936 bestod kun av representantskapsmedlemmer, da ingen vanlige med-

lemmer dengang ennu var inntegnet. I løpet av februar var innmeldt så mange vanlige medlemmer at styret fant det riktigst at disse, overstemmende med lovenes § 4, nu blev representert i styret og henstillet derfor til professor dr. HAAKON SHETELIG, Bergens Museum, å ta sete i styret som de vanlige medlemmers representant, inntil lovmessig valg kan foregå på generalforsamlingen. Professor Shetelig erklærte sig villig til å inntre i styret og deltok første gang i styremøtet den 24de februar 1937. På samme vis har styret anmodet representantskapsmedlemmene dr. ing. ALF BJERCKE og bokhandler GUSTAV E. RAABE om inntil generalforsamlingen å fungere som Selskapets revisorer.

Regnskap.

Regnskapet er gjort op pr. 8. november og balanserer med kr. 2738.31 idet det viser en samlet inntekt på kr. 7844.55 og en utgift på kr. 5106.24.

Da styret har besluttet at alle livsvarige medlemskontingenter skal avsettes til et fond, utgjør dette kr. 850.88 som er medregnet ovenfor under inntekten. Regnskapet er revidert av Alf Bjercke og Gustav E. Raabe.

Selskapets lover (se ovenfor) blev vedtatt på det konstituerende møte den 23. november 1936. Da Selskapet den gang kun hadde representantskapsmedlemmer må derfor lovene endelig vedtaes på generalforsamlingen 23. november 1937, hvortil såvel representantskapsmedlemmer som vanlige medlemmer er innkalt.

Av samme årsak skal det på nærværende generalforsamling velges preses, generalsekretær, to styremedlemmer blandt representantskapsmedlemmene og to styremedlemmer blandt de vanlige medlemmer. I samme forhold skal det velges suppleanter for de fire styremedlemmer. Det skal likeså velges to revisorer.

Henrik Bergh   F. M. Treschow
A. W. Brøgger

Eivind S. Engelstad

REGNSKAP

18. april 1936—9. november 1937.

Inntekter.

48* representantskapsmedlemmer kont. 1936	Kr. 4 800.00
6* representantskapsmedlemmer kont. 1937	„ 600.00
310* vanlige medlemmer kont. 1937	„ 1 549.81
2 vanlige medlemmer kont. 1938	„ 10.00
Avsatt til fond (inkl. renter).....	„ 850.88
Renter 1936 (ikke fondets).....	„ 33.86
	<hr/>
Sum	Kr. 7 844.55

* Mowinckel og de 4 livsvarige medlemmer *ikke* medregnet da de er plasert under fondet.

Fondet.

Joh. Ludv. Mowinckel representantskapsmedlem 1936—40	Kr. 500.00
Knut Fægri, livsvarig vanlig medlem	„ 50.00
Gunnar Horn, livsvarig vanlig medlem.....	„ 50.00
E. Berentsen, livsvarig vanlig medlem	„ 50.00
Bull-Aakran, livsvarig vanlig medlem + ekstrabidrag	„ 200.00
Renter 1936	„ 0.88
	<hr/>
	Kr. 850.88
Fondet innestår i Akers Sparebank kto. 44 921	Kr. 850.88
Beholdning for øvrig i Akers Sparebank kto. 140 181 ...	„ 1 887.43
	<hr/>
	Kr. 2 738.31

Utgifter.

Bidrag til Arkeologkongressen	Kr. 2 250.00
Sekretær	„ 500.00
Portoutgifter	„ 471.88
Oversettelseshonorarer	„ 84.00
Trykningsutgifter	„ 750.44
Kontoranskaffelser og maskinskrivning	„ 541.25
Kurstap	„ 0.81
Reiseutgifter	„ 82.86
Honorar for artikkel til „Viking“	„ 425.00
	<hr/>
	Sum Kr. 5 106.24
	Balanse „ 2 738.31
	<hr/>
	Kr. 7 844.55

Utestående fordringer.

49 representantskapsmedlemmer 1937 à kr. 100.00	Kr. 4 900.00
116 vanlige medlemmer 1937 à kr. 5.00	„ 580.00
	<hr/>
	Kr. 5 480.00

Gjeld.*

Brøggers Boktrykkeri	Kr. 65.65
----------------------------	-----------

* Utgiftene vedrørende „Viking“ er ikke medregnet da der ikke foreligger noen omkostningsoppgave ennå.

Oslo, 8. november 1937.

Eivind S. Engelstad
kasserer.

Revidert 11. november 1937
Gustav E. Raabe

Revidert 17. november 1937
Alf Bjercke

MEDLEMSLISTE

Preses: Henrik Bergh

Styret: F. M. Treschow, Haakon Shetelig

Generalsekretær: A. W. Brøgger

Sekretær og kasserer: Eivind S. Engelstad

* Livsvarige medlemmer. — Hvor ikke annet er anført bor medlemmet i Oslo

Representantskapsmedlemmer

1. Fearnley, Thos., skibsreder
2. Wesmann, Joh., generalkonsul
3. Heyerdahl, Hieronymus, h.r.advokat
4. Fett, Harry, riksantikvar dr.
5. Pettersson, Adam, disponent, Lysaker
6. Bennett, Francis, direktør
7. Brøggers, A. W., Boktrykkeri A/S
8. Frølich, F. H., ingeniør, Bryn
9. Larsen, Alfred, grosserer
10. Brøgger, A. W., professor dr.
11. Klaveness, A. F., skibsreder
12. Hanssen, Eivind, elektroingeniør
13. Henriksen, Gustav, direktør
14. Nygaard, W., forlagsbokhandler
15. Undset, Sigrid, Lillehammer
16. Christensen, Lars, konsul, Sandefjord
17. Kvaal, Albert, direktør, Slemdal
18. Sverre, S. Th., direktør, Bygdøy
19. Bergh, Henrik, h.r.advokat
20. Hansson, Chr., direktør
21. Halvorsen, Didrik, grosserer
22. Hamsun, Knut, Nørholmen pr. Grimstad
23. Aubert, Axel, generaldirektør dr.
24. Bjærcke, Alf, dr. ing.
25. Mørk, H. A., direktør, Bekkelaget
26. Mustad, Christian
27. Andresen, Joh. H., fabrikkieier
28. Stensrud, K. N., direktør, Trondheim
29. Samuelsen, Hj., direktør
30. Werring, Niels, skibsreder, Fornebu
31. Martinsen, Haavard, direktør dr.
32. Krag, Hans P., grosserer
33. Kallevig, Gerhard C., direktør
34. Kristensen, P., murmester
35. Holter, Kristian, ingeniør
36. Løken, Alfred, direktør
37. Rasmussen, Johan, konsul, Sandefjord
38. Young, Sverre, grosserer
39. Grundt-Tanum, Johan, bokhandler
40. Bruun, Svend Foyn, skibsreder, Tønsberg
41. Lindholm, K. B., direktør, Bygdøy
42. v. Koss, Thorleif, grosserer, Nordstrand
43. Raabe, Gustav E., bokhandler
44. Treschow, F. M., godseier, Fritzøehus pr. Larvik
45. Dreyer, Jacob, boktrykker, Stavanger
46. Rachlew, Cato, direktør, Halden
47. Mowinckel Joh. Ludv., skibsreder
48. Røer, Olaf, grosserer
49. Middelthoen, C., konsul, Stavanger
50. Lindgaard, Chr., apoteker, Vinderen
51. Collett, Oscar, forstkandidat
52. Sæthre, Haakon, overlæge
53. Olsen, A. C., disponent, Sandefjord

54. Berg-Hansen, E. C., ingeniør, Porsgrunn
55. Winge Sørensen, H., skibsreder, Sandefjord
56. Kjøde, Jacob, skibsreder, Bergen

Vanlige medlemmer

Norge

1. Aall, Hans, museumsdirektør, Bygdøy
2. Alesunds Folkeboksamling, Alesund
3. Aars, Harald, byarkitekt
4. Aars, Jakob, h.r.dommer
5. Aas, Yngvar, konservator, Eidsvoll Verk
6. Aasdalen, Olav, gårdbruker, Gvarv
7. Aas, N. R., distriktslæge, Askim
8. Aga, L., o.r.sakfører, Utne
9. Alstad, Jan Henrik, stud. philol, Lillehammer
10. Alten, Jon, ingeniør, Gransherad
11. Amundsen, Ellen Wright, frk.
12. Andersen, Frithjof, Bergen
13. Anderssen, Fridthjov, Bodø
14. Anker, P. M., godseier, Halden
15. Arendals Museum, Arendal
16. Arentz, Gustav, konsul, Stavanger
17. Arnfinsen, Alex., læge, Trondheim
18. Aslaksen, Helmer, o.r.sakfører, Moss
19. Bauck, Henrik, o.r.sakfører, Trondheim
20. Bakken, Johan, utskiftningsformann, Åsgårdstrand
21. Backer Fürst, Hans, arkitekt
22. *Berentsen, E., grosserer, Stavanger
23. Berg, Henry, ingeniør, Trondheim
24. Berg, Ola, skolebestyrer, Øksfjordbotn
25. Bergens Museums Bibliotek, Bergen
26. Bergens off. Bibliotek, Bergen
27. Bergesen, Sigval, konsul, Stavanger
28. Berggrav, Eivind, biskop
29. Bergsgård, Arne, professor, Trondheim
30. Berle, J. K., skolebestyrer
31. Berner, Carl, arkitekt
32. Berntsen, Thv. lektor, Smestad
33. Bing, L. H., Hop st.
34. Biong, Kr., arkitekt
35. Bjørn, Lian, Ebbe, pr. Halden
36. Bjerke, Gunnar, arkitekt
37. Bjorgul, Kristian, utskiftningslandmåler, Skien
38. Bjørn, Anathon, konservator
39. Bjørne, Gunnar
40. Blakstad, Egil, ingeniør, Fredrikstad
41. Blix, Ivar, revisjonschef, Bygdøy
42. Blom Svendsen, H., førstearkivar
43. Bogen, Hans, Voksenlia
44. Bogen, K., lærer, Jennestad
45. Bollmann, Johan, skibsmegler, Bergen
46. Borgarsyssel Museum, Sarpsborg
47. Braadland, Ragna, fru, Ør pr. Aspedammen st.
48. Bredal, Johan, Bestun
49. Brenna, H. R., kjøbmann, Fredrikstad
50. Brock-Utne, Albert
51. Brun, Axel, sogneprest, Borre
52. Bry, Lars J., Hol
53. Brynildsen, R. K., lektor, Grefsen
54. Brækstad, John, Trondheim
55. Bugge, Finn, konsul, Tønsberg
56. *Bull Aakrann, O., skogeier, Elverum
57. Bull, Fanny, fru kommandørkaptein, Horten
58. Bull Kiøsterud, konsul, Drammen
59. Buset, Rasmus J., Alesund
60. Bødtker, Ragnvald, ingeniør
61. Bøe, Johs., konservator dr., Bergen
62. Cappelen, kammerherreinne
63. Christensen, Nils, lektor, Hamar
64. Christiansen, G. E. statsarkivar, Hamar
65. Deichmanske Bibliotek
66. Delmas, Helene, madame
67. Domkirkens Stensamling, Trondheim
68. Drammens Museum, Drammen

69. Drammens off. Skoles Bibliotek, Drammen
70. Egede Larsen, Borghild, fru, V. Aker
71. Egenæs Lund, Harald, mag. art., Stavanger
72. Eidnes, Hans, skolebestyrer, Harstad
73. Einung, H. H., Fenvik pr. Larvik
74. Eliassen, Georg, arkitekt
75. Engelschiøn, Otto, o.r.sakfører, Lysaker
76. Engelstad, E. S., konservator dr., Smestad
77. Engelstad, Helen, fru, Smestad
78. Erdman, Domenico
79. Eriksen, Laurits, Rasvåg
80. Eskeland, Severin, rektor, Rommeveit
81. Esmarch, Knut, h.r.advokat
82. Eyde, Sigurd, godseier, Borre
83. Fåberg Bygdebokkomité, pr. Lillehammer
84. Falkenberg, Johs., stud. philol
85. Faye, Kristen, o.r.sakfører, Bergen
86. Fearnley, N. O. Young, Hakedal
87. Fett, Eva, magister, fru, Bergen
88. Fett, Per, magister, Bergen
89. Fladlien, P., Snertingdal
90. Fliflet, G., Lillehammer
91. Fischer, Gerhard, arkitekt, Nordstrand
92. Folkemuseet for Trondheim og Trøndelag, Trondheim
93. Fonahn, A., dosent dr.
94. Forseth, Eystein, Vestre Gausdal
95. Foss, Helga, frk.
96. Fossum, Henry, lektor
97. Fuglesang, Jørgen, fabrikkseier
98. Fyhn, Erling, h.r.advokat
99. Fylkesmuseet i Skien
100. Fægri, K., dr. phil., Bergen
101. Gaarder, Thv., gårdbruker, Granavollen
102. Gaarder, Vincentz, Aas st.
103. Gabrielsen, H., fylkesmann, Vadsø
104. Gallis, Kristian, Andebu
105. Garstad, J., Trondheim
106. Gihle, Pål, Kraby st., Toten
107. Gjerding, Ba., stud. mag., Fjøsanger pr. Bergen
108. Gjessing, Dagfinn, stud. mag. art., Kongsberg
109. Gjessing, Gutorm, konservator dr., Tromsø
110. Glomdalsmuseet, Elverum
111. Graarud, Aage, Smestad
112. Graarud, Gunnar, kammersanger, Smestad
113. Greni, Toralf, lektor
114. Grieg, Else, fru, Bekkelagshøgda
115. Grieg, Sigurd, underbestyrer dr.
116. Grotheim, E., Vågåmo
117. Grytnes, Kristoffer, Berg, Helgeland
118. Guilford, Frank, direktør
119. Gulliksen, Per H., sekretær
120. Gunnarson, Th., sogneprest, Aurland
121. Gustafson, Laura, fru
122. Haaland, Ingvald, Stavanger
123. Haaversen, Guttorm, stadsfysikus, Kristiansand S.
124. Hadeland Folkemuseum, Brandbu
125. Hagn, Alfred, maler, Stabekk
126. Haldens Minder, Halden
127. Halset, Martin, direktør
128. Hals, Harald, konservator, Stavanger
129. Halvorsen, B. F., professor dr., Vinderen
130. Halvorsen, R. W., lensmann, Ringsaker
131. Hammer, H. J., rektor
132. Hardang, Aanund, lærer, Ytre Hjartdal
133. Haugholt, Ole H., Hjuksebø

134. Haug, Anna, Melbo
 135. Hauge, T. Dannevig, konservator
 136. Havig, Egil, Hattfjellidal
 137. Heiberg, G. F., godseier, Amla i Sogn
 138. Hermundstad, Knut, folkehøgskulelærer, Leira
 139. Hersoug, Ole, sekretær, Stabekk
 140. Holmboe, Jens, professor
 141. Holme, Eigil
 142. Holmegaard, Olav, gårdbruker, Heddeland, Øyslebø
 143. Holst, Hans, dr.
 144. Holta, H. H., konsul, Skien
 145. Horgen, J. M., Slagen pr. Tønsberg
 146. Horn, Gunnar, dr. phil.
 147. Hougen, Bjørn, konservator dr.
 148. Hougen, Haakon, lektor, Larvik
 149. Hougen, Torbjørg, fru
 150. Hvinden Haug, Ole Fred., stud. mag. art.
 151. Isachsen, Ada, fru, Stavanger
 152. Janson, J. H., grosserer
 153. Jepsen, Elisa, Berger i Vestfold
 154. Jevne, Kristoffer Kr., Øylo p. å., Valdres
 155. Johns, John, bergingeniør, Svolvær
 156. Jordan, Georg, Bergen
 157. Johnsen, Hartvig, lærer
 158. Johnsen, Hj., trelastagent, Fredrikstad
 159. Johnsen, Oluf Aagaar, Bergen
 160. Johnsen, Oscar Albert, professor dr., Lysaker
 161. Jørgensen, A. W., lektor
 162. Kårstad, Oddrun, cand. philol., Volda
 163. Kahrs, M., tannlæge, Kongsberg
 164. Kaldhol, H., Stranda
 165. Kamstrup, frk.
 166. Kielland, Thor, direktør dr.
 167. Killingstad, Anders, lærer, Drammen
 168. Kiær, Elias C., grosserer, Fredrikstad
 169. Kjellberg, Reidar, konservator
 170. Klaveness, L., konsul, Sandefjord
 171. Klinge, Nicolay, Trondheim
 172. Klingenberg, Ingvar, konsul, Trondheim
 173. Kloster, Robert, konservator, Bergen
 174. Klute, Brynjulf, forstkandidat, Hov i Land
 175. Knudsen, Finn C., Porsgrunn
 176. Kolsrud, Oluf, professor dr.
 177. Krafft, Finn, Blindern
 178. Kristiansands Folkebibliotek, Kristiansand S.
 179. Kristiansands Folkemuseum, Kristiansand S
 180. Kristiansand off. Lærerskole, Kristiansand S
 181. Krogh, Bernhard, Stavanger
 182. Kvasnes, O. J. B., prost, Høyland
 183. Lieungh, Frode, apoteker
 184. Lillehammer og Fåberg Folkeboksamling, Lillehammer
 185. Lindboe, Chr., direktør, Tønsberg
 186. L'Orange, Hans Peter, dr. phil.
 187. Lunde, Aslaug, frk.
 188. Lundgreen, H.
 189. Løberg, L., arkitekt
 190. Lütken, Oscar
 191. Magnus, Henrik, konsul, Bergen
 192. Mandt, Gunnar, Kongsvinger
 193. Marstrander, C., professor
 194. Marstrander, Sverre, assistent
 195. Marnar Historielag, Mandal
 196. Mathiesen, Jacob Ihlen, Ø. Aker
 197. Mathiesen, Jørgen, verkseier, Eidsvoll Verk
 198. Mellbye, Johan E., statsråd, Nes, Hedmark
 199. Midthaug, Leif, arkivassistent, Hamar

200. Mohr, August C., Bergen
 201. Monsen, Sverre W., Bergen
 202. Munch, P. A., cand. theol., Nordstrand
 203. Mustad, Clarin, Sandvika
 204. Myhre, K., konsul, Drammen
 205. Natrud, Gudrun, fru
 206. Nielsen, Eugen, arkitekt
 207. Nissen, Christian, sogneprest, Lier
 208. Nordlandsmuseet, Bodø
 209. Norges Landbrukshøiskoles Bibliotek, Ås st.
 210. Norges Lærarhøgskule, Trondheim
 211. Nuland, Lars Fr., Gyland pr. Flekkefjord
 212. Nummedal, Anders, konservator
 213. Nygard, Kr., fylkesskulestyrar, Brekstad
 214. Nygård-Nilssen, Arne, antikvar
 215. Næsheim, Peder P., Stavanger
 216. Næss, Leonhard, sogneprest
 217. Olsen, Hroar, fylkesmann, Smestad
 218. Olsen, Magnus, professor dr., Bestun
 219. Olssen, Olaf, sogneprest, Holmestrand
 220. Orna, Henry, landbrukslærer, Stend
 221. Ottesen, Imm. professor
 222. Palmstrøm, O., revisor, Tønsberg
 223. Paus, Christopher
 224. Pedersen, Nils, direktør, Sarpsborg
 225. Petersen, Jan, museumsdirektør dr., Stavanger
 226. Petersen, Th., museumsbestyrer, Trondheim
 227. Pettersen, Anneken frk., konservator, Drammen
 228. Quist-Hansen, Claus, læge, Bergen
 229. Quist-Hansen, Ragnhild, frk., Vindern
 230. Qvigstad, J., rektor, Tromsø
 231. Ravnsborg, Johs., oberst
 232. Refsdal, I. A., lektor †
 233. Reisjå, Tov. Ø., lærer, Notodden
 234. Richter, Olaf, sorenskriver, Hønefoss
 235. Ringdal, Karl, cand. philol.
 236. Rode, Leif S., advokat
 237. Rogne, Margit, fru, lektor
 238. Rognlien, Hans, Langangen
 239. Roll-Hansen, Jens, cand. hort., Kristiansand S.
 240. Rosendahl, Halvor, konservator, Sandvika
 241. Rudi, Torstein, Dokka
 242. Rudolph, J. W., Drammen
 243. Rygh, Per, h.r. advokat
 244. Ræder, Ditlev
 245. Røkke, Olav, høgskulebestyrer, Halsøy i Vefsn
 246. Rørholt, Anders A., borgermester, Tønsberg
 247. Sandberg, Signe, frk.
 248. Sandnes, Ola, lektor, Ålesund
 249. Schie, Oddmund, Sarpsborg
 250. Schou, Chr., fabrikkfører
 251. Schweigaard, N., souschef
 252. Seip, D. A., Universitetets Rektor
 253. Seljedal, Ivar, sogneprest, Øksendal
 254. Selmer, Erling, lektor, Nordstrand
 255. Selskapet „Den gode Hensigt“, Bergen
 256. Selskapet for Norges Vel
 257. Selvik, Børre, Stange
 258. Shetelig, Haakon, professor dr., Bergen
 259. Skappel, S., byråchef
 260. Smit, L., dr., Bergen
 261. Smith, P. L., sogneprest, Vang, Hedmark
 262. Solberg, Ole, lærer, Dilling st.
 263. Solheim, Ludv., prost, Stavanger
 264. Solme, Erik, sorenskriver, Røykenvik, Hadeland
 265. Sommerfelt, Alf, professor dr., Ø. Aker
 266. Stabekk komm. høiere Almenskole, Stabekk

267. Stang, Fredrik, professor, dr.
 268. Statsarkivet i Bergen
 269. Statsarkivet i Kristiansand
 270. Statsarkivet i Trondheim
 271. Stavanger Museum, Stavanger
 272. Stavangerens Redaksjon, Stavanger
 273. Stoltenberg, Einar, Fyresdal
 274. Streitlien, Ivar A., Tynset
 275. Stuestøl, Arne, Veggja pr. Farsund
 276. Suleng, Henrik, lektor, Halden
 277. Sund, Olaf, fhv. lensmann, Våg i Steigen
 278. Svendsen, Reinert, pastor, Veldre st.
 279. Svolvær komm. høiere Almenskole, Svolvær
 280. Sætorp, Olaf, voldmester, Fredrikstad
 281. Terland, H., skolebestyrer, Grimstad
 282. Thesen, Johan, konsul, Bergen
 283. Thoresen, Thor, skibsreder, V. Aker
 284. Thorkildsen, Johan, distriktslæge, Kopervik
 285. Tjersland, Leif, cand. jur., Ulefoss
 286. Tordenskjold-Museet, Fredrikstad
 287. Tostrup, Agnes, frk.
 288. Tromsø Museum, Tromsø
 289. Tromsø off. høiere Almenskole, Tromsø
 290. Tvedt, Christen, Bergen
 291. Tvedt, Nils, lensmann, Hol i Hallingdal
 292. Tønder Bull
 293. Ullmann, Karen S., frk., Alesund
 294. Universitetets Anatomiske Institutt
 295. Universitetets Oldsaksamling
 296. Veka, Johan, Suldal
 297. Vendelboe, Einar, ingeniør, Lillehammer
 298. Videnskapsselskapets Oldsaksamling, Trondheim
 299. Vogt, Lars, generalagent
 300. Wessel, Andr. B., læge, Kirkenes
 301. Wiborg, L., generalkonsul

302. Widerberg, C. S., oberstløytnant
 303. Willumsen, Harald
 304. Wolrath, S., skogforvalter, Vågåmo
 305. Øverås, Eirik, folkehøgskulestyrar, Elverum
 306. Øvreeide, Rasmus, Vågåmo

Belgia

307. Maertens de Naardhout, Joseph, Gent
 308. de Pierpont, Edouard, Chateau de Revière

Bulgaria

309. Institut archeologique bulgare, Sofia

Danmark

310. Aakjær, Svend, landsarkivar, Viborg
 311. Broholm, H. C., dr. phil., København
 312. Christensen, Hans Norling, mag. art., København
 313. „Den gamle By“, Købstadmuseet, Aarhus
 314. Det Kgl. Bibliothek, København
 315. Gads, G. E. C., Boghandel, København
 316. Glob, Peter Wilh., mag. art. København
 317. Hermansen, Victor, mag. art. København
 318. Høst & Søn, Andr. Fred., København
 319. Jacobsen, Werner, stud. mag., København
 320. Mackeprang, Mogens B., mag. art. København
 321. Marstrand, Vilhelm, København
 322. Mathiassen, Therkel, dr. phil., København
 323. Sloman, Vilhelm, museumsdirektør, København
 324. Swane, Leo, museumsdirektør, København

325. Troels-Smith, J. D. G. W., København
326. Winter, I., kjøbmann, Rudkøbing

Danzig

327. La Baume, W., professor, Danzig
328. Staatliches Museum f. Naturkunde
u. Vorgeschichte, Danzig

Estland

329. Moora, H., professor, Tartu

Finnland

330. Andersson, Sven, magister, Abo
331. Finlands Nationalmuseum, Helsingfors

Frankrike

332. Dauvergne, Robert, professor, Paris
333. Musée des Antiquités nationales,
Paris

Holland

334. Roes, A., dr., Utrecht

Kreta

335. Hutchinson, Richard Wyatt, Herakleion

Peru

336. Bahr, Oscar, Lima

Polen

337. Antoniewicz, W., professor dr.,
Warszawa
338. Instytut Prehistoryczny Unywersyteta,
Poznan

Portugal

339. Barreira, Joas, Lisbonne

Rumelia

340. Nestor, Jon, dr., Bucuresti

Schweiz

341. David, Lucas, dr. iur., Basel
342. Ritter-Luterbacher, Rob., Biel
343. Scheidegger, A., stud. phil., Bern
344. Schweizisches Landesmuseum,
Zürich
345. Sobernheim, Clara, Frau, Professor,
Bern

Stor-Britannia

346. Ansteensen, Erl., Glasgow
347. British Museum, British & Mediaeval
Department, London
348. Chaplin, Dorothea, Mrs., London
349. Chart, D. A., dr., Belfast
350. Curle, Alexander, Edinburgh
351. Edwards, Arthur, J. H., Edinburgh
352. Glentanar, Lord, Aboyne, Aberdeenshire
353. Goitein, H., London
354. Guest, Edith M., doktor, Stockport
355. Homan, William MacLean, Winchelsea, Sussex
356. Huitfeldt, Emil, minister, Frensham, Surrey
357. Maclead Banks, Mary Mrs., London
358. Moony, I., Kirkwall
359. O'Neil B. H. St. J., London
360. O'Riordáin, Seán P., professor,
Cork
361. Oxford University, Oxford
362. Seligman, C. G., professor, Oxford
363. Skilbeck, Clement O., Bledlow,
Aylesbury
364. Society of Antiquaries, London
365. Society of Antiquaries of Scotland,
Edinburgh

Sverige

366. Bagge, Axel, 2:e antikvarie, Stockholm
367. Boëthius, Gerda, fil. dr., Mora

368. Ekholm, Gunnar fil. dr., Uppsala
 369. Erixon, Sigurd, professor, Stockholm
 370. Festin, Eric, länsantikvarie, Östersund
 371. Frödin, Otto, antikvarie, fil. dr., Brevik, Lidingö 3
 372. Geijer, Agnes, frk., Stockholm
 373. Göteborg Museums Arkeologiske Afdeling, Göteborg
 374. Göteborgs Stadsbibliotek, Göteborg
 375. Hallström, Gustaf, antikvarie dr., Stockholm
 376. Hellner, Brynolf, amanuens, Stockholm
 377. Hesselman, Bengt, professor, Uppsala
 378. Holmbäck, Vidar, överlantmätare, Uppsala
 379. Jämtlands Bibliotek, Östersund
 380. Kulturhistorisk Förening och Museum, Lund
 381. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
 382. Lindqvist, Sune, professor, Uppsala
 383. Lundmark, E., Nockeby pr. Stockholm
 384. Malmö Stadsbibliotek, Malmö
 385. Nordström, J. A., Nyköping
 386. Oldeberg, Andreas, fil. dr., Stockholm
 387. Rydh, Hanna, fil. dr., Östersund
 388. Sahlgren, Jöran, professor, Uppsala
 389. Sahlström, K. E., fil. dr., Stockholm
 390. Stenberger, Mårten, dosent, Stockholm
 391. Thordeman, Bengt, fil. dr., Stockholm
 392. Universitetsbiblioteket i Lund
 393. Uppsala Universitets Museum, Uppsala
 394. Wallenberg, Berit, frk., fil. kand., Stockholm

Tchecoslovakiet

395. Narodni Museum, Praha

Tyrkiet

396. Kansu, Cheoket Aliz, professor dr., On Kasa
 397. Remzi, Ogus Arik, Ankara

Tyskland

398. Baum, Julius, professor, Stuttgart
 399. Bayerische Staatsbibliothek, Erwerbungs Abteilung, München
 400. Brinckmann, A. E., professor dr., Frankfurt a/M
 401. Gomp, Max I., Breslau
 402. Hansen, Walter, dr. phil., Berlin-Charlottenburg 2
 403. Jankuhn, Herbert, dr., Kiel
 404. Kühn, Herbert, professor, dr., Berlin
 405. Landesanstalt für Volkheitskunde, Halle (Saale)
 406. Landesmuseum zu Hannover, Hannover
 407. Merhardt, G. von, professor dr., Marburg
 408. Museum für Vor- und Frühgeschichte, Munster i Westfalen
 409. Norwegisches Institut d. Universität, Greifswald
 410. Paulsen, Peter, Kiel
 411. Petysch, Wilh., professor dr., Greifswald
 412. Rothmann, Carl, Kiel
 413. Rust, Alfred, dr., Ahrensburg bei Hamburg
 414. Römisch-Germanische Kommission des deutschen Archaeolog. Institutes, Frankfurt a/M
 415. Schwantes, G., professor, Kiel
 416. Staatliches Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin

417. Staats- und Universitätsbibliothek, Königsberg 418. Sprockhoff, Ernst, dr., Frankfurt a/M 419. Troye, Johan, Berlin-Charlottenburg 420. Universitätsbibliothek, Berlin 421. Universitätsbibliothek, Kiel 422. Verein für Altertumsfreunden im Rheinland, Bonn 423. Vorgeschichtliches Seminar der Universität, Göttingen 424. Wahle, Ernst, professor dr. Heidel- berg-Rohrbach	425. Werner, Joachim, dr., Frankfurt a/M 426. Zeiss, Hans, professor dr., München U. S. A. 427. Diez, Ernst, professor, Penna 428. Library, University of Minnesota, Minneapolis Østerrike 429. Neustein, Erwin, dr., Wien 430. Pittioni, Richard, privatdosent dr., Wien 431. Willvonseder, Kurt, dr., Wien

